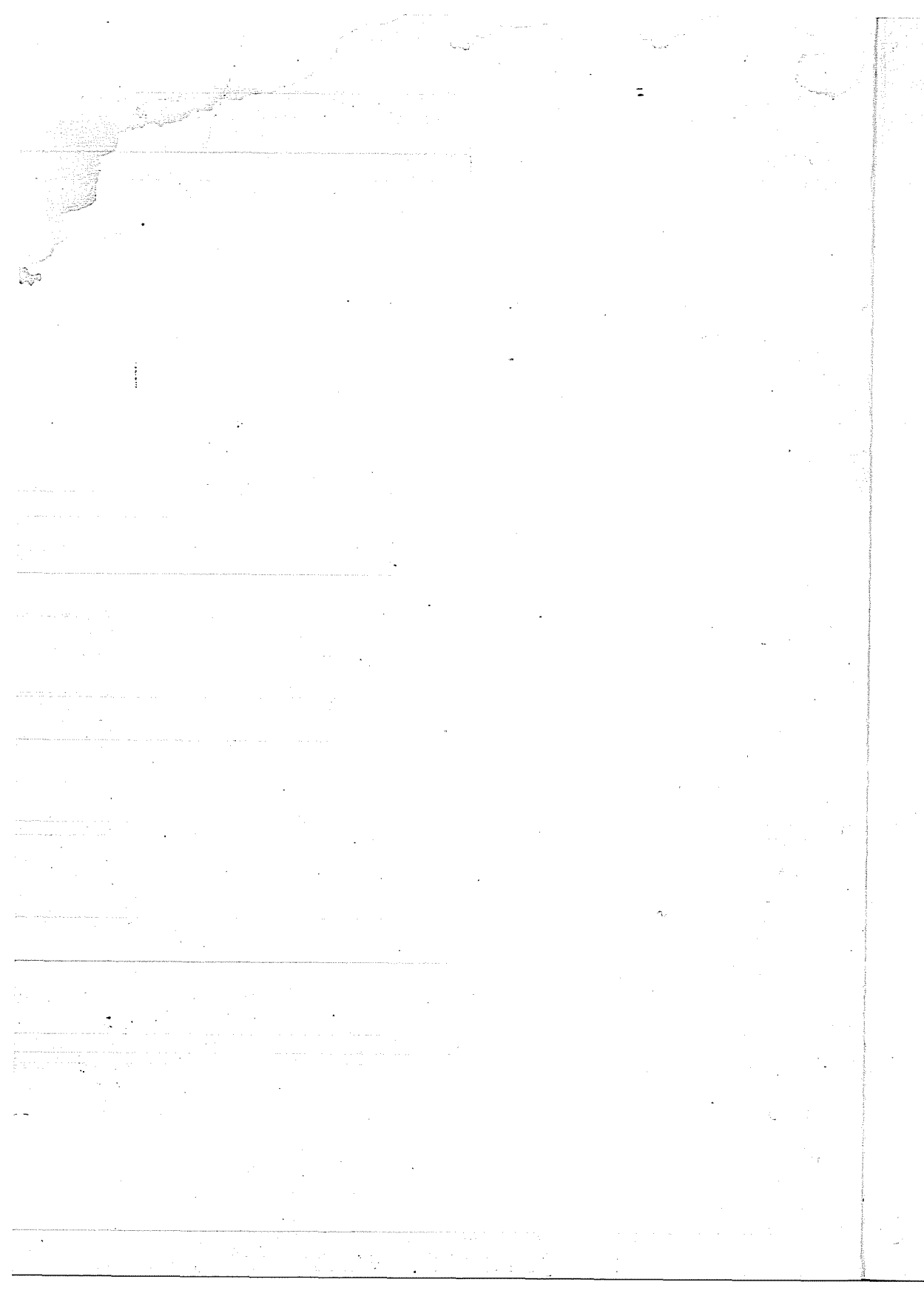

T. C.
GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI

GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ

21-681-2-1-31

göstermektedir.

TÜRK DEVRİM TARİHİ

Harp Okulları İçin
Ders Kitabı Olarak
Hazırlanmıştır.

GNKUR. HARP TARİHİ BSK.
KÜTÜPHANESİ

Giriş Tarihi : Tarih: 681/2
Kayıt No. :

Gnkur. Basımevi
ANKARA
1971

GENEALOGY OF THE YAMAGUCHI
F. C.

TURK DAVRIM TARIHI

Don't know
Don't know
Don't know

1911
A. H. A.
G. H. A.

GENEL KURULUŞ BİRLİĞİ KURULUŞ BİRLİĞİ
Giriş Tarihi : TARİH '681
Kayıt No. :

Ö N S Ö Z

Bu kitap, Kara, Deniz ve Hava Harp Okullarında öğretimi yapılan "TÜRK DEVRİM TARİHİ" derslerinde birlik ve beraberliği sağlamak amacı ile, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığınca ders kitabı olarak hazırlanmıştır.

Kitap; Büyük ATATÜRK'ün parçalanmış bir Osmanlı Devletinden taptaze bir Türk Devletini nasıl ortaya çıkardığını, O'nu Batılılaştırmak için ne gibi devrimler yaptığını, bu devrimlerden sapanlara karşı ordunun tepkisini göstermektedir.

Türk milletinde daima en başta Türk Ordusunun ölmez Başkomutanı, Büyük ATATÜRK olmak üzere, komutanlar; çok kez Türk ulusunun kaderine el koyarak O'nu, düştüğü zor durumlardan kurtarmış ve aydınlığa kavuşturmuşlardır.

Türk subayına gelecekte gene böyle bir görev düşebilir. Bu nedenle yarının yüksek komutan adayları olan harp okullarının genç öğrencileri, Atamızın eseri olan "Türk Devrimleri" ni çok iyi bilmelidirler. Bunun için konuya ders içinde ve dışında özel bir önem verilmesi şarttır.

Tarihini iyi bilmeyen ve geçmişten ders almayan, özellikle bu devrimin ruhunu kavramayan bir subay, iyi bir komutan olamayacağını bir an bile aklından çıkarmamalıdır.

Bu kitabı, Türk Devrimini tek başına yaratmış, Büyük Asker, Aziz ATATÜRK'ün anısına ithaf ediyoruz.

Namık Kemal ERSUN
Korgeneral
Harp Tarihi Başkanı

Demirbas:00001507

7610270354704

956.1
TUR 1971

2 0 3 7 0

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507
7610270354704
956.1
TUR 1971

Demirbas:00001507

7610270354704

956.1

TUR 1971

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER	1
-------------------	---

G İ R İ Ş

DEVİRİM TARİHİ ÜZERİNDE GENEL BİLGİLER

A. DEVİRİM KAVRAMI	3
B. DEVİRİM KAVRAMININ GELİŞİMİ	5
C. TÜRK DEVİRİMİNİN AMACI VE DEVİRİM TARİHİ DERSİNİN ZORUNLULUĞU	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DEVİRİMİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER

A. OSMANLI DEVLETİNİN GENEL YAPISI	9
B. OSMANLI DEVLETİNİN ÇÖKMESİNİN NEDENLERİ	12
C. DEVLETİ KURTARMA ÇABALARI	13
1. Tanzimattan Önce	13
2. Tanzimat ve Sonrası	14
D. DEVLETİN SON ZAMANLARI	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DEVİRİMİNİN BAŞLANGICI

A. HAZIRLIK SAFHASI	23
1. İzmir'in İşgali ve Devletin Parçalanması	25
2. İşgale Karşı Tepkiler	27
a. Olumsuz Tepkiler	28
b. Olumlu Tepkiler	29

B. EYLEM SAFHASI	30
1. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsuna Çıkışı	30
2. Kongreler ve Örgütlenme	33
a. Amasya Tamimi	34
b. Erzurum Kongresi	36
c. Sivas Kongresi	39
3. Meclis-i Mebusanın Son Toplantıları, Misak-ı Milli ve İstanbul'un İşgali	42
4. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması	46
a. Bu Olayın Hukukî ve Siyasal Önemi	47
b. TBMM'nin Çalışmaları	49
TBMM'nin Yapısı	49
TBMM'nin Çalışma Biçimi	50
5. Ulusal Devlete Karşı Tepkiler	52
a. Siyasal Tepkiler	53
b. Ayaklanmalar	55
6. Ulusal Ordunun Kurulması	64
7. Ulusal Devletin Siyaseti	70
a. İç Siyaset	70
b. Dış Siyaset	73
Doğu ile Temas	73
Batı ile Temas	76
8. Askerî Etkinlik	80
a. Bağımsızlık Savaşının Askerî Cepheleri	80
Doğu Cephesi	80
3 ncü Kolordu Cephesi (İç Cephe)	81
Güney Cephesi	81
Batı Cephesi	82
b. Batı Cephesindeki Muharebeler	83
1 nci İnönü Muharebesi	83
2 nci İnönü Muharebesi	85
Aslıhanlar Muharebesi	87
Dumlupınar Muharebesi	88
Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri	89
Başkomutanlık Sorunu ve Sakarya Meydan Muha- rebisi	91
Büyük Taarruz, Dumlupınar Meydan Muharebesi ve Kesin Zafer	96

99	Zaferin Hukukî Sonucu	100
100	a. Mudanya Mütarekesi	100
101	b. Lozan Konferansı ve Barışı	103
101	Konferans Öncesi	103
101	Konferans	106
101	Lozan Barış Antlaşması	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DEVRİMİ

A.	DEVRİMLERDE LİDERLİK VE KADRO MESELESİ İLE TÜRK DEVRİMİNİN BU BAKIMDAN İNCELENMESİ	112
B.	SİYASAL DEVRİM	115
1.	Saltanatın Kaldırılması	116
2.	Cumhuriyetin İlanı	118
a.	Cumhuriyetin İlanını Hazırlayan Olaylar	118
b.	Cumhuriyetin İlanı	121
3.	Halifeliğin Kaldırılması	122
a.	Halifelik Sorunu	122
b.	Halifeliğin Kaldırılmasını Hazırlayan Olaylar	124
c.	Halifeliğin Kaldırılması	125
4.	Türk Devletinin Yeni Anayasası	125
5.	Siyasal Devrime Karşı İlk Tepkiler	129
a.	Bazı Komutanların Tepkisi, Ordunun Siyasetten Ay- rılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Ku- rulması	129
b.	Şeyh Said Ayaklanması ve Tahrir-i Sükûn Kanunu	133
6.	Layiklik	137
a.	Layikliğin Anlamı	137
b.	Türk Devriminde Layikliğin Gelişimi	139
	İlk Adımlar	140
	Halifeliğin Kaldırılması	140
	Şeriye ve Evkaf Vekilliklerinin Kaldırılması	140
	Tevhid-i Tedrisat	141
	Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması, Türbe- darlıklar ile Birtakım Unvanların Yasaklanması ve Kaldırılması	141
	Layiklik İlkesinin Anayasa'ya Girmesi	142
	Layiklikle İlgili Diğer Özellikler	143

	SAYFA
c. Layikliğe Karşı Tepkiler	144
Atatürk'e Suikast Girişimi	144
Menemen Olayı	145
7. Demokrasi Denemeleri	146
C. HUKUK DEVRİMİ	148
1. Eski Hukukumuz Bir Bakış	148
2. Yeni Hukukun İlkeleri ve Hukuk Devriminin Gelişimi	150
D. EĞİTİM DEVRİMİ	153
1. Eski Eğitim Sistemine Bir Bakış	153
2. Öğretimin Birleştirilmesi ve Eğitim Sisteminin Kurulması	155
3. Harf Devrimi	155
4. Üniversite Reformu	157
5. Tarih ve Dil Anlayışının Değişmesi	158
6. Kültür İşleri	159
E. İKTİSAT VE MALİYE ALANINDA DEVRİM	159
1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İktisadî Durum	159
2. Ulusal İktisat İlkesi	161
3. Ulusal İktisat İlkesinin Uygulanması	162
F. DİĞER DEVRİMLER	166
1. Kılık - Kıyafette Devrim	166
2. Soyadının Kabulü ve Eski Unvanların Kaldırılması	168
3. Ölçülerin Değişmesi	169
4. Sağlık İşleri	170
G. TÜRK ORDUSUNUN YENİ DÜZENİ	170
H. ATATÜRK DEVRİNDE DIŞ SİYASET	175
1. Musul Sorunu	176
2. Türk - Yunan Anlaşmazlığı	177
3. Balkan Antantı ve Sadabat Paketi	177

	SAYFA
4. Boğazlar Sorununun Çözümü	178
5. Hatay Sorunu'	179
6. Atatürk'ün Hayattan Ayrıldığı Sırada Son Siyasal Durum	179

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'TEN SONRA TÜRK DEVRİMİ

A. ATATÜRK'ÜN HAYATTA GÖZLERİNİ KAPAMASI VE İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANLIĞI	181
1. İnönü Devrinde İç Siyaset ve Devrimler	181
a. 1945'e Kadar	181
Eğitim Devriminin Sürdürülmesi	182
Toprak Reformu Sorunu	184
b. 1945 - 1950 Yılları Arası	184
2. İnönü Devrinde Dış Siyaset	187
B. 1950 - 1960 DEVRESİ	189
1. Cumhuriyet Halk Partisi İktidarının Sonu	189
2. Demokrat Parti Devrinde İç Siyaset ve Devrimler	189
3. Demokrat Parti Devrinde Dış Siyaset	192
C. 27 MAYIS DEVRİMİ	195
1. Bu Devrimin Sebepleri ve Anlamı	195
2. 27 Mayıs Devriminin Sonucu	195
3. 27 Mayıs Devriminin Yozlaştırılması ve 12 Mart 1971 Muhtırası	196
SONUÇ	198
BİBLİYOGRAFYA	203
DİZİN	207

178	Böğaziçi Bölgesinin Gelişimi
179	Hayat Bölgesi
180	Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri
181	Osmanlı Devleti

182	Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu
183	Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu
184	Osmanlı Devleti'nin Kültürel Durumu

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZ GÖZKİMİ KURUMU VE

185	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu
186	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Kuruluşu
187	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Görevleri
188	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Eserleri
189	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Etkileri
190	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Geleceği

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZ GÖZKİMİ KURUMU VE

191	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu
192	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Kuruluşu
193	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Görevleri
194	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Eserleri
195	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Etkileri
196	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Geleceği

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZ GÖZKİMİ KURUMU VE

197	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu
198	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Kuruluşu
199	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Görevleri
200	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Eserleri
201	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Etkileri
202	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Geleceği

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZ GÖZKİMİ KURUMU VE

203	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu
204	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Kuruluşu
205	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Görevleri
206	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Eserleri
207	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Etkileri
208	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Geleceği

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZ GÖZKİMİ KURUMU VE

209	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu
210	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Kuruluşu
211	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Görevleri
212	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Eserleri
213	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Etkileri
214	Atatürk'ün Bağımsız Gözlemi Kurumu'nun Geleceği

YILININ 12. AYI

1924 YILI

1. Ocak
2. Ocak
3. Ocak
4. Ocak
5. Ocak
6. Ocak
7. Ocak
8. Ocak
9. Ocak
10. Ocak
11. Ocak
12. Ocak
13. Ocak
14. Ocak
15. Ocak
16. Ocak
17. Ocak
18. Ocak
19. Ocak
20. Ocak
21. Ocak
22. Ocak
23. Ocak
24. Ocak
25. Ocak
26. Ocak
27. Ocak
28. Ocak
29. Ocak
30. Ocak
31. Ocak

1. Ocak
2. Ocak
3. Ocak
4. Ocak
5. Ocak
6. Ocak
7. Ocak
8. Ocak
9. Ocak
10. Ocak
11. Ocak
12. Ocak
13. Ocak
14. Ocak
15. Ocak
16. Ocak
17. Ocak
18. Ocak
19. Ocak
20. Ocak
21. Ocak
22. Ocak
23. Ocak
24. Ocak
25. Ocak
26. Ocak
27. Ocak
28. Ocak
29. Ocak
30. Ocak
31. Ocak

TÜRK DEVİRİM TARİHİ

1951

DEARLY MIAVED

"Devrimin amacını kavramış olanlar, her zaman onu korumayı başaracaklardır" 1925.

ATATÜRK

G İ R İ Ş

DEVİRİM TARİHİ ÜZERİNDE GENEL BİLGİLER

A. DEVİRİM KAVRAMI:

XX. yüzyılın pek çok özellikleri vardır. Bu özelliklerin en önemlilerinden birisi, yüzyılımızın ihtilâller ve devrimlerle yoğrulmuş olmasıdır. Aslında ihtilâller ve devrimler dünyayı daha XVIII. yüzyılın sonunda sarsmaya başlamıştır. 1789 Büyük Fransız İhtilâlini 1830 ve 1848 yıllarında Avrupa'nın hemen her yerinde patlayan yeni ihtilâller izlemiş, bütün bunların sonucunda uygar insanlık yepyeni bir çehre kazanmaya başlamıştır. Ancak, bu yeniliklerin doğurduğu çalkalanmalar zaman zaman XIX. yüzyılın sonuna değin sürmüştür. Örnek olarak 1870 - 1871 Alman - Fransız Savaşı sonunda çıkan ünlü Paris İhtilâli gösterilebilir. XX. yüzyıl da çok büyük bir ihtilâlle başlamıştır. 1917 Rus İhtilâli.... Bu ihtilâl sonucu oluşan devrimler bugün dünyanın her köşesinde, her yönden tartışılmaktadır.

XX. yüzyılın ikinci büyük olayı Türk Devrimidir. Bu devrim de dünya üzerindeki pek çok ulusları etkilemiş, sonuçları bugüne kadar gelmiştir. Son zamanlarda da, ufak çaplı olmasına rağmen, özellikle geri kalmış toplumlarda ihtilâller ve devrim denemeleri birbirini izlemektedir.

İnsanlığın kaderi üzerinde böylece ikiyüz yıl büyük etkiler yapan "devrim" kavramını, kısa da olsa açıklamak, gerekmektedir. Konuyu anlayabilmek için, bir giriş niteliğinde olan bu açıklama önemlidir.

Toplumlar tarih boyunca durmadan değişikliklere uğramışlardır. Bu değişiklikler ya yavaş yavaş, toplumun bünyesini sarsmadan meydana gelir, ya da çok çabuk ve sarsıcı olur. İlk değişmeye "evrim" (evolution) adı verilir. Özellikle sosyal ve iktisadî kalkınmalarını belirli bir düzeyin üstüne ulaştıran toplumlar daha çok böyle gelişirler. İkinci tip değişikliklere ise "devrim" (revolution) denilir. Devrim, ihtilâlin zorunlu sonucudur. İhtilâller belirli şartların gerçekleşmesi sonunda meydana gelirler. Bir toplum içindeki sosyal ve iktisadî denge bozulur da, yöneticilerin durumu düzeltmek için aldıkları tedbirler hep eski sosyal - iktisadî düzeni korumak yolunda olursa, gerek bireyler, gerekse sınıflar arasında büyük bir huzursuz-

ataturk ihtilâl yapmada

parçısı
iş devrim
nisi me
iş devrim

luk doğar. Bu huzursuzluk sosyal ve iktisadî dengeyi öylesine aşırı bir biçimde bozar ki, sonuçta "ihtilâl" denilen patlama ortaya çıkar. İhtilâl, aralarında dengesizlik bulunan sosyal unsurların birbiri ile en aşırı biçimde çarpışmasıdır. İhtilâl sonucu, eski düzeni tutanlar patlamayı bastırabilirler; bu, eski düzen karşısındaki güçlerin henüz gerektiği derecede olgunlaşmadığını gösterir. Ancak, ileride tekrar, zamanı gelince ikinci bir patlama çıkabilir ve ihtilâl bu kez başarı ile sonuçlanabilir. Doğaldır ki, ilk çıkışında da ihtilâl başarıya ulaşabilir. Nasıl olursa olsun, ihtilâl kısa süreli bir harekettir. İhtilâli yönetenler, zaman kaybının kendilerine karşı olduğunu bilirler. Bu nedenle ihtilâli en kısa sürede bitirmek isterler. Bu da ihtilâlin şiddetini artırır. "İhtilâl kanlı olur" kuralı iste bu zorunluluktan çıkmıştır.

İhtilâl sonucu yıkılan düzenin yerine, yenisini koymak gerekir. Bu yeni düzen, ihtilâlin selâmeti için çok ileri ve teşkisini tamamen inkâr eden bir nitelikte olacaktır. İşte ihtilâlden sonra ortaya çıkan bu yeni düzen, o toplum için bir "devrim" dir. Devrim safhasında artık ihtilâl bitmiştir. İhtilâl bir düzensizlik, patlama ve ayaklanma devresi idi. Devrim ise bir düzenleme zamandır. İhtilâlin olgunlaştırdığı fikirler, devrim düzenlemesinde uygulama alanı bulur. Devrim safhası iyi bir biçimde yürütülürse o toplum eskisine göre daha ileri bir düzeye çıkacaktır. Fakat bu safha iyi düzenlenemez ise her zaman yeni bir ihtilâl beklenebilir. Bu da şüphesiz o toplumu devamlı huzursuzluğa ve anarşiye sürükler. Böylece, ihtilâlin başarısı, devrimin başarısına bağlı kalmaktadır.

İhtilâl, asla hükümet darbesi ile karıştırılmamalıdır. Hükümet darbesi fiilî bir durumdur. İhtilâl ise toplumlardaki uzun gelişmenin sonucunda kendiliğinden meydana gelir.

Bu anlatılanlara, tarihsel bir örnek verilmek gerekirse, 1789 Fransız İhtilâli inceleme konusu yapılabilir. Böylece ihtilâl ve devrim kavramlarının klasik anlayış biçimi göz önünde daha iyi canlanır:

Fransa'da merkezî devletin kurulmasından itibaren (XVI. yüzyıl), krallar bütün yönetsel yetkileri ellerine geçirmişlerdi. Fransa, Rönesans ve Reform hareketlerinin ve büyük coğrafi buluşların doğurduğu yeni iktisadî ve sosyal şartların etkisi altına girmeye başlamıştı. Ortaçağdan gelen feodalite, merkezî devletin kurulması ve para iktisadına geçiş süreci içinde, siyasal önemini yitirmişti. Toprak sahibi köylülerin sayısı artıyordu. Yeniçağlardaki büyük ticarî etkinlik; güçlü bir tüccar sınıfı yaratmıştı. Kral ve etrafındaki soylular ile bunların destekleyicisi kilise, eski feodal düzenin etkisi altında bütün siyasal hakları ellerinde tutuyorlar ve ülkede iktisadî bakımdan güçlü bir duruma gelmiş yeni unsurları devlet yönetimine karıştırmıyorlardı. Kralların, ihtilâl arifesindeki zamanlarda yeteneksiz kişiler olmaları, emirlerindeki devlet hazinesinin boşalmasına sebep veriyor; bundan doğan bütçe açıkları haksız ve ağır yeni vergilerle gideril-

mek isteniyordu. Bu durumdan, iktisadî etkinliği ellerinde bulunduranlar hoşnut değillerdi. Öte yandan, XVI. yüzyıldan itibaren yeni siyasal görüşler aydınlar arasında yayılmaya başlamıştı. Bu yeni düşüncelerde hükümdarların egemenlik hakkını uluslarından almaları, ulusların kendilerini yönetenleri her zaman denetleyebilmeleri, kişiler arasında hukukî ve siyasal eşitliğin bulunması gerektiği belirtiliyordu. Bu konulardaki bayraktarlığı da en çok Fransız düşünürleri yapıyorlardı. İktisadî etkinliğe ve zenginliğe sahip unsurlar, bu görüşlerin etkisi ile eşitlik ve adalet istiyorlar, keyfi yönetimin ortadan kalkması gerektiğini savunuyorlardı. Bu düşüncelerini de daha alt tabakalara yayıyorlardı. Sonuçta, Fransız toplumdaki dengesizlik öylesine arttı ki, 1789 yılında çıkan bazı olaylar, ihtilâlin patlamasına yetti. Kanlı ihtilâl pek çok çalkalanmalardan sonra duruldu. Sonuçta, Fransa'daki güçlü krallık yönetimi ortadan kalktı. Soyluluk sıfatları ve ayrıcalıkları yok oldu. Egemenliğin ulusa ait olduğu fikri yerleşti. Her vatandaş arasında hukukî ve siyasal tam bir eşitlik bulunması gerektiği kabul edildi. Dört beş yıl, eskinin devrilmesine yetmişti... Napolyon'un imparatorluğu asla eskiye dönüş değildi. Tersine, o imparatorluğu halkoyu sonucu kabul etti ve Fransız Devriminin ilkeleri, onun yasaları ile toplumun temeline yerleşti; yaptığı savaşlarla da bu ilkeler Avrupa'ya yayıldı. Napolyon'dan sonra kurulan krallığın ise, eski krallık ile hiç bir ilgisi yoktu. Fransa'da devrim ilkeleri öylesine yerleşmişti ki, Napolyon'un yenilgisinden sonra, İngilizlerin siyasal desteği ile tekrar iş başına gelen krallar, "egemenliğin ulusa ait olduğunu", ulusun kendilerini denetleyebilmesinin doğal bulunduğunu" kabul ve eski devirde asla varlığı düşünilemeyen anayasalar ilân ediyorlardı.

Fransa'daki ihtilâl ve devrim, diğer Avrupa uluslarını da etkiledi. Ni-hayet, XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'da, Rusya ve Osmanlı Devleti dışında, toplum yapısını Fransız ihtilâli modeline uygun olarak yenilemeyen başka hiç bir ulus kalmadı.

Fransız örneği bize, ihtilâller ve devrimlerin uzun siyasal, iktisadî ve düşünsel hazırlıklardan sonra ortaya çıktığını da göstermiş olmaktadır.

B. DEVRİM KAVRAMININ GELİŞİMİ:

Yukarıda niteliği kısaca açıklanan devrim kavramı, tarih boyunca bazı gelişmelere uğramıştır. Örneğin, Fransız İhtilâlinde önce, büyük ve geniş kapsamlı bir devrim hareketi olmamıştı. Bu sebeple devrim kavramı ancak sınırlı sayıdaki düşünürlerce, bulanık bir biçimde inceleniyordu. Fransız Devrimi dünyada hem eylemsel hem de düşünsel alanda yepyeni bir çığır açtı. Kavram, yukarıda anlatılan biçimde bütün ilim adamlarınca tanındı. Ancak, özellikle XX. yüzyılın başından beri ihtilâl ve devrim hareketlerine yeni birtakım unsurlar karışmış, böylelikle devrim kavramı da

Fransız İhtilâli'nin
Lenin'in İhtilâli'ne
Fransa'nın İhtilâli'ne

Fransız
Devrimi

bazı yönlerden değişmiştir. Artık devrimlerin sebepleri arasında iktisadî etkenler daha ağır basmaktadır. Gene, klasik devrimler, tamamen iç toplumsal yapıdaki dengesizliklerin doğurduğu sebeplerden çıkarken, XX. yüzyıl devrimlerinin oluşma nedenleri arasına, ileri ülkelerin siyasal ve iktisadî üstünlüğüne karşı koymak isteği de girmiştir. Bu sebep şüphesiz, sömürge ya da yarı sömürge durumunda bulunan toplumlar için bahis konusu oluyor. Devrim kavramının bu yeni anlayış biçimine göre, ilk önce söylenilen nitelikteki bir toplumun siyasal ve iktisadî bağımsızlığa kavuşması gerekmektedir. Bu gereğin gerçekleşmesi dışı karşı bir ihtilâlin başarı kazanması ile mümkündür. Bu sonuç alındıktan sonra iç toplumsal yapıda devrim yapılacaktır. Dış karşı yapılan devrimi kazanan kadro, iç devrim hareketini yürütürse, iç ihtilâl safhası, klasik ihtilâllere göre daha sakin ve çalkantısız geçmektedir. Çünkü, dış karşı gerçekleştirilen devrim tam bir askerî savaşın sonucudur. Savaşın zaferle bitebilmesi için ilk önce, ülke içinde bulunan ve savaşa karşı olan zümrelerin yok edilmesi ya da sindirilmesi gerekir. Bunlar öyle zümrelerdir ki, iç devrimin gerçekleşmesi sırasında da direnmede bulunabileceklerdir. Onların yok edilmesi ya da sindirilmesi ile, dış karşı olan savaşın kazanılmasından sonra gerçekleştirilecek iç devrim, daha kolay amacına ulaşabilecektir.

Kavramdaki bu gelişme, ilkönce Türk Devrimi ile başlamıştır. Böylece devrimimiz bu alanda bir çığır açmış olmaktadır.

Yukarıdaki kavram Rus Komünist ihtilâlinin gerçekte modelini göstermektedir.

C. TÜRK DEVRİMİNİN AMACI VE DEVRİM TARİHİ DERSİNİN ZORUNLULUĞU:

Devrim olaylarının, toplumlar için ne kadar hayati bir önem taşıdığı, yukarıda verilen açıklamalarla, her halde anlaşılmıştır. Böylesine önemli ve kader çizici bir olayı Türk toplumu da yaşamıştır. Gerçekten, bugünkü toplumumuzun yapısı, ATATÜRK'ün yarattığı bir devrimin sonucudur. Osmanlı Devletinin toplumsal yapısındaki bozukluklar ve dengesizlikler ile, yabancı büyük devletlerin ülke üzerinde tam bir iktisadî egemenlik kurlmaları, aydınların bu durumu düzeltmek için çeşitli fikir akımlarının içine girmeleri, Türk Devrimini hazırlayan önemli olaylardır. I. Dünya Savaşından yenik çıkmamız Devletin siyasal egemenliğini de ortadan kaldırdı. Bu son etken, ATATÜRK'ün başında bulunduğu siyasal ve askerî kadroyu ilkönce bir bağımsızlık savaşı yapmaya yöneltmiştir. Savaş tam bir ulusal ihtilâl niteliğinde idi. Ancak, dışarıya ve padişah hükümetine karşı yapılan ihtilâl, bir devlet kurulmasıyla başladığından, düzenli idi. Diğer ihtilâller gibi anarşi içinde geçmedi. Bu bakımdan da Türk Devrimi büyük bir özellik taşımaktadır. Bu uğraşıya karşı olanlar, yok edildi; savaşı yürütecek güçte yeni bir devlet kuruldu ve sonunda zafer sağlandı. Kurulan yeni devlet, savaş sonunda, Osmanlı düzenini gene ihtilâl niteliği taşıyan

6
bazı yönlerden değişmiştir. Artık devrimlerin sebepleri arasında iktisadî etkenler daha ağır basmaktadır. Gene, klasik devrimler, tamamen iç toplumsal yapıdaki dengesizliklerin doğurduğu sebeplerden çıkarken, XX. yüzyıl devrimlerinin oluşma nedenleri arasına, ileri ülkelerin siyasal ve iktisadî üstünlüğüne karşı koymak isteği de girmiştir. Bu sebep şüphesiz, sömürge ya da yarı sömürge durumunda bulunan toplumlar için bahis konusu oluyor. Devrim kavramının bu yeni anlayış biçimine göre, ilk önce söylenilen nitelikteki bir toplumun siyasal ve iktisadî bağımsızlığa kavuşması gerekmektedir. Bu gereğin gerçekleşmesi dışı karşı bir ihtilâlin başarı kazanması ile mümkündür. Bu sonuç alındıktan sonra iç toplumsal yapıda devrim yapılacaktır. Dış karşı yapılan devrimi kazanan kadro, iç devrim hareketini yürütürse, iç ihtilâl safhası, klasik ihtilâllere göre daha sakin ve çalkantısız geçmektedir. Çünkü, dış karşı gerçekleştirilen devrim tam bir askerî savaşın sonucudur. Savaşın zaferle bitebilmesi için ilk önce, ülke içinde bulunan ve savaşa karşı olan zümrelerin yok edilmesi ya da sindirilmesi gerekir. Bunlar öyle zümrelerdir ki, iç devrimin gerçekleşmesi sırasında da direnmede bulunabileceklerdir. Onların yok edilmesi ya da sindirilmesi ile, dış karşı olan savaşın kazanılmasından sonra gerçekleştirilecek iç devrim, daha kolay amacına ulaşabilecektir.

Yeni tarz devleti
Modeline uygar. (çok zayıf ve tehlikeli bir tarz)

ukardaki kavramla
stik. in
işleri yap

ulusal kurtuluş savaşı
X

atatürk, kendi yaptığına
ihtilâl (revolution) diyor
İhtilâp diyor

Ne demek ?

GİRİŞ

7

keskin hareketlerle ortadan kaldırdı, Dış devrim başarı kazandığı için bu iç ihtilâl örneğin Fransa'daki gibi çok kanlı olmamıştır. Fakat özü bakımından tam bir ihtilâldir. Kaldırılan Osmanlı düzeni yerine yeni, akılcı ve ilerici bir sistem geçirildi. İşte Türk Devriminin, en basit çizgileriyle amacı, bu anlatılanları gerçekleştirme olmuştur.

Devrimimiz yepyeni kuşaklar yarattı. Bu genç kuşakların, eski ve yeni toplum düzenimizi tanımaları gerektir. Genç kuşaklar, Türk Devriminin hangi zorunluklar sonucunda oluştuğunu ve nasıl gerçekleştiğini bilmelidirler. Bunları bilip anlayamazlarsa, bireyi oldukları toplumun dertlerini ve onları giderme yollarını saptayamazlar. Sonuçta, sorumluluk yerlerine geldikleri zaman, olumlu işler göremezler; çabaları, bocalamalar içinde boğulur. Tam ve bilinçli Türk aydını, kendisini yaratan Türk Devriminin gelişimini iyi tanır, geleceğe ait pek çok sorunların çözümünü gene Devrim ilkeleri içinde bulur. Bu, Türk Devriminin pekiştirilmesi bakımından son derece gereklidir. Bütün bu sebeplerle Devrim Tarihi dersi, tüm Türk okullarında ve yüksek öğrenim kurumlarında okutulmaktadır.

Harp Okulu öğrencisi, bütün bu zorunluluktan başka, ayrı bazı sebeplerden dolayı da Türk Devrimini en iyi bilmek durumunda olacaktır. Türk Devrimini gerçekleştiren kadronun üyelerinin çoğunluğunu askerler oluşturdu. Bu hareketin önderi de askerdir. Türk Devrimini hazırlayan daha önceki eylemlerin çoğu da hep Ordu tarafından yönetildi. Bugün de devrimimizin en büyük dayanağı Ordumuzdur. Ordumuzun genç subayları ATATÜRK'ün bu ulusu karanlıklardan çekip nasıl aydınlığa kavuşturduğunu çok iyi bilmelidirler. Türk Subayı, büyük askerlerin akla gelmeyecek zorluklar karşısında umutlarını nasıl yitirmediklerini ve sonuçta zafere nasıl ulaştıklarını görmelidir. Türk Subayının neden devrimci bir karakterde yetişmesi gerektiği bütün bu açıklamalardan anlaşılabilir. Bu sebepler, Devrim Tarihi dersini en önemli öğretim konularından birisi, hatta birincisi yapmaktadır.

gelişimeli bin yön ve bir
Türk Devriminin
İhtilâp diyor
Devrim Tarihi
L. Devrim

1. **1970** - **1971** - **1972** - **1973** - **1974** - **1975** - **1976** - **1977** - **1978** - **1979** - **1980** - **1981** - **1982** - **1983** - **1984** - **1985** - **1986** - **1987** - **1988** - **1989** - **1990** - **1991** - **1992** - **1993** - **1994** - **1995** - **1996** - **1997** - **1998** - **1999** - **2000** - **2001** - **2002** - **2003** - **2004** - **2005** - **2006** - **2007** - **2008** - **2009** - **2010** - **2011** - **2012** - **2013** - **2014** - **2015** - **2016** - **2017** - **2018** - **2019** - **2020** - **2021** - **2022** - **2023** - **2024** - **2025** - **2026** - **2027** - **2028** - **2029** - **2030** - **2031** - **2032** - **2033** - **2034** - **2035** - **2036** - **2037** - **2038** - **2039** - **2040** - **2041** - **2042** - **2043** - **2044** - **2045** - **2046** - **2047** - **2048** - **2049** - **2050** - **2051** - **2052** - **2053** - **2054** - **2055** - **2056** - **2057** - **2058** - **2059** - **2060** - **2061** - **2062** - **2063** - **2064** - **2065** - **2066** - **2067** - **2068** - **2069** - **2070** - **2071** - **2072** - **2073** - **2074** - **2075** - **2076** - **2077** - **2078** - **2079** - **2080** - **2081** - **2082** - **2083** - **2084** - **2085** - **2086** - **2087** - **2088** - **2089** - **2090** - **2091** - **2092** - **2093** - **2094** - **2095** - **2096** - **2097** - **2098** - **2099** - **2100** - **2101** - **2102** - **2103** - **2104** - **2105** - **2106** - **2107** - **2108** - **2109** - **2110** - **2111** - **2112** - **2113** - **2114** - **2115** - **2116** - **2117** - **2118** - **2119** - **2120** - **2121** - **2122** - **2123** - **2124** - **2125** - **2126** - **2127** - **2128** - **2129** - **2130** - **2131** - **2132** - **2133** - **2134** - **2135** - **2136** - **2137** - **2138** - **2139** - **2140** - **2141** - **2142** - **2143** - **2144** - **2145** - **2146** - **2147** - **2148** - **2149** - **2150** - **2151** - **2152** - **2153** - **2154** - **2155** - **2156** - **2157** - **2158** - **2159** - **2160** - **2161** - **2162** - **2163** - **2164** - **2165** - **2166** - **2167** - **2168** - **2169** - **2170** - **2171** - **2172** - **2173** - **2174** - **2175** - **2176** - **2177** - **2178** - **2179** - **2180** - **2181** - **2182** - **2183** - **2184** - **2185** - **2186** - **2187** - **2188** - **2189** - **2190** - **2191** - **2192** - **2193** - **2194** - **2195** - **2196** - **2197** - **2198** - **2199** - **2200** - **2201** - **2202** - **2203** - **2204** - **2205** - **2206** - **2207** - **2208** - **2209** - **2210** - **2211** - **2212** - **2213** - **2214** - **2215** - **2216** - **2217** - **2218** - **2219** - **2220** - **2221** - **2222** - **2223** - **2224** - **2225** - **2226** - **2227** - **2228** - **2229** - **2230** - **2231** - **2232** - **2233** - **2234** - **2235** - **2236** - **2237** - **2238** - **2239** - **2240** - **2241** - **2242** - **2243** - **2244** - **2245** - **2246** - **2247** - **2248** - **2249** - **2250** - **2251** - **2252** - **2253** - **2254** - **2255** - **2256** - **2257** - **2258** - **2259** - **2260** - **2261** - **2262** - **2263** - **2264** - **2265** - **2266** - **2267** - **2268** - **2269** - **2270** - **2271** - **2272** - **2273** - **2274** - **2275** - **2276** - **2277** - **2278** - **2279** - **2280** - **2281** - **2282** - **2283** - **2284** - **2285** - **2286** - **2287** - **2288** - **2289** - **2290** - **2291** - **2292** - **2293** - **2294** - **2295** - **2296** - **2297** - **2298** - **2299** - **2300** - **2301** - **2302** - **2303** - **2304** - **2305** - **2306** - **2307** - **2308** - **2309** - **2310** - **2311** - **2312** - **2313** - **2314** - **2315** - **2316** - **2317** - **2318** - **2319** - **2320** - **2321** - **2322** - **2323** - **2324** - **2325** - **2326** - **2327** - **2328** - **2329** - **2330** - **2331** - **2332** - **2333** - **2334** - **2335** - **2336** - **2337** - **2338** - **2339** - **2340** - **2341** -

“Mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti-
nin dünya gözünde hiç bir değeri, fazi-
leti ve onuru kalmamıştır” 1927.

ATATÜRK

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DEVRİMİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER

Devrimlerin gerçekleşebilmesi için bazı şartların bir araya gelmesinin zorunlu bulunduğu Giriş bölümünde açıklanmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, bu şartları şöylece saymak mümkündür: Toplum yapısı eskimiş olmaktadır; toplumun içinde sosyal ve iktisadî huzursuzluklar bulunacak, bunlar sonuçta dengeyi bozacaktır; böylece düzenin değişmesi gerektiği fikri aydın kafalarda yer etmeğe başlayacaktır. Bütün bu sebeplerin yoğunlaşması ve alınan tedbirlerin yetersiz kalması ihtilâl şartlarını olgunlaştıracak, basit bir sebep onun patlamasına yetecektir. İhtilâl başarıya ulaşırsa devrim yapılacaktır. (Türkiyedeki aşırı sol akımın fikri müddetini)

Türk Devrimini iyice anlayabilmek için, bütün bu şartların eski toplumumuzun yapısında bulunup bulunmadığını incelemek gerektir. Bu inceleme, şüphesiz Osmanlı Devleti için yapılacaktır. Çünkü Türk Devrimi, bu devleti ve onun düzenini sona erdirdi. Acaba bu düzen ne biçim niteliğe sahipti? Ve neden, bir devrim ile ortadan kalktı? Bu bölümde, yukarıdaki sorulara bir cevap aranmasına çalışılacaktır.

A. OSMANLI DEVLETİNİN GENEL YAPISI:

Türk Devrimi ile yıkılan düzen, Osmanlı Devletinin altıyüz yıl koruduğu bir sisteme sahipti. Bu sistem, en genel biçimde, toplum ve devlet hayatına dinsel ilkelerin egemen olmasında ifadesini bulur. Toplamların din esaslarına göre yönetilmesi, ilk ve ortaçağın bütün devletlerince benimsenmişti. O zamanlar devleti yöneten gücün tanrısal olduğu sanılıyordu. Hükümdarlar tanrıdan (veya tanrılardan) aldıklarını sandıkları güçle ülkelerini yönetiyorlar, bu anlayış nedeni ile de doğrudan doğruya tanrıya (veya tanrılara) karşı sorumlu oluyorlardı. İslâm dünyasında kurulan tüm devletlerin de yönetim esasları böyleydi. İslâmlığın kutsal kitabı Kur'an'a göre, “bütün egemenlik haklarının kaynağı Tanrıdır”. Peygamber, Tanrının elçisidir. Öyleyse Peygamber, Tanrının elçisi olarak İslâm toplumunu yönetirdi. Peygamber’in ölümünden sonra, onun yerine seçilen halifeler de, aynı anlayışla, yani “elçinin vekili” olarak iş görmüşlerdi. Giderek, halifelerin Tanrı adına hareket ettikleri anlayışı İslâm dünyasına yerleşti. Ha-

Solun
gözünde

Atatürk devrimini de
bu sebeplerden dolayıdır.

inceleme yukarı
uyumuyor

life, Tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak görülmeye başlandı. Bu anlayışın kaçınılmaz sonucu, onun yalnız Tanrı buyruklarına göre ülkesini yönetmesiydi. Böylece dinselilik ilkesi, İslâm devletinin temeli oldu. Abbasî İmparatorluğunun parçalanmasından sonra, her İslâm hükümdarı, Bağdat'ta oturan halifelerden vekâlet aldı ve tanrısallık niteliği kazandı. Osmanlı Devletinden önce kurulan Selçuklu İmparatorluğunun niteliği böyle idi. Selçuklulara bağlı bir uç beyliğinden kısa bir süre sonra bağımsız bir imparatorluğa yükselen Osmanlılar da aynı görüşü benimsemişlerdi. Hele, I. Selim devrinde, Mısır'ın fethinden sonra (1517) Osmanlı hükümdarları halifelik âlâmetlerini de ellerine geçirdiler. Böylece devletin dinselilik karakteri daha da arttı.

Son büyük Türk-İslâm İmparatorluğunun başında bulunan padişah, bütün yönetsel yetkilerin sahibiydi. Bu yetkilerini görünüşte İslâm esaslarına göre kullanır, ancak gerektiği zaman onlardan dinsel hileler yolu ile sapabilirdi.

Osmanlı Devletinin temel yapısı toprak yönetimine dayanırdı. Hem sosyal, hem iktisadî - askerî kurumlar bu yapıya bağlı idiler. O yüzden, bu yapıyı kısaca incelemek gerekir:

Kur'an'a göre, toprağın gerçek sahibi Tanrıdır. Halife olarak padişah böylece toprağı kendi adına yönetiyordu. Bütün ülke, toprak yönetimi bakımından tımarlara ayrılmıştı. Tımarların başında savaşta yararlık gösteren askerler bulunuyordu. Tımarı elinde bulunduran kişi (tımarlı sipahi), topraktan doğrudan doğruya yararlanamaz, ufak bir kira karşılığı onu köylüye bırakırdı. Köylüyü toprağından gereksiz yere çıkaramazdı. Aksi durumda köylü onu şikâyet edebilirdi. Köylü böylece, padişahın toprağını rahatça işler, kendisini mülkiyet hakkına sahipmiş gibi görürdü. Bu kolaylıklara karşılık sipahisine, yukarıda belirtilen kira bedeli ile toprağına bağlı olan vergileri öderdi [1]. Sipahi, bu paraları kendi ihtiyaçları için harcar, ancak tımarlardan belirli sayıda asker çıkarmak, onları eğitmek ve savaşa katılmakla yükümlenirdi. Bu tımar sistemi, Osmanlı Devletinin iktisadî yapısının temeli idi. Dünyada henüz sanayileşme başlamamıştı ve iktisadî refah tarımla gerçekleşiyordu. Osmanlı şehirlerinde bulunan ufak el sanatları, devletin elindeki silâh ve cephane işletmeleri, ihtiyacı karşılamaya yetiyordu.

Bu iktisadî yapı üzerinde dinsel esaslara göre kurulmuş siyasal sistem, padişahça temsil ediliyordu. Devlette her türlü yetki onun elinde toplanı-

[1] Kişilere bağlı olan vergileri ise Devlet kendisi alırdı.

yor ve padişah vezir-i âzamı [2] aracılığı ile ülkeyi yönetiyordu. Tımarlı sipahiler, sıkı bir biçimde denetlenirdi. Gene onlar, dinsel esaslara bağlı yargıçlar (kadılar), kazaskerler [3] aracılığı ile de denetim altında tutulurdu.

Devletin en ufak iktisadî ve yönetsel birimi olan tımarın başındaki sipahi, ilkönce bir asker idi. Savaşa, tımandan topladığı erlerle katılır, barış zamanında ise onları eğitirdi. Ama o, aynı zamanda bir sivil yönetmen idi: Padişahın toprağını işleyen köylüyü denetler, ondan devlet adına vergi toplardı. Demek ki hem askerî hem de sivil işlerle uğraşıyordu. Tımarlı sipahileri denetleyen sancakbeyleri, onların üstünde bulunan valiler ve nihayet beylerbeyleri de böylece hem askerî hem de diğer işlerin başı idiler. En yüksek yönetsel unvan olan "paşa" hem askerî hem de sivil bir anlam taşırdı. O halde Osmanlı Devletinde askerî işler ile diğer işler arasında bir ayırım yoktu. Bu nedenle aydınlar birbirinden pek ayrı nitelik taşıyan iki işi birden gördüklerinden kültürel gelişmeleri ağır oluyordu [4].

Devletin temeli din olduğu için, bütün eğitim kurumları hep dinsel öğretim yaparlardı. Devlet adamları ve diğer aydınlar hep dinsel öğrenim çarkından geçerler, bu nedenle müspet ve sosyal bilimlere, din açısından bakarlardı. Doğal ki bu, çok büyük bir sakınca idi.

İşte Osmanlı Devleti, 1839 yılında başlayan Tanzimat Devrine kadar, ufak tefek değişikliklere rağmen, hep bu ana esaslara göre yönetilmiştir. İktisadî yapının temelini oluşturan tımar sistemi iyi işlediği zaman verimli sonuçlar alınmıştır. Köylü kendisini hür duymuştur. Avrupa feodalitesinde olduğu gibi, senyörlerin esiri durumuna gelmemiştir. Hem köylü, hem de tımarlı sipahi, padişah karşısında eşittir. Tımarlı sipahi iyi denetlenirse, köylü ezilmez. Gene Devlet, İslâm ilkelerinden birisi olan "fetih" siyasetini, başarı ile yürüttüğü, yeni topraklar elde ettiği sürece, bütün iktisadî ve sosyal sistemi daha da iyi işlemiştir. Böylece XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dünya siyasetinde rol oynayan en büyük güç durumuna gelmiştir. XVII. yüzyılda fetihler durdu, ama toprak da yitirilmedi. Fakat Devlet için tehlikeli günlerin yaklaştığını gösteren işaretler çoğalmıştı: Anadolu ayaklanmaları gibi.... Ancak gene de XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti dış görünüşündeki haşmeti koruyabilmişti. Fakat daha son-

[2] Başvezir anlamına gelir. Çeşitli işlerle görevli, bugünün bakanlarını karşılayan vezirlerin en kıdemlisi idi. Bir çeşit başbakandır. Padişahın tam ve mutlak vekilidir.

[3] Kelime anlamı "Kadıasker", yani askerlerin yargıcidir. Askerî adalet işleri ile görevli iken giderek, bütün yargıçların başı olmuştur. Rumeli ve Anadolu kazaskerleri olarak iki kişiydiler.

[4] Yalnız, yargı ve eğitim örgütleri diğerinden ayrılmıştır. Ancak bu iki örgüt de sıkı sıkıya dinsel temellere yapılmıştı.

ra büyük bir hızla gökme başladı ve bu çöküş hiç duraklamadan 1918 yılına kadar sürdü.

B. OSMANLI DEVLETİNİN ÇÖKMESİNİN NEDENLERİ:

Osmanlı Devletinin çökmesinin iç ve dış sebepleri vardır. Bunları kısaca incelemek gerekmektedir:

İç Sebepler: Ortaçağ için belki ülküsel olarak nitelendirebilecek bu iktisadî ve siyasal sistem, çeşitli etkenlerle bozulmaya yüz tuttu. Fetihler durdu. Daha sonra ülkenin en verimli bölgeleri hızla elden çıkmaya başladı. İstila edilen bu bölgelerden göç edenlere toprak bulunamadı. Bu, toprak sisteminin bozulmaya başlaması demektir. Diğer yandan ardı ardına yapılan savaşlar, merkezî yönetimi yeni vergiler alma ve mevcut olanlarını da ağırlaştırma yoluna itti. Köylü fakirleşti. Merkezî yönetim artık yalnız savaşmak ve bunu karşılamak için para toplamak amacını güttüğünden, tasra ile arasındaki denetim ilişkisi zayıfladı. Bundan yararlanan tımarlı sipahiler, eski uysalıklarını bırakıp, büyük toprak ağaları gibi davranmaya başladılar. Böylece pek çok yerde güçlü derebeyleri türedi. Bunlar, sadece vergileri toplayıp merkeze yolladılar ve bölgelerinde yarı bağımsız bir hayat sürdürdüler. Bütün bu olayların sonucunda Devletin temelini oluşturan eski toprak düzeni bozuldu.

Diğer yandan, XVIII. yüzyıldan itibaren Batı'da gelişen sanayi, Türk el sanatlarını öldürdü. Kapitülasyonlarla gümrük korunması elde eden Batılı sanayiciler, mallarını rekabet imkânlarından yoksun Türk pazarlarına sürdürdüler. Böylece, modern gelişmenin temeli olan sanayi, ne yazık ki, ülkemizde kurulamadı.

Dinsel eğitim sistemi, sanayileşme ve diğer alanlardaki kalkınma için gerekli kişileri yetiştiremezdi. İktisadî ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirecek olan elemanlardan bu eğitim sistemi yüzünden yoksun oluşumuz, toplumumuzu yüzyıllar boyunca bir adım bile ilerletemedi.

Dış Sebepler: XVII. yüzyılın sonlarından itibaren, Avrupa devletleri arasında mezhep çekişmelerinin doğurduğu kanlı didişmeler sona ermişti. Artık Batılı devletler, kendileri için bir tehlike olan Osmanlılar karşısında birlikte çalışmaya başlayabilirlerdi. Rusya ve Avusturya'nın İmparatorluğu parçalama çabaları kendi yönlerinden olumlu sonuçlar vermeye başladı. Savaşların ardı kesilmiyordu. İlerleyen Batı'nın modern ordularına karşı, kahramanca da olsa yapılan mücadele yetersiz kalıyor, en bereketli ve zengin topraklarımız elden çıkıyordu. 1789 Fransız İhtilâlinin ortaya sağtığı ulusalcılık akımları, içinde pek çok Türk olmayan unsurların bulunduğu Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike işareti idi. Balkan ulusları, Rusya ve Avusturya'nın da yardımı ile ayaklandılar. Bunların pek

çoğu bağımsızlıklarını kazandı. Bu yeni devletler de, Avrupalı büyük yardımcılarının yanında, İmparatorluğa karşı mücadeleye giriştiler.

Yukarıda niteliği kısaca açıklanan kapitülasyonlar, Batılı devletler için büyük bir sömürü aracı oldu. Başlangıçta onlara bir hediye, büyüklük olarak verilen kapitülasyonlar giderek siyasal bir baskı aracı niteliğine dönüşmeye başladı. Osmanlı Devleti öylesine zayıftı ki, bu ayrıcalıkları kaldıramadığı gibi, bunlar yolu ile dengeli bir dış siyaset izleyebileceğini sanıyordu. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'dan alınan borçlar, yeni bir felâket kaynağı oldu. Kaynaklarımızı kullanma yeteneğinden yoksun bulunuşumuz sebebi ile bu borçların faizlerini bile ödeyemedik. Sonuçta XIX. yüzyılın sonlarında Devlet Maliyesi resmen iflâs ettiğini bildirdi. Bunu bahane eden Batılı devletler yurdumuz üzerinde tam bir iktisadî denetleme kurdular. Böylece son kalkınma umutları da yok oldu.

Devleti bu acıklı durumundan kurtarmak isteyenler çıktı. Ancak bu çabalar sonuçsuz kaldı. Bununla birlikte, bu çabaları görmek gerekmektedir. Çünkü Türk Devriminin fikrî temelleri bu safhalarda belirmeye başlamıştır.

C. DEVLETİ KURTARMA ÇABALARI:

Hızla gelişen bu çökmeyi önlemek için pek çok denemeler yapılmıştır. Bunları iki bölüme ayırarak incelemek gerekmektedir. 1839'a, yani Tanzimat Devrine kadar yapılan denemeler ve Tanzimattan sonraki çabalar.

1. Tanzimattan Önce:

Yukarıda, Osmanlı Devletinin genel yapısı incelenirken, yöneticilerin askerî ve sivil görevleri kişiliklerinde topladıkları belirtilmişti. Osmanlı yöneticilerin askerlik yanları daha ağır basmıştı. Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından beri yürütülen savaşlarda ard arda yenilgilere uğramamız ve önemli toprak parçalarının elden çıkması yöneticileri hep askerlik alanında düzeltimler yapmaya itmisti. Bir zamanların en güçlü orduları acaba şimdi neden ağır yenilgilere uğruyorlardı? Yöneticiler hep bu soruya cevap aradılar. Ordudaki bozukluğun aslında toplum içindeki bütün kurumların uğradığı yozlaşmaya bağlı olduğunu anlayamadılar. Yalnız Ordunun düzeltilmesini, eski günlerin geri gelmesi için yeterli görüyorlardı. Bu amaçla I. Abdülhamid'den (Hükümdarlığı: 1774 - 1789) itibaren ileri Batı ülkelerinden askerî uzmanlar getirilmeye başlandı. Bu arada, bozulduğu yukarıda belirtilen toprak düzenini, salt askerî ve malî ihtiyaçlar bakımından düzeltme girişimleri de göze çarpmaktadır.

Bu tür düzeltimler, en yoğun biçimini III. Selim (Hükümdarlığı: 1789 - 1807) devrinde kazandı. "Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen)" adı altında,

lamazlardı. Bu nedenle aydınlar baskı altında tutulmaya başlandı. Özellikle Abdülaziz (Hükümdarlığı: 1861 - 1876) devrinde bu baskı çok arttı. Namık Kemal, Ziya Paşa gibi, yeni akımın öncülüğünü yapan aydınlar yurt dışına kaçmak ve orada çalışmak zorunda kaldılar. Uygarlığın hür havasında çalışan bu aydınları Batılılar destekledi. Onlara "Genç Türkler (Jön Türkler)" adını verdiler. Bu yoğun çalışmanın sonucu, aydınların Orduyu da kazanması oldu. Askerî bir eylem sonucu Abdülaziz iş başından uzaklaştırıldı. Yerine geçirilen V. Murad akılcı hasta olduğu için, aydınların işine yaramayacaktı. Veliht Abdülhamid'in aydınlara, bütün istekleri gerçekleştireceğine söz vermesi üzerine V. Murad tahttan indirildi ve II. Abdülhamid padişah oldu. Böylece Osmanlı Devletinin son devri başlamıştı. Buna "Meşrutiyet Devri" adı verilir.

1876 yılında Osmanlı Devletinde ilk kez Anayasa ilân edildi. Artık Devlet, padişahların keyiflerince değil, Anayasa esasları içinde yönetilecekti. Halkça seçilen bir meclis (Meclis-i Mebusan) kanunları yapacak, hükümeti denetleyecekti. Ancak, Anayasayı hazırlayan Mithat Paşa (1822 - 1884) ihtiyatlı olmak gereğini duymuş ve padişahın büyük yetkilerini tam anlamı ile sınırlayamamıştı. Çünkü, yüzyılların alışkanlıklarına sahip padişahın olumsuz bir tepkisinden çekinmişti. Bu nedenle Meclis'i açmak - kapamak yetkisi Padişaha verildi. Halkın seçtiği bu meclisin yanında, üyeleri padişahça atanan ikinci bir kurul (Meclis-i Âyan) yer aldı. Milletvekillerinin (Mebusların) kanun önerme hakları pek dar tutuldu. Padişaha ise, çıkacak kanunların onanma yetkisi kayıtsız şartsız tanınmıştı. Böylece, Osmanlı Devletinin ilk Parlamentosu çalışmalarına başladı. Halkın seçtiği Meclis içinde Hristiyanların ve diğer azınlıkların da temsilcileri vardı. Meşrutiyetçiler böylece, yepyeni bir kaynaşmanın ortaya çıkacağını umuyorlardı. Meclis, bütün kaygılara rağmen iyi çalışıyordu. Hükümet eleştiriliyor, bu da Padişahı hoşnut etmiyordu. Yenilikler, düzeltimler yapmak uğrunda bütün Meclis üyeleri canla başla çalışıyordu. Meclis'in kısa sürede haklarına kıskançlıkla sahip çıkması II. Abdülhamid'i kuşkulandırdı. Bu Meclis günün birinde belki kendisini de devirecek derecede güçlenebilirdi. Bu kadarını düşünmek, bir Osmanlı hükümdarı için imkânsızdı. Sonunda Abdülhamid 1877 - 1878 Türk - Rus Savaşını bahane etti. Savaşın yönetimine karıştığı ve işleri böylece çıkmaza soktuğu gerekçesi ile Parlamentoyu süresiz olarak kapattı. Halk, bu olaya seyirci kaldı. Çünkü 1876 Anayasası bir halk hareketi sonucu elde edilmemişti. O, yalnız aydınların ve Ordunun baskısı sonucu ilân edilmişti. Ordunun kanlı ve büyük bir savaş içinde bulunması, onun Parlamento'nun kapatılmasına karşı bir tepki göstermesine imkân vermemişti. Ruslar İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Ordu, aydınlar, herkes o anda yalnız vatanın kurtulmasını düşünüyorlardı. Abdülhamid, Parlamento'yu kapatma zamanını iyi seçmişti. Bu hükümdar, daha sonra.

anayasa
2 ne
71 anayasa
savaş da
başla

† Ordunun içindeki ilerici subayları hırpaladı ve temizledi. Kendisine karşı olanların başında bulunan Mithat Paşa ile arkadaşlarını "Abdülaziz'i öldürdüler [8]" gerekçesi ile yargıladı ve yolladığı sürgünde gizlice öldürttü. Jurnalılık, rüşvet ve sürgün metotları ile aydınları sindirdi. Baskıya dayanamayanlar gene yurt dışına kaçmak zorunda kaldılar. Böylece Abdülhamid 33 yıl süre ile ülkeyi tam bir istibdatla yönetti. Bu arada kendi görüşlerine göre bazı düzeltmeler de yaptı. Özellikle pek çok okul açtı. Bu okullar ve geliştirilen diğer öğrenim kurumları kendi sonunun da başlangıcı oldu. Buralarda yetişen aydınlar, mücadeleyi daha pekleştirdiler. Tıpkı Abdülaziz devrinde olduğu gibi, yurt dışındaki aydınlar da çok büyük bir etkinlik içindeydiler. İçte ve dışta, hürriyetsizliğe karşı yapılan mücadele çok şiddetlendi. Meşrutiyet yönetimini tekrar kurmak için gizli dernekler çalışmaya başladı. Bunların içinde en ünlüsü "İttihat ve Terakki" (Birleşme ve İlerleme) Derneği idi. Hemen her bilinci ve yurtsever aydın bu derneğe gizlice üye olmuştur. Özellikle Harbiye ve Askerî Tıbbiye Okulu öğrencileri, hem öğrenim sırasında hem de subay olduktan sonra bu dernek amaçlarının gerçekleşmesi için canla başla çalışıyorlardı. Mustafa Kemal de, genç bir subay olarak bu hareketin içindeydi.

İttihat ve Terakki Derneği en güçlü ve amansız biçimde yürüttüğü mücadeleyi sonunda kazandı. Rumeli'deki orduların ayaklanması sonucunda II. Abdülhamid Anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı (1908). Böylece meşrutiyet düzeni tekrar kuruldu. Fakat artık bu da Devleti kurtaramayacaktır.

D. DEVLETİN SON ZAMANLARI:

II. Mahmud devrinde başlayan fikir akımları sonunda Osmanlı Devleti anayasal bir yönetime kavuşmuştu. XIX. yüzyılın ilk yıllarında birkaç aydın devlet adamının zihninde bulunan, belirsiz "hukuk devleti" ilkesi, altmış yıl içinde bütün düşünen, bilgili vatandaşların benliğini sarmıştı. Tanzimatçıların yalnız "can, mal, ırz, konut" güvenliğini sağlamak yolundaki çabaları, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, ulusun Anayasa ile kendi eliyle yönetilmesinin istendiği bir düşünce düzeyine çıkmıştı. Bütün çabalar sonunda, 1908 yılında kesin anayasal yönetim kurulmuştur. Gene, özellikle bu tarihe kadar yapılan hürriyet mücadelesi sonunda, Türk toplumunda ilk kez çeşitli fikir akımları belirmiştir. O zamanlara kadar bize yabancı pek çok fikirler, kültür hayatımızı yavaş yavaş zenginleştirmeye başlamıştır. Bütün bu akımların ortak yanı, Meşrutiyet'in korunmasıdır. Ancak,

[8] Tahttan indirilişinden kısa bir süre sonra Abdülaziz intihar etmiştir. Ancak bu olay II. Abdülhamid tarafından cinayet olarak nitelendirilmiş ve Mithat Paşa ile arkadaşları bu suçu işlemiş sayılmıştır. Abdülaziz'in intihar ettiği, son zamanlarda kesinlikle ispatlanmıştır.

meşrutiyetin devlet hayatına uygulanabilmesi için izlenecek yollar, her akıma göre ayrıdır. Devletin son yılları, bu fikir akımları yandaşlarının mücadelesi ile geçmiştir. Devlet 1918 yılında sona ermek üzere iken, Türk tarihinde o günlere kadar görülmeyen nitelikte bir fikir hayatı geliyordu. Böylece, ihtilâllerin doğal şartlarından birisi gerçekleşmiş oluyordu. II. Mahmud devrinde başlayan fikir emeklemesi, Devlet sona ererken ürünlerini vermeğe başlamıştı. Çökmek üzere olan devletlerde bu gelişim, olağandır.

Siyasal ve toplumsal olaylar, Osmanlı İmparatorluğunu sonuna yaklaştırırken, bu acı gelecekte kurtulmak isteyen aydınlar hangi fikirlerin etrafında kümelenmişlerdi? Bunun kısaca incelenmesi gerektir. Daha sonra da Meşrutiyete rağmen Devlet'in neden çöktüğü ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Aydınların, sayıca az, ama en üstün vasıflı bölümü "Türkçülük" ilkesine bağlanmıştı. Özellikle Ziya Gökalp (1876 - 1924) tarafından işlenen bu akım, Türk düşünce hayatına çok yeni girmişti. Türkçülük, çok geç oluşmuştu. Osmanlı Devleti, dinsel bir yapıya sahip olduğu için ulusalcılık fikirlerini geliştirecek bir ortam kuramamıştı. Bütün Müslümanlar bir "ümme"ye mensuptular. Esas olan ulusun değil, çeşitli uluslardan oluşan İslâm ümmetinin uğrunda çalışarak dinsel ülküleri gerçekleştirmekti. Osmanlı Türkleri kendilerini XIX. yüzyıl sonlarına dek "Türk" ten çok "İslâm" olarak gördüler. Osmanlı Devletinin egemenliği altında bulunan Hristiyan toplulukları, özellikle Fransız İhtilâlinin etkisi ile "ulusluk" bilincini kazanmışlar ve ulusal bağımsızlıklarını teker teker sağlamak yolunu tutmuşlardı. İslâm olan Araplar arasında bile ulusalcılık duyguları uyanmaya başlamıştı. Dinsel amaçları gerçekleştirmekle görevli olduklarını sanan Türkler ise bu bilince henüz ulaşamamışlardı. Ancak, bütün ümmetçilik çabalarına rağmen Devletin parçalanmaktan kurtarılamadığını gören bazı aydınlarımız, Türk olduklarının bilincine varmaya başladılar. Bu vatani Türkler kurup yaratmışlardır. Nasıl Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar öz varlıklarına kavuşup bağımsız oldularsa, Türkler de kendi öz yurtlarında, kendi kendine yaşamın çaresini bulmalıydılar. Dilimize ve kültürümüze sahip çıkmalıydık. Ancak bu yolla varlığımızı sürdürebilirdik. Dinimizin İslâmlık olduğu belliydi. Ama İslâmlığı, Türklüğün üstüne çıkarmak doğru değildi.

Tarafları az olan Türkçülerin karşısında "ümmeçiler" bulunuyordu. Bunlar, İslâmlığa sıkı sıkıya sarılmakla yok olmaktan kurtulacağımızı ileri sürüyorlardı. Devletin çökmesinin sebebi, İslâm esaslarından ayrılmaktandı. İmparatorluğun parlak devirlerinde, esas hep İslâmı yüceltmek olmuştu. Gene öyle yapılmalıydı. Türklük, İslâm ümmeti içinde erimeliydi. Zaten

Padişahımız, aynı zamanda bütün Müslümanların halifesi değil miydi? Devletin yapısı bile, kurtulmak için İslâma dönmeyi gerektiriyordu.

Birtakım aydınlarımız ise, bütün Osmanlı halklarının meşrutiyet düzeni içinde eriyeceğini, ortaya yeni bir "Osmanlı ulusu" çıkacağını ileri sürüyorlardı. Vatandaşlar arasında din ve mezhep farkı kaldırılmıştı. Hepimiz Osmanlı idik. İleride, Müslümanı, Hristiyanı, Musevîsi ile tek bir ulus haline gelmek mümkündü. Meşrutiyet ilkelerine sıkı sıkıya sarılmak bu iş için yeterdi.

Bazı aydınlar ise, Osmanlı ülkesini bölgelere ayırmak, her bölgeye bir ölçüde özerklik vermek yolu ile yönetim biçimi (federasyon) istiyorlardı. Devlet içinde pek çok azınlıklar vardı. Bunlar kendi özel işlerini kendileri çözümleyebilmeli idiler. Ancak, başkente de bağlı kalacaklardı. Böylece devlet pek çok iktisadî ve malî yükten kurtulacak, kalkınma kolaylaşacaktı. Her kişinin iktisadî alanda en özgür biçimde hareket etmesi, bu kalkınmayı daha da çabuklaştıracaktı.

Kısaca özetlenen bu belli başlı fikir akımları içinde en doğru yönde olanı, şüphesiz Türkçülük idi. Gerçi, o devirlerde Türkçülüğün çerçevesi henüz kesin çizgilerle belirlenmemişti. Anadolu Türkçülüğü bazen Turancılığa kadar uzanıyordu. Ancak, Türklerin bir ulus olarak bilinçlenmesini sağlayabileceğinden, bu akım pek çok aydını gün geçtikçe etkiliyordu. Atatürk ve diğer Türk devrimcileri bu akımın çekiciliğinden kendilerini kurtarabilirler.

(3)

Son iki akımın birisi "Osmanlıcılık", duygusal alanda kalmaya mahkûmdu. Uyanan ulusalcılık hareketlerini meşrutiyet içinde eritmek imkânsızdı. Diğeri, "federalcilik" ise, zaten bölünmeye başlamış olan Devleti parçalayıp yok etme yoluna itecek tehlikeli bir akımdı. Bu nedenle Türkçülüğün karşısında en tutarlı fikir, ümmetçilikti. Ancak, bu, artık değerini yitirmiş bir düşünce sistemi idi. Buna rağmen, bilgisiz halk yığınlarına seslenebilmesi bakımından siyasal önemi çok fazla idi. Yüzlerce yıllık alışkanlıklarını bırakmak istemeyen geniş tutucu çevreler, şüphesiz ki bu akımın destekleyicisi idiler. Nitekim, II. Abdülhamid, bu yığınlar ve onları yöneten gerici kadroya dayanarak istibdadını sürdürmüştü. Gene bu padişah, İkinci Meşrutiyeti baskı altında ilân ettikten kısa bir süre sonra "31 Mart" adı ile anılan ünlü isyanı tertipleyecek ve ümmetçilerin yardımı ile eski rejime dönmeyi deneyecekti. Ancak tertiplenen bu önemli isyan, aydın subayların önderliğindeki Ordu aracılığı ile bastırıldı ve II. Abdülhamid tahttan indirildi.

Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki Partisi Devletin yönetiminde tek söz sahibi unsur oldu. Türkçülük ve İslâmcılık arası yeni bir siyaset çizildi. Bu siyasete taraftar olmayanlar, sindirildi. Yavaş yavaş parti dikta-

törlüğü yolu açılıyordu. Aydınların bir bölümünü içinde barındıran Ordu da devlet yönetimine karışmaya başlamıştı. Çünkü, İttihat ve Terakki Partisinin en önemli kişileri, subaylardı.

Bu durum Ordu içinde önemli ayrılıklar yarattı. Bir takım komutanlar Partinin yolunu doğru bulmuyorlar, bazıları ise yönetimde söz sahibi olmak istiyorlardı. Bu, Ordu için kötü sonuçlar doğurdu. Bu sıralarda Afrika'daki son eyaletimiz Trablusgarp'ı İtalyanlar ellerine geçirdiler (5 ekim 1911). Orada yeterli askerî gücümüz bulunmadığı ve donanmamız da zayıf olduğu için Trablusgarp'ı yitirdik. Ordumuzun, zayıf ve bölünük durumunu sezen genç Balkan devletleri aralarında gizlice anlaştılar ve devletimizin Avrupa'daki son illerini elde ettiler. Ordumuz, içindeki siyasal çekişmeler nedeni ile bu savaşı kaybetti. Çatalca'ya kadar gelen Balkanlıları, geriye atmak, ancak onların kendi aralarında pay kavgası yaparak savaşa tutuşmaları ile mümkün oldu. Ama onları Edirne'den geriye de süremedik. Böylece 1912 --1913 yılları arasındaki Balkan savaşları, nüfusunun çoğunluğu Türklerin oluşturduğu tüm Makedonya ve Batı Trakya'yı yitirmemizle sonuçlandı.

Bu felâketten sonra ümmetçiler ve pek çok başka aydınlar, İttihat ve Terakki yönetiminin gerekli yeteneklerden yoksun olduğunu ileri sürerek yeni bir mücadeleye giriştiler. Ama, Orduyu elinde tutan bu parti, zor kullanarak herkesi sindirdi ve Devlet tam olarak bir parti diktatörlüğünün kucağına düştü. 1909 yılında Anayasa'da yapılan ilericî ve demokratik değişiklikler kaldırıldı. Yetkilerin çoğu gene Padişah'ta toplandı. Bu parti zayıf bir kişiliği olan, yaşlı Padişah V. Mehmet Reşad'ı (Hükümdarlığı: 1909 - 1918) istediği gibi kullanarak yurdu tekrar karanlık günlere soktu.

İttihatçılar, insan olarak dürüst ve mert kişilerdi. Ancak, bir devleti yönetme niteliklerinden yoksundular. Özellikle, toplumun yapısını bazı hukuk yeniliklerine rağmen kemiren dertleri tanıyıp ortadan kaldıramıyorlardı. İktisadî alanda kalkınma doktrinini bilmiyorlardı. Devleti yeni temellere oturtmak fikirlerini uygulacak bilgi ve yeteneğe sahip değillerdi. Kalkınma yolunda son çareyi emperyalist Almanya'ya yanaşmakla bulacaklarını umdular. Genç ve ileri bir devlet olan Almanya, iktisadî ve siyasal üstünlüğünü ilerletmek için Doğu'yu etkisi altına almak istiyordu. Bu uğurda İngiltere ile yaptığı siyasal savaşı, sonunda kazandı. Osmanlı Devleti üzerinde tam bir egemenlik kurdu. İttihatçılar Alman yardımı ile kalkınacağımızı umuyorlardı. Alman yöneticileri de, Osmanlı Devletini kendi emelleri yolunda kullanabileceklerini düşünüyorlardı. Bu hava içinde, 1. Dünya Savaşına, Almanya'nın yanında girdik. Balkan savaşları Türk yurdunu her bakımdan ezmışti. Yeni bir savaşa katılmak tam anlamı ile bir intihardı. Nitekim, türlü cephelerde yığıtçe savaşan ordularımız, Almanya'nın durumu kötüye gidince, yenilmeye başladılar. İttihatçıların başı

olan Enver Paşa, Orta - Asya Türklerini birleştirip yeni güç kazanma yolunda son bir deneme yaptı ve bu askeri etkinlik de başarısızlıkla sonuçlandı. Nihayet güney cephelerinde İngilizlerin üstün ve modern birliklerle yaptıkları saldırılar, Amerika Birleşik Devletlerinin Almanya'ya karşı savaşa katılmaları ve Avrupa cephelerinde, Rusların savaştan çekilmelerine rağmen uğranılan bozgunlar, bizi ve bağlaşıklarımızı barış istemek zorunda bıraktı. Sonuçta 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile silâhları bıraktık ve ağır yenilgiyi kabul ettik.

Yenenler adına İngiltere ile imzalandığımız Mondros Mütarekesi çok ağır şartlarla dolu idi. Türkiye'nin hayat damarlarını oluşturan Çanak-kale ve İstanbul boğazları işgal ediliyordu. Ordularımız hemen terhis edilecek ve eldeki silâh, cephane ve diğer gereçler, yenenlere teslim edilecekti. Önemli demiryolu merkezleri ve limanlar, denetim altına alınacaktı. Telli-telsiz bütün telgraf haberleşmeleri denetlenecekti. Ufak gemiler dışında bütün donanmamız yenenlere teslim edilecekti. Bunlara benzer çok ağır ve bağlayıcı hükümler dışında en önemlisi, Mütarekenin 7 nci maddesi idi. Buna göre "Bağlaşıklar, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip" bulunacaklardı. Bu hükmün önemine ileride tekrar değinilecektir.

Doğal ki, böylesine ağır şartlarla bir savaşı bitiren Devletin artık bağımsız yaşayabilmesi imkânsızdı. İstanbul'daki padişah ve hükümetin varlıkları, yenenlerin denetimi altında, yalnız sözde kalıyordu. Osmanlı Devleti artık "devlet olma" özelliğini yitirmişti.

Böylece altıyüz yıldan fazla yaşayan son Türk - İslâm İmparatorluğu fiilen (de facto) tarihe karıştı. İleride bu yok oluş hukuken de (de jura) desteklenecektir. Buna yol açan olaylar, ilerideki bölümlerde incelenecektir.

Mondros Mütarekesinden sonra vatanın kurtuluşu ve yeni bir devletin kurulması safhası başlayacaktır. Yani ihtilâl ve devrim.

Görüldüğü gibi, ihtilâllerin başlama şartları artık Türk ulusu için de gerçekleşmiştir:

Eski bir düzene sahip Osmanlı Devleti, bu düzeni kurtarmak için gösterilen bütün çabalara rağmen, yıkılmıştır. Eski düzenin artık yaşama imkânı kalmamıştır.

Devleti kurtarmak için gösterilen çabalar, yeni fikir akımları doğurmuştur. Aydınlar bu akımların içindedir. Ancak doğru yolu daha bulamamaktadırlar.

Kurtuluş Savaşı
İhtilâl

Büyük bir kavram
natası

Bu durumu değiştirebilmek için:

İlkönce "diş - ihtilâl", yapılacak, yani Türk ülkesi yabancı boyundurluğundan kurtarılacaktır. Bu işi de yeni kurulacak bir devlet başaracaktır. Böylece, bu ihtilâl, hemen düzenleme devresine geçecektir.

Dış ihtilâl sonuçlandırıldıktan sonra yeni devlet te ihtilâli başlatacak, sonunda eski düzen ortadan kalkacak ve devrimlerle yeni bir düzen yaratacaktır.

Devletin yıkılışı sırasında aydınların çoğunun önlerindeki bu gelecektek haberleri yoktu. Böyle bir sürecin mümkün olabileceğini kabul edemiyorlardı. Yalnız bir büyük adam, I. Dünya Savaşının en başarılı askerlerinden Mustafa Kemal Paşa bu planı çizmişti ve yapılacak ihtilâli en küçük ayrıntısına kadar hesaplamıştı. İhtilâllerin kurallarına uygun olan bu hesap aksamadan, sonuna kadar yürüyecektir.

"Ben 1919 yılı mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün, elimde maddî hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk Ulusunun asilliginden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk Ulusuna güvenerek işe başladım".
1927.

ATATÜRK

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DEVRİMİNİN BAŞLANGICI

"Türk Devriminin Başlangıcı" başlığı altında, dış - ihtilâlin oluşunu incelemek yolu tutulmuştur. Ancak bu arada, dış - ihtilâli gerçekleştiren yeni Türk Devleti de kurulduğu için, bu çok önemli olayı da gözden geçirmek gerekmektedir. Böylece, dış - ihtilâl aynı zamanda devlet kuruluşu safhasını da içine almaktadır. Bütün bu uğraşların başarıya ulaşmasından sonra asıl devrimler yapılmıştır. Şu duruma göre, devrimlerin başlangıcını ihtilâller meydana getirdiğinden, "Türk Devriminin Başlangıcı" deyimi dış - ihtilâl ve devlet kurulması safhalarını içine almaktadır.

Devrimin başlangıcının da bir hazırlık safhası vardır. Bu hazırlık safhasında ihtilâlcî güçlerin toparlanıp gerekli stratejiyi hazırlamasına "itilme" özelliği bulunur. Osmanlı Devletinin ağır bir yenilgiye uğraması, hazırlığın oluşmaya başlamasıdır. Ancak ihtilâlcî güçleri toparlanmaya itecek daha acı olaylar da meydana gelmiştir. Bu, vatanın parçalanmasına girişilmesidir.

A. HAZIRLIK SAFHASI:

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya, karşılığında savaşan Osmanlı Devletinin yenileceğini görmüşlerdi. İkiyüz yıldan beri çökmesi süregelen bu devletin savaş sonunda yok olacağını da anlamışlardı. O zaman şöyle bir sorun ortaya çıkıyordu. "Doğudaki Hasta Adam" denilmekle Osmanlı Devleti yok olunca, onun mirası nasıl bölüştürülecekti? Bu miras bölüştürülmesinde Avusturya pay alamayacaktı. Yüzlerce yıl Rusya ile birlikte Osmanlı ülkesini parçalamaya çalışan bu devlet, şimdi onunla bağlaşıklık olarak savaşıyordu. Yenilirse, doğal ki Osmanlı ülkesi üzerinde hakkı olamazdı. Böylece "Doğu Sorunu" na ikiyüz yıldan beri çözüm yolu bekleyen bir ortak, paydan uzaklaştırılınca, ortada yalnız yukarıda belirtilen dört devlet kalıyordu. Bu devletlerin yöneticileri savaş

sırasında imzaladıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı ülkesini kendi aralarında paylaşmışlardı. Bu antlaşmaların 1916 yılının ilkbaharında aldığı son duruma göre paylaşma şöyle olacaktı:

Fransızların Payı:

Mersin'den başlayan bir çizginin doğusundan itibaren bütün Kilikya; Torosların kuzeyinden Sivas'a kadar İç Anadolu'nun doğu - orta bölgesi; Güneydoğu Anadolu'da Elaziz (Elazığ), Diyarbakir, Mardin, İskenderun - Antakya hizasından güneye deniz boyunca inen ve Lübnan'ı da içine alan bir şerit. Bütün buralar doğrudan doğruya Fransa'ya bırakılacaktı. Ayrıca, Suriye ve Kuzey Irak da bu devletin koruyuculuğu altına verilecekti.

İngilizlerin Payı:

Bugünkü Ürdün ile Orta ve Güney Irak bölgeleri İngiliz koruyuculuğu altında bırakılacaktı.

Rusların Payı:

Bütün Doğu Anadolu ve Sinop'tan itibaren tüm Doğu Karadeniz bölgesi Ruslara verilecekti. Gene Boğazlar bölgesi, tümüyle onlara ait olacaktı. Boğazların doğusunda Rus sınırı Sakarya'ya kadar uzanacaktı.

İtalyanların Payı:

İzmir'in güneyinden itibaren bütün Ege ve İç Ege bölgesi ile, Anamur - Silifke'ye kadar Antalya bölgesi ve Konya - Kayseri çizgisine kadar İç Anadolu İtalyanlara verilecekti. Ayrıca, İtalyanlara ait Ege Bölgesinin kuzeyinde kalan yerler, onların koruyuculuğu altında bırakılacaktı.

Bütün bu paylaştırmadan sonra geriye kalan yerler Türklere ait oluyordu. Bu ufak Türkiye'nin sınırları şöyle çizilmisti: Batıda, İtalyan koruyuculuğu dışında kalan bölgeler, yani Çanakkale, Balıkesir, Bursa bölgeleri bize bırakılıyordu. Batıdaki Rus toprakları ile Sakarya ırmağının ucu sınır olacaktı. Güneybatıdan Kütahya - Afyonkarahisar çizgisi, güneyde ise Afyonkarahisar - Kayseri çizgisi sınırlarıydı. Doğuda Kayseri - Tokat - Sinop çizgisi sınırlarımızı tamamlayacaktı.

Görüldüğü gibi, Türklere hemen hemen hiç hayat alanı bırakılmıyordu.

1917 yılında Rusların savaştan çekilmesi ve Osmanlı Devleti ile barış yapması (Brest - Litovsk Barışı, 3 Mart 1918) yukarıda belirtilen paylaşımları değiştirdi. Ruslar, Osmanlı ülkesi üzerindeki her türlü iddiadan vazgeçmişlerdi. Bu durumda, Doğu Anadolu'daki Rus pay bölgeleri üzerinde İngilizlerle Amerikalılar, bir bağımsız Ermenistan ile Kürdistan kurmayı düşündüler. Boğazlar ise, ortak bir denetime uyruk tutulacaktı. Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra yenen devletler bu planlarını

gerçekleştirme yoluna koyacaklardır. Fakat bu sırada aralarında anlaşmazlık da çıkacaktır.

1. İzmir'in İşgali ve Devletin Parçalanması:

İngilizlerin savaş sonunda, yukarıda belirtilen paylaştırmayı değiştirme yoluna saptıkları görüldü. Yeniden devletlerin yaptıkları siyasal görüşmelerde, İngilizler ile İtalyanlar arasında bir soğukluk göze çarpmaya başladı. İtalyanlar, kendilerine ayrılan payların Yunanlılara verileceği kuşkusuna altındaydılar. İngilizler, İtalyanların sessiz sedasız bir askerî sefer tertipleyip bütün Batı Anadolu'yu işgal edecekleri konusunda propoganda yapıyorlardı. Gerçekte, İngilizler, Batı Anadolu'nun İtalya gibi oldukça güçlü bir devlete verilmesine katlanamıyorlardı. Onlar için Batı Anadolu'da her isteklerini yerine getirecek kukla bir devlete ihtiyaç vardı. Bu da Yunanistan olabilirdi. Yunanistan da bu eyleme katılmaya çok hevesli idi. İzmir çekirdeği etrafında doğuya doğru genişleyecek Yunan Devleti, onların tarihsel ihtiraslarını ve ülkülerini gerçekleştirecekti. Pan - Elenizm, eski Yunan uygarlığının kurulduğu bölgeleri elde etmeyi her zaman kendisine hedef almıştır. Savaş sonunda, İngilizlerin yardımından yararlanarak bu "Büyük Yunanistan" kurulabilirdi. Yunan iktisadının gelişmesi için de bu önemli idi. Batı ülkelerinde yerleşmiş çok etkili büyük Yunan kapitalist-ler özellikle o sıralarda dünyanın en zengin kişilerinden Sir Basil Zaharoff, Yunan ülkülerinin bayraktarlığını yapıyorlardı. Bu ülküyü gerçekleştireceklerine inandıkları İngilizleri de pek çeşitli yollarla durmadan destekliyorlardı. Sonuçta İngiliz - Yunan emelleri siyasal etkinlik alanına çıktı. 18 ocak 1919'da A. B. D., İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri Paris'te, yenik ülkelerle yapılacak kesin barış esaslarını saptamak için toplandılar. İşte, yeniden devletler arasında, Anadolu'nun bölünmesi konusundaki ilk ve en önemli siyasal anlaşmazlık burada çıktı. Barış toplantısına çağrılan Yunan Başbakanı Venizelos, Batı Anadolu'nun kendi ülkesine bırakılmasını istedi ve bu konuda, Batı Anadolu'nun, özellikle Ege bölgesinin, tarihin en eski devirlerinden beri "Yunan" olduğunu, Osmanlı egemenliğinin bu özelliği değiştirmediğini, Ege'de nüfus çoğunluğunun bile Rumlardan meydana geldiğini [1] iddia etti. Ancak, başta İtalyan temsilcileri olmak üzere pek çok Amerikan ve Fransız diplomatları, bu iddiaların doğru olamayacağını bildirdiler. Bu durumda İngiltere, yukarıda açıklanan propogandalarını resmî alana dökerek, İtalya'nın Batı Anadolu üzerinde emelleri

[1] Oysa gerçek durum çok farklıydı. İzmir'i de içine alan Ege'nin en büyük ili Aydın'da 1.249.067 Türke karşılık 299.097 Rum vardı. Menteşe'de 188.916 Türk ve 19.923 Rum bulunuyordu. Ege bölgesindeki bütün yerleşme merkezlerinde çoğunluk Türklerde idi. Zaten Osmanlı ülkesindeki Rumların toplam nüfusa oranı % 9'u aşmıyordu. Venizelos, özellikle Anadolu'nun gerçek etnik yapısını bilmeyen Amerikalıları ikna edebilmek için yalan yoluna başvuru-yordu.

Serhatla
sahipleri

(Mup12)

bulundugunu iddia etti. Böylece İtalyanlarla İngilizlerin arası açıldı ve İtalyanlar, barış görüşmelerinden çekildiler. İngilizlerin, Amerikalılarla Fransızları, planlarına inandırması kolay oldu. Fransa, Alman sorunları ile uğraşüyor ve Ren bölgesi üzerindeki iddialarının bağlaşıklarınca desteklenmesini istiyordu. Ayrıca, İtalya'nın görüşmelerden çekilmesi, kendisini belki Anadolu paylaştırmasında daha fazla söz sahibi yapabildi. Amerikan Başkanı Wilson ise, kendisinin ortaya attığı ilkeleri [2] çiğneyerek ve danışmalarının açıklamalarını da dinlemeyerek, İngiliz tezini testekledi, Şimdi bütün iş Yunanlıların İzmir ve civarını işgal etmelerinin hukukî dayanağını bulmaya kalmıştı. Venizelos, Ege'de ve özellikle İzmir'de Rumların, Türklerce öldürüldüğünü, pek çok Rumun büyük zulümler altında inlediğini iddia etti. Osmanlı Hükümetinin bu olayları engelleyemediğini söyledi. Böylece, ~~bağlaşıkları~~ Mondros Mütarekesinin 7 nci Maddesine göre İzmir ve civarını işgal etmeye hakları olduğunu belirtti. Bu fikir yerinde görüldü ve Yunanlıların, bağlaşıklarına İzmir'i işgal etmelerine karar verildi (10 mayıs 1919). Zaten, Mütarekenin bu maddesine dayanılarak 1 kasım 1918 tarihinden itibaren pek çok önemli merkezler işgal edilmmişti. Fransızlar, Dört Yol, Mersin, Adana illerini, Afyonkarahisar istasyonunu; İngilizler, Batum'u, Antep'i, Cerablus'u, Konya istasyonunu, Maraş'ı, Birecik'i, Urfa ve Kars'ı; İtalyanlar, Antalya, Kuşadası, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal etmişlerdi. Fakat İzmir'in işgali bambaşka amaçlarla yapılıyor ve Türk ülkesinin kesin olarak parçalanmasını hedef tutuyordu.

15 mayıs 1919 günü sabahı bir Yunan - İngiliz donanması İzmir önlerine geldi ve Yunan askerleri şehre çıkmaya başladılar. Çıkarma hareketi yerli Rumlarca bir bayram havası içinde karşılandı. Dinsel törenler yapıldı. Rumlar, Yunan askerlerine heyecanlı gösterilerde bulundular. İzmir Valisi durumdan bir gece önce haberdar edilmmişti. Ancak kendisi, pek durgun ve maslahatçı bir kişi olup, ayrıca, karşı koymak gibi bir fikrin belirtisine bile sahip değildi. 14/15 mayıs gecesi İzmir'li gençlerin, işgal hava-

- [2] ABD Cumhurbaşkanı Wilson, ülkesi savaşa katıldıktan sonra bir bildiri yayınlarak, savaş sonu barışının hangi esaslara göre yapılması gerektiğini belirtmişti (8 ocak 1918). 14 maddede topladığı bu ilkelerin özeti şöyledir: Savaş sonunda her devlet kendi sınırları içine çekilecek; ülke bütünlüğüne saygı gösterilecek; gizli antlaşmalar ortadan kaldırılacak; diplomasi açık olacak. Osmanlı Devleti ile ilgili 12 nci Madde çok önemlidir: "Şimdiki Osmanlı İmparatorluğunun Türk bölgelerine mutlak egemenlik tanınmalıdır. Ancak, Türk boyunduruğu altında yaşayan öbür uluslara kesin bir yaşama güveni, özgür ve engelsiz tam bir gelişme imkânı verilmelidir. Boğazlar her devlete açık olmalıdır." Gene bu ilkelere göre her ulus kendi geleceğini kendisi saptamalıdır. Yeneni ve yenik devletler bu ilkeleri benimsediklerini ilan ettilerse de, hiç bir zaman tam anlamı ile uygulama alanına dökemediler. Hatta bu ilkeler, yenenlerce türlü emellere araç edildi. Bu nedenle asıl barış görüşmelerine ABD katılmadı.

disleri üzerine yaptıkları toplantılara bile engel olmaya kalkmış ve söylen-tileri yalanlamıştı. Aynı havaya, İzmir'deki Türk askerî birlikleri de katıl-mışlar ve hiç bir direnmede bulunmadan Yunanlıların kolordu binasına yaklaşımlarını seyretmişlerdi. Yalnız Hasan Tahsin adındaki bir gazeteci tabancasını çekerek yürüyüşte bulunan Yunan birliğine ateş açtı. Bu olay üzerine Yunanlılar çileden çıktılar. Başkaca hiç bir direnme olmamasına rağmen, pek çok Türk'ü şehit ettiler. 48 saat içinde 2000'in üstünde Türk öldürüldü. Bunların içinde 50'ye yakın subayımız da vardı. Bu arada kaça-bilen subay ve erler İzmir'i terketttiler. Böylece İzmir'in işgali ile birlikte, Anadolu'nun hiç bir zaman unutamayacağı Yunan vahşeti de başlamıştı.

Yunanlılar, birkaç gün sonra Ege bölgesinde yayılmaya başladılar. Üç yönden ilerliyorlardı. Birinci yön Gediz vadisi olup Menemen'den itiba-ren Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alayşehir'e doğru gidiyordu. İkinci yön, Menderes vadisinden Torbalı - Bayındır - Ödemiş çizgisi idi. Üçüncü yön de Torbalı'dan daha aşağılara, güneye inen birliklere verilmiş olup amaç Aydın idi. Bunlardan başka Ayvalık sahillerine çıkarılan birlikler de doğu-ya doğru ilerleyecekti. Mayıs ve haziran ayları Yunanlıların bu amaçlarını gerçekleştirmelerine yetti. Çünkü Yunan birlikleri hiç bir direnme ile kar-şılaşmamışlardı. Halk uysal ve etkisiz idi. Bergama, Ödemiş ve Ayvalık dışında, Türk kuvvetleri, ellerindeki silâh ve cephaneyi bile bırakıp kaçmış-lardı. Tam bir panik havası bütün Ege'yi sarmıştı. Daha önce de İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerince işgal edilen yerlerle birlikte, Türk yürdu-nun parçalanması başlamış oluyordu. Boğazlar bölgesi zaten yenenlerin or-tak denetimine ~~uyruk tutulmuştu~~. Bu arada Wilson'un kışkırtması ile Do-ğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurulması hazırlıkları başlamış ve Ermeniler silâhlanarak eyleme geçmişlerdi. Karadeniz bölgesinde ise Rum çeteleri Pontus devletini gerçekleştirme hazırlığı içindeydiler. Yunanlılar, ayrıca savaş sırasında Bulgaristan yönetimi altında bulunan Batı Trakya ile Osmanlı ülkesine ait olan Doğu Trakya'yı da işgale başlamışlardı.

Durum, Mütarekeyi imzalarken oldukça iyi niyetli olan Osmanlı yö-neticilerini her bakımdan perişan etmişti. İstanbul'da padişah ve birbiri ar-dınca gelen hükümetler her şeyin suçunu İttihatçılara yüklüyorlardı. Suç-lu aramak telâşi içinde bir İttihatçı avı başlamıştı. İktidardaki Hürriyet ve İtilâf Partisinin yaptığı tek iş bu idi. Durum gerçekten tam anlamıyla umutsuz gibi görülüyordu.

2. İşgale Karşı Tepkiler:

Ruslar, I. Dünya Savaşından çekildikleri zaman, çarlık devrinin bütün gizli antlaşmalarını açıklamışlardı. Böylece Türkler, düşmanlarının savaş bittikten sonra uygulama alanına koyacakları paylaştırmayı da öğrenmiş oldular. Mondros Mütarekesini imzalarken, Osmanlı temsilcileri, Devletin

İttihad
bulun
yordun

parçalanmasına yol açacak 7 nci Maddeyi kabul etmemek için direnmişler, fakat İngilizlerin ısrarı ve baskısı ile zorla, bu hükmün metne girmesine razı olmuşlardı. İngilizler, bu madde hükmünün kötüye kullanılmayacağını, ancak çok gerekli durumlarda, Osmanlı Hükümetinin de onayını alarak uygulayacaklarına dair "garanti" vermişler, büyük bir gaflet içinde bulunan Osmanlı temsilcileri bu garantiye inanmışlardı. 1 kasım 1918 tarihinden beri süregelen işgallerin üstüne, Yunanlıların İzmir'e ayak basması eklenince, yenen devletlerin Türkiye'yi paylaşacakları bütün açıklığı ile anlaşıldı. Böylece İstanbul'daki halk ve aydınların, hükümetle arası açıldı. Yeni çözüm yolları araştırılmaya başlandı. Yurt içinde birdenbire bazı kıpırdanmalar göze çarptı. Öz vatanın elden çıkması yaklaştığı için büyük bir heyecan ve öfke her tarafta duyuldu. Buna karşılık, İzmir'in işgali, bazı çevrelerde ise hoşnutluk yarattı. Böylece bu işgalin doğurduğu çeşitli tepkiler, kurtulma yolunu açacak olan ~~Yunanlı kadroyu~~ oluşturmada önemli etkiler yapmıştır. Şimdi bu tepkilerin olumsuz ve olumlu biçimde olanlarını birbirinden ayırarak incelemek gerekmektedir.

a. Olumsuz Tepkiler:

İzmir'in işgali, o zamana kadar Devletin durumunu dikkatle izleyen azınlıklar üzerinde büyük etkiler yaptı. Daha Mütareke günlerinde örgütlenmeye başlayan Rum ve Ermeni azınlıklar, bu olaydan cesaret alarak büyük ölçüde etkinliğe giriştiler. Rum azınlıklarının hedefi, Yunan işgalini kolaylaştırmak ve bu etkinliğin mümkün olduğu kadar geniş alanlara yayılmasını sağlamaktı. Yüzlerce yıl İstanbul ve Anadolu'daki Yunan amaçlarının önderliğini yapan Fener Rum Patrikhanesi bu etkinliğin merkezi oldu. Önceleri gizlice yürüttükleri etkinliği, şimdi açığa, su yüzüne çıkardılar. Osmanlı Hükümetinin artık bu çalışmalarını önlemek imkânı ve cesareti yoktu. Patrikhanenin desteği ile kurulan "Yunan Komitesi", "Trakya Komitesi" adlı iki örgüt, Trakya'nın işgalinden doğan sorunları, Yunanistan açısından çözmeye başladı. Bu iki örgüt çeteler kurarak, Trakya'daki Türk direnişini kırmaya uğraşıyorlardı. Ocak 1919'dan beri başlattıkları bu etkinlik, İzmir'in işgali ile iyice yaygınlaştı. Öteden beri Yunan amaçlarının gerçekleşmesinde baş rolü oynayan, ancak savaş yıllarında susan "Etniki Eterya (Millî Cemiyet)" adlı örgüt, Pontus devleti kurulması konusunda ciddi çalışmalara başladı. Kurduğu çetelerle özellikle Trabzon yöresinde büyük ölçüde hareketlere girişti. "Mavri Mira" ve "Muhacirler Derneği" adlı iki örgüt de, bütün Yunan emellerine hizmet etmekle uğraşıyorlardı. Bütün bu örgütler, İzmir'den çıkıp genişleyen Yunan işgalini her bakımdan destekliyorlar, işgal bölgesindeki yerli Rumları uyarıyor ve uyarıdırıyorlardı. Böylece, yerli Rumlar, ya Yunan Ordusuna katılıp düzenli asker olarak çalışıyorlar, ya da çeteler halinde örgütlenip Türkleri yıldırma hareketine girişiyorlardı.

Ermeniler de Adana yöresi ile Doğu Anadolu'da aynı biçimde çalışıyorlardı. Wilson'un "Bağımsız Ermenistan" isteği ile zaten heyecana gelip etkinliğe geçen bu azınlık grubu, İzmir'in işgali ile, kendi ülkelerinin gerçekleşme zamanı geldiğine karar verdi. İzmir'in işgalinden önce Adana'da, Fransız makamlarının desteği ile kurulan "Ermeni İntikam Alayı" çok büyük tedhiş hareketlerine girişmişti. İzmir'in işgalinden sonra bu etkinlikleri daha da arttı. Doğuda aynı işleri yapmaya başladıklarını görüyoruz. Ancak, Mütarekeden sonra elimizde kalmış tek derli toplu güç olan Erzurum'daki 15 nci Kolordu ve onun yeni Komutanı Kâzım Karabekir Paşa (Tuğgeneral) bu Ermeni baskısına çok başarılı biçimde karşı koymaya başlamıştı.

İzmir'in işgalinin Türkler üzerinde de bazı olumsuz etkileri görülür. Birtakım aydınlar ve subaylar bu olaydan sonra, tüm umutlarını yitirmişlerdir. Bu kişiler arasında oldukça değerli ve sözlerine güvenilen subay, gazeteci, gibi aydınların da bulunması, durumu dikkatle izleyen ve henüz sorunlara çözüm arayan başkalarını da etkiliyordu. Kendilerini umutsuzluğa kaptıran Türkler artık mücadelenin hiç bir yarar sağlayamayacağı kanısındaydılar. Onlara göre Padişahın etrafında toplanmalı, yenen devletlere hoş gözükmek için bazı tavizler kopartmalı ve böylece "vaziyeti idare" etmeliydi. Bunların içinden bazıları ise, yenenlerden birisinin koruyuculuğu altına girerek işin içinden sıyrılmayı düşünüyorlardı. "Manda Sorunu" olarak bilinen bu akım ileride tekrar inceleme konusu yapılacaktır.

b. Olumlu Tepkiler:

Mütarekeden sonra ilk işgaller, bölge hakkında giderek önemli bir karşı koyma isteği uyandırmaya başlamıştı. İstanbul'daki aydınların umutsuzluğu yanında, bu bölgesel direnme istekleri doğal ki çok olumlu idi. Bölge aydınları bu isteklerini dernekler kurarak etkinlik safhasına çıkarmak yolunu tuttular. İlk kez, 1918'de, Mütarekeden sonra, "Trakya - Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi" adlı dernek kurulmuştur. Bu örgüt, Trakya'nın Yunanlılarca işgaline karşı koymak amacı ile çalışıyordu. İzmir olayından sonra bu örgüt daha da geniş etkinliğe geçti. İzmir'de, gene Mütarekeden hemen sonra kurulan "İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye" Derneği, işgalden sonra etkinliğini gizlice İstanbul'a aktarmış, bu yolla ulusal hareketi destek olmuştur. İşgalden sonra kurulan en önemli örgüt, "Hareket-i Milliye - Redd-i İlhak" Derneğidir. Ege bölgesinin adım adım Yunanlıların eline geçmesine dayanamayan bölge Türkleri, hemen bu örgüt içinde birleşmişler, bulundukları yerlerin sivil ve askerî yönetimini ellerine almışlar. İşgalleri kurup, Yunan Ordusuna karşı koymaya başlamışlardır. Böylece Batı Anadolu'da Yunan istilâsını ilk kez silâh kullanılarak durdurma çabası ortaya çıkmıştır. Bu örgütün etkinliği İstanbul tarafından önlenmek istenmiş, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) türlü

Kuvayı Milliye Meclisleri

yollar deneyerek Ege Türklerini bu çabadan vazgeçirme çareleri aramıştır. Gene İzmir'in işgali ile Türk Ordusu, pek önemsiz çapta da olsa direnişe geçmiştir. Bandırma'dan gelen Miralay (Albay) Bekir Sami Bey (An-day), İzmir'den kaçan Miralay Kâzım Bey (Özalp), ve birkaç arkadaşı el-lerinde ki ufak kuvvetleri toplayıp karşı koymaya çalışmışlardır. Bu etkin-lik ileride Kuvayı Milliye'yi doğuracaktır.

Yurdun başka yerlerinde kurulan türlü dernekler, Türklerin işgale karşı direnme bilincini yavaş yavaş uyandırmaya başlamıştır. Birbirinden habersiz çalışan bu dernekler, Ege bölgesinde ortaya çıkan çeteler bu bilin-cin ilk tezahürleridir. Şu duruma göre İzmir'in işgali, türlü olumsuz taraf-ları yanında, Türkleri uyarması, tehlikenin büyüklüğünü göstermesi baki-mından olumlu etkiler yapmış bir olaydır.

B. EYLEM SAFHASI:

İzmir'in işgalini hazırlayan olaylar, Mütareke hükümlerinin işlemeye başlayarak orduların terhisi, stratejik yerleşme noktalarının yenen dev-letlerce ele geçirilmesi ve en sonunda İzmir'in Yunanlılarca işgali, bu işgale karşı gösterilen tepkiler, artık ~~İhtilal~~ bütün gerekli patlama şartlarını biraraya getirmiştir. Böylece, hazırlık safhası bitmiştir. Şimdi eyleme ge-çilecek, İhtilal adım adım gerçekleştirilecektir. Türk İhtilali eylem ala-nına geçmesi tarihini, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak basma-sı ile başlatmak gelenek olmuştur. Aslında, Mustafa Kemal Paşa, Sam-sun'a çıktığı zaman henüz hazırlık ^{dönemi} safhası kapanmamıştır. İzmir'in işgali üzerinden daha dört gün geçmiştir ve söylenilen tepkiler daha yaygınlaş-mamıştır. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından itiba-ren, bütün bu tepkiler onun tarafından şekillendirilecek ve İhtilal katibine dökülecektir. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı anında, İhtilal hazırlık ve eylem safhaları içiçe geçmiş durumdadır. Ancak kı-sa bir süre sonra, eylem safhası kesin olarak başlayacaktır. Bu nedenle, tarihsel olayların bütünlüğünü bozmamak için, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış gününü eylem geçişin de başlangıcı olarak almakta hiç bir sakınca yoktur.

1. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı:

Mütarekenin imzalanmasından sonra. Güney Cephesinden İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, durumun dehşetini görüyordu. Ancak, İstan-bul'da herkesin içinde bulunduğu kötümser ve karamsar ruh hali O'nda yoktu. Kendisi, alınması düşünülen bütün tedbirlerin hiç bir işe yaramaya-cağını anlamıştı. O'na göre umutsuz durumdan kurtuluş çaresi vardı. An-cak bu çareyi uygulamak çok zordu: "Ulusal egemenliğe dayanan yeni bir Türk devleti kurmak; devleti halka indirmek ve Anadolu insanının yardı-mı ile düşmanı yurttan kovmak," Kendisini bunu yapabilecek güçte görü-

Türk'ünün

yordu. Nitekim, İstanbul'da, limana demirlemiş yenen devletlerin savaş gemilerine bakarken, durumun korkunçluğunu anlatan bir arkadaşına "geldikleri gibi giderler" demişti. Mustafa Kemal Paşa, Türk ulusunun, yabancı işgali altında yaşayamayacağını biliyordu. Buna inanmıştı. İstanbul'daki temaslarında, çizdiği planı gerçekleştirmekte yardımcı olacak arkadaşlarını arıyor, onlarla konuşuyor [3], ancak henüz, düşüncelerini tamamen açıklamıyordu. İstanbul'un, yapmayı düşündüğü mücadele için hiç elverişli olmadığı açıktı. Anadolu'ya geçmek gerekti. İnandığı bazı arkadaşları henüz emirlerindeki birlikleri terhis etmemişler ve komuta yerlerinden ayrılmamışlardı. Özellikle, Ankara'daki 20 nci Kolordunun yeni Komutanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa (Tuğgeneral) ile Erzurum'daki 15 nci Kolordunun yeni Komutanı Kâzım Karabekir Paşa gibi arkadaşlarına büyük güveni vardı ve onların yardımları ile mücadelenin ilk adımlarını atabileceğini hesaplamıştı. Anadolu'da açıktan olmamakla birlikte, duyulan bazı kıpırdamalar O'na umut veriyordu. Halkı yeni bir savaşa sürüklemek-
teki güçlüğü bilmiyor değildi. Balkan Savaşlarından beri süregelen felâketler Anadolu insanını her bakımdan çökertmişti. Yurdun iktisadî durumu tam anlamı ile bozulmuştu. Doğal kaynaklar, insan gücü bakımından Anadolu çürümüştü. Savaş istenmiyordu. Halk subayları sevmiyordu. Sırf bu sebepler yüzünden Ege bölgesinin işgaline esas halk ~~şüpheleri~~ tepkisiz kalmışlardı. Mustafa Kemal Paşa bütün bunları hesaplamıştı ve yeni kurulacak devleti halka indirmekle pek çok zorluğun çözümlenebileceğini biliyordu. Halka köle olarak yaşamının imkânsızlığı anlatılırsa, Anadolu tekrar canlanabilirdi.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçmek için çareler aramaya başladı. Bu sıralarda Karadeniz yörelerinde pek büyük bir asayişsizlik vardı. Rum çeteleri her yeri yakıp yıkıyorlar, etrafa dehşet salıyorlardı. Bunların karşısında Türkler de boş durmuyorlar, onlar da örgütlenmeye çalışıyorlardı. Türklerin, Rumlar karşısında örgütlenmesi İstanbul'daki işgal devletleri temsilcilerince doğru karşılanmadı. Bu durum düzeltilmeli idi. Samsun'a çıkartılan küçük bir İngiliz birliği, bu işe yeterli gelmedi. Asayiş Türk makamlarınca yoluna konmalıydı. Bu nedenle Hükümet üzerine baskı yapıldı. Sonuçta Karadeniz ve civar bölgelerine olağanüstü yetkilerle donanmış birisinin gönderilmesi kararlaştırıldı. Padişahın ve Hükümetin seçimi Mustafa Kemal Paşa üzerinde birleşti. O, ünlü bir askerdi. Ordu üzerinde otoritesi vardı. Ayrıca savaş sırasında siyasetten uzak durmuş, İttihatçılarla işbirliği yapmamıştı. Bu nedenle "savaş suçlusu" sayılmıyordu. Padişah VI. Mehmet (Vahdeddin) ile sık sık temas etmiş, Veliahtlığı zamanında onunla Almanya'ya bile gitmişti. Vahdeddin, Mustafa Kemal

[3] Mustafa Kemal Paşa bu temaslarının çoğunu Şişli'deki evinde yapmıştı. Bu ev Cumhuriyet Devrinde müze haline getirilmiştir.

Paşa'yı tanıyor ve ona güveniyordu. Bundan dolayı kendisini, o zaman için pek büyük bir şeref sayılan, "Fahri Yaveri" yapmıştı.

Doğaldır ki Mustafa ^{Kemal} Paşa, Harbiye Nezaretinde, çok güvendiği birkaç arkadaşı dışında, yapmayı tasarladığı işleri kimseye açmadı. Kendisinin Karadeniz'e gönderilmesini sevinçle karşıladı ve gerekli hizmetleri yapacağına herkesi inandırdı. Görevini iyi yapabilmesi için büyük yetkiler istedi ve bu isteği de yerine getirildi. Kendisi, doğudaki henüz terhis edilmemiş birliklerden oluşturulan 9 ncü Ordunun (bir süre sonra 3 ncü Ordu) Müfettişliğine getirildi ve görevini kolaylıkla yapabilmesi için sivil makamlara da emredebilme yetkisini aldı. Planlarının sezilmemesi için bir an önce yola çıkmak istedi; karargâhını hemen oluşturdu ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden dört gün sonra, 19 Mayıs 1919'da, Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak bastı.

Samsun'a çıkar çıkmaz, Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalarla haberleşmeye başladı. Hemen eyleme geçti. Her gittiği yerde, tek kurtuluş yolunun düşmanla doğrudan doğruya savaşmak olduğunu, bunu ise ulusun kendisinin başarabileceğini anlatıyor ve büyük ilgi görüyordu. Samsun'da kaldığı kısa süre içinde, İstanbul'daki fikirlerini sistematikleştirdi ve ihtilâli stratejisini saptadı. Çizdiği planı kesin gerçevesine oturttu. Bundan sonraki açıklamaları aydınlatması bakımından, Mustafa Kemal Paşa'nın saptadığı bu stratejiyi ana hatları ile görmek gerekmektedir:

Mustafa Kemal Paşa, ihtilâli halkı mal etmek istiyordu. Düşüncesinin hep bu yönde olduğunu biliyoruz. Düşmanla mücadeleyi doğal ki Ordu yapacaktı. Ancak Ordunun durumu o günler için pek perişandı. Mütareke hükümlerine göre pek çok birlikler terhis ve silâh, cephane ile diğer gereçler teslim edilmişti. Lojistik destek diye bir şey kalmamıştı. En önemlisi, Ordunun morali bozuktu. Orduyu yaratan ulustur. Bu nedenle, ulusun ordusunun yanında olması ve onu desteklemesi gerekirdi. Bu da ancak, halka inmiş bir yönetimle sağlanacaktı. Geçirilen demokrasi denemeleri ile halk yönetimi için ilk adımlar atılmıştı. Bunlara dayanılarak yeni bir devlet kurulacaktı. Bu devlet egemenlik hakkını ulustan alacak ve onun temsilcileri ile yönetilecek, Ordu, bu ulusal gücün arkasında ve emrinde olacaktı. Ancak bu biçimde, halk, ihtilâli onaylayacak ve destekleyecektir. Bir hükümet darbesi ile yeni bir yönetim kurmak mümkündür. Fakat, bu yönetim salt orduya dayanacağından her zaman için tehlikelidir. ve kısa ömürlüdür. Zaten ordu şu anda ulusu sevilmemektedir. Böylece zayıf ve sevilmeyen bir orduya dayanan yönetimin ihtilâli başarıya ulaştırma imkânı yoktur. Yeni ve halkçı devlet kurmak tek çaredir. Bu amaca ulaşmak için hemen örgütlenme başlayacaktır. Yeni devletin kurulmasını İstanbul Hükû-

meti tepki ile karşılayacaktır. Bu nedenle, iyice güçleninceye kadar, Osmanlı Hükümeti ile tatlı geçinmeli, gerekirse padişahı ve halifeyi kurtarmak gerekçesi ile örgütlenildiği belirtilmelidir.

İşte, Büyük Nutkunda da anlattığı gibi, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Anadolu'nun içlerine doğru yola çıktığı zaman bu stratejiyi uygulamaya başlamıştı. İlk durak Havza ilçesi idi. 25 Mayıs 1919'da vardığı Havza'da Mustafa Kemal Paşa, bir genelge hazırladı. Bunu 9 ncü Ordu Müfettişi imzası ile bütün yurttaki askerî ve sivil makamlara gönderdi. Bu genelgede, "bütün askerî ve sivil yönetmenlerin, bulundukları yerlerde bir an önce işgal olaylarını protesto etmek için heyecanlı mitingler tertip etmeleri, ulusal dernekler kurup halka felâketin büyüklüğünü anlatmaları ve bu işleri köylere kadar yaymaları" isteniyordu. 28-- 29 Mayıs günü gönderilen bu genelgeye pek çok yerlerdeki yönetmenler uydular ve büyük mitingler düzenlediler. Özellikle İstanbul'daki mitingler pek heyecanlı oldu. İşgal devletleri buna sert tepki gösterdiler. İngilizler tutuklu bulunan 67 Türk devlet adamını Malta'ya sürdüler. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın geriye çağrılmasını istemeye başladılar. Paşa kendisine duyurulan bu istekleri reddetti. Mitingler, İzmir'in işgaline gösterilen olumlu tepkilerle birleşince, O'nun umudunu daha da artırmıştı. Özellikle Havza'da halktan gördüğü yakın ilgi O'na güven veriyordu. Çizdiği stratejinin önderi olarak başta bulunabileceğini anlamıştı. Zaten kendisinden başka kimse bu planı yürütemezdi.

millî şecde

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da bir taraftan askerî işlerle de uğraştı. Bütün kolordu komutanları ile temas kurdu. Birliklerin yerlerini ve güçlerini saptadı ve işgal halinde komutanlara gerekli tedbirleri almalarını telkin etti. ~~Komando~~ ve millis örgütleri yapılmasına komutanları teşvik etti. Onlarda ~~Ordu~~ fikirlerinin yerleşmesi için gerekli açıklamalarda bulundu. Gelen cevaplara göre, komutanları değerlendirdi. İçlerinde kendi düşüncelerine aykırı düşünenleri, yetkilerine dayanarak isten uzaklaştırdı ya da böylelerinin hareketlerini sıkı denetim altına aldı.

Millî Mücadele

Bir ay içinde yaptığı ^{en millî mücadele} çalışmalar, önemli zorluklara rağmen başarılı oldu. Halk ve Ordu ~~Harika~~ fikrine alışmaya başlamıştı. Şimdi artık durumdan yararlanarak, bütün girişimlerin ulus adına yapıldığının halka anlatılması ve ulusun bu girişimlerin içine girmesinin sağlanması gerekiyordu. Tarihsel Amasya Tamimi bu uğurda atılmış ilk adımdır.

2. Kongreler ve Örgütlenme:

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki etkinliği, İstanbul Hükümetini iyice kuşkulandırdı. 8 Haziran tarihinde Harbiye Nezareti kendisini geri çağırıldı. Mustafa Kemal Paşa, o güne kadar "Ordu Müfettişi" sıfatı ile bütün kişisel ağırlığını ortaya koyarak hareket etmişti. Şimdi bu sıfatının

tehlikeye düştüğünü görüyordu. Bu nedenle giriştiği ^{hareketi} eylemi kişisel olmaktan çıkarıp, halka mal etmekte acele etmek gerekiyordu. Harbiye Nezaretine oyalayıcı bir cevap verdi ve 12 haziran 1919'da Amasya'ya vardı. Halk kendisini coşkun bir heyecanla karşıladı. 14 haziranda Amasya'da "Müdafaa-i Hukuk" Derneği kuruldu. Bu dernek çerçevesinde yaptığı çalışmalarından sonra Mustafa Kemal Paşa 22/23 haziran günü tarihsel Amasya Tamimini (Genelgesini) yayınladı.

α. Amasya Tamimi:

Bu tamimin yayınlandığı gün, Anadolu İhtilâlina gerçek başlangıç tarihidir. Pek çok bilim adamı bu kısa genelgeyi bir "İhtilâl-beyannamesi" olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle tamimi inceleyip açıklamak gerektir. Bu önemli tamim şöyle yazılmıştır (sadeleştirilmiştir):

"1. Vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığı tehlikededir. İstanbul Hükümeti, yenen devletlerin etkisi altında bulunduğu sorumlulukların gereğini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş tanıtıyor. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azmi ve kararı kurtaracaktır. Ulusun durumunu saptamak ve haklı sesini dünyaya işittirmek için her türlü etki ve denetimden uzak bir ulusal kurulun varlığı şarttır. Bunun için haberleşme yolu ile her taraftan gelecek ulusal öneri ve istekler üzerine, Anadolu'nun en güven verici yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongrenin acele olarak toplanması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla bütün Osmanlı illerinin her livasından [4], parti anlaşmazlıkları gözönünde tutulmadan, yetenekli ve ulusun inancını sağlamış, üç kadar kişinin hızla yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı bunun ulusal bir sır olarak saklanması, dağdağaya yer verilmemesi, gerekli görülen yerlerde yolculuğun gizli tutulması.

2. Doğu illeri adına, 10 temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılmış kongre için, adı geçen illerin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak derneklerinden seçilen üyeler, zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardır. O zamana kadar diğer illerimizin de temsilcileri Sivas'a ulaşabileceklerinden, Erzurum Kongresinin üyeleri, uygun görecekları tarihte, genel toplantıya katılmak üzere, Sivas'a hareket edeceklerdir.

3. Yukarıdaki hükümlere göre temsilciler, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak dernekleri ve belediyeler tarafından ve diğer şekillerde seçileceklerdir.

4. Bu kararların uygulanmasına 9 ncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Harbiye Nazırı (Deniz Kuvvetleri Bakanı) Hüseyin Rauf Bey, 15 nci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 13 ncü Kolordu Ko-

[4] Liva: Eski yönetim örgütünde bugünkü il ile ilçe arası bir yönetsel birim.

mutan Vekili Albay Cevdet ve 3 ncü Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı [5] Hamit Bey, 2 nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal Paşa (Korgeneral), 12 Kolordu Komutanı Albay Selâhattin Bey, 20 nci Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa, Bursa'da 17 nci Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı sivil ve askerî önemli kişilerce çalışılacaktır. Bundan başka eski Başvezir Müşir Ahmet İzzet Paşa (Mareşal), Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) Ferit Bey ve Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin düşünce ve görüşleri alınacaktır.

5. Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuku Milliye derneklerinin verecekleri telgrafların, yalnız telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünden bildirilmiştir. Bu, kesin olarak reddedilecek ve haberleşmenin mutlak olarak serbestçe yapılmasının sağlanması için gösterilerde bulunulacak ve bu sağlanıncaya kadar gösterilere devam edilecektir.

6. Askerî ve ulusal örgütler hiç bir biçimde lağvedilmeyecektir. Komuta hiçbir biçimde terkedilmeyecek ve başkalarına verilmeyecektir. Vatanın herhangi bir yanına yeniden gelecek düşman işgal eylemleri, bütün orduyu ilgilendirecek ve meydana gelecek duruma göre yurdun savunmasına hep birlikte girilecektir. Bu nedenle komutanlar derhal birbirlerine haber vereceklerdir. Silâh, cephane ve diğer araçlar hiç bir biçimde elden çıkarılmayacaktır."

Tamimi imza edenler: Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey (Orbay), Ali Fuad Paşa, Refet Bey (Bele). Bu kişilerden başka Kâzım Karabekir ve Cemal (Mersinli) Paşaların da telgrafla onayları alınmıştır.

Bu çok önemli tamim incelenirse aşağıdaki sonuçlara varılabilir:

— Mustafa Kemal Paşa İhtilâl stratejisinin ilk adımını atmıştır. Vatan parçalanmaktadır. Ulusun bağımsızlığı tehlikededir. Osmanlı Hükümeti bu felâketi önlemek yeteneğinde değildir. Türk ulusu, bu hükümetten artık hiç bir girişim beklememeli ve kendi işini kendisi görmelidir. Bu, her tarafta ilân ediliyor.

— Bu amacı gerçekleştirme işi, yurdun her yanında kurulmuş olan ulusal derneklere verilmiştir. Bu dernekler ve belediyeler, kendi yönetim birimlerinin kapsadığı alan içinde üçer kişiyi temsilci olarak seçip, Sivas'ta toplanacak ulusal kongreye göndereceklerdir. Böylece hem ulusal dernekler birleşip tek bir kuruluş haline gelecek, hem de, seçilecek kimselerin herhangi bir siyasal partiye bağlı olup olmaması önemli görülmediğinden, Kongre'de tam bir dayanışma havası esebilecektir.

[5] Mutasarrıf: Livanın başındaki en yüksek sivil memur.

Millî mücadele ve devrim hareketi

- Toplanacak Kongre, yeni bir devlet kurulmasının ilk adımıdır.
- İstanbul Hükümetinin bu kongrenin toplanmasını engellemek için aldığı haberleşme yasakları dinlenmeyecektir. Böylece Anadolu ile İstanbul arasındaki son bağların kopması yolu açılmıştır.
- En önemlisi, Amasya'da alınan kararların uygulanması ile Ordunun görevlendirilmesidir. Böylece Ordu ~~İhtilal~~ eyleminin içine atılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya tamimini hazırlayıp, Edirne'ye kadar olan bütün askerî ve sivil yönetmenlere bunu yayınca, yetkilerini aşmış oldu. O'nun yetki alanı 9 ncü Ordu bölgesi idi. Orada bile yalnız asayiş işleri ile uğraşacaktı. İki ay içinde bu resmî yetkilerini aşip, ulusal bir eylemi hazırlamaya kalkışması, O'na bu görevi verenleri çok zor duruma düşürdü. Özellikle İngilizlerin baskısı üzerine Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden uzaklaştırıldığını bildirdi. Ama bu emri Anadolu'da bulunan sivil yönetmenlerin dinlemesi imkânsızdı. Çünkü Amasya kararlarının uygulanması ile komutanlar uğraşıyorlardı. Sonuçta Ali Kemal istifa etmek zorunda kaldı. Fakat İstanbul'un telâş ve korkusu artmıştı. İşte tam bu sıralarda, doğu illerindeki ulusal direnişi toparlamak ve Sivas Kongresinin ilk basamağını oluşturmak üzere, Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a hareket etmişti. Sivas'tan geçerken, Dahiliye Nezaretinin verdiği emri yerine getirip, Mustafa Kemal Paşa'yı görevden alıkoy-mak isteyen Elazığ (Elâziz) Valisi Ali Galip ile görüştü. Onu sorguya çeke-rek hırpaladı ve bu girişimini önledi. Erzincan'dan geçerken Padişah'tan bir telgraf aldı. Padişah, Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırıyordu. Da-hiliye Nezaretinin hakkında verdiği kararı, yani 9 ncü Ordu Müfettişliğin-den uzaklaştırılmasını, kendisinin ve Harbiye Nezaretinin uygun bulmadı-ğını belirten Padişah, eğer İstanbul'a gelmekten çekiniyorsa, istediği yerde istirahat etmesini ve barış imzalanıncaya kadar o yerde oturmasını isti-yordu. Harbiye Nezaretinden gelen bir telgrafta da aynı istekler tekrarla-nyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu telgraflara cevap olarak, görevinden ay-rılmayacağını bildirdi. 3 temmuz 1919'da da gene coşkun gösteriler arasın-da Erzurum'a vardı. 7 temmuz günü bütün Ordu birliklerine bir kez daha genelge göndererek komutanların komutayı asla devretmemelerini, askeri örgütlerin ufatılması ya da ortadan kaldırılmasına dair emirlerin dinlen-memesini, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak dernekleriyle sıkıca işbirliği yapılmasını istedi.

b. Erzurum Kongresi (23 Temmuz-5 Ağustos 1919):

7/8 temmuz gecesı Mustafa Kemal Paşa'ya, görevinden kesin olarak alındığını bildiren bir emir geldi. Bu emri alan Mustafa Kemal Paşa, Har-biye Nezaretine çektiği bir telgrafla, hem görevinden, hem de askerlikten ayrıldığını bildirdi.

Millî muvazadele
ve devri ne hareketi

Millî Mücadelenin

Erzurum Kongresi hazırlıklarının yapıldığı sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bu karar, İhtilâlin en bunalımlı anlarından birisidir. Gençliğin ilk yıllarından beri sırtında üniforma taşımış, bütün görevlerinde başarıya erişmiş, Dünya Savaşının en büyük askerlerinden Mustafa Kemal Paşa'nın birdenbire mesleğinden ayrılması başlatılan hareketi tehlikeye düşürebilirdi. O güne kadar Anadolu'daki bütün girişimlerini 9 ncu Ordu Müfettişi olarak yapmış, her tarafa, bu sıfatıyla emirler göndermişti. Şimdi rütbesiz, emir yetkisi bulunmayan bir kişi, yani bir sivil vatandaş olmuştu. İstanbul'dan 15 nci Kolordu Komutanına, tutuklanması hakkında verilen gizli emirler yürürlüğe girebilirdi. İhtilâli hareketi her bakımdan sönebilirdi.

Millî Mücadele

Fakat böyle olmadı. Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten çekilmesi hiçbirşeyi değiştirmede. O, asker iken, Erzurum'da kendisiyle eşit rütbeli olan Kâzım Karabekir Paşa, bu olaydan sonra, onun ayağına giderek "Ben ve Kolordum, hepimiz emrinizdeyiz Paşam" dedi. Bu mutlu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın birkaç gün süren karamsarlığını sona erdirdi. Anadolu'da en derli toplu askerî güç olarak kalan 15 nci Kolordunun, artık hiçbir resmî sıfatı bulunmayan O'nun emri altına girmesi çok önemli bir olaydır. Kâzım Karabekir Paşa'nın bu hareketi, Türk İhtilâlini kurtarmıştı. Ancak bu olayın en anlamlı yönü Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ve çekicilik, devrimcilik özelliklerinin artık tartışma götürmez bir duruma gelmesidir. Kâzım Karabekir Paşa'nın bu hareketinden sonra, başta Ali Fuad Paşa olmak üzere, bütün birlik komutanları aynı yolu tuttular. Yalnız birkaç komutan buna cesaret edemedi ve onun emrine giremedi. 3 nci Kolordu Komutanı Miralay Selâhattin gibi. Ancak, İstanbul'a sığınan bu gibi komutanlar pek azdı ve onların bu tutumları Ordunun birliğini bozmadı.

Bu olayların doğurduğu hava içinde, 23 temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi toplandı. Amasya tamiminde 10 temmuz'da toplanacağı belirtilmesine rağmen, bazı temsilcilerin gecikmesi nedeni ile Kongre ertelenmişti. Kongre'de o zamanın yönetim bölümlenmesine göre Doğu Anadolu'yu oluşturan Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Elaziz, Diyarbakir ve Mardin illerinin hepsi temsil edilemedi. Çünkü Elaziz, Mardin ve Diyarbakir temsilcilerini valiler Erzurum'a gitmekten alıkoymuşlardı. Buna karşılık Kongre'de Sivas da temsil ediliyordu. 54 temsilci toplanmıştı. Bu temsilcilerin sosyal durumlarını incelemek, İhtilâlin ilk ulusal toplantısının yapısını saptamak bakımından gereklidir. Bu 54 delegenin sosyal bakımdan sınıflandırılması şöyle idi: 17 çiftçi ve tüccar (eğraftan), 5 emekli subay, 4 emekli sivil memur, 5 öğretmen, 4 gazeteci, 5 hukukçu, 2 mühendis, 1 doktor, 6 din adamı, 3 eski milletvekili, 1 general (Mustafa Kemal Paşa), 1 eski bakan (Rauf Bey).

Ali Fuad Paşa
Bazımsızlık
ve devrim hareketleri

millî
mücadele

ve asker

Görülüyor ki, Kongre'de 31 aydın vardır. Bunların karşısında bulunan 6 din adamı ile 17 esraf temsilcisi azınlıktadır. Şu hale göre, ihtilâl miz doğrudan doğruya aydınların başlattıkları bir hareket oluyor. Bu da ihtilâllerin genel kuralının bizim ihtilâlimiz için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Erzurum Kongresi 14 gün çok ciddi olarak çalıştı. Başkan Mustafa Kemal Paşa idi. Sonuçta varılan kararlar şu şekilde açıklandı:

"Ulusal sınırlar içindeki vatan bir bütündür. Bu bütün içinde bulunan doğu illerimiz yabancı işgaline karşı tüm ulusla birlikle hakkını savunacaktır. Doğu illerinin ve bütün vatanın bağımsızlığını Osmanlı Hükümeti sağlayamazsa, bunun gerçekleşmesi için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet, ulusal kongrece seçilecektir. Kongre toplanmış durumda değilse bu seçimi Kongre Temsil Kurulu (Heyet-i Temsiliye) yapacaktır. Millî güçleri geliştirmek ve ulusal egemenliği sağlamak çalışmaların esasıdır. Hristiyan halklara siyasal egemenlik ve aşırı ayrıcalıklar tanınmaz. Ancak bu vatandaşların canları, malları ve ırzları her türlü saldırıdan uzaktır. Manda veya korunma altına girme kabul edilemez. İstanbul'daki Meclis-i Mebusanın hemen toplanmasına ve oradaki hükümetin böylece ulusun denetimine uyruk tutulmasına çalışılacaktır."

Kongre bu esasları uygulamak üzere bir Temsil Kurulu (Heyet-i Temsiliye) seçti. Bunun başkanı da Mustafa Kemal Paşa idi.

Erzurum Kongresi sonucunda, Doğu Anadolu'daki ulusal girişimler birleştirdi. Doğu illerinin, özellikle Ermeni saldırısına karşı bir bütün halinde savunulması, siyasal bakımdan da sağlandı. Ayrıca Kongre, vatanın bağımsızlığının sonuna kadar savunulacağını her yere ilân etmiş, bundan sonra toplanacak Sivas Kongresi için daha olumlu bir hava yaratmıştır. Bu sıralarda Batı Anadolu'daki ulusal dernekler de girişim içindeydiler. Erzurum Kongresinin büyük bir başarı ile sonuçlanması ve Doğu Anadolu'daki birliği kurması, öbür bölgelerdeki derneklerin çalışmalarını en olumlu biçimde etkilemiştir.

Erzurum Kongresi doğaldır ki, İstanbul Hükümeti ve işgalci devletler tarafından çok kötü karşılanmıştı. Kongre toplandığı sırada, İstanbul Hükümetinin başı olan Damat Ferit Paşa bu olayı "isyan" olarak nitelermişti. Bu "isyan" ın elebaşısı saydığı Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi için askerî ve sivil yönetmenlere 30 temmuz 1919'da bir emir verdi. 15 ncî Kolordudan ise bu emrin yerine getirilmesi ayrıca rica yolu ile istendi. Ancak bu çabalar tümüyle sonuçsuz kaldı. Çünkü artık ulusal ihtilâl tam anlamı ile yoluna girmek üzereydi.

Aydınlar ve Ordu, Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kenetlenmişti. O, "ulusun bağrına sığınmış bir fert" olarak bütün halkın da desteğini almıştı. İlk günden beri, her gittiği yerde halka inen büyük asker böylece çok güçlenmişti.

Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresinin hazırlıklarını yapmak üzere 29 ağustos'ta Erzurum'dan ayrıldı ve 2 eylülde Sivas'a geldi. Sivas Kongresi toplanıncaya kadar da, ihtilâl başlangıcını pekleştirmek için türlü çalışmalar yaptı. Bu konuda söylenilecek son söz, bütün yurt temsilcilerinden oluşacak Ulusal Sivas Kongresinin, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Derneğince hazırlanmasıdır. Böylece doğu illerinin ulusal örgütü, ihtilâlın başlangıcının önderliğini, Mustafa Kemal Paşa aracılığı ile yapmış oldu.

c. Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919):

4 eylül 1919'da Sivas Kongresi açıldı. Kongre'ye bütün illerden temsilciler gelememişti [6]. Kongre'ye katılan 38 delegenin en aşağı 21'i aydın kişilerden oluşmuştu. Toplantının ilk günleri verimli geçmedi. Aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşlarından Rauf Bey'in bulunduğu bir grubun üyeleri Kongre'ye O'nu başkan seçtirmemek istediler. Böylece, daha ihtilâlın başında kadroda parçalanma tehlikesi belirdi. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa duruma kısa zamanda tekrar egemen oldu. Kongre'ye oy birliği ile başkan seçildi. Daha sonra, bu toplantının "İttihatçılıkla" ilgisi bulunmadığını, siyasetle uğraşmadığını herkese ilân edecek birtakım formüller üzerinde kısır görüşmeler yapıldı. Mustafa Kemal Paşa bu günleri şöyle anlatır: "... Üç gün İttihatçı olmadığımızı teyid için yemin etmek lüzumu ile yemin formülü hazırlamakla; Padişaha arıza yazmakla ve kongre'nin açılışı münasebeti ile gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa Kongre siyasetle uğraşacak mı uğraşmayacak mı zemininin münakaşası ile geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet siyasetten başka bir şey değil iken, bu son zemini münakaşa etmek şayan-ı hayret değil midir?"

Bu işler çözümlendikten sonra, Kongre'de, Mustafa Kemal'in canını sıkan bir konu tartışılmaya başlandı. "Manda kabul edelim mi, etmeyelim mi?" sorunu. Manda sistemi I. Cihan Savaşı sonunda, sömürgeci devletlerin, Wilson ilkelerini kendi isteklerine göre kullanmak yolunda buldukları bir çareydi. Henüz "bağımsız olma" yeteneğine sahip sayılmayan uluslar,

[6] Anadolu'nun bugünkü yönetsel bölünmesine göre Kongre'de aşağıda belirtilen iller temsil ediliyordu: Afyonkarahisar, Ankara, Aydın, Antep, Bursa, Denizli, Eskişehir, Hakkâri, İstanbul, Kastamonu, Kayseri, Niğde, Nevşehir, Samsun, Yozgat. Doğu illerimizin tümü ise, Erzurum Kongresinde seçilen "Heyet-i Temsiliye" tarafından temsil edilmekteydi.

Cemiyet

Uluslar (Kurumu) (Cemiyet-i Akvam) [7] tarafından, bu "yeteneğe" erişinceye kadar eğitilecekti. Ancak Kurum bu işi kendisi yapamayacak ve ileri bir devleti görevlendirecekti. Bu devlet Uluslar Kurumunun vekili olarak, söz konusu ulusu yönetecekti [8]. Böylece aslında, eski sömürgecilik yeni biçimde devam ediyordu. Bu yola sapmaktaki amaç Wilson'un "toprak katmama" ilkesini çiğnememiş gözükme idi. Bu yolla, yenilen devletler, Irak ve Suriye gibi eski Osmanlı topraklarını manda yolu ile kendilerine kattılar. İşte Sivas Kongresinde, birtakım aydınlar, tek kurtuluş yolunun Amerikan mandası altına girmek olduğunu ileri sürdüler. Bu tezi savunan İsmail Hami (Danışmend), İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuad Cebesoy'un babası), Refet Bey (Bele), Kara Vasıf gibi kişilerin yaptıkları konuşmalar incelenirse, bunların, yukarıda hukukî anlamı kısaca açıklanan "manda" hakkında hiç bir fikre sahip olmadıkları görülür. Onlara göre, Amerika Birleşik Devletlerinin koruyuculuğu altına girmek, İngilizlerin sömürgesi olmaktan daha iyidir. Mandanın ne olduğunu bilmedikleri için, ABD'nin bizim bağımsızlığımıza dokunmayacağı gibi çok yanlış bir fikir içindedirler. Bir büyük devlet, bize yardım edecek, bizi işgal güçlerine karşı koruyacak, iktisadî bakımdan kalkınmamızı sağlayacaktır. Bunun karşılığının ne olacağını manda taraftarları, söyleyememektedirler.

Sivas Kongresinde günlerce süren tartışmalarda, mandaya karşı olanlar ve manda taraftarları kesin bir anlaşmaya varamadılar. Sonuçta, ABD Senatosu Başkanlığına bir mektup gönderilerek, barış için yardım rica edildi. Mustafa Kemal Paşa bu mektuba hiç bir önem vermiyordu. Ulusal eylem genişleyinceye ve başarılı sonuç yaklaşıncaya kadar manda taraftarlarının sesi duyulacaktır.

Kongre 11 Eylülde çalışmalarını bitirdi ve şu kararlara vardı:

"Türkiye'nin sınırları, Mondros Mütarekesi ile saptanmış kabul edilmektedir. Bu sınırlar içindeki bütün bölgeler bölünmez bir bütündür. Osmanlı topraklarının bütünlüğünü ve hilâfet ile saltanatın güvenliğini sağlamak için ulusal güçlerin etkinliği ve ulusal egemenliğin üstün kılınması şarttır. Osmanlı ülkesini parçalamak ve üstünde Rum ve Ermeni devletleri kurmak girişimleri karşısında hep birlikte savunmaya geçilecektir. Hristiyan azınlıkların her türlü güvenliği sağlandığından bunlara ayrıcalık tanınmaz. Vatanın bölünmesi için hiç bir öneri kabul edilemez. Ancak insanî şartlarla iktisadî yardım almak mümkündür. Ulusun, kendi geleceğini saptayabilmesi ve Hükümetin başıboş bırakılmasının önlenmesi için Meclis-i Mebusanın derhal toplanması gerektir. Ulusal direnmeyi gerçekleştir-

[7] Savaşın sonrasındaki barışı sağlamak amacı ile kurulan uluslararası bir örgüt. Bugünkü Birleşmiş Milletlere benzerdi. Fakat yetkileri daha azdı.

[8] Manda kelimesi de buradan gelir. Latince "mandatum" vekâlet bağıtı, "mandater" vekil, "manda" ise bu işlemin adıdır.

Sivas kongresi kararı

mek için kurulan dernekler birleştirilmiş ve adı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur."

Sivas'ta alınan bu kararları yürütebilmek için, bir "Heyet-i Temsiliye" seçilmiş ve başkanı Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Böylece bütün yurttaki ulusal eylem birleştirilmiştir.

Sivas Kongresinde elde edilen sonuçlar başarılıdır. Her ne kadar çeşitli düşüncelere sahip temsilcilerin görüşlerinin bağdaştırılması yolu tutulmuşsa da, sonuç Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine uygundur. İlk önce ulusal amaca erişmek yolunda ayrı ayrı çalışan dernekler birleştirilmiştir. Artık İhtilâl tek örgüt tarafından, bütün yurda yaygın biçimde yönetilebilecektir. Sonra, ulusal egemenlik ilkesinin, "Saltanat ve Hilâfeti" kurtaracağı görüşü ortaya atılmıştır. Bu çok önemli bir adımdır ve böylece Osmanlı saltanatının üstüne, ulusal egemenlik çıkarılmaktadır. Bu nedenle pek çok tarihçi Sivas Kongresi ile ulusal devletin kurulduğunu söylemişlerdir. Gerçekten, Mustafa Kemal Paşa bu noktaya dayanarak, Heyet-i Temsiliyeyi bir yürütme organı biçiminde kullanmak istiyordu. Ancak, biraz daha beklemenin gerekli olduğunu gördü. İlk önce seçimlerin yapılıp Meclis-i Mebusanın toplanması gereğini ortaya sürenler vardı. Bunlar, Sivas Kongresinin, bir gerçek ulusal meclis (parlamento) olmadığı kanısındaydılar. Bu nedenle biraz daha beklemek gerekiyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas Kongresi ile ikinci hedefine yaklaşmakta olduğu da görüldü. O, Istanbul'daki Damat Ferit Hükümetinin, [Ulusal hareketin] karşısında olduğunu biliyordu. Bu hükümetin düşürülüp yerine vatansever ve Anadolu İhtilâlini İstanbul'da destekleyebilen yeni bir kabinenin iş başına geçmesi gerekti. Nitekim, Sivas Kongresinden aldığı güçle Mustafa Kemal Paşa, bütün Anadolu'nun temsilcisi olarak İstanbul'un karşısına çıktı ve İstanbul Hükümetini zor duruma soktu. Anadolu ihtilâlcileri artık yurttaki büyük ölçüde söz sahibi olmuşlardı ve onların özellikle Orduyu yanlarına almaları, İstanbul Hükümetinin hareket özgürlüğünü yok etmişti. Bu duruma dayanamayan Damat Ferit çekildi. Yerine, [İhtilâlcilerin tuttuğu] vatansever bir kişi olan Ali Rıza Paşa getirildi. (30 Eylül 1919). Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın istediği olmuştu. Bütün halk ve yabancı devletler temsilcileri, ihtilâlcilerin siyasal bakımdan çok önemli bir güç olduğunu anladılar. İşgal devletleri adına Sivas Kongresini önlemeye çalışan İngiltere bile artık ihtilâlcilerin varlığını kabul etmeğe başladı.

Anadolu, İstanbul üzerinde kurduğu bu egemenlikten yararlanmak istedi. Mustafa Kemal Paşa, Hükümetten, özellikle [İhtilâlin] karşısında olan sivil ve askerî yönetmenlerin isten alınmalarını ve cezalandırılmalarını, onların yerine [İhtilâlcilerin] güvenini taşıyanların getirilmelerini, Ordu

örgütünün amaca uygun olarak tekrar değiştirilmesini, Meclis-i Mebusan'ın hemen toplanmasını istiyordu. Daha başka pek çok öneriler de yapıyordu. Anadolu, istek ve önerilerinin hemen kabulünü ileri sürüyordu. Sonuçta, İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze anlaşmanın gerekli olduğuna karar verdi. Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı onun ayağına kadar gönderdi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un temsilcisi ile 20 ekim 1919'da Amasya'da buluştu. Sonuçta varılan anlaşmaya göre, İstanbul, Sivas Kongresinde alınan kararları tanıyor, İhtilâlciler ise Hükümetin bazı işlerine karışmayacaklarını belirtiyorlardı. Amasya'da varılan bu anlaşma ile Mustafa Kemal Paşa hedefine bir adım daha yaklaşmış oluyordu. Samsun'dan çıktıktan sonra Amasya'da yaptığı tamimde öngördüğü bütün amaçlar gerçekleşmişti. Tamim yazıldığı zaman kendisini isyan etmiş sayan Hükümet, üç ay sonra, gene Amasya'da O'nun ayağına gitmiş olarak, Ulusal İhtilâli resmen tanıyordu. Artık hukukî açıdan da Anadolu İhtilâli meşrulaşmış durumdadır. Yalnız, düşmana tam anlamı ile karşı konulabilmesi için bir halk hükümetinin de kurulması gerektir. Bunu sağlamak yolunda son adım, Ulusal Meclisin toplanmasıdır.

3. Meclis-i Mebusanın Son Toplantıları Misak-ı Milli ve İstanbul'un İsgali:

Amasya'daki anlaşmadan sonra, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, pek yoğun bir çalışma dönemi içine girdi. Her şeyden önce, ulusal direnişi ve ihtilâli yönetecek olan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" Derneğinin, yurdun her yerinde kökleşmesini sağlamak gerekiyordu. Diğer yandan, Ege bölgesinde başlayan silâhlı direnmeyi denetim altında sokmak, ayrıca, kendi imkânları ile Güney'de Fransızlara karşı koymaya çalışan halkı hiç olmazsa moral bakımından desteklemek yolunda çalışmak gerekti. Ancak, işlerin en önemlisi, Meclis-i Mebusanın toplanması idi. Savaşın son aylarında Padişahça dağıtılan Meclis'in çalışabilmesi için ilkönce seçimlerin yapılması şarttı. O günkü ortamda bir hayli zor olacağına benzeyen bu işten sonra, Meclis'in nerede toplanacağı kararlaştırılmıyordu.

Özellikle işgal altındaki bölgelerde seçim yapmak pek güçtü. Bununla birlikte işgal devletleri seçimlere pek karışmadılar. Onların yanlış işleyen haber alma kaynaklarına göre, toplanacak Meclis, hiç bir zaman savaşa cesaret edemezdi. Türk halkının arzusu barıştı ve Meclis ne pahasına olursa olsun barış yolu açacaktı. Meclis'ten bu yönde çıkacak kararlar, işgal devletlerinin durumunu kolaylaştırabilirdi. Bu nedenle seçimler sessiz sedasız yapıldı. Ancak, işgal devletlerinde seçim sonuçlarından dolayı hayal kırıklığı başladı. Çünkü hemen her yerdé ya Müdafaa-i Hukuk Derneği adayları ya da bu derneğin desteklediği diğer kişiler seçiliyordu. Seçimler bittikten sonra, Mustafa Kemal Paşa 16 kasım 1919'da Sivasta, belli başlı

komutanlar, Heyet-i Temsiliye üyeleri ve önemli başka kişilerle bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Meclis'in nerede çalışacağı ve gündemi saptanacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in İstanbul'da toplanmasına kesinlikle karşı idi. İşgal devletlerinin karmaşık ve güçlü donanması İstanbul limanında demirlemişti, ağır topları şehrin üstüne çevriliydi. Bu şehirde, yurdu parçalamak isteyen azınlık derneklerinin merkezleri de bulunuyordu. Hatırı sayılır çoğunlukta Rum ve Ermeni, yabancı, İstanbul'un siyasal havasını bulandırıyor. Bu şartlar altında orada toplanacak Meclis'te ulusal iradenin özgür bir biçimde ortaya çıkması beklenemezdi. Meclis Anadolu'nun içinde, güvenli bir yerde toplanmalıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın, bugün bize pek doğal ve olumlu gelen bu fikirleri, destek bulmadı. Sivas'taki toplantıda Meclis'in İstanbul'da çalışması kabul edildi. Bu konuda ileri sürülen gerekçe "Hükümetin bunu istemesi" idi. Gerçekte, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geçemeyeceği için, onun karşısında olanlar daha rahat çalışacaklardı. Asıl sebep bu idi. Halbuki Hükümet her zaman, Anadolu'nun baskısı altında toplantı yerini değiştirebilirdi.

Mustafa Kemal Paşa, her zamanki derin içsezisi ve ileriye görürlüğü ile, bu karara karşı gelmedi. Olayların gelişmesini bekledi. Varılan kararın akla uygun olmadığını ve eninde sonunda kendi fikrinin doğruluğunun anlaşılacağını biliyordu.

Sivas'taki toplantıda, Meclis'in gündemi de saptandı. Mustafa Kemal Paşa, daha sonra, arkadaşları ile birlikte 27 aralık 1919'da Ankara'ya geldi. Ankara demiryolu üzerindeydi. Daha batıdaydı. Olayların gelişimini izlemek için her bakımdan elverişli idi. Nitekim, bundan sonra ihtilâlin merkezi Ankara olacaktır.

Ankara'da Meclis'in çalışmaları üzerinde son hazırlıklar yapıldı. Varılan karara göre, Meclis'te "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" Grubu kurulacak ve grup bütün çalışmaları yönetecekti. Meclis Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilecekti. Bundan beklenen amaç şu idi: Müdafaa-i Hukuk Derneğinin ve onun Heyet-i Temsiliyesinin başı olan Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı seçilirse, önderliği tartışma kabul etmez biçimde perçinlenecek, ihtilâlin Anadolu tarafından yönetildiği kesin olarak anlaşılacaktı. Meclis, Sivas Kongresi kararlarını onaylayacak ve ulusal amacın gerçekleşmesi için çalışacağına ant içecekti. Bunun taslağı da Ankara'da hazırlandı. İstanbul'a gitmekte olan milletvekillerine gerekli talimatlar verildi.

12 ocak 1920'de, İstanbul'da son Osmanlı Meclis-i Mebusanı toplandı. Meclis Başkanlığına, Mustafa Kemal Paşa seçilmedi. Gene, Müdafaa-i Hu-

*M. Kemal
Paşa*

kuk Grubu yerine "Felâh-ı Vatan" adlı bir topluluk oluştu. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın istediği olmadı. Ulusal İhtilâl tehlikeye düşüyordu. Büyük zorluklarla kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" Derneği, son anda parçalanabilirdi. Mustafa Kemal Paşa, hiddet içinde şöyle di-yordu: "Sözlerinde durmayan bu efendiler imansız idiler, cebin idiler, cahil idiler. İmansız idiler, çünkü amal-i milliyenin ciddiyet ve katiyetine ve bu âmalin mesnedi olan teşkilât-ı milliyenin salâbetine inanmıyorlardı. Cebin idiler. Çünkü yegane istinadgâhın ve halâsın millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, ecanibe hoş görüne-rek, mülâyim ve nazık davranarak büyük gayelerin istihsal olunabileceği gafletini gösteriyorlardı." Mustafa Kemal Paşa, bu suçlamalarında haklı idi. Milletvekilleri, amaca ihanet etmişlerdi. Amaçtan uzaklaşmışlardı. İş-gal devletleri temsilcilerine ve padişaha hoş gözükerek, sözüm ona Anado-lu'nun baskısı altında bulunmadıklarını ispat etmek istemişlerdi. Bu, Mus-tafa Kemal Paşa'nın çizdiği stratejiden sapmaktı. Böylece, onun karşısı olanlar ilk anda başarı kazanmış gibi göründüler.

Ancak, Sivas Kongresinin kararlarını onamak sorunu ortaya çıkınca işler değişti. Mustafa Kemal'i tutan, seven, ona inanmış genç milletvekil-le-rinin baskısı sonucunda Meclis bu kararları onadı ve daha önce hazırlanan andı kabul etti. Misak-ı Millî (Ulusal Ant) adı ile tarihe geçmiş bu karar, Osmanlı Meclis-i Mebusanının yaptığı son olumlu işti ve Anadolu'nun uğ-raşısı böylece Osmanlı Parlamentosunca da kabul edilerek, Mustafa Kemal Paşa bir adım daha hedefine yaklaştı. Misak-ı Millî'nin metni şöyle idi (sa-deleştirilmiştir) :

"Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyeleri, dev-letin ve ulusun geleceğinin haklı ve sürekli bir barışa kavuşma için göste-receği fedakârlığın en son sınırı olan aşağıdaki esasların hepsinin uygula-nabileceğine emin bulunduğunu ve sözü geçen esaslar dışında Osmanlı sal-tanat ve toplumunun varlığının imkânsız olduğunu kabul etmiş ve onayla-mışlardır.

1. Osmanlı Devletinin yalnızca Arap çoğunluğunca oturulan ve 30 ekim 1918 tarihli Mütarekenin imzası sırasında düşman ordularının iş-gali altında kalan bölgelerinin geleceği, halkın özgür biçimde verecekleri oylara göre saptanmak gerekir. Sözü geçen mütarekenin çizdiği sınır için-de, dince, ırkça ve asılca birlik, birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygu-ları ile dolu, gelenekleri ile toplumsal çevrelerine tüm olarak bağlı, Osman-lı - İslâm çoğunluğunca oturulan bölgelerin tamamı gerçekten ya da hük-men, hiç bir nedenle ayrılmaz bir bütündür.

2. Halkı özgür kalır kalmaz anavatana, kendi istekleri ile katılmış Kars, Ardahan ve Artvin için gerekirse tekrar halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.

Misak-ı Milli metni

3. Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukukî durumu da, tam özgürce yapılacak halkoyu sonucuna uygun biçimde ortaya konulmalıdır.

4. İslâm halifeliğinin merkezi ve Osmanlı saltanatının başkenti İstanbul şehri ile Marmara denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle diğer bütün ilgili devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

5. Yeneni devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki esaslar çerçevesinde, azınlıkların hukuku, civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartı ile tarafımızdan garanti edilecektir.

6. Ulusal ve iktisadî gelişmemiz imkân çerçevesine girmek ve daha modern bir düzenli yönetimle işleri yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de tam bir bağımsızlığa ve serbestliğe ihtiyacımız vardır. Bu, yaşamamızın ve geleceğimizin esasıdır. Bu nedenle siyasal, adli ve malî gelişmemizi önleyecek sınırlamalara karşıyız. Borçlarımızın ödenmesi biçimi de bu esasa aykırı olamaz."

Görüldüğü gibi Misak-ı Millî ile, Anadolu'daki ihtilâlcilerin çok daha önceleri ileri sürdükleri fikirler tekrarlanmış olmaktadır. Osmanlı Parlamantosunun bu fikirleri kabul etmesi, Anadolu'nun gerçek bir zaferidir.

Misak-ı Millî, öngörülen hedeflerin nasıl gerçekleşeceği hakkında bir işaret taşımamaktadır. Bu iş böylece, artık tamamen Anadolu'ya bırakılmaktadır. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci zaferidir.

İşgal devletleri, Misak-ı Millî'yi hoş karşılamadılar. Toplanmasına ve çalışmasına karşı çıkmadıkları Meclis'ten, istediklerinin tam tersi sesler yükseliyordu. Buna dayanmak, işgalci devletler için çok güçtü. Meclis-i Mebusan kesin biçimde cezalandırılmalıydı. Gerçekten, 16 mart 1920 günü, İstanbul, işgal devletlerinin askerî birliklerince resmen ele geçirildi. Daha önce bu birlikler, donanma içinde bulunuyorlar ve şehirde gözüküyorlardı. Misak-ı Millî İstanbul'un işgali için, iyi bir vesile oldu. İşgale rağmen 18 mart günü Meclis bir toplantı daha yapmak imkânını buldu. İşgal günü, bazı milletvekilleri tutuklandılar. Düşman askerleri her yere girdi. Bazı askerlerimiz şehit edildi. Her tarafa el kondu. Hatta Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa bile çalışma odasından süngülü askerlerce dışarı çıkarıldı. Bütün bu olaylar Meclis'in toplantılarını imkânsız kıldı. İşte son oturumda, Meclis, çalışmalarına ara verdi. Sonunda 11 nisanda Padişah kararı ile feshedildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın tahminleri bir kez daha doğru çıkmıştı. Artık herkes onun etrafında toplanacaktı. İngilizler tutukladıkları milletvekillerini, tehlikeli gördükleri başka kişilerle birlikte Malta adasına sürerlerken, fırsatını bulanlar Ankara'ya kaçmayı düşündüler. Bundan sonra İstanbul'dan Ankara'ya bir akın başladı. O güne kadar İstanbul'da kalıp "bir şeyler" yapmak isteyenlerin artık tek umutları Ankara ve Mustafa Kemal Paşa oldu. Bundan sonra ulusal kurtuluş savaşı bütün hızıyla başlayacaktır. Ancak, son adım olarak ulusal devletin bir an önce kurulması gerekmektedir.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması:

Meclis-i Mebusanın dağıtılması üzerine, Parlamento'nun Mustafa Kemal Paşa'nın istediği biçimde çalışması zorunlu olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Meclis-i Mebusanının artık sona erdiği kanısında idi. Yeni yapılacak seçimlerle kurucu nitelikte bir meclis toplanmalıydı. Ancak, özellikle komutanlar bu fikre karşı idiler. Onlar Osmanlı Parlamentosunun aynen Ankara'da toplanmasını istiyorlardı. Oysa bu hem Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerine aykırı düşüyordu, hem de teknik bakımdan imkânsızdı. Osmanlı Parlamentosunun aynen toplanmasını Mustafa Kemal Paşa istemezdi. Zira bu takdirde, Padişah ve Hükümeti Parlamento üzerinde her zaman baskı yapabilmeyi. Meclis-i Mebusanın İstanbul'daki toplantısında, milletvekillerinin Padişaha yaranmak yolunu tuttuklarını Mustafa Kemal Paşa unutmamıştı. Teknik bakımdan doğan sakıncalar da şöyleydi: Osmanlı Parlamentosu Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan'dan (Senato) oluşmuştu. Milletvekillerinin çoğunluğu Ankara'ya gelse bile Âyan Meclisi üyelerinin büyük bir bölümü Anadolu'ya geçmeyeceklerdi. Böylece Parlamento oluşamayacaktı. Parlamantonun oluştuğu kabul edilse bile, Padişah ve Hükümet İstanbul'da kaldığı için, yürütme ve yasama erkleri arasındaki ilişki işlemeyecekti. Bu takdirde de Parlamento'nun çalışması imkânsızdı. Sorunu çözmek için tek çare Padişah ve Hükümetin Anadolu'ya geçmesi idi. Ancak ne Padişahın ne de Hükümetinin asla böyle bir niyetleri yoktu [9]. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın işlerini kolaylaştırıyordu.

Sonuçta, ortalama bir yol tutuldu. Yurdun her yerinde tekrar seçimler yapıldı [10]. Yeni seçilen milletvekilleri ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı

[9] Bu son nokta üzerinde önemle durmak gerektir. Padişah ve Hükümetin Anadolu'ya geçmesi Mustafa Kemal Paşa'yı derhal ikinci plana itebilmeydi. Böylece Türk Devrimi asla gerçekleşmezdi. Belki birkaç askeri zafer kazanılır, ama sonuçta işgal devletleriyle anlaşılır, Osmanlı saltanatı da günümüze kadar sürebilirdi. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa Padişahın ailesi üyelerinin bile Anadolu'ya geçme isteklerine karşı çıkmıştır.

[10] Seçimler pek çok yerde zorlukla yapılabilmiş, bazı yerlerde ise hiç olmamıştır. Bunun nedeni halkın birkaç ay önce yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinden olumlu bir sonuç çıkmadığı kanısına varmasıdır. Seçim güçlükleri bu yerlerde komutanların gabaletleri ile yenilebilmiştir.

nın Ankara'ya gelen üyeleri birleştiler ve "olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclis" sıfatı ile 23 nisan 1920 tarihinde toplandılar. "Kurucu Meclis" adının bazı çevrelerde uyandırdığı kuşku böylece ortadan kalktı.. Meclis ilk toplantısında kendi adını koydu: "Türkiye Büyük Millet Meclisi [11]". Meclis, Başkanlığa Mustafa Kemal Paşa'yı seçti ve hemen çalışmalarına başladı.

a. Bu Olayın Hukukî ve Siyasal Önemi:

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile ihtilâlî yönetecek, yepyeni bir ulusal devlet kurulmuş oluyordu. Mondros Müttarekesinden itibaren Osmanlı Devleti fiilen ortadan kalktığından, şimdi bu boşluk, TBMM ile doldurulmuştu. Her ne kadar, Meclis'in içinde ve dışında bulunan bazı çevreleri hoşnut kılmak için amacın "tehlikede bulunan Padişahı ve Halifeyi kurtarmak" olduğu ileri sürülmüşse de yapılan işle aslında yeni bir devlet kurulmuştur. Nitekim, TBMM daha ilk günlerinde şu kararları almıştı:

"Meclis'te toplanan ulusal iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmak esas amaçtır. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclis'ten ayrılacak bir kurul, Meclis'in vekili olarak hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı bu gücün de başıdır. Padişah ve Halife, altında bulunduğu bas-kıdan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği esaslar içinde durumunu alır".

Sadece bu karar bile, TBMM ile yeni bir devletin kurulduğunu göstermektedir. TBMM, Padişah ve Halifenin üzerindedir. Saltanat ve Halifelik durumunu kendisi "düzenleyecektir". İstanbul'daki Hükümet artık tanınmamaktadır; çünkü Meclis, kendi yürütme gücünü kullanmaktadır.

Meclis'te zaman zaman Padişah ve Halifenin durumu söz konusu edildiğinde, Mustafa Kemal Paşa ustalıklı, bu görüşmeleri kapatmış, her fırsatta Meclis'in yurttan en üstün makam olduğunu belirterek onu gururlandırmış ve okşamıştır. Böylece dışa karşı yapılan ihtilâl sonuçlandırılmış zaman, Meclis kendisini en üstün güç olarak görmüş, bu yolla Mustafa Kemal Paşa devrimleri yürütmüştür.

TBMM'nin hükümet kurması, devlet başkanlığı sorununu ortaya çıkardı. Meclis, Padişahın üstündeydi. Ancak, Padişahın tanınmadığı henüz

[11] Meclisin ilk toplantısını açan en yaşlı Milletvekili Şerif Bey (Sinop), "Milletimizin dahili ve harici istiklâl-i tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığımız bütün cihana ilân ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum" demiştir. Bu konuda şüphesiz Mustafa Kemal Paşa kendisine gerekli talimatı vermişti. Bu adı Meclis de hemen benimsedi. İlk kararı ile adını "Türkiye Büyük Millet Meclisi" koydu.

açıkça ilân edilmemişti. Bu durumda Devlet Başkanı kim olacaktı? Mustafa Kemal Paşa bunun da çaresini buldu. Madem ki TBMM Padişahın da üstündeydi, Devletin başı bu takdirde Meclis'in kendisi olacaktı. Meclis'in ve Hükümetin Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, doğal biçimde Devlet Başkanı gözüktü. Nitekim O, bu durumu büyük ustalıklı olaylara uydurmayı başardı. Ankara'ya gelen büyükelçiler O'nu Devletin başı olarak gördüler. İşte ve dışta TBMM'ni temsil edince, bu sorun da ortadan kalktı.

23 Nisan 1920'den itibaren Anadolu'da yeni bir devlet kurulduğunu, TBMM'nin yasama etkinliğinden anlamak da mümkündür. Meclis, toplanmasından altı gün sonra "Hiyanet-i Vataniye" kanununu kabul etti [12]. Bu kanuna göre "TBMM'nin hukuka uygunluğuna isyan etmek biçiminde görülen, sözle bile olsa her türlü hareketleri yapanlar vatan haini" sayılacak, ve ölümle cezalandırılacaklardı. Böylece Meclis daha ilk günlerde yetkilerine kıskançlıkla sahip çıkıyordu. Bu kanunu izleyen günlerde TBMM iki önemli karar daha verdi. Bunların birincisine göre [13], İstanbul ile her çeşit resmî haberleşme kesilecekti. İstanbul'dan gelen her türlü resmî evrak hemen geriye gönderilecekti. Bu tür evrakı kabul eden ya da geriye göndermeyen memurlar vatan haini sayılacaklardı. Birkaç gün sonra verilen ikinci bir kararla [14], "İstanbul'daki hukuka aykırı Hükümetin yaptığı her türlü terfiler ve diğer işlemlerin yok sayılması" kabul edildi.

Her iki karar TBMM'nin yepyeni bir devlet kurduğunun başka kanıtlarıdır. Madem ki, TBMM kendisinininkinden başka hükümet tanımıyordu, o halde İstanbul'daki Hükümetin yaptığı işlemlerin hukukî değeri yoktu. Bu hükümetle haberleşme de doğal ki mümkün değildi. Aksi halde, TBMM kendi varlığını inkâr etmiş olurdu. İstanbul Hükümeti ile haberleşen memurların vatan haini sayılıp ölümle cezalandırılmaları da, devlet örgütünün TBMM'nin otoritesi altına girmesini sağlayacaktı. Şimdi, şöyle düşülmeye devam edebilir: İstanbul'daki Kabineyi Padişah kurmuştur. Osmanlı Anayasasına göre, bu hukukî niteliğe sahip bir hükümettir [15]. İstanbul Hükümetinin TBMM tarafından tanınmaması, Padişahın da dolaylı yoldan inkârı demektir.

Bütün bu açıklamalar, 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren, Anadolu İhtilâlini yönetecek ve devrim kapısını açacak yepyeni ulusal bir devletin kurulduğunu göstermektedir. Nitekim kısa bir süre sonra hazırlanan Ana-

[12] Kanun No: 2, 29 Nisan 1920.

[13] 6 Mayıs 1920, Kararname No: 2.

[14] 24 Mayıs 1920, Karar No: 17.

[15] Meclis-i Mebusanın dağılmasından sonra Ali Rıza Paşa istifa etmişti. Kısa bir süre Salih Paşa'nın Başkanlığından sonra, tekrar Damat Ferit kabinesinin başına getirildi. Bu da İstanbul Hükümetinin ihtilâlciler gözünde değerini iyice düşürdü.

yasa'da bütün bu söylenenler su yüzüne çıkmıştır. Şimdi, TBMM'nin, ihlâl süresince nasıl çalıştığını ve ne biçimde bir anayasal düzen kurduğu incelenmelidir.

b. TBMM'nin Çalışmaları:

TBMM'nin Yapısı:

meclis üyeleri

TBMM, İstanbul'dan gelebilen Meclis-i Mebusan üyeleri ile yeniden milletvekili seçilenlerden oluşmuştur. Son araştırmalara göre TBMM'nin tam üye sayısı 390 kişidir [16]. Bu üyelerin yarısından fazlası (233 kişi) asker, memur ve diğer aydınlardan meydana gelmişti. 47 din adamı vardı. Geriye kalanlar ise çiftçi, tüccar, aşiret başkanları gibi kişilerdi. 233 kişilik aydınlardan ise 54'ünü askerler oluşturmuyorlardı. Şu duruma göre, TBMM'de, çeşitli sosyal zümreler temsil edilmekle birlikte, çoğunluk aydınlardan elinde idi. Ancak bu yapı, hemen kestirme yargılara götürmemelidir. Örneğin, aydınlardan hepsinin Mustafa Kemal Paşa'nın arkasında, din adamlarının ise onun karşısında olduğu söylenemez. Din adamları içinde, Rıfat Grandi (Börekcî) [17] gibi aydın fikirli ve Mustafa Kemal Paşa'yı durmadan desteklemiş kişiler olduğu gibi, aydınlardan ona karşı gelenler de bulunuyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa önemli zorluklarla karşı karşıya idi.

TBMM üyeleri ilk günler geçtikten sonra siyasal davranış ve tutumlarını bakımından da şöyle guruplaşmışlardı:

Meclis'te sayısı bir hayli fazla İttihatçı vardı. Bunların bir bölümü Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmışlardı. Ancak diğer bölümü onun karşısında idiler. İttihatçılar, Rusya'da bulunan Enver Paşa ile ilişki kurmuşlardı. Ondan gerekli talimatları alıyorlardı. Taktikleri şu idi: Mustafa Kemal Paşa'ya bir süre baş eğilecekti. Çünkü yalnız onun zaferi kazanabileceğinde birleşmişlerdi. Ayrıca onun İttihatçı olmaması halkın kendisine güvenmesini sağlıyordu. Böyle bir destekten İttihatçılar vazgeçemiyorlardı. Ancak zafer kazanıldıktan sonra Enver Paşa'yı Türkiye'ye getirip, eski iktidarlarını elde edeceklerdi. Mustafa Kemal Paşa İttihatçıların bu taktiğini biliyordu. Enver Paşa'yı türlü yollarla Türkiye'den uzak tutmak istiyor-

[16] Ancak Meclis'te hiçbir zaman bu kadar milletvekili toplanmamıştır. Bunun nedenleri, bazı milletvekillerinin istifaları, bazılarının memurluk kabul ederek ayrılmaları, devamsızlık yüzünden gelemeyenlerin ve ölenlerin bulunmasıdır. 23 Nisan 1920 günü 120 milletvekili toplanmış, ancak bu sayı günden güne artmıştır. İlk günler, gerçek milletvekili sayısı kesinlikle bilinmiyordu. Bu nedenle, Meclis'in karar çoğunluğu zaman zaman değişmiştir.

[17] Rıfat Börekçi (1861 - 1941): Cumhuriyetin ilk Diyanet İşleri Başkanı. Bütün devrimleri desteklemiş, ilk günden beri Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanından ayrılmamıştır.

du. Bu uğurda bazen onunla doğrudan doğruya haberleştiği de oldu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın başarıları ve ünü arttıkça, Enver Paşa'nın Türkiye'ye gelmesi umutları zayıfladı. 1922'de Rusya'da (Türkistan'da) öldürülmesinden sonra bu ~~tehlîke~~ tamamen ortadan kalktı. Bununla beraber, İttihatçılar Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yaptıkları mücadeleyi zaferin sona ermesinden sonra da sürdürdüler. Bunun sonucu daha ileride, III. Bölümde incelenecektir.

Meclis'te İttihatçılardan sonra, çok çeşitli siyasal zümreler vardı. Örneğin, bir bölüm milletvekilleri sosyalist eğilimli idiler. Bunların en önemli üyeleri "Yeşilordu" Derneğinde birleşmişlerdi. Ancak, gizli sürdürdükleri bu etkinliklerinden Mustafa Kemal Paşa hoşnut değildi. Derneğin güçlü üyelerinden Çerkez Etem'in sahneden çekilmesiyle, Yeşilordu sona erdi. Gene, ülkücü bazı aydınlar "İstiklâl Grubu", "Halk Zümresi", "Tesanüt Grubu", "Islahat Grubu" gibi adlar altında ayrı ayrı çalışıyorlardı. Bütün bu bölünmelerin Meclis çalışmalarını aksatacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa, kendisine ya da ülkesine bağlı olanları tek grup içinde toplamaya karar verdi. Meclis'in açılışından bir yıl sonra, "Müdafaa-i Hukuk Grubu" oluştu. Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış kişiler bu grup içinde birleştiler. Buna "Birinci Grup" adı da verilir. Meclis çalışmalarına artık bu grup egemen olmuş, ileride bunun yapısından Halk Partisi doğmuştur. Birinci Grubun karşısında olanlar da, "İkinci Grup" ta birleştiler. Özellikle İttihatçılar bu topluluğa girmişlerdi. İkinci Grup çok sert bir muhalefet etkinliği gösterdi. Mustafa Kemal Paşa ve grubu, bunlara karşı zorlu bir siyasal kavga içinde idi. Ancak, her tartışmadan Birinci Grup kazançlı çıkmıştır. Muhalefet etkinliği sert ve kırıcı olmakla birlikte, Atatürk'ü ve arkadaşlarını tahrik etmiş, gerçeklerin ortaya çıkmasında yardımcı büyük olmuştur.

Bir bölümü İkinci Grubun içinde, bir bölümü de başına buyruk biçimde çalışan din adamları da, Mustafa Kemal Paşa'nın sık sık uğraştığı kişilerdi. Bunlara karşı henüz çok sert davranmak imkânı yoktu. Zira tutucu çevrelerde söz ve itibar sahibi idiler. Ancak zaferin kazanılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın onlara karşı tutumu değişti ve kısa bir süre içinde tasfiye edildiler.

Mustafa Kemal Paşa, hem Birinci Grubun hem de Meclis'in başı olarak, bu bunalımlı günlerde siyasal alanda da yaman bir savaşçı olduğunu göstermiş, bütün bölünmelere rağmen milletvekillerini ortak amaç olan zafer ülkesine ustaca bağlamıştır.

TBMM'nin Çalışma Biçimi:

TBMM, kurduğu devlet düzeni bakımından Padişahı ve Hükümetini kendisine esas olarak almamıştı. Böylece Osmanlı Anayasasını da tanıımıyordu. Çalışmaya başladığı günlerde, yeni Devletin temel kuruluşunu da

saptadı. Bu kuruluş, uygulanma biçimi hiç değişmeden 20 ocak 1921 tarihinde anayasal bir cehreye kavuştu. Yani, ilk toplantısından on ay sonra TBMM, ilk anayasasını da yaptı. Böylece, kendisinin gerçekten bir kurucu Meclis olduğunu da gösterdi. Bu anayasanın incelenmesi, ulusal devletimizin kuruluş ve çalışma biçimini de gösterecektir.

Anayasa [18], ilk maddesinde, egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk ulusuna ait olduğu ilkesini getirmektedir. Devletin yönetim biçimi "halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi" esasına dayanmaktadır. Yani kurulan Devlet, halk tarafından yönetilmektedir. Halkın seçtiği temsilciler TBMM'ni oluştururlar. Hem yasama hem de yürütme erki Meclis'te toplanmıştır (M. 2). Böylece, anayasal doktrindeki "kuvvetler birliği" esas kabul edilmiştir. "Kuvvetlerin ayrılığı", devlet yönetiminin ana bölümlerinin ayrı ellerde toplanmasıdır. Örneğin yasama yetkisi parlamentoya, yürütme yetkisi hükümdara, yargı yetkisi mahkemelere verilirse, "kuvvetler ayrılığı" ilkesi uygulanıyor demektir. Bu ilkeyi benimsemiş pek çok düşünür vardı. Özellikle İngiliz modeline göre düşünülmüş bu yapıda, demokratik rejimin güvenliği görülür. Zira ana kuvvetler bir elde toplanmamaktadır.

TBMM ise bütün ana kuvvetleri kendisinde toplamıştır. Bu doğru bir düşünce idi. Yurdu bir an önce kurtarmak için, halkı doğrudan doğruya temsil eden Meclis'in bütün yetkilerle donatılması gerekti. Böylece hem zaman kazanılacak, hem de yasama ve yürütme erkleri arasındaki anlaşmazlıklardan kaçınılmış olunacaktı. Bu nedenle Meclis, aynı zamanda hükümet yetkisini de kullanıyordu. Çeşitli bakanlıkların başına, kendi içinden doğrudan doğruya seçtiği "vekil" leri getiriyordu. Nazır (bakan) kelimesi kullanılmıyordu. Bu kişiler, yürütme işlerine "bakmıyorlar", ancak Meclis'in "vekili" olarak hükümet etkinliğini yürütüyorlardı. Vekillerden her zaman, en geniş şekilde hesap soruluyordu. Meclis, istemediği vekili her zaman işten uzaklaştırıyor ve yerine yenisini seçiyordu. Başbakan yoktu, Vekiller Kurulunun bir başkanı vardı. Çünkü ayrı bir hükümet mevcut değildi. Vekiller Kurulunun gerçek başkanı ise TBMM'nin Başkanı idi. Ancak bu da başbakan değildi (Madde: 9).

Bu yönetim biçimi, Osmanlı Anayasasının koyduğu sistemden çok farklı idi. Osmanlı Devletinde Parlamento iki meclisli idi. İkinci meclisin üyelerini padişah seçerdi. Padişah yürütme erkinin başıydı. Ancak sorumsuzdu. Hükümet ise, Parlamente'ya karşı sorumlu idi, fakat, Parlamente'ya dağıtma yetkisi vardı. Bu sistem altında, kuvvetler ayrımının değişik bir biçimi olan "parlamente rejim" idi. Belki altında da demokratikti. Ancak bir ihtilâl yürütebilecek biçimde düzenlenmemiştir. TBMM'nin kurduğu düzen ise, gerçek bir ihtilâlci karakter göstermektedir. Bütün yetkileri ken-

ihtilâl kelimesinin kullanılması
ihtilâlci (devlet savaşımızın) manna

inde toplayan, ve bunu aracısız olarak kullanan bir meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın istediği bir organdı. Ancak, ihtilâli gerçekten halka indirebilmiş bu halk meclisini yönetebilmek de çok zordu. Bu işi ancak Mustafa Kemal Paşa yapabiliirdi ve öyle oldu.

kanundan
devlet
Yeni Devletin Anayasasında resmî dinden açıkça bahsedilmez. Ancak 7 nci Maddede TBMM'nin görevlerinin en başında sayılan "ahkâm-ı şeriyenin tenfizi" (dinsel hükümlerin yerine getirilmesi) cümlesi, yeni Devletin henüz dinsel karakteri sakladığını göstermektedir. Fakat bunu da o an için doğal saymak gerektir.

Anayasa 3 ncü Maddesinde "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur" cümlesi ile, kurulduğundan beri yaptığını hukukî açıdan da gerçekleştirmiştir. Yani; artık Osmanlı Devleti yoktur, Türkiye Devleti vardır. Ulusal devlet kesin olarak kurulmuştur. Egemenlik de böylece Osmanlı hanedanından, Türk ulusuna geçmiştir.

Ihtilâlcî Devletin kısa ve açık Anayasası (23 maddeden oluşmuştur) ile kurulan düzen içinde Meclis bütün işleri yönetmiş ve adım adım zaferi sağlamak yolunda çalışmaya başlamıştır.

5. Ulusal Devlete Karşı Tepkiler:

Meclis-i Mebusanın dağılması üzerine Ali Rıza Paşa Kabinesi çekilmiş, Salih Paşa'nın kısa süren başbakanlığından sonra, Damat Ferit tekrar hükümetin başına getirilmişti (5 nisan 1920). Bu kişinin gene başbakan olması, Ankara - İstanbul arasında, Ali Rıza Paşa zamanında yumuşayan havanın tekrar gerginleşeceğini gösteriyordu. Heyet-i Temsiliye emri ile her yerde seçimler yapılması ve Ankara'da TBMM'nin toplanma hazırlıklarının başlaması, Vahdeddin'in yönünü iyice belli etti. Toplanacak meclisin yeni bir devlet kuracağını ve kendisinin son otorite kalıntılarının böylece yok olacağını anlamıştı. Bu nedenle, ilk önce TBMM'nin toplanması önlenmeliydi. Bunun için 11 nisan 1920'de Şeyhülislâm Dürriyade Abdullah'dan Mustafa Kemal Paşa hakkında bir fetva alındı. Fetva'da Mustafa Kemal Paşa'nın Devlete isyan ettiği, böylece, öldürülmesinin dinî kurallara uygun bulunduğu yazılıydı. Bu fetvadan onbinlerce tane bastırıldı ve bütün yurda dağıtıldı. Bazı yerlere İngiliz uçakları bu fetvalardan attılar. Vahdeddin, halkı, toplanacak TBMM'ne karşı getirmeğe çalışıyordu. Fakat, bu etkinlik TBMM'nin açılmasını engelliyemedi. 23 nisan'da kurulan yeni Türk Devletinin kendileri için ne biçim bir gelecek hazırlayacağını Padişah ve Hükümeti anladı. Bu tarihten itibaren Ulusal Devlete karşı büyük bir tepki doğdu. Tepki İstanbul'dan geliyordu. Padişah, Ulusal Devleti yok etmek için artık her çareye başvuracaktı. Bu uğurda bir numaralı yardımcılar da işgal devletleri olmuştur.

a. *Siyasal Tepkiler:*

Ulusal Devlete karşı gösterilen olumsuz tepkileri dış ve iç siyaset alanında ayrı ayrı incelemelidir.

Dış siyaset alanındaki tepki, işgal devletleri ile bir barış antlaşmasının İstanbul Hükümetince derhal imzası olmuştur. Barış antlaşmasının hemen imzası ile herhalde şu yararın elde edileceği sanılıyordu: Barış ile savaş sona erecek, böylece Anadolu halkı rahata kavuşacaktı. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın çabaları da sona erecek, TBMM ulusça artık dinlenmeyecekti.

Anadolu'daki hareketi daha hâlâ anlayamamış ve kavrayamamış olan işgal devletleri, Padişahla yaptıkları işbirliğini geliştirdiler. 24 nisan 1920'de, işgal devletleri temsilcileri San Remo şehrinde yaptıkları toplantıda, barış antlaşmasının taslağını hazırlamışlardı. Bu taslak, görüşmelere başlayan Osmanlı temsilcilerine, Paris'te 11 mayısta verildi. Temsilcilerin başkanı vatansever Tevfik Paşa antlaşma tasarısını görünce dehşete düştü. İstanbul'a dönerek bu barış antlaşması imza edilirse, Osmanlı Devletinin ortadan kalkıp bir sömürge haline geleceğini söyledi. Türk temsilcilerinin bu çıkışı üzerine hem Mustafa Kemal Paşa'nın durumunu zayıflatmak, hem de İstanbul'daki Tevfik Paşa gibi vatanseverlerin direnişini kırmak için, İngiliz birlikleriyle desteklenen Yunan kuvvetleri 22 haziranda Bursa-Uşak çizgisine doğru ilerlemeye başladılar. Karşılarında bulunan pek zayıf Türk birliklerini dağıtarak 8 temmuzda Bursa'yı işgal ettiler. Bu arada gelişen diğer askerî etkinliklerle, hemen hemen tüm Ege bölgesi ve Doğu Trakya Yunanlıların eline geçti. Bu durum Padişaha, barış antlaşmasının bir an önce imzalanması için fırsat verdi. İstanbul'da toplanan bir olağanüstü kurul, antlaşmanın hemen imzalanmasını kararlaştırdı. Bu kurulda Topçu Korgenerali Rıza Paşa'dan başka herkes oyunu Padişahın istediği biçimde kullandı. Böylece, İstanbul'daki devlet adamlarının Padişahla kader birliği yaptıkları da iyice anlaşılmış oldu.

Barış görüşmeleri için Damat Ferit Paris'e gitti. Sonuçta 10 ağustos 1920 günü, Paris yakınlarındaki Sevr (Sevres) kasabasında, Osmanlı tarihinin en kara lekelerinden birisi olan Sevr Barış Antlaşması imzalandı [9]. Bu antlaşma hükümlerine göre, I. Dünya Savaşı sırasında gizlice yapılan paylaşırma uygulama alanına konmuş oluyordu (Kroki: 1):

1. Osmanlı İmparatorluğunun ülkesi İstanbul dolayları ve Anadolu'nun ufak bir parçası ile sınırlandırılıyordu.

[19] Antlaşmayı Osmanlı Devleti adına imzalayanlar: Bağdatlı Hadi Paşa ile Sürayı Devlet (Danıştay) Başkanı San Rıza Tevfik ve Bern Büyükelçisi Reşat Halis'tir.

da 5 mayıs 1920'de bir karşı fetva çıkarılmıştı ama, Şeyhülislâm fetvasının inandırıcılık vasfı daha fazla idi. Ayaklanan vatandaşlar ayrıca askerlik görevinden de kaçınmak istiyorlardı. İşte türlü yerlerde çıkan bu ayaklanmaları bastırmak TBMM'nin çok zamanını almış, yeni Devlete çoğu kez bunalımlı anlar yaşatmıştır. Sorun, düzenli Ordunun henüz kurulmamasından çıkıyordu. İsyancıları, derme çatma birlikler ve Kuvayı Milliye çeteleri ile bastırmak gerekiyordu. Fakat, bu çaba boşa gitmedi, ayaklanmalar bastırılarak Ulusal Devletin güçlü olduğu işgal devletlerine ve İstanbul'a karşı bir kez daha gösterildi. Ancak, Ulusal Devletin çektiği güçlükleri iyice anlayabilmek için, bu ayaklanmaları ayrıntılı biçimle incelemek gerektir.

b. Ayaklanmalar:

Yukarıda genel niteliği kısaca açıklanmaya çalışılan ayaklanmalar, aslında çok daha önceleri başlamıştı. Ancak Ulusal Devletin kurulmasından sonra kapsamı daha çok artmış, pek çoğunun İstanbul Hükümetince yönetilmesi bunlara büyük bir siyasal önem kazandırmıştı.

Türk anayurdunu işgale kalkışan Yunan Ordusuna karşı bütün ulusun savunma azmi gerçekleştirilirken, Anadolu'da 1919-1920 ve hatta 1921 yıllarında bir çok aldatılmış vatan çocuğu bu mücadeleye katılmış, tersine bu kutsal savunmaya engel olmak üzere ayaklanmışlar ve kardeş kavgalarına sebep olmuşlardır. Damat Ferit hükümetinin 1920 yılından sonraki ana tutumu dışında, bu ayaklanmaların başka sebepleri de vardır. Bunları şöylece özetlemek mümkündür:

Mondros Mütarekesinden itibaren, işgal devletleri, özellikle İngilizler, yurdun paylaşılma ve parçalanmasını kolaylaştırmak üzere, büyük paralar harcayarak çalışmaya başladılar. Bu çalışmalar irticayı körüklemek, bilgisiz halkı halifeliği desteklemeye yöneltmek, gerici bazı unsurlarla birlikte azınlığın olumsuz tutumlarından yararlanarak bunları ulusal direnişe karşı koydurmak amacını güdüyordu. Diğer yandan, ordusu terhis edilmiş, silâhları alınmış, birçok bölgeleri işgal edilmiş bir ülkenin, yenen devletlere karşı koymasının tam bir felâket olacağı fikri de etrafa yayılmıştır.

Ayrıca, ulusun İtalyan, Balkan ve I. Dünya Savaşından bitkin ve bıkmış olarak çıkması, tekrar silâh altına alınmaktan hoşnut olmayanların bulunması, yurt savunması için kurulan fakat İstanbul Hükümeti ve İngilizlerce çete adı verilen ulusal kuvvetlerin para, yiyecek maddesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için halka külfetler yüklemesi, pek az da olsa bazı kişilere karşı kötü davranılması yer yer hoşnutsuzluklara sebep olmuştur.

Ayaklanmaların bölgesel sebepleri de vardı. Bu sebepleri de kısaca belirtmek gerekir:

Boğazlar'a egemen olmak ve buraları elde tutmak kararında olan İngilizler, Anadolu yönünden gelecek tehditlere karşı Boğazlar'ın doğusunda

iki tampon bölge kurmayı düşünmüşlerdi. Bunlar, Çanakkale boğazını doğuya karşı kapayacak Biga ve Gönen dolayları ile Karadeniz boğazını doğuya doğru güvenlik altına alacak Düzce, Hendek ve dolayları idi. Tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğunda, Türklerle kaynaşmış, yoğrulmuş, kanını akıtmış ve katışıksız Türk haline gelmiş olup bu bölgelerde yaşayan Pomak ve Çerkezler, İngilizlerce türlü yollarla aldatılarak, amaçlarına araç edilmişlerdir. Çerkez ve Abazaların yüzlerce yıl Osmanlı hanedanına kız vermeleri onları Saraya bağlamıştı. Ayrıca pek de dindar insanlardı. Bu nedenle İngiliz propagandasına aldanmaları çok kolay oldu.

Kürt ve Ermeni bağımsızlığıyla ilgili hareketler de bu etkinlik zincirinin bir halkasıdır.

Bazı il ve ilçelerimizin ileri gelen kişileri (eşrafı) arasında çekemezlik ve kıskançlık bulunması da bölgesel olaylar yaratmıştır. Eşraftan birisi Hükümetçe tutulup, diğerleri yeterince ilgi görmezlerse bu geçimsizlik büyük olaylara sebep veriyordu. Ulusal birliğin en gerekli bulunduğu bir zamanda bazı tecrübesiz ve bilgisiz yöneticilerin tutumları ayrıca bu tür ayaklanmalara sebep olmuştur. Yozgat'taki Çapanoğulları'nın, gerek ulusal örgütlerin gerekse TBMM'nin kurulmasında kendilerine yeteri kadar ilgi göstermemesinden darılıp ayaklanma hareketinin başına geçmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Gene, azınlıkların yoğun bulundukları bölgelerde önemli ayaklanmalar çıkmıştır. Bunların istedikleri, ya bağımsız olmak ya da işgal devletlerinden birinin koruyuculuğu altına girmekti. Trabzon dolaylarındaki Pontus ayaklanması ile Ermenilerin doğudaki etkinliği bu tür ayaklanmalara örnektir.

Hemen her önemli merkezde işgal devletlerinin temsilcilerinin bulunması ayaklanma hareketlerini yaygınlaştırmada etkili oluyordu.

Böylece 1919 yılında başlayan ayaklanmalar, 1920'de ulusal devlet kurulduktan sonra en yoğun biçimini aldı. Bu durum karşısında yapılacak iş, iç cepheyi düzeltmek, ülkenin maddî ve moral gücünü toparlamak ve ondan sonra dış düşmanlara karşı mücadeleye başlamaktı. Mustafa Kemal Paşa bu iç cepheyi daha önemli buldu. Düşman karşısındaki savunmanın zayıflatılması pahasına iç cephenin temizlenmesine üstün bir çaba harcadı. Böylece, "karşı - ihtilâller" yok edildikten sonra düşmanla gerçek savaş başladı.

1919 yılından itibaren ayaklanmaların nerede ve ne zaman çıktığını ve nasıl bastırıldığını görmek konunun önemini daha açıkça canlandırır:

Osmanlı
Türkiye Cumhuriyeti

1919 Yılında:

15 nci ve 12 nci Kolordular Bölgelerinde:

— Şeyh Eşref Ayaklanması (26 Ekim - 24 Aralık 1919):

Ayaklanma bölgesi: Bayburt.

İki tabur, iki süvari bölüğü, dört toplu obüs bataryasından oluşturulan bir kuvvetle bu isyan 59 günde bastırılabilirdi.

— Birinci Bozkır Ayaklanması (27 Eylül - 4 Ekim 1919):

Ayaklanma bölgesi: Konya'nın Bozkır ilçesi.

İlk önce bir süvari bölüğü bu isyanı bastırmak yolunda kullanıldı. Ancak başarı kazanamadı. Nihayet Konya'dan gönderilen bir nasihat kurulunun çabası ile ayaklanma barışçı yolla yedi günde bastırıldı.

— İkinci Bozkır Ayaklanması (20 Ekim - 4 Kasım 1919):

Ayaklanma bölgesi: Konya'nın Bozkır ilçesi.

İsyan bastırmakla görevlendirilen Yarbay Arif Bey, bir piyade, bir süvari bölüğü ile Karahisar Ulusal Süvari Alayı ve bazı müfrezelele hareket ederek 15 gün sonra başarı kazanabilirdi.

14 ncü Kolordu Bölgesinde:

— Birinci Anzavur Ayaklanması (1 Ekim - 30 Kasım 1919):

Ayaklanma bölgesi: Manyas'ta başlamış, sonra Susurluk, Gönen, Ulubat'a yayılmıştır.

Anzavur, İstanbul Hükümeti ve İngilizlerce açıkça desteklenen birisi idi. Halifelik Kuvvetleri denilen eşkiya çetelerinin başında ilerlemeye başladı.

İsyanı bastırmakla bir piyade alayı ile iki müfreze ve henüz Heyet-i Temsiliye emrinde olan Çerkez Ethem kuvvetleri görevlendirildi. 61 günlük kanlı çarpışma ve izleme etkinliğinden sonra isyan bastırıldı ve Anzavur kaçtı.

13 ncü Kolordu Bölgesinde:

— Ali Batı Ayaklanması (11 Mayıs - 18 Ağustos):

Ayaklanma bölgesi: Midyat, Nusaybin, Ömerkan, Dirülömer.

Ayaklanmayı bastırmakla önce iki bölük ile takviyeli bir müfreze görevlendirildi. Ancak bu birlikler yetersiz kaldı ve bir piyade alayı ile bölgedeki Kuvayi Milliye birlikleri ayaklananların üstüne sürüldü. Sonunda Ali Batı öldürülerek ayaklanma bastırıldı. Bu iş 99 günde sonuçlandırılmıştır.

1920 Yılında:

14 ncü Kolordu Bölgesinde:

— İkinci Anzavur Ayaklanması (16 Şubat - 16 Nisan 1920):

Ayaklanma bölgesi: Biga, Gönen, Susurluk, Kirmasti (M. Kemal-paşa), Karacabey, Bandırma dolayları.

Ayaklanmayı bastırmakla zayıf mevcutlu bir piyade alayı ile iki ayrı müfreze, bir nizamiye taburu, Soma, Akhisar Kuvayi Milliye Taburları, Edremit, İvrindi Kuvayi Milliye Müfrezeleri ile Çerkes Etem ve Demirci Efe ulusal birlikleri görevlendirildi.

İki ay süren bu kanlı ayaklanma, Anzavur birliklerinin dağılması ve Anzavur'un kaçması ile sona ermişti.

20 nci Kolordu Bölgesinde:

— Birinci Düzce Ayaklanması (13 Nisan - 31 Mayıs 1920):

Ayaklanma bölgesi: Düzce, Hendek, Adapazarı, Bolu dolayları. Bastırılmasıyla 24 ncü Tümen, Binbaşı Çolak İbrahim Müfrezesi, Yarbay Arif Müfrezesi, Kurmay Binbaşı Nâzım Müfrezesi, Albay Osman komutasındaki müfreze, üç alay, Çerkez Etem birlikleri görevlendirilmiştir. (Etkinlik sırasında Binbaşı Nâzım ve Çolak İbrahim Müfrezeleri, Albay Refet emrine verilmiştir).

48 gün süren çok kanlı çarpışmalardan sonra, ayaklananlar dağıtılarak isyan bastırılmıştır. 19 - 26 temmuz 1920'de Hendek doğusunda iki köy halkı ayaklanmışsa da, Düzce'den bir ulusal müfreze ayaklananları yola getirmiş ve ayaklanmadan vazgeçirmiştir.

— Kuvayi İnzibatiye (8 Mayıs - 14 Haziran 1920)

Damat Ferit Hükümeti ayaklanmaların ulusal kuvvetlerce başarılı biçimde bastırıldığını görünce endişelendi. İngilizler de bu endişeye katılıyorlardı. Çünkü İstanbul'un işgalinden sonra Kuvayi Milliye birlikleri, Afyonkarahisar ve Eskişehir'de bulunarak demiryollarını denetim altında tutan İngiliz kuvvetlerini silâh zoru ile adım adım geriye atarak İzmit'in batısına kadar sürmüşlerdi. Hükümet ve Padişahın İngilizlerle daha sıkı işbirliği yapması gerekti. Ulusal Devlete karşı yeni ve daha güçlü bir propoganda açıldı. Ayrıca İstanbul düzenli ve büyük bir askerî kuvvet oluşturarak Ulusal Hükümetin bu kez daha açık biçimde karşısına çıkmak istedi. 18 nisan 1920'de yayınlanan bir kararname ile Kuvayi İnzibatîyenin (düzeni sağlamakla görevli kuvvetlerin) İstanbul'da kurulmasına başlandı. Bu kuvvet dörder taburlu üç alay ve bir bataryadan kurulu tümen olacaktı. Hazırlanan kuvvetler İstanbul'dan vapurla İzmit'e çıkarılmış ve bu bölgede toplanmıştı. Bu kuvvetler 8 Mayıs 1920'de ileri harekete başladılar. Ancak bu birlikleri oluşturan subay ve erler eğitim ve disiplinden yoksun ve ülkü sahibi olmaktan uzak kişilerdi. Ulusal kuvvetlerle yaptıkları çarpışmalar-

da dağıldılar ve hiç bir başarı sağlayamadılar. Bu nedenle Kuvayi İnzibatiye 25 haziran 1920'de ortadan kaldırıldı.

Kuvayi İnzibatiye karşısında çarpışan ulusal kuvvetler ise bir süvari bölüğü, bir istihkâm müfrezesi, iki tabur, Binbaşı Saffet (Arıkan) emrindeki ulusal müfreze ile civarındaki küçük çaptaki ulusal çete ve müfrezeler, iki toplu dağ bataryası, Demirci Mehmet Efe'nin atlı zeybekleri ile Çerkez Etem kuvvetleri idi.

Kuvayi İnzibatiyenin ezilmesi, ulusal gücün günden güne toparlanıp kendisine geldiğinin işareti idi.

— İkinci Düzce Ayaklanması (8 Ağustos - 23 Eylül 1920):

Ayaklanma bölgesi: Adapazarı, Düzce, Bolu, Mudurnu dolayları.

İkinci kez çıkan bu ayaklanmayı bastırmakla takviyeli bir süvari bölüğü, Kılıç Ali ve Cafer Bey Müfrezeleri, Erzurum 1 nci Kuvayi Milliyesi, takviyeli bir müfreze, Yeşil Bayrak Müfrezesi, Sarı Efe Müfrezesi görevlendirildi. Bir alay Osmaneli'de yedekte toplandı. Ayrıca, Çolak İbrahim kuvvetlerine Akdağmadeni'nden isyan bölgesine hareketi emredildi.

45 gün süren kanlı çarpışmalar, Ali Fuad Paşa'nın gönderdiği araçların da yardımı ile daha fazla genişlemeden bastırıldı.

3 ncü Kolordu Bölgesinde:

— Birinci Yozgat Ayaklanması (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920):

Ayaklanma bölgesi: Yozgat, Boğazlıyan, Şarkışla, Yıldızeli, Tokat, Zile, Çorum çevreleri.

Ayaklanmanın bastırılmasına bölgedeki Kuvayi Milliye ve tıfak ordu birlikleri başlamış, ancak ayaklanma kısa zamanda genişlemiş, görevli kuvvetler başarı sağlayamamıştır. Bunun üzerine 300 piyade, 50 süvari eri ile 6 makineli tüfeğe sahip bir müfreze, Albay Refet emrinde 50 kişilik bir süvari müfrezesi, Albay Cemil Cahit (Toydemir) komutasında bir takip birliği, Kılıç Ali Müfrezesi, bir tabur, Sivas ve Yenihan'daki Kuvayi Milliye birlikleri, Albay Çolak İbrahim Müfrezesi (2 nci Kuvvei Seyyare. 250 süvari, 170 piyade eri ve 3 makineli tüfeğe sahipti), Çerkez Etem Müfrezesi (1 nci Kuvvei Seyyare. 70 subay, 210 piyade, 1300 hayvan, 4 dağ topu, 8 makineli tüfeğe sahipti), isyancılar üzerine sürüldüler.

Ayaklananların toplanabilen kuvvetleri her zaman çin değişiyordu. Bunlar genel olarak 100, 300, 600'erkişilik topluluklar halinde saldırıya geçiyorlardı.

Bölgedeki ayaklanma temmuz başlarında kontrol altına alınmış, küçük isyancı topluluklarının temizlenmesi işi ise ağustos sonuna kadar sürmüştür. Böylece, bu tehlikeli ayaklanma 104 günlük bunalımlı bir dönemden sonra bastırılmış oldu.

— İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül - 30 Aralık 1920):

Ayaklanma bölgesi: Yozgat, Ortaköy, Akdağmadeni ve Sorgun çevresi.

500 mevcutlu Akdağmadeni Alayının cepheye gitmek ve Ulusal Devlet emrinde çalışmak istememesi ayaklanmayı başlattı. İsyanın elebaşları, Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit adlı kişiler ile Aynacıoğulları, Deli Hacı Hasan ve Küçük Ağa, Postacı Nâzım idiler. Bunlardan Küçük Ağa 200, Postacı Nâzım 300 kişilik bir kuvvet toplamıştır.

Bastırma işiyle ilkönce Boğazlıyan Kuvayi Milliyesi uğraşmışsa da, bu kuvvet, ayaklananlar tarafından dağıtılmıştır. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı emrinde, Eskişehir'de bulunan 2 nci Kuvvei Seyyare (Çolak İbrahim Müfrezesi, 420 savaşçı er, 4 makineli tüfek, iki topa sahıpti) bu işle görevlendirildi. 19 eylülde Yozgat'a varan bu birlik 73 gün süren çarpışmalardan sonra bölgeyi isyancılardan temizledi.

— Zile Ayaklanması 21 Mayıs - 12 Haziran 1920):

Ayaklanma bölgesi: Zile ve dolayları.

Zile'ye kadar ulaşan olumsuz propogandalar, bölgedeki gerici çevrelerin tepkisi ve oradaki ulusal kuvvetlerin yetersizliği bu önemli isyanı başlatmıştı.

Ayaklanma, mayıs sonlarında, Yıldızeli ve Sulusaray olaylarının etkisi ile genişlemiştir. Aralarında eski devlet memurlarının da bulunduğu isyancılar, Postacı Nâzım'ın kuvvetleri ile birleşmişler, kasaba halkının bir bölümünün de katılması ile Zile'yi kuşatmışlardı.

Bir piyade taburu, iki dağ topu, 130 erlik Çorum Müfrezesi ayaklananların üzerine gönderilmiş, ancak başarı sağlayamamıştır. Sonradan güçlü bir birlik olan 5 nci Kafkas Tümeni işe el koymuş, 22 günlük izleme ve çarpışma sonunda ayaklanmayı bastırmıştır.

12 nci Kolordu Bölgesinde:

— Konya Ayaklanması (2 Ekim - 22 Kasım 1920):

Ayaklanma bölgesi: Konya, Çumra, Karaman, Bozkır, Akseki, Seydişehir, Şarkıkaraağaç, Akşehir, Ilgın Kadınhan ve çevresi.

Hemen hemen Orta Anadolu'nun yarısını kapsayan bu geniş alanda çıkan önemli isyanın nedenleri şunlardı: Eski Konya Valisi olup, sonradan İstanbul'a kaçarak İngiliz ajanlarının aracılığıyla yapan Cemal adlı kişinin bu bölgede ulusal direnişe karşı yaptığı etkinliğin meyvalarını vermesi en önemli nedendir. Padişah'a bağlılık, ulusal hareketin yurt savunması yönünden yüklediği ağır fedakârlık ve kültürlerden kaçma isteği, dinsel ina-

nışların kişisel çıkarlara araç edilmesi ve bu uğurdaki kışkırtmalar, zayıf karakterli kişilerin para ile satın alınarak ulusal amacın karşısındaki propagandaları, kara ruhlu, kötü yaratışlı bazı insanların hınc alma hevesleri, gerici ve yobazların ortamı kendileri için elverişli bulmaları da bu isyanın çıkmasında rol oynamıştır.

Ayaklanmanın tertipçileri İstanbul'da bulunan Zeynelabidin'in Konya'daki kardeşleri ve bunların adamları idi. İlk ayaklanma Delibaş Mehmet'in Konya'nın Alihöyüğü köyünde topladığı 500 kadar isyancının Çumra'yı basması ve aynı zamanda Ilgın, Akşehir, Karaman'da toplanan asker kaçaklarının isyanı ile başlamış ve kısa zamanda genişlemiştir. Ayaklananlar 4 ekimde Konya'yı ele geçirdiler.

Ayaklanmanın bastırılması ile bütün ulusal müfrezeler civardaki bütün askerî birlikler uğraşmıştır. 51 gün süren kanlı çarpışmalar sonunda çok önemli olan bu isyan sona erdirilmiştir. Bu isyan hareketi, ulusal direnişi kırmak için çalışan Padişah ile İngiliz gizli örgütlerinin işiydi ve İngilizlerin ne denli karanlık işlere girdiğinin açık bir örneği idi.

13 ncü Kolordu Bölgesinde:

— Cemil Çeto Ayaklanması (20 Mayıs - 7 Haziran 1920):

Ayaklanma bölgesi: Garzan ve dolayları.

Bahtiyar aşireti başkanı Cemil Çeto'nun, diğer bazı aşiretlerin ileri gelenleri ile birleşip bölgede bir hükümet kurma hevesine kapılması sonucunda, İngiliz ve Fransızların Ulusal Devlete karşı yaptıkları propagandanın etkisi ile çıkan bir ayaklanmadır. Ayaklanmayı bastırmakla takviyeli bir piyade taburu görevlendirilmişti. 18 gün süren çarpışmalar sonunda Cemil Çeto teslim olmuş ve kuvvetleri dağıtılmıştır.

— Millî Aşireti Ayaklanması (8 Haziran - 26 Haziran 1920):

Ayaklanma bölgesi: Viranşehir ve dolayları.

Büyük Ermenistan kurulacağı yolundaki haberler üzerine, Urfa ve civarındaki aşiretlerin de bağımsız bir Kürdistan hayaline kapılarak bunu gerçekleştirmek üzere ayaklanmalarından bu isyan çıkmıştır.

Ayaklanmanın bastırılmasına bir alay ve ulusal müfrezeler katılmış, 18 haziranda yapılan önemli bir çarpışmadan sonra, isyancılar güneydoğuya kaçarak dağılmışlardır.

Millî aşireti, düşmandan gördüğü yardımlarla güçlenerek 24 ağustos- ta ikinci kez ayaklandı. 2 000'den fazla savaşçı ile tekrar hücumla geçti. Viranşehir'e kadar ilerleyen isyancılar, kendilerine yapılan nasihatları dinlememişler, birliklerimize hücum ederek 26 ağustos 1920'de Viranşehir'i almışlardır. Ancak, ulusal müfrezelerin takviyesi ve askerî birliklerin güç-

lendirilmesi sonucunda, ayaklananlar yenilmişler, 7/8 eylül 1920 gecesi Suriye'ye kaçmışlardır.

— Pontus Ayaklanması (6 Aralık 1920 - 6 Şubat 1923):

Ayaklanma bölgesi: Samsun, Bafra, Amasya, Merzifon, Erbaa, Niksar, Tokat ve dolayları.

Bu bölgede bir Pontus devleti kurulmasını amaç edinen yerli Rumlar, Mondros Mütarekesinden hemen sonra çeteler halinde büyük vahşetlerle her tarafı yakıp yıkmaya başladılar. 1920 yılının sonlarına doğru, İngiliz ve Yunan yardımı ile ayaklanma iyice genişlemiş ilkönce 3 ncü Kolordu ve daha sonra Merkez Ordusunun kurulmasından itibaren 10 000 ve 1922 yılında 20 000 kişilik bir kuvvet bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmiştir. Sonuçta, alınan yönetsel tedbirlerin de etkisi ile bu sorun kesin olarak çözümlendi.

— Koçkiri Ayaklanması (6 Mart - 17 Haziran 1921):

Ayaklanma bölgesi: Koçhisar, Zara, Suşehri, Erzincan, Ovacık, Kemah, Refahiye ve dolayları.

Bağımsız Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulma çabalarını gerçekleştirmek yolunda çıkan bu ayaklanma, ilkönce Alishir adlı birisinin 1920 ekiminde 150 kişi ile Kemah köylerine saldırması ile başlamış, kısa zamanda genişlemiştir. Ayaklananlar 1 000'e yakın topluluklar halinde ulusal kuvvetlere ve yerleşme bölgelerine saldırmışlardır. Ayaklanmayı bastırma işiyle Merkez Ordusu birlikleri görevlendirilmiş, 103 gün içinde sert bir biçimde sona erdirilmiştir.

Batı Cephesinde, Yunan Ordusu ile düzenli savaş başladıktan sonra iki önemli ayaklanma çıkmıştır. Bunları da görmek gerekmektedir:

— Demirci Mehmet Efe Ayaklanması (1 - 30 Aralık 1920):

Ayaklanma bölgesi: Denizli, Burdur, Dinar, Çal ve dolayları.

Ulusal kuvvetlerin düzenli ordu birlikleri kuruluşuna alınmaları kararına karşı gösterilen sert tepkiler ve Çerkez Etem'in kışkırtmaları, Demirci Mehmet Efe'nin ayaklanması ile sonuçlandı.

Ayaklanan kuvvetlerin miktarı piyade ve süvari olarak 800 kadardı. Bunu bastırmakla Güney Cephesi Komutanı emrindeki 1 nci Süvari Tümeni ile 7 nci Süvari Alayı görevlendirildi. Iğdecik köyünde bulunan Efe, başına uğratarak kuvvetleri dağıtıldı. Sonunda Efe, Hükümete sığındı. Bölgenin taranması sonucunda 700'e yakın çeteci yakalandı.

— Çerkez Etem Ayaklanması (27 Aralık 1920 - 24 Ocak 1921):

Ayaklanma bölgesi: Kütahya, Gediz, Demirci, Gördes, Simav, Emet, Tavşanlı ve dolayları.

Ayaklanmanın nedeni, Batı Cephesi Komutanlığı emrindeki ulusal kuvvetlere 1 nci Kuvvei Seyyare Komutanı Çerkez Etem'in karşı koymasındır. Çerkez Etem, ulusal direnişin başlangıcında Kuvayi Milliye'nin kurulmasına emek vermişti. Ayaklanmaları bastırmada gösterdiği başarı ve Ulusal Hükümetin kendisine tanıdığı müsamahadan şırmamıştı. Böylece kendisinin ve kuvvetinin yenilmez olduğuna inandı. O kadar ki, kendisini bir önder olarak görmüş, Mustafa Kemal Paşa'yı ortadan kaldırabileceğini ve Ankara Hükümetini, elindeki büyük ve yenilmez kuvveti ile dağıtacağını sanmış ve Hükümete karşı bir tutum içine girmişti. Ülkenin tüm güçlerini bir hedefe yöneltmek ve ulusun her bireyinden kutsal amaç uğrunda yararlanmak ilkesini benimseyen Mustafa Kemal Paşa, bu kuvvetin de Ulusal Hükümete bağlı ve amaca yararlı bir duruma getirilmesini sağlamak için özel olarak ve kişiliğini ortaya koyarak çalışmışsa da başarı gösterebilmiş, Etem'i tutumundan vazgeçirememişti. Sonuçta Etem, ayaklandı.

Bu çok önemli ayaklanmayı bastırmakla ilkönce Batı Cephesinden 11 nci ve 61 nci Tümenlerle Süvari Tugayı, Güney Cephesinden 8 nci, 23 ncü Tümenlerle Süvari Grupları katılmıştır. Bu kuvvetlerin tümü 15 587 insan, 8 750 tüfek, 63 makineli tüfek ve 32 toptan ibaretti. Etem kuvvetleri ise, 159 ncü Alayla birlikte 4 650 insan, 6 ağır makineli tüfek ve dört topa sahipti.

Ayaklanmayı bastırmak işi iki safhada olmuştur. Batı Cephesi birlikleri tenkil hareketi ile meşgul iken Etem'in kışkırtması ile Yunanlılar Bursa - Uşak çizgisinden 6 Ocak 1921'de ileri etkinliğe başlamışlardı. Bunun üzerine, Yunan saldırısının karşılanması için ayaklananlarla uğraşmak bir süre durdurulmuştur. Bu fırsattan yararlanmaya kalkışan Etem, saldırılarını sürdürerek Kütahya'ya kadar gelmişse de 61 nci Tümenin inatla direnmesi üzerine daha fazla ilerleyememiştir.

1 nci İnönü Muharebesinin kazanılmasından sonra (13 ocak 1921) ayaklananlar üzerine tekrar yüklenilmiş ve Etem kuvvetleri yenilmiştir. Etem yanındaki bazı yordakçıları ile birlikte Yunanlılara sığınmıştır. Böylece, ~~Ulusal Savaşın başlangıcında~~ çıkan bu çok önemli dert giderilmiştir.

Çerkez Etem, duygularının esiri, çıkarlarına düşkün olanların gerektiğinde düşman işbirliği yapabileceklerinin en somut örneğini vermiştir. Türk ulusunun en karanlık günlerinde, özellikle Yunanlılara karşı gerçek savaş başlarken, onlarla birlik olarak cephe arkasından Orduyu vurmaya çalışan Etem, buradaki birliklerimize çok kritik anlar yaşatmıştır.

28 gün süren Çerkez Etem Ayaklanması, düzenli ordu birliklerinin iyi yönetilmesi ve fedakârca çarpışmaları sonunda kesin olarak bastırılmıştır. Yunanlılara sığınan Etem, kardeşleri ve yordakçıları, Ankara İstiklâl Mahkemesince idama mahkûm edilmişlerdir.

Görülüyor ki, özellikle 1920 yılında Ulusal Devletin kurulması ile ayaklanmalar en yoğun biçimde, hemen hemen bütün yurt yüzeyine yayılmıştır. Ancak, Ulusal Devletin, özellikle düzenli ordu birlikleriyle bu ayaklanmaların hepsini başarı ile bastırması üzerine 1921'den itibaren isyanlar azalmış ve giderek son bulmuştur. Ayaklanmaları bastırmakta ulusal kuvvetlerden çok düzenli ordu birlikleri başarı göstermişlerdir. Nitekim, düzenli ordunun kuruluşu ilerledikçe, isyanlar azalmıştır. Bu nedenle TBMM iç cepheyi sağlamlaştıracak ve dış ihtilâli başarıya ulaştıracak en önemli unsuru düzenli bir ulusal ordunun bir an önce kurulmasında görmüştür. Ulusal direnişi zafere götürececek TBMM Ordusunun nasıl kurulup güçlendiğini incelemek bu nedenle çok gereklidir.

6. Ulusal Ordunun Kurulması:

TBMM'in ulusal orduyu kurması birdenbire gerçekleşmemiştir. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından itibaren, vatansever Türk subayları, mevcut orduyu imkânların elverdiği ölçüde elde tutmak istemişler, çarpışma gücüne sahip her topluluğu savunma işlerinde kullanmışlardır. Bu nedenle, ulusal ordunun kurulmasını, Mondros Mütarekesi ile ortaya çıkan durumdan başlayarak incelemek gerekmektedir.

Bu mütarekenin imzalanmasından sonra Osmanlı Genelkurmayı iki önemli görevle karşı karşıya bulunuyordu: Elde kalan ordu birliklerini yeni duruma göre yeniden düzenlemek ve bu birliklerin mütareke şartlarına uygun çeşitli kadrolarını (insan, silâh cephane vs.) saptamak.

Mütarekenin 5 nci maddesine göre Osmanlı Hükümeti sınırların korunması, iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek en aşağı miktarlardaki kuvvetlerin dışında kalanını terhis etmeyi ve mevcut birliklerin sayı ve durumlarını yenen devletlerle görüşecek saptamayı kabullenmişti. Buna göre, Osmanlı Genelkurmayı mütareke dönemi için 2 ocak 1919'da General Wilson'a verdiği bir yazı ile, Orduyu 9 kolordu ve 20 tümen halinde yeniden örgütlenme kararında olduğunu bildirdi. Mütareke metninde elde kalacak kolordu, tümen, alay, tabur ve batarya sayısından söz edilme-yerek, yalnız ordu insan mevcudu kayıt altına alınmıştı. Mütarekenin bu boşluğundan yararlanma yoluna giden Osmanlı Genelkurmayı, zayıf da olsa, ileride mevcutların artırılma imkânını elde saklı tutmayı uygun bulmuştu. Bunda, savaş tecrübesi geçirmiş değerli subaylar için kullanma yeri bulundurma düşüncesinin de etkisi vardı.

Osmanlı Genelkurmayı ile yenen devletler komutanlıkları arasında bu konu ile ilgili konuşma ve temaslar İngilizlerin isteği üzerine yazışma yolu ile bir yıla yakın sürdürülmüş, ancak 16 mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ve Ankara'da yeni Devletin ve Türk Genelkurmayının oluşmasından sonra bu çalışmalar fiilen hükümsüz kalmıştır. Bununla beraber

Osmanlı Genelkurmayının zayıf mevcutlu da olsa, çok sayıdaki kolordu, özellikle tümen, alay ve tabur kadrolarını koruması, o zamanki şartlara göre, bağımsızlık savaşını başlatan Ulusal Türk Ordusunun kurulmasında, çok yararlı bir etken olmuştur.

Osmanlı Ordusunun 1919 mayıs başlarındaki durumu (Kroki: 2)'de görüldüğü gibi idi. Bu konuşa göre, işgal bölgeleri içinde kalacak tümenlerden Anadolu İhtilali için yararlanmak imkânı yoktu. Nitekim, Mütareke'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra haksız işgaller başlamış, buna karşı koymak isteyen yurtsever subaylar düşman kuvvetlerince yakalanarak hapse atılma ya da sürgüne yollanılma yoluyla susturulmak istenmişti.

Osmanlı Ordusu bu haksızlıklar karşısında İstanbul Hükümetini direnmeye zorladıysa da, bunda bir başarı sağlayamamıştır. Bu arada Mütareke hükümleri uygulanmaya başlamış, Ordu savaşçı birliklerinin erleri terhis olunmuş, silâh ve cepheleri büyük ölçüde ellerinden alınmış ve muharebe yeteneğinden yoksun kadrolar durumuna getirilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, 9 ncü Ordu Müfettişi sıfatı ile Samsun'a geldiği 19 Mayıs 1919'dan, Erzurum'a hareket ettiği 28 Haziran 1919 sabahına kadar 40 gün içinde, bir yandan mevcut komuta makamları ile temasa geçmek yolu ile savunma için düşünce ve karar birliğine varmaya, diğer yandan halkın moralini ve güvenini güçlendirmeye çalışmıştı. Bu konuda sağlam temeller atmıştı. Havza'dan itibaren birliklere gönderdiği direktiflerde, her işgal eylemine mutlak olarak karşı koymak gerektiğini bildirmiş, halkın ve köylünün silâhlandırılarak, düşman kuvvetlerinin imkân elverdiği ölçüde ilerlemelerini durdurma çaresinin aranmasını emretmişti.

İzmir'in işgalinin o günlerde yurt çapında yaratmış olduğu şiddetli tepkiler, Mustafa Kemal Paşa tarafından iyi değerlendirilmişti. Böylece her yerde tertiplenen türlü miting ve toplantılardan başka, dernekler kurulmaya başlanmış ve bu dernekler ellerindeki imkânları seferber ederek, kendi bölgelerinde ufak çapta, içlerinde çeşitli kişilerin ve bazen de askerlerin bulunduğu birlikler hazırlayıp direnişe geçmişlerdi. Amasya Tamimi'nin (22 Haziran 1919) yayınlanmasından sonra Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin emir ve komuta yetkisi Mustafa Kemal Paşa'nın eli altında toplanmaya başlamıştı. Ulusal Ordunun kurulması yolundaki adımlar böylece atılmış oluyordu.

Halkta Savunma Ruhunun Uyanışı, Batı Anadolu'da İlk Kuvayi Milliye Örgütleri:

Yukarıda belirtilen ilk direnme hareketlerinin nasıl doğduğu biraz daha ayrıntılı bir biçimde incelenmelidir:

*Varlık
kabini
uyg
sindir*

Yunanlıların İzmir'e çıkışı sırasında Osmanlı Ordusu birlikleri Anadolu'nun birçok yerinde sepiştirilmiş ve Mondros Mütarekesi hükümleri uygulanmaya başlanmıştı. Buna göre, Ordu birlikleri işgal kuvvetlerinin eylemlerine hiç bir sebeple engel olmayacaktı. Aksi halde, yenen devletler Mütareke hükümlerinin çiğnendiğini bahane ederek daha ağır şartlar ve durumlar yaratabilirlerdi. Öte yandan direnmenin İstanbul Hükümetince kabul edilmemesi yüzünden Yunanlıların İzmir'e çıkışı sırasında buradaki 17 nci Kolordu ve bunun 56 ncı Tümeni hiç bir karşı eylemde bulunmadığından bir bölüm er ve subayları esir edilmiş, bir bölümü kaçmış, geriye kalanlar da Yunanlılar tarafından terhis edilmişti.

Bu durum karşısında kolordunun o bölgede bulunan 57 nci Tümenin Komutanı Albay Şefik (Aker) Kuvayi Milliye (Ulusal Kuvvetler) kurulması fikrini ortaya atmış ve bunu Harbiye Nezaretine bir raporla bildirmişti. Hükümetin zayıflığı karşısında büyük bir bunalım içinde bulunan Harbiye Nezareti bu fikri desteklemiş, ancak hiç bir yardım yapacak güçte olmadığından her şeyi onun girişimine bırakmıştı. Diğer yandan buradaki Kolordu Komutanlığına atanan Albay Bekir Sami de, İstanbul'dan hareketinden önce Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan aldığı direktiflerle böyle bir yetkiye sahip olmuştu.

Bundan sonra Albay Bekir Sami, Ödemiş'e talimat göndererek o bölgeyi eyleme geçirdi. Albay Şefik de, Aydın'ın Yunanlılarca işgalinden sonra çekildiği Çine bölgesinde ulusal kuvvetler kurmaya başlamıştı. Bandırma'daki Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ile Balıkesir'deki 61 nci Tümen Komutanı Albay Kâzım (Orgeneral Özalp) da kendi bölgelerinde aynı paralelde çalışmalar yapıyorlardı.

Bu komutanların yapıcı etkinlikleri sonunda Kuvayi Milliye örgütü fikri bütün Batı Anadolu'da benimsenmiş ve gittikçe genel bir nitelik almıştı. Hatta, Anadolu halkından olup, Avrupa'da öğrenim yapmakta olan Mahmut Esat (Bozkurt), Saraçoğlu Şükrü gibi aydın bazı gençler öğrenimlerini bırakarak yurda dönmüşler ve Kuvayi Milliye birliklerine katılmışlardı.

Batı Anadolu'da, Ulusal Ordunun oluşmasına ve iş görür bir duruma gelmesine kadar Kuvayi Milliye, direnişin kökü olmuştur. 15 Mayıs 1919'dan sonraki kısa süren bir dönem içinde Ege bölgesindeki halk moral bunalımı ve duraklama geçirmiş, Yunan propagandasının etkisi altında kalmış, ancak Kuvayi Milliyecilerin ve Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmaları etrafta duyulunca, bu bocalama dönemi sona ermiştir. Halk kendi kendine de bir ölçüde duyarlılığa sahip olmaya başladı. Özellikle Yunan işgal bölgesinden kaçanların, orada kalan Türklerin en adi biçimde nasıl kütleler halinde öldürüldüklerini anlatmaları kulaktan kulağa yayılarak ulusal duy-

guların kabarmasını kamçulamıştır. Ordunun iş göremez durumda bulunması halkı Kuvayi Milliyeye itmıştır. İsgallerin Ege bölgesinde yayılması bu itilişi hızlandırmıştır.

Böylece Batı Anadolu'da ^{Aydın} Ayvalık ve Bergama bölgelerinde, Alaişehir'de, Çine'de, Salihli'de, Denizli, ve Sarayköy dolaylarında Muğla ve Ödemiş'te Kuvayi Milliye birlikleri kuruldu. Bu biçimde Anadolu'nun başka yerlerinde, özellikle güney bölgelerinde de ulusal örgüt ve birlikler kurulmuştur.

Ordunun Kuvayi Milliye Kimliğine Büründürülmesi Yolunda Düşünce ve Girişimler:

1919 yılı haziran ayı başlarında, gittikçe gelişmeye başlayan ulusal kuvvetlerden, savaş amacına uygun biçimde yararlanmak konusu düşünülmeye başlandı. Bunun için de Kuvayi Milliye denilen 'ulusal kuvvetlerin subay ve silâh eksikliklerinin giderilmesi gerekiyordu. Uluslararası kuvvetler daha çok kendi efe ve ağalarının otoritesi altında çalışmayı tercih ediyorlar ise de askerî bilgi ve taktik konulardaki yetersizlikleri dolayısı ile danışmanlara ve gereğinde çarpışmaları yönetebilecek subaylara ihtiyaçları vardı. Diğer yandan her türlü teknik ve ağır silâhlarla donatılmış, düzenli ve sefer mevcutlu Yunan birliklerine karşı ulusal kuvvetlerin karşı çıkabilmesi, ağır silâhlara sahip olmakla mümkündü. Ordu birlikleri Mondros Mütarekesinin ağır hükümleri ve siyasal baskılar yüzünden Yunanlılara karşı açıkça çarpışmadıklarından, birliklerdeki subay ve savaş gereç ve araçlarından Kuvayi Milliye örgütleri için yararlanmak zorunlu idi. Ordu birlikleri aslında kadro halinde bulunduklarından özellikle stratejik bölgelerde bunların toptan Kuvayi Milliye kimliğine sokularak cephe görevlendirilmeleri imkânının sağlanması bütün komutanlarca uygun görülüyordu. Gerçekten, o an için başka bir çare de yoktu. Bu fikir, Sivas Kongresi ile Heyet-i Temsiliyenin yurt işlerine el koymasından sonra daha çok değer kazandı. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresinden sonra Batı Anadolu Cephesi ile daha yakından ilgilendi. Bu cepheyi Heyet-i Temsiliyeye bağlamak yolu ile yönetim birliği sağlamak istedi. 9 eylül 1919'da Ali Fuat Paşa'ya "Batı Anadolu Genel Kuvayi Milliye Komutanlığı" görevini verdi. Ancak Ali Fuat Paşa bu alanda etkin bir rol oynayamadı. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye 23 ekim 1919'da Albay Refet'i (Bele), Batı Anadolu'ya göndererek 23 ve 57 nci Tümenlerin komutasını üzerine almasını ve bu bölgedeki durum hakkında ivedi bir rapor vermesini istedi.

Albay Refet, yaptığı incelemede, Batı Anadolu Cephesinin tek komuta sistemine bağlanmasının daha uzunca bir süre mümkün olmadığını anlayarak durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Böylece Balıkesir, Sa-

lihli ve Aydın cepheleri olmak üzere üç bölgeyi kapsayan Batı Anadolu'nun bir komuta altında toplanabilmesi imkânsızlığı karşısında, mevcut düzenin bir süre daha korunması uygun görüldü. 23 ve 57 nci Tümenler, ulusal kuvvetlerin örgütlenmesinden sonra ancak 1920 yılı başlarında etkinlik denetimi bakımından Albay Refet'in emrine verilmiş ve kendisine doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olmak kaydı ile kolordu yetkisi tanınmıştır. Bu tümenler gerçekte 12 nci Kolordu kuruluşunda idiler. Albay Refet'in bu görevi 1920 yılı ilkbaharında çıkan Birinci Düzce Ayaklanması kadar sürmüştür.

Ulusal Kuvvetlerin Örgütlenmesi:

Gerçek düzenli ordunun kuruluşuna en önemli adım olmak üzere, Kuvayı Milliye birlikleri yavaş yavaş örgütlenmeye başlandı. Mustafa Kemal Paşa, 16 kasım 1919'da 12 nci ve 14 ncü Kolordularla 23, 57 ve 61 nci Tümen Komutanlıklarına Batı Anadolu'daki ulusal kuvvetlerin örgütlenmesini, bunların Ordu birliklerince resmî olmadan desteklenmesini ve sözü geçen tümenlere bağlanmasını emretti. Mustafa Kemal Paşa bu emrinde, ulusal kuvvetlerin ordu birlikleri modeline uygun biçime sokulmalarını tavsiye etmişti. Bunun üzerine ulusal kuvvetler bölük, tabur, alay haline sokulmaya başlandı.

1920 yılı başlarında Batı Anadolu'da şu ulusal birlikler kuruldu:

23 ncü Tümen bölgesinde: "Millî Salihli Piyade Alayı", "Millî Kiraz (Kelas)" ve "Uşak" hücum Taburları ile bir kaç efe bölüğü.

57 nci Tümen bölgesinde: "Millî Aydın" ve "Millî Menderes" Alayları, "Millî Aydın Dağ" ve "Millî Adagide" Taburları ile bir kaç efe süvari bölüğü.

61 nci Tümen bölgesinde: "Millî Akhisar Nişancı", "Millî Soma", "Millî Ayvalık" Alayları ile "Belen", "Saruhan", "Yayaköy", "Korucu", "İvrindi" Taburları ve bazı bağımsız bölükler.

Albay Refet, 6 şubat 1920'de verdiği bir emirle Küçük ve Büyük Menderesler çevresindeki bütün kuvvetleri "Menderesler Grubu" adı altında birleştirdi. Bunun başına 57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik getirildi. Menderesler Gurubu Cephesi; Balyanbolu (Beydağı), Adagide, Aydın, Koçarlı, Söke, Kuşadası olmak üzere altı bölgeye ayrıldı. Diğer cephelerde de bu örneklerle uygun biçimde Kuvayı Milliye örgütlenildi.

Batı Anadolu'nun Cephelelere Bölünmesi:

Heyet-i Temsiliye tarafından daha 16 kasım 1919'da Harbiye Nezaretine yapılan öneride, ulusal kuvvetleri de içine almak üzere Batı Anadolu'daki bütün birliklerin üç cepheye ayrılarak yönetilmesi ileri sürülmüş-

tü. Nihayet 1920 yılı mart ayında, fiilen çarpışmalara katılmamış gibi görülen Ordu birlikleri işe el koydular. Böylece Batı Anadolu şu üç cepheye bölündü:

İzmir Kuzey Cephesi: 61 nci Tümen Komutanı Albay Kâzım'ın yönetiminde Ayvalık, İvrindi, Soma, Akhisar bölgelerini kapsıyordu.

İzmir Doğu Cephesi: 23 ncü Tümen Komutanı Albay Ömer Lütfi yönetiminde, Marmara gölü ile Gediz ırmağı ve Bozdağ çevrelerini kapsayan bölge.

İzmir Güney Cephesi: 57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik yönetiminde, Ödemiş, Aydın bölgelerini kapsayan Menderesler havzası.

Bu örgütlenme düşmanın bazı eylemlerini önlemişse de, gene çok yetersiz kalıyordu. Batı Anadolu'daki kuvvetleri bir komuta düzeni içinde güçlü bir başa bağlama çabaları ancak 23 nisan 1920'de TBMM kurulduktan sonraki dönemde gerçekleşti. Yunanlıların 22 haziran 1920'de başlayan genel hücumu ile Bursa'nın düşmesi, bu saldırıyı ulusal kuvvetlerin önleyememesi TBMM'nde geniş ölçüde görüşüldü.

TBMM'nin 12 temmuz 1920'de yaptığı oturumda, bazı milletvekilleri Yunan saldırısının durdurulmamasında cephedeki komutanların suçları olduğunu belirttiler. Onlara göre bu yenilgide Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı da sorumlu idiler. Mustafa Kemal Paşa, yaptığı konuşmada bu suçlamaların doğru olmadığını, gerekirse cephedeki komutanların çağrılıp sorguya çekilmelerini, ancak bunların emirlerindeki yetersiz ve güçsüz kuvvetlerle yalnız gerilla savaşı yapabileceklerini belirtti. Meclis'in heyecanı yatıştırılınca, Mustafa Kemal Paşa, Avrupa devletlerince silâhlandırılmış ve donatılmış düzenli Yunan tümenlerine sadece ulusal ve gönüllü kuvvetlerle karşı koymanın güçlüğüne belirterek, artık TBMM'nin gerçek anlamda bir orduya sahip olması gerektiğini ileri sürdü. Bunu gerçekleştirmek için, ulusal kuvvetlerde bulunan yetenekli personelin, düzenli asker olarak ordu birliklerinin kadrolarına intikali ve yeniden bazı doğumluların silâh altına alınması gerekiyordu. TBMM'nin bu konudaki kararı üzerine, düzenli Ulusal Ordu kurulmaya başlandı. Başlarına buyruk hareket eden ve bu nedenle pek çok yerlerde ulusal amacı temsil yeteneğine sahip olmayan bazı Kuvayi Milliye birlikleri bu karara karşı direnmek istedilerse de yola getirildiler. Daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı tedbirlerle pek çok Kuvayi Milliye birliği de Ordu birlikleri içinde eritilmişti. Yeniden silâh altına alınanlarla birlikte düzenli ordu hızla oluşmaya başladı. 1920 yılı sonlarında yeni Hükümetin Kara Kuvvetleri şöyle örgütlenmişti: Genelkurmay Başkanlığı emrinde ve ordu yetkisinde Batı Cephesi Komutanlığı (iki kolordu - altı tümen ve 1 nci Kuvvei Seyyare), Doğu Cephesi Komutanlığı (dört tümen), Elcezire Cephesi Komutanlığı (iki tümen),

Adana Cephesi Komutanlığı (iki tümen), 3 ncü Kolordu (bu kolordu sonradan Merkez Ordusu adını almıştır - iki tümen), kolordu yetkisinde Kastamonu ve Havalisi Komutanlığı (bir tümen) ile doğruca Genelkurmay Başkanlığına bağlı, tümen yetkisinde Ankara Komutanlığı, Ulusal 2 ncü Kuvvei Seyyare ve atlı takip kuvvetleri.

Ayrıca 6 ncı ve 7 ncı Atlı Piyade Tümenlerinin kurulmasına başlanmıştı. Bütün kuvvetlerimizin tümü 17 tımendi. Fakat bu tümenler, çok az mevcutlu idi. Hem donatım hem de savaş yeteneği bakımından güçlü Yunan tümenleriyle karşılaştırılamazdı. Batı Cephesinin 1920 yılı kasım ayındaki mevcudu, 1728 subay, 27571 er, 16080 tüfek, 147 ağır makineli tüfek, 67 top, 7 uçak, 3385 hayvan ve 423 araba idi.

Kuvayı Milliye'nin son kalıntısı Çerkez Etem kuvvetleri de başarılı bir eylemden sonra dağıtıldı. Emrindeki kuvvetlerin çoğu da Orduya katıldı. Artık Türk Ordusu temel olarak kurulmuş bulunuyordu, 9 kasım 1920'de Batı Cephesi iki komutanlığa bölündü. Batı ve Güney Cephesleri. Buradaki kuvvetlerin gücü artırıldı, Ordu güçlenmeye devam etti.

Şimdi en önemli sorun bu orduyu besleyip donatabilmek idi. TBMM'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu uğurda harcadıkları çabalar ve ulusun gösterdiği fedakârlık biraz aşağıda incelenecektir.

7. Ulusal Devletin Siyaseti:

TBMM'nin çalışma biçimi ve Ulusal Ordunun kurulması için harcanan çabalar görüldükten sonra, yeni Devletin yurdun yönetiminde nasıl bir yol tuttuğu, yani siyaseti açıklanmalıdır. Bu bahis iç ve dış siyaset olmak üzere iki bölümde incelenecektir.

a. İç Siyaset:

TBMM'nin yurdun işlerinde izlediği siyaset, bir yandan düşmanın kesin olarak yenilmesi için var güçle silâhlılaşma; öte yandan devlet otoritesini her tarafa yayma ilkelerine dayanmaktadır. Ulusal Devlet doğrudan doğruya halka inmiş ve yönetimin her parçasını aracısız biçimde elinde tutmuştur. Milletvekilleri aynı zamanda memur olabiliyorlardı. İlk zamanlar için bu bir zorunluluktur. Milletvekillerinin çoğu komutanlık, valilik, büyükelçilik, kaymakamlık gibi görevleri de yapmaktadırlar. Böylece yasama - yürütme gücünü elinde tutanlar aynı zamanda kararlarının uygulayıcısı olarak çalışabiliyorlardı. İhtilâlin ilk devresi için, bu önemli bir yönetim ve denetim yolu idi. Bu üsul, ileride rejim kökleştikten sonra değiştirildi.

TBMM'nin halka inmek çabaları başarılı olmuş ve yurdun her yerinde yeni Devletin otoritesi tartışmasız kabul edilmiştir. Özellikle iç ayaklanmalar bastırıldıktan ve Ulusal Ordu zafer yolunda ilerlemeye başladıktan sonra halkın kendi devletine güveni artmıştır.

Devlet otoritesinin güçlendirilmesi kolay olmamıştır. Özellikle ilk zamanlarda birbiri ardınca çıkan ayaklanmalar ve İstanbul Hükümetinin olumsuz propogandaları yeni Devletin işini son derece güçleştiriyordu. Ayrıca, kurulmakta olan Ordunun donatılması halktan büyük malî isteklerde bulunulmasına yol açıyordu. Bu durumda, devlet otoritesinin pekleştirilmesi için sert yollara da başvurmak gerekiyordu. Bu işi de TBMM kendisi yaptı ve “İstiklâl Mahkemelerini” kurdu [20]. Her ihtilâl kendi amacı yolunda kullandığı mahkemeleri çalıştırmıştır. Fransız İhtilâlinde beri bu, bir ihtilâl kuralıdır. İstiklâl Mahkemeleri de tam anlamı ile pırer ihtilâl mahkemesiydiler. Üyeleri TBMM içinden seçiliyordu. Yani yargıçları ve savcılarını milletvekili idiler. Mahkeme kanunlarla bağlıydı, ancak soruşturmasını istediği biçimde yapıyor ve hükmünü serbestçe veriyordu. Verdiği hükümler kesin idi. Hemen infaz edilirdi. Böylece, TBMM, çeşitli zamanlarda çeşitli bölgelere kurduğu bu ihtilâl mahkemeleri ile, otoritesinin tanınip sayılması yolunda önemli adımlar atmıştır.

Bütün çalışmalarında TBMM, halkçılık ilkesi üzerinde duruyordu. İhtilâlin başarısı, onu halka mal etmekle mümkün olacağından, milletvekilleri halkın dertleriyle yakından ilgileniyorlardı. Halkın katlandığı ağır fedakârlık, TBMM’nin çalışmaları ile hafifletilmek isteniyordu. 18 eylül 1920’de yayınlanan bir bildiride TBMM üyeleri şöyle diyorlardı: “Halkın hep içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini kaldırarak, yerine refah ve mutluluk getirmek Meclis’in en baş amacıdır. Toprak, eğitim, adalet, maliye, ekonomi.... işleriyle diğer bütün kurumlar halkın ihtiyaçlarına göre yenilenecektir. Bunun için gerekli siyasî ve sosyal ilkeler, ulusun ruhundan alınacaktır.” Şu duruma göre, TBMM, düşmanın yurttan kovulması için halka inmenin zorunluluğuna kesin olarak inanmıştır ve gerçek bir halk yönetimini kurmuştur.

Düşmanın kovulması ise emperyalizme karşı bir mücadele gerektirmektedir. Nitekim aynı bildiride “Türkiye halkı emperyalizmin egemenliği ve zulmü altındadır. Büyük Millet Meclisinin tek ve kutsal emeli Türk halkını emperyalist egemenliğinden kurtararak kendi irade ve egemenliğinin sahibi yapmaktır” deniliyordu. Öyle ise, halkçı TBMM emperyalizme karşı mücadele etmektedir. Yunan Ordusu emperyalistlerin emri altında kukla bir kuvvettir. Onu yöneten büyük emperyalist güçlerdir. Yunan Ordusunun yenilmesi ile, emperyalizme karşı zafer kazanılmış olacaktır. Böyle bir mücadele dünyada ilk defa yapılmaktadır. Bu önemli olayın bilincine pek çok milletvekili varmıştı. Özellikle Mustafa Kemal Paşa bu mücadelenin anlamını pek iyi biliyordu. Böylece, TBMM, iç siyasetteki ilkelerini gerçek-

[20] “İstiklâl Mahkemeleri Teşkilî Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı”, 18 Eylül 1920 - Karar No: 45.

İleştirmek yolunda halkçılık ve emperyalizme karşı mücadele noktalarından hareket etmiştir.

Bu temel siyasetin asıl amacı, düşmanı yurttan kovmak olduğuna göre, bunu yapacak Orduyu donatmak, en önemli sorun idi. Vatan, iktisadî bakımdan çökmüş durumdaydı. En zengin bölgeler düşman işgali altında olduğu için, oralarda vergi toplamak ve buraların başka imkânlarından yararlanmak yolu kapalıydı. TBMM Hükümeti, düşman işgali altında bulunmayan ufak ve bereketsiz bir bölgeden bütün ihtiyaçlarını sağlamak zorundaydı. Bu nedenle, halk imkânlarının son damlasına kadar kullanılacaktı. TBMM, pek çok vergiyi artırmak ve yeni başka gelir kaynakları bulmak zorundaydı. Meclis'in 24 nisan 1920'de kabul ettiği ilk kanun, "Hayvan Vergisi" ni dört katına çıkartmıştır. İlk kanunun malî bir konuyu düzenlemesi, TBMM'nin ne derece önemli bir iktisadî bunalım içinde bulunduğunu göstermektedir. Meclis'in çalışmasının büyük bir bölümü malî konulardı. Sık sık çıkan kanunlarla her tür devlet geliri artırılıyordu. Mümkün olan her gelir kaynağına el konuluyordu. Düyunu Umumiye [21]'nin Anadolu'da bulunan büroları ile anlaşılmış ve borcun faizi ödenmeyerek hazineye aktarılmıştı. Ziraat Bankasından büyük ölçüde borç para alınmıştı. Bazen Osmanlı Bankasından zor ve tehdit yolu ile para elde edilmiştir. Vergiler ve harcamaların on kat artırılması olağandı. Bazen posta havalelerine bile el konurdu. Bütün bu çabalara rağmen arada bir memur aylıklarının aylarca ödenmediği bile olurdu. Her türlü yolluklar % 40 oranında azaltılmıştı. Tasarrufa en üstün ölçüde dikkat ediliyordu. Ankara'da lüks ve israf kelimeleri çok yabancı kavramlar çiziyordu. Bakanlar, tavanları yağmurda akan odalarda, basit sandalyalar üstünde oturarak çalışıyorlardı. Herkesin bütün amacı, günden güne gelişen Ulusal Orduyu donatabilmek idi. Buna rağmen, Ordunun en önemli ihtiyaçlarını bile karşılamak her zaman mümkün değildi. Örneğin, Doğu Ordusu 1921 yılı başlarına kadar Devletten bir kuruş bile alamamış, hep kendi yarattığı imkânlarla donanmış ve beslenmiştir. Diğer yerlerde bulunan birlikler de zaman zaman kendi imkânlarını kullanmak zorunda kalmışlardır. Halk her zaman varını yoğunu Orduya vermiştir. Bu fedakârlık özellikle Sakarya Savaşları sırasında bir destan olmuştur. Yeri geldiğinde bu konu üzerinde gerekli açıklamalarda bulunulacaktır.

1921 yılının başında yeni Devletin ilk bütçesi hazırlandı ve kabul edildi. Bu tarihe kadar devlet işleri geçici bütçelerle çözümlenmişti. Derli -

- [21] Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar Yönetimi) ^{devlet borçları} Osmanlı Devletinin emperyalist ülkelerle olan borcunu ödeyememesi üzerine, bu ülkelerce kurulmuş bir örgüttü. Osmanlı Devleti bu örgütün varlığını kabul etmişti. Düyunu Umumiye, Devletin bütün, tuz vs. gibi en sağlam gelirlerine el koymuştu. Buradan sağlanan milyonlarca lira ile ilkönce borçların faizi, sonra masrafları, daha sonra da ana parası ödenirdi. Osmanlı Devleti böylece en önemli ve verimli gelirlerinden asla yararlanamıyordu.

toplu bir bütçe, devlet yönetiminin düzen içinde işleyebilmesinin baş şartlarından olduğu için, bu olay önemlidir. İlk bütçemiz, Maliye Vekili (Bakanı) Hasan Ferit (Tek) tarafından hazırlanmıştı. Gelir kaynaklarının sonuna kadar zorlanmasına ve giderlerin en aşırı biçimde sınırlandırılmasına rağmen, bu, açık veren bir bütçe idi. Giderler 63 018 358 lira, gelirler ise 51 388 626 lirayı buluyordu. Yani 11 629 732 lira açık vardı. Görülüyor ki bu, Bütçenin genel toplamına oranla pek önemli bir açık idi. Giderlerin yarısından fazlası Silâhlı Kuvvetlere ayrılmıştı: 32 435 015 lira... Ancak bütün olağanüstü çabalara rağmen bu paranın hepsini toplayıp Orduya vermek tam anlamı ile mümkün olmuyordu. Bu durumda, siyasal bakımdan bizi destekleyen bazı devletlerden yardım almak yoluna gitmek doğaldı. Nitekim bu, yapılmıştır ve dış siyaset bahsinde incelenecektir.

TBMM, Ordunun donatımı ve türlü malî sorunlarla uğraşırken, yeni Devletin ana örgütünü kurup tamamlamak yolunda da çalışıyordu. Çıkarılan çeşitli kanunlarla, en ufak ayrıntılar bile düzenleniyordu, Örneğin yeni Devlet, "Nikâhtan Önce Muayene" usullerinden, "Yargıtay" kurulmasına kadar her türlü devlet işleri ile uğraşılıyor, İstanbul Hükümetinin Anadolu'da yok olan otoritesini kendi gücüyle dolduruyordu. TBMM'nin bir yandan ulusal ihtilâli sürdürürken öte yandan devlet yönetimini kurma ve sağlama yolunda harcadığı çaba, gerçekten övülmeye değer. X

b. Dış Siyaset:

Yeni Devletin dış siyaseti iki bölümde incelenmelidir. Çünkü, TBMM Hükümetinin Doğu ve Batı ile yaptığı diplomatik temasların nitelikleri bir hayli değişiktir.

Doğu ile Temas:

Osmanlı Devletinin imzaladığı Mondros Mütarekesinde Rusya tarafı değildi. Daha önce yaptığı Brest - Litovsk Barışı ile savaştan çekilen Rusya, Ulusal Kurtuluş Savaşımız başladığı sırada önemli iç didişmelerle karşı karşıya idi. Yeni Devletimizle esaslı bir anlaşmazlığı yoktu. Bu nedenle Doğu Cephemizde, bağımsızlık emelleri ile tahrik edilen Ermeniler dışında bir düşman bulunmuyordu. Doğu'daki diğer devletler ise ya tam ya da yarı sömürge durumunda idiler. Bunlar Türk İhtilâlini büyük bir sevinçle izliyorlardı. Böylece, Doğu Cephemiz her bakımdan güven verici bir durumda idi. TBMM, bu durumdan yararlandı ve önemli başarılar sağladı. X

Türkiye ile Ermenistan:

Genellikle İngilizlerin kışkırtmaları ile kendi emelleri peşinde koşan Ermeniler, uzun bir süreden beri Osmanlı Devletini uğraştırıyorlardı. Savaşın bitimi, Wilson'un görüşlerini gerçekleştirme zamanının geldiğine işaretti. Özellikle Sevr Antlaşmasının hükümlerine dayanarak Ermeniler, top-

lu ve ağır saldırılarla Doğu Anadolu'da önemli askerî etkinliğe giriştiler. 1920 yılının eylül ayında da geniş bir saldırıya başladılar. Ancak, 15 nci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, Ermenileri büyük bir yenilgiye uğrattı. 1878 Berlin Barışından beri elden çıkmış olan Kars ve dolayları tekrar kazanıldı. Kasım ayı sonunda bütün Ermeni kuvvetleri temizlendi ve Misak-ı Milli sınırları dışına sürüldü. Ulusal Devletimizin kazandığı bu ilk zafer bütün yurttta sevinçle karşılandı. Sonuçta yeni Devletimiz ilk barış antlaşmasını 3 aralık 1920'de Gümrü'de Ermenilerle imzaladı. Bu antlaşma ile, Sevr Barışının Ermenilere bıraktığı doğu illeri ile 1878'den beri yitirmiş olduğumuz Kars ve dolaylarını tekrar kazandık. Ayrıca, Türkiye sınırları içinde hiç bir Ermeni çoğunluğunun bulunmadığı da kabul edilerek önemli bir siyasal zafer elde edildi. Gene, Ermenistan Hükümeti, Sevr Barışını tanımadığını belirtiyordu.

Böylece, Ulusal Devletin kurulmasından kısa bir süre sonra, emperyalistlerin bir oyunu önlendi. Onların Doğu'daki maşası olan Ermeniler, Türk Devletin varlığını tanıdılar. Doğu sınırlarımız güvenlik altına alındı. Elde edilen bu askerî ve siyasal zafer Devletin itibarını artırdı.

Türkiye ile Afganistan:

Ulusal İhtilâlimizi heyecanla izleyen, Müslüman Afganlılar, yeni Türk Devletini tanımakla, hem kendilerini ezen İngiliz emperyalizmine karşı güçlenmeyi hem de bir dayanışma gereğini yerine getirmeyi düşündüler. Bağımsız ender İslâm devletlerinden olan Afganistan'ın Türk Devletini tanıması, Onu sömüren emperyalist güçlerde hayret ve endişe yarattı. 1 mart 1921'de imzalanan Türk - Afgan Dostluk Antlaşması ile, taraflar birbirlerine diplomatik açıdan yardımla yükümleniyorlar, Afganistan yeni Türk Devletini tanıyor ve Ulusal İhtilâli destekliyordu. Bu, TBMM için önemli bir siyasal zafer oldu. Ayrıca İslâm dünyasının esir halkları ulusal direnişimizi hayranlık ve özlemle izlemeye, bizi ellerinden geldiği ölçüde desteklemeye başladılar.

Türkiye ile Rusya:

Doğu Cephesinde, göz önünde tutulması gerekli en önemli güç, Rusya idi. Birinci Dünya Savaşından çekilen Rusya, yapılan ihtilâli yerleştirebilmek için türlü sorunların çözümünü ile uğraşıyor, bu arada Çarlık Rejimini hâlâ destekleyen geniş çevrelerle önemli bir iç savaş da yürütülüyordu. Osmanlı Devletinin savaştan yenilmiş olarak çıkmasını ve Batılı emperyalist devletler tarafından Türkiye'nin parçalanmasını Rusya büyük bir kuşku ile karşılamıştı. Boğazlar'ın Batılılarca işgali, Yunanistan'a Anadolu'da pay verilmesi, Anadolu'nun parçalara ayrılması, Rusya'nın işine gelmezdi. Bunun sebebi şuydu: Komünist Rejim, dışarıda henüz tanınmamıştı. Özellikle Batılı ülkeler bu rejimin karşındaydılar ve Rusya'daki iç savaşı büyük

ölçüde destekliyorlardı. Boğazlar'ın ve Anadolu'nun Batılı emperyalistler eline geçmesi, Rusya için büyük bir tehlike olacaktı. Bu nedenle Ruslar, Anadolu İhtilalini desteklemeye karar verdiler. Kurtuluş Savaşından sonra, eğer yeni ve güçlü bir Türkiye kurulursa, bu devlet şüphesiz Batılı emperyalistlerle işbirliği yapamazdı. Kaldı ki, yeni kurulacak devletle şimdiden yapılacak antlaşmalar, ileride Rusya'nın durumunu sağlamlaştırabilirdi. Böylece Rusya, Mustafa Kemal Paşa'ya yaklaşmayı düşündü. TBMM'nin açılışını izleyen günlerde Lenin ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir mektuplaşma başladı. Ancak bu temaslar tam anlamı ile ilerleyemedi. 11 Mayıs 1920'de Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir kurul Moskova'ya gönderildi. 3 Haziran'da Rusya, Misak-ı Milli'yi tanıdığını açıkladı. Ancak yapılan görüşmelerde Ruslar şüpheli davranıyorlardı. Bu arada, Ermenistan lehine çıkışlar yapmaları ve Kürdistan, Batum ve Lâzistan dedikleri Türk toprak parçaları üzerinde bazı isteklerde bulunmaları, görüşmelerin kesilmesi sonucunu verdi. Ancak, her iki devlet arasında artık diplomatik ilişkiler kurulmuş oluyordu.

(Tengir:

1920 yılı temmuzunda, İngilizlerin Batum'u boşaltmaları üzerine Gürcüistan Ordusu orayı işgal etti. Fakat bu işgal Brest - Litovsk Barışına aykırı idi ve bu nedenle tarafımızdan protesto edildi. Verilen kesin ultiimatoma üzerine Gürcüistan, Artvin, Batum ve Ardahan'ı bize bırakmaya razı oldu. Ermenilere karşı kazanılan zaferin bunda büyük etkisi vardı. Böylece bu üç ilimizi tekrar elde ettik. Ancak ileride yalnız Batum Ruslara bırakıldı.

Birinci İnönü Zaferinin kazanılmasından sonra, Rusya'nın çekingen durumu sona erdi. Ermenistan ve Gürcüistan sorunlarının çözülmesi ve Yunan Ordusuna karşı ilk başarının kazanılması Ruslara güven verdi. Bu arada, TBMM Hükümeti, Ordumuz için acele donatım yardımı arıyordu. Aramızın düzeldiği tek güçlü devlet olan Rusya bu bakımdan ümit verici idi. Rusya, emperyalizme karşı savaşıyan Türklere karşı belirsiz bir sempati de besliyordu. İdeolojik hesaplara göre, emperyalizme karşı yapılan savaş Türkiye kazanırsa, bu ülke sosyalist olabilirdi. Mustafa Kemal Paşa, Rusların bu hesaplarını çok iyi değerlendirdi. Hatta en yakın arkadaşlarına bir göstermelik Komünist Partisi bile kurdurttu. Sonuçta 16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında bir antlaşma imzalandı (Moskova Antlaşması). Yapılan antlaşmada Türkiye ile Rusya arasındaki kesin sınır çiziliyordu. İki taraf da birbirlerinin çıkarlarını zedeleyecek uluslararası girişimlerden uzak kalacaklardı. Diplomatik alanda birbirlere destekleyeceklerdi. En önemlisi, Rusya, Türkiye'ye maddi yardımda bulunacaktı. Nitekim uzun görüşmelerden sonra Ruslardan para ve gerekli silah, cephane, araç, gereç sağlandı.

bir

Rusya ile yapılan antlaşma ve sağlanan yardım, dış politika alanında gerçekten büyük bir başarıdır. Böylece Doğu Cephesi tam anlamı ile güvenlik altına alınmış, ayrıca malî bunalıma da bir ölçüde çare bulunmuştur.

Birer Sovyet Cumhuriyeti olan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan'la 13 ekim 1921'de, Ukrayna ile 2 ocak 1922'de yapılan karşılıklı dostluk antlaşmaları ile TBMM'nin Doğu siyaseti tam anlamı ile olumlu bir biçimde sonucunu vermiştir.

Batı ile Temas:

Yeni Türk Devletinin dış siyaseti bakımından en önemli güçlük, Batılı emperyalist ülkelerle olan ilişkilerini düzeltebilmek noktasında toplanıyordu. Yeniden devletler Osmanlı Hükümeti ile imzaladıkları Sevr Barışı ile savaşı bitirmişlerdi. Ulusal İhtilâl ve Kurtuluş Savaşını tasvip etmeleri imkânsızdı. Yeni Türk Devleti, Sevr Barışını kabul etmiyor, bu sebeple savaş durumu devam ediyordu. Emperyalist ülkeler savaşı Yunanlılar aracılığı ile yürütüyorlar, ayrıca, Sevr Barışına göre öngörülen yerleri işgal ediyorlardı. Bu durum sürdükçe, Batılı ülkelerle iyi ilişkilerin kurulması beklenemezdi. Türk Devleti, ancak Yunanlıları yenmek ve diğer işgalci güçleri yurttan kovmakla Batı'ya karşı bir diplomatik zafer kazanabilirdi. Nitekim böyle oldu.

Sevr Barışına kadar iyi - kötü işbirliği yapan işgalci ülkeler arasında, çok önceleri anlaşmazlıklar çıktığı belirtilmişti. Özellikle, İtalyanların, Fransız - İngiliz yaklaşması ile dostlarından soğudukları da açıklanmıştı. Sevr Barışı, bu anlaşmazlıkları iyice su yüzüne çıkardı. Bu kez Fransızlar da, İtalyanlar gibi, hayal kırıklığına uğradılar. İngilizlerin, Yunanlıları en aşırı biçimde desteklemeleri, her iki devleti de iyice kuşkulandırdı. İşte bu ~~wharebe~~ ¹⁹²¹ sıralarda Birinci İnönü ~~Zaferini~~ Türklerin kazanması, Batılı büyük devletler arasında esaslı fikir ayrılıklarını iyice ortaya koydu. Öte yandan Güney Cephesinde Fransızlara karşı girilen Kuvayi Milliye etkinliği, bu ulusu gerçekleri görmeye zorluyordu. Özellikle Fransa ve İtalya'nın çabaları ile, Türkiye sorununu barışçı yollarla çözümlemek yolu açıldı. Sonuçta 21 şubat 1921'de Londra'da bir konferans toplanmasına karar verildi.

Londra Konferansı:

Batılı devletler Londra Konferansına, Ankara'nın temsilcileri ile birlikte, İstanbul Hükümetini de çağırılmışlardı. 1920 yılı ekim ayından beri Tevfik Paşa, Osmanlı Hükümetinin başında bulunuyordu. TBMM'nin kurulmasından ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra Damat Ferit tutunamamış, Vahdeddin ılımlı ve vatansever bir adam olan Tevfik Paşa'yı başa getirmişti. Bu kişi Osmanlıların son başbakanıdır.

Londra Konferansına Ankara temsilcilerinin yanısıra İstanbul Hükümetinin de çağırılması, TBMM çevrelerinde kızgınlık yarattı. Uzun yazışmalara rağmen, Batılı devletler kararlarından dönmediler. Sonuçta, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki bir kurul Londra'ya yollandı. İstanbul Hükümeti de Tevfik Paşa'yı gönderdi.

21 şubat 1921'de Türk kurullarının henüz Londra'ya gelmemesi üzerine, Batılı devletler toplanarak ortak görüşlerini saptamak istediler. Bu görüşmeler sırasında anlaşıldı ki, İngiliz temsilcisi Lloyd George, barıştan çok Yunanlıların, Türk Ordusunu nasıl imha edecekleri üzerinde durmaktadır. Nitekim, Yunan kurulu içinde bulunan kurmaylar, Fransız ve İtalyan temsilcilerini, Mustafa Kemal Ordusu dedikleri Türk kuvvetlerinin kısa bir sürede imha edilebileceğine inandırmak istediler. Ancak, Fransız Kurulundan General Gouraud, Yunan Genelkurmayının fikrine katılmıyordu. Yunan ve Fransız kurmayları arasında sert tartışmalar oldu. Yunanlılar, yakında başlatacakları bir saldırı ile Ankara'yı işgal edeceklerini ve Türk Ordusunu dağıtacaklarını söylüyorlar, bu konuda İngilizlerce de destekleniyorlardı. Buna karşılık Fransız kurmayları, Güney Cephesindeki denemelerini de göz önünde tutarak, Türk Ordusunun yenilebilmesi için en az 27 tümenin gerekli olduğunu, Yunan Ordusunun ana üssü olan Batı Anadolu'dan uzaklaştıkça bozkırda dağılacağını, Ankara işgal edilse bile, daha gerilere çekilen Türk birliklerince eninde sonunda imha edileceğini, yerli halktan gelecek önemli direnmenin de ayrıca hesaba katılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Fransız Genelkurmayı son derece haklı idi. Gene onların kanısına göre, 27 tümenlik bir kuvveti değil Yunanistan, diğer Batılı büyük ülkeler bile o günkü şartlar içinde sağlayamazlardı. Fransız iddiaları, İtalyanlarca da destekleniyordu. Buna rağmen İngilizler, bağlaşıklarını son kez birarada tutmayı ve Londra Konferansı için ortak bir proje hazırlamayı başardılar.

23 şubat günü toplanan Konferans'ta Ankara ve İstanbul delegeleri karşıya geldiler. Lloyd George, ilk sözü yaşlı ve hastalıklı Tevfik Paşa'ya verdi. Paşa, bu anda pek anlamlı bir jest yaptı. "Söz ulusumun asıl vekillerine aittir. Bundan dolayı Anadolu Kuruluna söz verilmesini rica ederim ve öneririm" dedi, ve Konferans'ta bir daha konuşmadı. Bu anlamlı jest, Batılı temsilcileri hayrete düşürdü ve İstanbul Hükümetinin gerçekten yok olduğunu anlattı. Tevfik Paşa'nın bu hareketi, Anadolu Kurulunun da işini kolaylaştırdı.

Bağlaşıkların hazırladıkları ortak proje, Sevr Barışının bazı noktalarında değiştirilmiş biçiminden başka bir şey değildi. Nitekim, Trakya sınırlarından hiç söz edilmiyordu. İzmir bölgesi Türklerde kalmakla birlikte, buralara geniş bir özerklik veriliyordu. Ermeni ve Kürt yurdunun kurulmasından vazgeçilmiyordu. Boğazlar eski durumunu koruyacaktı. Büyük dev-

letler gene, biraz daraltılmış olan eski bölgelerinde etki sahibi olacaklardı. Adli ve iktisadi kapitülasyonlar sürecekti, ancak bu işleri yöneten komisyona Türkler de üye olabileceklerdi. Ordunun asker sayısı gene sınırlı idi. Bir lütuf olarak, Sevr'e göre bu miktar 30.000 daha artırılmıştı. Görüldüğü gibi, böyle bir proje üzerinde tartışmak bile gereksizdi. Nitekim Konferans olumsuz tartışmalardan sonra kapandı. Türkiye'nin Yunanistan'ı silâh zorluğu ile yenmesinden başka bir çare kalmadığı da anlaşıldı. Bu olumsuz sonuca rağmen, Londra Konferansı aslında TBMM Hükümeti için bir başarıdır. Her şeyden önce, Batılı bağlaşıklar Anadolu İhtilâlinin hukukî alanında da tanışmışlardı. Hele İstanbul temsilcisinin söz hakkını Ankara'ya bırakması, bundan sonraki diplomatik ilişkiler bakımından son derece elverişli bir ortam yaratmıştır. İtalyan - Fransız fikir birliği Yunan - İngiliz ortaklığının karşısına dikilmiştir. Böylece Türkler artık İtalyanlarla Fransızlara yaklaşmaya başlamışlardı. Nitekim, Konferans dağıldıktan sonra Bekir Sami Bey, Londra'da İtalyanlar ve Fransızlarla birer sözleşme imzalamıştır.

Fransızlarla 11 mart 1921'de yapılan sözleşmeye göre, savaşa son verilecek ve esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak, güney sınırımız kesin olarak saptanacaktı. Fransızların bu fedakârlıklarına karşılık güneyde onlara bazı iktisadi kolaylıklar sağlanacaktı. 12 mart 1921'de İtalyanlarla yapılan sözleşmede de aynı hükümler vardı. Bekir Sami Bey, İngilizlerle de yalnız esirlerin bırakılması yolunda bir sözleşme yapmıştı. Fakat, bu sözleşmede İngilizlere, savaş suçlusu saydıkları Türk esirlerini serbest bırakmamak hakkını veren bir hüküm eklenmişti.

Bekir Sami Bey Londra'dan döndüğü zaman İkinci İnönü Zaferi de kazanılmıştı. Bu nedenle yaptığı sözleşmeler Hükümet tarafından çok olumsuz olarak görüldü. İtalyan ve Fransızlara tanınan iktisadi kolaylıklar ile Türk esirlerinin bir bölümünün İngilizlerce salıverilmemesi, yeni Devletimizin sıkı sıkıya sarıldığı ve gerçekleştirmek istediği tam bağımsızlık ilkesine aykırı idi. İkinci zaferimizi de kazandığımız için durum çok daha iyileşmişti. Bu nedenlerle, Dışişleri Bakanının yaptığı sözleşmeler kabul edilmedi ve yürürlüğe girmedi. Ancak, düşman Batı ile diplomatik ilişkiler safhasının açıldığı da mutlakti.

Fransa, Türkiye'de giriştiği çıkmaz maceradan bir an önce kurtulmak istiyordu. Yeni Türk Devletinin ne denli güçlü ve haklı olduğunu görüyordu. Fransız kamuoyu da, özellikle Pierre Loti, Claude Farrer gibi Türk dostu büyük yazarların etkisi ile haklı mücadelemizi destekliyordu. Güneyde Kuvayi Milliye tarafından Fransız kuvvetlerinin pespeşe yenilmesi, onlara artık bu işten çekilmek gerektiğini iyice anlatıyordu. Nitekim, Londra'da yapılan sözleşmenin kabul edilmemesine rağmen, Türk - Fransız ilişkileri gittikçe gelişti. Sonuçta 20 ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzala-

nan antlaşma (Ankara İtilâfnamesi) ile, Fransa resmî düşmanımız olmaktan kurtuldu. Güney sınırimız (Hatay - İskenderun dışında) bugünkü durumunu aldı. Böylece Batı'da, Fransız Devleti bizimle savaşı bitirdi.

İtalya'ya gelince: Bu ülke savasta önemli iç sorunlarla birlikte çıkmıştı. Gücü azalmıştı. Anadolu'da kendilerine bırakılan bölgelerin büyük bir bölümü Yunanlılara verilince İngilizlerle önemli bir anlaşmazlığa düştüler. Bu nedenle el altından ulusal direnişi desteklediler. Antakya ve Güneybatı Anadolu'da Mondros Müttarekesi ve Sevr Antlaşmasına göre işgal ettikleri yerlerde, halkı Yunanistan'a karşı uyandırdılar. Kuvayi Milliye'ye, Yunan Ordusuna karşı yardım ettiler. İtalyan işgali öyle bir duruma geldi ki, İtalyanlar sanki Türkiye'nin dostuydular ve Yunan - İngiliz emperyalizmine karşı Türk halkını uyarmaya gelmişlerdi. Bu nedenle, Kuvayi Milliye İtalyanlara karşı savaşmıyor, tersine onlardan destek görüyordu. İtalyanlar, iktisadî çıkarlarını saklayabilmek için halka Yunan - İngiliz düşmanlığı aşıyorlar, köylülere iyi davranıyor, alışveriş yaparken fazla para veriyorlardı. Dispanserler açarak halka bedava bakıyorlardı. Yunan işgal bölgesinden gelen göçmenlere yardım ediyorlardı. Çiftçi ve tüccarlara kredi veriyorlar, posta örgütü kurup okullar açıyorlardı. Bozuk yolları ve camileri onarıyorlar, özellikle memurlara ve askerlere darlığı çekilen maddeleri dağıtıyorlardı. Bazen İtalyan askerlerine tecavüz edilse bile bu tutumlarını bozmadan halka güven ve dostluk aşılama çalışıyorlardı. Helle Londra Konferansından sonra açıkça Türk siyasetini desteklemeye başladılar.

İtalyanların bu tutumu, hem İngilizlere karşı duydukları hınçtan, hem de Anadolu'da kolaylıkla iktisadî etki sağlamak isteğinden doğuyordu. Türk - Fransız Antlaşmasından sonra İtalyanlar sessiz sedasız işgal bölgelerini boşalttılar ve Türk siyasetini desteklemeyi sürdürdüler. Özellikle Kont Sforza'nın ileriye gören siyaseti İtalyanları Anadolu'da bir maceraya atılmaktan kurtardı. Böylece TBMM için İtalya bir destek olarak İngiliz - Yunan emperyalizminin karşısındaydı.

Ancak, İngiltere'yi yumuşatmak mümkün olmuyordu. Bu ülke sonuna kadar Yunanistan'ı destekledi. Sakarya Savaşından sonra, Paris'te toplanan Batılı bağlaşıklar 26 mart 1922'de Türkiye'ye barış önerdiler. Hazırlanan öneri İngiliz projesi idi. Buna göre, Yunanistan Anadolu'yu boşaltacak, Trakya'da Tekirdağ Türklerde; Kırklareli, Babaeski, Edirne Yunanlılarda kalacaktı. Doğudaki Ermenistan isteğinden hâlâ vazgeçmemişti. Boğazlar silâhsızlaştırılıp Türklere verilecekti. Ordu mevcudumuz gene sınırlı olmakla birlikte 85.000'e çıkartıyordu, kapitülasyonlarda bazı değişiklikler yapıyordu. Ancak, bu öneri kabul edilecek gibi değildi. Son söz gene silâha kalmıştı. Büyük Zafer'den sonraki dış siyasetimiz daha aşağıda incelenecektir.

8. Askerî Etkinlik:

Ulusal İhtilâlin sosyal ve siyasal yönleri yanında, bir de askerî tarafı vardır. Aslında, ilk amaç, düşmanı yurttan kovmak olduğuna göre, bu salt askerî bir etkinliktir. Ulusal Devletin kurulması, çalışmaya başlaması, ilk planda askerî zaferi sağlamak amacına dayanıyordu. Yeni Devleti, devrimin yürütücüsü olarak kullanmayı düşünen Mustafa Kemal Paşa da ilkönce kesin askerî zaferin sağlanması yolunda çalışmıştır. Askerî etkinlik ilerledikçe, Devlet kökleşmiş, yapısı gelişmiş, dış siyaset alanında başarılar kazanmaya başlamıştı. Bu nedenle ihtilâlin sosyal- siyasî görünüşü, askerî etkinliğe bağlı kalmıştır. Özellikle Harp Okulu öğrencisi, Devrim Tarihinin genel yapısı içinde askerî etkinliğin önemini ve gelişimini çok iyi bilmek zorundadır.

a. Bağımsızlık Savaşının Askerî Cepheleri:

Mondros Mütarekesinden itibaren TBMM'nin kuruluşuna kadar geçen zaman içinde işgalci devletlerin pek çok yeri istilâ ettikleri, bunun karşısına çıkmaya çalışan Kuvayi Milliye ile TBMM'nin kuruluşundan sonra Ulusal Ordunun geçirdiği evrim, kitabın daha önceki bölümlerinde ve bahislerinde incelenmişti. Şimdi, Kurtuluş Savaşının cepheleri açıklanacak, buralardaki askerî etkinlik kısaca incelenecek, daha sonra, Kurtuluş Savaşının en önemli askerî etkinlik yeri olan Batı Cephesinden bahsedilecektir.

Doğu Cephesi:

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre Türk orduları Kuzeybatı İran'ı ve Kafkasya'yı boşalttığı zaman, Kafkasya'da Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri bulunuyordu.

Türk Ordusunun buraları boşaltmasından sonra Ermenilerin, o dolaylarda yaşayan Türklere karşı büyük bir katliama girişmesi mutlaktı. Bu katliamı bir parça önleyebilmek için Müslüman ve Türk çoğunluklarının yaşadığı yerlerdeki Ermeni topraklarında parça parça yersel şûra yönetimleri kuruldu. Bunların en önemlileri, merkezi Kars'ta olan "Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti" ile Nahcivan bölgesinde kurulan Şûra Hükümeti idi. Türk Ordusu beklenen boşaltmayı yapar yapmaz Ermeniler Gümrü ve Açıyazın bölgelerini, Arpaçay ile Aras kıyılarını ve Igdır ile dolaylarını, sınırlarımıza kadar işgal ederek, anlatılması güç zulümlere başladılar.

Bu zulümlere son vererek, Doğuda güven ve asayiş sağlamak ve Batıda verilecek kesin sonuçlu muharebeler için bu cepheden kuvvet çekmek gerekiyordu. Ayrıca, Rusya ile gelişmeye başlayan siyasal ilişkileri yoluna sokabilmek için Doğu'da doğrudan doğruya bir bağlantıya ihtiyaç vardı. Bu zorunluluklar, Doğu Cephesinde Ermenilere karşı kesin sonuçlu bir hareketin yapılmasını gerektirmiştir. Doğu Cephesi Komutanlığı birlikleri-

casus tertipinde
Ulusal Ordu
komisyonist
#all ordusuna
gönderildi

nin etkinliği 1920 yılı sonlarına kadar sürdürülmüştür. Sonuçta büyük bir zafer kazanılarak 3 aralık 1920'de Gümri Barışı imzalanmıştır.

3 ncü Kolordu Bölgesi (iç Cephe):

Yeni Devletimizin kurulmasına ve ulusal direnişe tepki olarak çıkan ayaklanmalar, en çok 3 ncü Kolordu bölgesinde kendisini göstermiştir. Bu nedenle, sözü geçen bölgede, asıl amacın dışında uzun bir süre önemli birlikler bulundurulmuştur. 3 ncü Kolordu sonradan Merkez Ordusu adını almıştır.

Güney Cephesi:

Bu cephede askerî etkinlik alanı, Fırat ırmağı ile iki bölgeye ayrılmış, Fırat'ın doğusunda "Elcezire" batısında ise "Adana" cepheleri kurulmuştur.

Elcezire Cephesinde, isgal kuvveti olarak bulunan İngiliz birlikleri ile silâhlı bir çatışma olmamıştır. Buna karşılık Adana, Antep, Maraş ve Urfa bölgelerinde Fransız birlikleriyle muharebeler yapılmıştır. Özellikle Adana, Kozan, Saimbeyli, Zeytin (Süleymanlı) dolaylarında ayaklanan ve çetecilik yapan Ermenilerle de çarpışmalar olmuştur.

Mondros Mütarekesinin imzasını izleyen günlerde, bu bölgede güçsüz 13 ncü Kolordu birlikleri (2 nci ve 5 nci tümenlerle diğer bazı birlikler) bulunuyordu. Fırat'ın batısından Toros geçitlerine kadar uzanan Antep, Maraş, Adana dolaylarında ise askerî birlikler yoktu. Buradaki kuvvetler, yenen devletlerin baskısı ile Torosların kuzeyine alınmıştı. Böylece askerî bir gücün bulunmadığı bu yerlerde İngiliz ve Fransızlar her fırsattan yararlanarak Türk halkına zarar veriyorlardı. Fransızlardan gördükleri ilgi ve yardımlarla bölgede bulunan Ermeniler Türklere her türlü zulüm yapmaktan çekinmiyorlardı. Bu durum karşısında her yerde büyük bir tepki başladı. Bölge halkı kendi kendisini savunmak zorunda kaldı. Böylece oralarda önemli bir direniş göze çarpıyordu.

Sivas Kongresinde, Adana bölgesinde Kuvayi Milliye kurulması, ayrıca buralara yakın askerî birliklerce her türlü yardımın yapılması kararlaştırıldı.

Bu cephede de, her türlü üstün askerî gereç ve araçlarla donatılmış olan Fransız kuvvetlerine karşı, büyük bir kahramanlıkla savaşılmıştı. 11 şubat 1920'de Maraş'tan, 10 nisan 1920'de ise Urfa'dan Fransızlar kovulmuştur. 1 nisan 1920'de Antep'i kuşatan Fransızlar, şehri ancak 9 şubat 1921'de teslim alabilmişlerdi. Maraş ve Urfa'nın TBMM kurulmasından önce kurtuluşu, Meclis çalışmalarına büyük bir moral aşılarmıştır. Antep savunması, harp tarihi bakımından büyük bir olaydır. Gene Adana dolaylarında Fransızlara çok büyük kayıplar verdirilmiştir.

Üç yıla yakın süren bu mücadelede çok kez Elcezire Cephesi Komutanlığına bağlı kuvvetler Adana Cephesi Komutanlığı emrine verildiği için, uzun süre bu komutanlıkla birlikte çarpıştılar.

Güneyde kadın, erkek, çocuk, yaşlı, hemen herkesin katıldığı büyük mücadelede, üstün Fransız kuvvetleri yenilmiş, sonunda 20 ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile bu cephedeki savaş bitirilmiştir.

Batı Cephesi:

Burası, cephelerin en önemlisi ve asıl düşman olan Yunanlılara karşı Türk kuvvetlerinin askerî etkinliğinin ceryan ettiği (kesin sonuç yeri) bölgedir.

İzmir'in işgali ile yetinmeyen Yunanlıların Batı Anadolu'yu istilâ amacı ile girişecekleri bir genel saldırıya karşı, yerli halkın gönüllü olarak oluşturduğu ulusal Türk birliklerinin yanı sıra 61, 23 ve 57 nci tümenlerin de görevlendirilmesi ile, Batı Anadolu'da düşmana karşı bir cephe kurulmuştur. Ancak Orta Anadolu'da bulunan tümenlerin hemen hepsi yurt içinde değişik zamanlarda baş gösteren ayaklanma hareketlerini bastırmakla uğraşıyordu. Batı Cephesinin zararına olarak Ordu birlikleri ile beraber ulusal kuvvetlerin bir bölümü de bu bölgelere gönderilmiştir.

23 haziran 1920'de başlayan ve hızla gelişen Yunan saldırısı karşısında bulunan ulusal kuvvetler kısa sürede dağıldılar; 23, 57 ve 61 nci Tümenler geri çekildiler. Tehlikenin büyüklüğü karşısında 1920 yılının temmuz ayı başlarında Bakanlar Kurulu kararı ile fiilen Batı Cephesi kuruldu ve Komutanlığına Tuğgeneral Ali Fuat atandı. Diğer yandan bu bölgede bulunup da değişik kolorduların emir ve kuruluşunda olan birlikler yeni örgütlenen Batı Cephesi Komutanlığına bağlanmışlardı. Ayaklanma bölgelerinde işi biten birliklerle diğer bazı kuvvetler de bu komutanlık emrine girmek üzere yola çıkarılmışlardır.

Yunanlılar, Batı Cephesindeki başarılarından cesaret alarak 20 temmuz 1920'de Doğu Trakya'nın da istilâsına başladılar ve bunu da bir hafta içinde gerçekleştirdiler. Bu bölgede bulunan 1 nci Kolordumuz çarpışa çarpışa esas kuvveti ile Bulgaristan'a sığınmış, böylece bu kolordu elden çıkmış ve Trakya Cephesi ortadan kalkmıştır. Büyük Zafer kazanılınca kadar, Batı ve Doğu Trakya'da üssü Bulgaristan'da bulunan Türk milis birlikleri tarafından Yunan kuvvetlerini rahatsız etme, sabotaj gibi etkinlikler yapılmış ise de, Trakya'nın Anadolu ile bağlantısının kesilmesi dolayısıyla burada düzenli muharebe cereyan etmemiştir.

9 kasım 1920'de İzmit - Sapanca - Yenisehir - İnegöl - Gediz - Uşak - Sarayköy genel çizgisine kadar ilerlemiş bulunan Yunan Ordusuna karşı Geyve bölgesinde Geyve Çevresi Komutanlığına bağlı birlikler; bunun güneyinde Batı Cephesi Komutanlığı emrindeki 24, 11, 61, 23 ve 57 nci Tü-

İtalin
Burası

?

menlerle diğer mürettep ve ulusal müfrezeler yer almış, böylece Batı Anadolu'daki etkinlik alanında düzenli bir cephe kurulmuştur. 9 kasım 1920'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile Batı Cephesi Komutanlığı ikiye ayrılarak, kuzey kesimine "Batı Cephesi Komutanlığı", güney kesiminde ise "Güney Cephesi Komutanlığı" adı verilmiştir. Bu bölünüş 5 mayıs 1921'e kadar sürmüş, bu tarihte iki cephe tekrar "Batı Cephesi Komutanlığı" adı altında birleştirilmiştir.

b. Batı Cephesindeki Muharebeler:

15 mayıs 1919'da İzmir'e çıkmış bulunan Yunanlılar, istilâ emellerini gerçekleştirmek için zaman zaman Anadolu içlerine doğru saldırmışlardır. Düzenli Ordunun kurulmasına kadar bu saldırılar Kuvayı Milliye birliklerince yersel olarak karşılanmıştır. Ulusal Ordunun kuruluşu ve genişleyişi ile paralel olarak Yunan saldırılarına karşı 1 nci ve 2 nci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar, Kütahya ve Eskişehir, muharebeleri ile Sakarya Meydan Muharebesi yapılmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi ile saldırı gücü kırılan ve o zamana kadar elde ettiği kazançları yeter gören Yunanlılar, bundan sonra pasif duruma, yani savunmaya geçmişlerdir. Buna karşılık tüm gücünü ortaya koyarak hazırlanan Türk Ordusu, kesin sonuçlu bir saldırıyla (Büyük Taarruz) ve bunun arkasından yaptığı Başkomutan Muharebesi ile Yunan Ordusunu Anadolu'nun bağrında yenerek yok etmiştir.

Bu muharebelerin oluşum ve gelişimini kısaca incelemek gerekmektedir.

1 nci İnönü Muharebesi (6-11 ocak 1921):

Muharebenin Sebepleri:

Yunanistan'da yapılan seçimler sonucunda yeni kurulan Hükümet, Batılı yenen devletlerin yardımını ve güvenini sağlamak için bir saldırı yapmayı gerekli görmüş, Parlamantonun açılışında, savaşın sürdürüleceğini belirtmişti. 1920 yılı aralık ayı sonlarında Çerkez Etem ve kardeşlerinin TBMM Hükümetine işyan etmesiyle Yunanlılar için elverişli bir siyasal ve askerî durum oluşmuştur. Etem'in bu durumu Yunanlılara bildirmesi, işbirliği önererek onları kışkırtması düşmanın bir taarruza girişmesine sebep olmuştur.

Muharebeye Katılan Kuvvetler:

Yunanlılar kuzeyden, asıl taarruz grubu (3 ncü Kolordunun Adalar Tümeni ile İzmir Tümeninin bir bölümü) ile Bursa - İnönü - Eskişehir genel yönünde saldırarak, güneyden, Uşak bölgesindeki 1 nci Kolordu karşındaki Türk kuvvetlerini tespit etmek üzere ilerleyecekti. Bu kolorduya görevini ne kadar kuvvetle yapacağı bildirilmediğinden, bu taarruza alay

ölgüsünü geçmeyen bir birlikle katılmıştır. Muharebeye fiilen katılan Yunan birliklerinin genel mevcudu, 427 subay, 15 816 er, 12 500 tüfek, 120 ağır makineli tüfek ve 72 toptur. Bu

Türklerin Batı ve Güney Cepheleri Komutanlıkları asıl kuvvetleri ile, Gediz dolaylarında isyancı Etem birlikleri ile uğraşıyorlardı. Yunanlılara karşı kuzeyde İnönü mevzii bölgesinde 24 ncü Tümen, güneyde ise Afyon bölgesinde zayıf üç alay bırakılmıştı. Çarpışmaların başlamasından sonra, İnönü mevzii bölgesine zayıf mevcutlu 4 ncü ve 11 nci Tümenler gönderilmişti. Batı Cephesini güçlendirme için yollanan 2 nci Süvari Grubu ise geciktiğinden çarpışmalara katılamamıştır. Muharebeye katılan birliklerimizin genel mevcutları 8 500 insan, 5 500 tüfek, 47 ağır makineli tüfek ve 28 toptur.

Muharebenin Oluşu ve Gelişimi:

Yunanlılar asıl kuvvetleri ile 6 ocak 1921 günü saat 0700'de kuzeyden Aksu - Dimboz - Burçun çizgisinden Eskişehir yönüne, zayıf bir kuvvetle de Uşak'tan İslâmköy - Banaz dolaylarına doğru ilerlemeye başladılar. Bu

Bu kritik durum karşısında, Etem'e karşı girişilen eyleme ara verildi. Onun karşısında yalnız 61 nci Tümen ile 1 nci Süvari Tugayı bırakıldı. Geri kalan birlikler asıl mevzilerine döndüler.

Kuzeyde, Bursa yöresinde ilerleyen Yunan İzmir Kolordusu, 6/9 ocak günleri, ilerdeki örtme ve güvenlik birlikleri ile çarpışarak 9 ocak günü öğleden sonra İnönü savunma mevzii ile temasa gelmiş ve muharebeye başlamıştır. 9 ve 10 ocak günleri İnönü mevziinde şiddetli ve çetin çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar sırasında isyancı Etem bütün gücü ve çabası ile 61 nci Tümene saldırarak Kütahya önlerine kadar gelmişti.

Mevzilere girmiş olmasına rağmen, düşmanın üstün kuvvetlerine şiddetle karşı konuyordu. Ancak, Yunanlıların mevziye girmesi ile ortaya çıkan kritik durumun düzeltilmesi gerektiğinden cephedeki birliklerin Beşkardeş dağı - Zemzemiye - Oklubalı çizgisine alınmasına karar verildi ve bu, 10/11 ocak gecesi uygulanmaya başladı. Halbuki Yunanlıların, gördükleri çetin direniş karşısında hücum güçleri kırılmıştı. Onlar da eski mevzilerine çekilmeye karar vererek 11 ocak sabahı bunu uygulamaya başladılar.

Güney Cephesinde (Afyon) ise İslâmköy - Banaz kesimine ilerleyen Yunan birlikleri, daha 7 ocakta geri çekilmişti. Çekildiğini

11 ocak günü öğleye doğru, Yunanlıların gerilediğini anlayan Batı Cephesi Komutanlığı, öğleden sonra süvarisi ile düşmanı izlemeye, piyadesi ile de İnönü mevzilerini işgale başladı.

Düzenli ordu birlikleri ile yapılan bu muharebe sonunda, sebepleri ne olursa olsun, Yunanlıların çarpışma alanını bırakarak geldikleri çizgiye kadar çekilmeleri, Türklere gelecek için büyük bir moral gücü ve ümit kazandırmıştır.

Muharebenin bitmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa, TBMM adına Batı Cephesi Komutanına çektiği telgrafta bu büyük başarıyı kutlamış, iyi dileklerinin erlere kadar ulaştırılmasını isteyerek, düşmanın yenilgisinin artık başlayacağını umduğunu belirtmiş, Batı Cephesi Komutanı da buna aynı biçimde bir cevap vermiştir.

1 nci İnönü Muharebesi, sonuçları bakımından gerçekten önemlidir. Her şeyden önce, düzenli ordu birliklerinden başka bir kuvvetin savaşı kazanamayacağı kesinlikle anlaşıldı. Düzenli ordu taraftarı komutanların, Kuvayi Milliye'nin tasfiyesinde ne kadar haklı oldukları görüldü. TBMM'nin var gücü Ordunun üstüne eğilmesi mümkün oldu. Zafer ayrıca, ulusal direnişe karşı çıkmak isteyenleri susturdu. Yeni Devletin gücü ve otoritesi arttı. Örneğin vergiler daha kolay toplanmaya, askere alma işlemleri daha düzenli yürütülmeye başlandı. Yeni Devletin bu başarısı, dışta büyük akisler uyandırdı. Rusya son duraklamalarından vazgeçip, TBMM Hükümetine iyice yanaştı. Batılılar Londra Konferansını topladılar, Fransa ve İtalya Türklere yaklaştılar. Böylece, dış siyaset bahsinde görülen ilişkilerin temeli 1 nci İnönü Zaferi ile atılmış oldu.

2 nci İnönü Muharebesi (23-31 Mart 1921):

1 nci İnönü Muharebesinden sonra toplanan Londra Konferansı olumlu bir sonuca ulaşmadan dağılınca, özellikle İngilizler Konferans'ta önerilen barış projesinin Türklerce kabulü için Yunanlıları yeni bir saldırıya kışkırtmaya başladılar.

Aslında Yunanlılar, 1 nci İnönü Muharebesinde uğradıkları başarısızlığı, kendi istekleri ile geri çekildikleri biçiminde göstermekle birlikte, gerek itibarlarını korumak, gerekse Sevr Barışı ile kazandıkları nimetlerden yararlanabilmek için yeni bir saldırıya geçmeyi düşünüyorlardı. Yunanlılar ayrıca zamanın, yeni kurulmakta olan Türk Ordusu yararına olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle saldırıda acele ediyorlardı. Bu da hazırlıklarının tamamlanamamasına sebep olmuştur.

Muharebe genel olarak İnönü mevzii ile Afyon bölgesinde cereyan etmiştir.

İki Tarafın Kuvvetleri:

Yunan birliklerinin muharebe başındaki konusu şöyleydi: Kocaeli bölgesinde 11 nci Tümen, Bursa bölgesinde 3 ncü Kolordu (3, 7, 10 ncü Tümenlerle Süvari Tugayı), güneyde (Uşak, Alaşehir ve Manisa dolaylarında)

1 nci ve 2 nci Kolordular (2, 13, 1 ve 5 nci Tümenler). Bu kuvvetlerin toplam gücü ise, geri hizmet birlikleri ile beraber 41 772 tüfek, 720 ağır makineli tüfek, 220 top ve 3 100 kılıçtan ibaretti.

Türkler ise, Batı Cephesi Komutanlığı bölgesinde (İnönü mevzii) dört piyade, bir süvari tümeni; Güney Cephesi Komutanlığında (Afyon) beş piyade, bir süvari tümeni; Kocaeli bölgesinde bir tümen ile bu muharebeye katılmışlardır. Bu birliklerin genel mevcudu, 34 175 tüfek, 235 ağır makineli tüfek, 3 500 kılıç, 104 top idi.

Buna göre Yunan Ordusu 7375 tüfek, 485 ağır makineli tüfek, 116 top kadar önemli bir silâh üstünlüğüne sahipti. Ayrıca her zaman olduğu gibi elimizde çok az cephane vardı. Türkler yalnız 400 kılıç üstündü ki, bu kesin sonuç üzerinde bir etki yaratmazdı.

1 nci İnönü Muharebesinden sonra Yunanlılar, Bursa bölgesindeki kuvvetlerini artırmış, Uşak doğusunda da önemli bir grup toplamışlardı. Bundan başka Kocaeli Grubumuz karşısında 11 nci Tümenleri bulunuyordu.

Muharebenin Oluşu:

Hazırladıkları plana göre Yunanlılar, 1 nci ve 3 ncü Kolorduları ile koordineli biçimde Eskişehir genel yönünde ilerleyeceklerdi. Bunlardan 3 ncü Kolordu Bursa bölgesinden, İnegöl - Eskişehir yönünde cepheden saldıracaktı. 1 nci Kolordu da Kütahya yolu ile Türk kuvvetlerinin yan ve gerilerine saldıracaktı. Yunanlılar bu planı nedense uygulamadılar ve 1 nci Kolordularına Afyon - Konya yönünde ilerleme emri verdiler. 23 mart sabahı Yunanlılar, Bursa ve Uşak bölgelerinden sözü geçen iki kolorduları ile ilerlemeye başladılar. Bursa'dan Bilecik - Pazaryeri yönüne ilerleyen 3 ncü Kolordu 27 martta İnönü mevzii ile temasa gelerek taarruza geçti. Yunanlılar bu taarruzu önce sağ kanattan geliştirmek istediler. Aynı zamanda bütün cepheye İnönü hazırlanmış mevziine de saldırıyorlardı. Bu sırada mevziin merkez ve sol kanadında bazı gerilemeler oldu. Ancak Türk subay ve erlerinin büyük fedakârlığı ile mevziler bırakılmamış, üç gün süren bu inatçı direniş sonunda Yunan taarruzu püskürtülmüştür.

30 martta Yunanlılar tekrar saldırıya geçtiler. Türk sağ kanadı karşı hücumlarla bu yeni saldırıyı da geri attı. Bu sırada Ankara'dan yetiştirilen kuvvetlerle, sarsılmış bulunan sol kanat güçlendirildi. Yunanlıların, bu yönden yapılan bir karşı taarruzla saldırı güçleri iyice kırıldı.

Yaptıkları bu iki büyük saldırının da püskürtülmesi üzerine, Yunan kuvvetleri 31 mart 1 nisan gecesi ve 1 nisan sabahı çıkış mevzilerine çekilmeye başlamışlardı. Böylece 27 martta Gündüzbey'de başlayan İkinci İnönü Muharebesi düşmanın çok sayıda kayıplar vererek yenilgiye uğraması ile bitti. Çekilen düşman ~~çıkış~~ mevzilerine kadar süvarilerle izlenmiş ve bu yolla da ona kayıplar verdirilmiştir.

Bu muharebeyi kazanan Albay İsmet 31 mart 1921'de tuğgeneralliğe yükseltildi. İsmet Paşa, bu zaferi TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya su raporla müjdeliyordu: "Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri direnen ve artçı olduğu sanılan bir düşman müfrezesi, Sağ Kanat Grubumuzun taarruzu ile düzensiz bir biçimde çekiliyor. Yakından izleniyor. Hamidiye yönünde temas ve etkinlik yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce ölüleri ile doldurduğu muharebe alanını silâhlarımıza bırakmıştır".

İnönü mevzilerinde çarpışmalar sürerken 1 nci Yunan Kolordusu da Uşak - Afyon yönünde ilerliyordu. Bunun karşısında bulunan Güney Cephesi Komutanlığı birlikleri (23, 8, 57 ve 41 nci Tümenlerle 1 ve 2 nci Süvari Tümenleri ile Süvari Tugayı) çetin çarpışmalar yaparak planlı bir biçimde, bir bölümü ile Afyon, diğer bölümü ile Altıntaş yönüne doğru çekildiler. 28 martta Afyon Yunanlılarca işgal edildi. Yunanlılar bu başarı ile yetinmeyerek daha da doğuya ilerlediler, 3 nisana kadar Bolvadin - Çay çizgisine geldiler. Ancak 3 ncü Kolordularının İnönü'de yaptığı muharebeyi kaybettiğini ve geri çekildiğini öğrenen Yunan 1 nci Kolordusu Komutanı, kendi girişimi ile Afyon'un batısına çekilmeye karar vererek, bu planını hızla uygulamaya koyuldu. Bunun ayrıntıları Aslıhanlar Muharebesinde anlatılacaktır.

Böylece Batı Cephesinde yapılan muharebelerin kazanılması, 1 ncü İnönü'den sonra doğan moral gücümüzü iyice yükseltti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta "siz orada yalnız düşmanı değil, ulusun ters talihini de yendiniz" diyordu. Böylece yeni Devletin, gücü iyice artmış, 1 nci İnönü Zaferi ile alınan olumlu sonuçlar daha da çoğalarak herkese güven aşılamaya devam etmiştir. Ancak düşman henüz imha edilmek yoluna sokulmamıştı. Yunanlılar yeni kuvvetler getirerek, büyük bir hızla güçlenmelerini sürdürüyorlar ve planlar hazırlıyorlardı.

Aslıhanlar Muharebesi:

Bu muharebe, 2 ncü İnönü Muharebesinden sonra, 8 nisanda, Güney Cephesinde Aslıhanlar köyü dolaylarında yapılmıştır. Yunanlıların İnönü mevziine yaptığı saldırı başarısızlığa uğrayınca, Güney Cephesi Komutanı şunu önerdi:

Bursa yönünde çekilen 3 ncü Yunan Kolordusu daha güçsüz birliklerle oyalanacak, Ordunun asıl kuvveti ile, kuzeyden Altıntaş - Dumlupınar - Afyon doğusu çizgisine kadar ilerlemiş bulunan 1 nci Yunan Kolordusunun gerileri kesilerek, bu düşman imha edilecek ya da savaş dışı bırakılacaktı.

Böylece, kesin üstünlük sağlanarak bir zafer kazanılabileceği düşünüldü.

Bu muharebeye katılan kuvvetler:

Yunanlıların 1 nci Kolordusu (2 ve 13 ncü Tümenler, sonradan ayrıca 1 nci Tümen);

Türklerin 12 nci Kolordusu (57, 23, 41 nci Tümenler) ile 1 ve 2 nci Süvari Tümenleri, 5 nci Kafkas Tümeni, 4 ve 11 nci Tümenler, 4 ncü Süvari Tugayı idi.

Ashında Türk tümenleri Yunan tümenlerinden daha az mevcutlu ve güçsüz idiler. Ayrıca çetin bir muharebeden yeni çıktıkları için yorgundular ve eksikliklerini de tamamlayamamışlardı. Buna karşılık Yunan birlikleri hem önemli bir kayba uğramamıştı, hem de daha zinde durumdaki idiler. Öyle ki, bir Yunan alayının muharebe gücü bir Türk tümeni kadar, hatta bunun da üstündeydi. 23 ncü Tümenimiz ise bir Yunan taburu derecesine düşmüştü.

Bu şartlar altında muharebe başladı. Türk kuvvetlerinin kuzeyden gerilerine birlikler kaydırıldığını öğrenen 1 nci Yunan Kolordusu Komutanı, geri yürüyüşünü sürdürmüş ve siyasal önemine aldırış etmeden Afyon'u da bırakmıştı. Daha önce gönderdiği takviyeli 34 ncü Alayı ile bu çekilmenin yan ve gerilerini koruyordu. Yunan Kolordusunu izleyen 12 nci Türk Kolordusu güçsüz bulunduğu için etkili olamadı. Bu nedenle çekilen Yunan Kolordusu birliklerini tespit edemedi, 1 ve 2 nci Süvari Tümenleri de uzak bir hedefe yöneldiklerinden bu muharebeye katılıp etkili olamadılar. Böylece kuzeyden gelen tümenlerimiz henüz toplanmadan, 1 nci Yunan Kolordusu birliklerinin çoğu Afyon'un batısına geçmiştir. Ayrıca Uşak bölgesinden de takviyeler getirterek, Ashhanlar dolaylarındaki mevzileri kuzeye karşı iyice pekiştirilmiştir.

Güney Cephesi birlikleriyle, 8-12 nisan günleri arasında yapılan taarruzlardan bir sonuç alınamadı. Yunanlılar 11/12 nisan, gecesi daha elverişli bulunan Dumlupınar mevziine çekilerek, burada tertiplendiler.

Dumlupınar Muharebesi (13-15 Nisan 1921):

Ashhanlar Muharebesinde Güney Cephesi Komutanının emrinde toplanan birlikler, Dumlupınar'a çekilen Yunan kuvvetlerini, bu çok elverişli mevzilerden atmak ve sonra da izlemek amacı ile harekete geçtiler.

12 nci Kolordumuz bu taarruzunda başarılı olamadı. Kuzeyden saldıran tümenlerimiz de sonuç alamadılar. Birliklerimiz iyice yorulmuş, kayıplarımız artmış, savaş yeteneği de yarıya inmişti.

Yapılan bu saldırılardan sonuç alamayan Güney Cephesi Komutanı, düşmanın bir karşı taarruzundan da çekindiği için saldırıyı durdurup birlikleri gerilerde, daha uygun bir yere (Aydemir - Çalköy - Bakırcık - Kara-

caören çizgisine) çekti. Böylece üç gün süren bu muharebe de hiç bir başarı sağlanamadan sona erdi.

Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921):

Aslıhanlar ve Dumlupınar muharebelerinde, Türk Ordusunun taarruz gücü olmadığını anlayan Yunan Genelkurmayı, daha güçlü birliklerle bir harekete geçmeyi uygun buluyordu. Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas da bu fikirde idi. Özellikle İngilizler, Türk Ordusunun bir an önce imha edilerek Sevr Barışının uygulama alanına konulmasını istiyorlardı. Böylece Yunan Ordusu daha da güçlenmiş bir durumda İnönü mevzii - Eskişehir - Bursa - Tavşanlı - Kütahya - Uşak - Dumlupınar - Seyitgazi cephesinden, 10 temmuz 1921'de büyük bir taarruza başladı. Ayrıca Afyon yönüne de ilerliyorlardı. kuvvetleri bu kez tam bir kat artmıştı. Genelkurmayları da İkinci İnönü Muharebesinden aldıkları derslerden yararlanarak daha doğru bir plan uygulamak yolundaydı. Bu taarruz sırasında Yunan Küçük Asya Ordusunun (üç kolordu, kolordu yetkisinde iki grup, bir bağımsız tümen ve bir süvari tugayı - 11 piyade tümeni) mevcudu 136 147 insan, 66 300 tüfek, 852 ağır makineli tüfek, 3 106 kılıç, 460 top tu. Buna karşılık Türk kuvvetleri, kolordu yetkisinde dört grup (1, 3, 4 ve 12 nci Grupları) ile Mürettep Kolordudan ibaretti. Bütün bu kuvvetler 16 piyade ve 4 süvari tümeni ile bir süvari tugayından oluşmuştu. Batı Cephesindeki genel mevcudumuz ise 6 327 subay, 119 193 er, 60 103 tüfek, 437 ağır ve 256 hafif makineli tüfek, 4 227 kılıç ve 165 top tu.

Yunanlılar bu taarruza büyük önem veriyorlardı. Hükümetleri, Türk Ordusunun yok edilmesini, Afyon, Kütahya ve Eskişehir stratejik noktalarının işgalini kararlaştırmıştı. Asıl kuvvetleriyle kuzeydeki İnönü ve güneydeki Kütahya tahkim edilmiş mevzilerimize cepheden çatmadılar. Zayıf birliklerle tutulmuş Kütahya mevziinin Güney kanadına yöneldiler. Böylece Yunan asıl taarruz kolu, Seyitgazi yönünde ilerleyerek, Türk asıl kuvvetlerinin gerisine düşmek suretiyle, birliklerimizi elverişsiz bir duruma muharebeyi kabul etmeye zorlamak istedi.

Yunan 3 nci Kolordusunun Bursa - Tavşanlı - Kütahya yönündeki ileri hareketi daha 8 temmuzda başlamıştı. 1 ve 2 nci Kolordularının Kütahya - Nasuhçal mevzilerine yönelttiği kesin sonuçlu taarruz ise 14 - 18 temmuz günleri arasında pek şiddetli olmuştu. Döğler ve Çekürler kesimindeki çarpışmalarda Yunanlıların üstünlüğü açıkça belli olunca, burada kesin sonuçlu muharebelerin sürdürülmesi uygun bulunmadı. Bu kesimde yersel muharebeler verilerek düşmanın oyalanmasına ve onun kayıplara uğratılmasına çalışılmıştır.

Yunanlıların Döğler dolaylarından, Seyitgazi yönüne, sol yan ve gerilerimize yaptığı şiddetli ve sürekli saldırılar, karşı taarruzlarla durduruldu.

Bu sırada Cephe durumu ile yakından ilgilenen TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan hareketle 18 temmuzda Batı Cephesi Karargâhına, İsmet Paşa'nın yanına geldi. Burada durumu yakından inceleyerek, "Batı Cephesi birliklerini Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, bunların güçlendirilmesi ve düzenlenmesi için düşman ordusu ile araya mümkün olduğu kadar büyük bir uzaklık konması; bunu sağlamak için Sakarya doğusuna kadar çekilmenin uygun olacağı" direktifini verdi.

Bu direktif gereğince, Batı Cephesi birlikleri 18 temmuz akşamı Eskişehir doğusu - Seyitgazi çizgisine alındı. Bu çekiliste, düşmanın izlemeye gösterdiği yavaşlık ve duraksama bütün birliklerimizin hırpalanmadan gerilemesini mümkün kıldı. Böylece Kütahya Muharebesi Batı Cephesi birliklerinin Eskişehir doğusuna çekilmesi ile sona erdi.

Ancak, düşman ilerlemesini sürdürerek 20/21 temmuzda bütün Cephe birliklerimizle tekrar temasa geldi. 20 temmuz akşam durumuna göre, iki Yunan tümeni kuzeye ilerleyerek Eskişehir ve güneyi kesimine yaklaştı, Eskişehir bölgesinde kuzeydekilerle birlikte beş tümen toplanmış bulunuyordu. Böylece, düşman cephesinin orta kesiminde bir boşluk meydana geldi. Bizim için elverişli bir durum doğdu. Bundan yararlanılarak Eskişehir bölgesinde toplanmış bulunan bu beş tümenlik düşman kuvvetine bir saldırı yapılması mümkündü. Cephe Komutanlığınca toplanan dokuz tümenle, Eskişehir yönüne doğru bu taarruz yapıldı.

Bu taarruz ilk saatlerde başarılı oldu. Ancak baskına uğramanın verdiği şaşkınlıktan kurtulan düşman toparlanarak Türk hücumunu durdurdu. Akşama kadar süren çarpışmalarda Batı Cephesi birliklerimiz pek çok dalgalanmalardan sonra mevzilerini elde tutabildiler. Fakat, güney kanat açığından ilerleyen bir Yunan kuvvetinin cephenin yan ve gerilerine etkili olması, aynı zamanda merkezdeki birliklerle güneydekiler arasındaki boşluğa doğru diğer bir düşman kuvvetinin ilerlemesi üzerine, meydana gelen tehlikeli durumu önlemek için geri çekilme emri verildi. Düşman karşısında yeteri kadar örtme ve güvenlik birlikleri bırakılarak, Batı Cephesi asıl birlikleriyle Sakarya'nın doğusuna alındı. Böylece Yunan Ordusu ile aradaki uzaklık büyük ölçüde açılarak zaman kazanıldı. Bu zaman içinde Orduyu yeniden düzenlemek ve güçlendirmek fırsatı vardı.

21 temmuzda başlayan Eskişehir Muharebesi, böylece 25 temmuzda sona erdi.

Bu muharebeler sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyon gibi büyük stratejik önemi bulunan şehirlerin elden çıkması, savaş gücünün azalmasına sebep oldu. Yurtta büyük bir hayal kırıklığı belirdi. TBMM'de moral bozukluğu başladı. Meclis'te sert tartışmalar oldu. Aslında Yunanlılar, iki

kat silâh üstünlüklerine rağmen Türk Ordusunu kesin sonuçlu bir meydan muharebesine zorlayıp yenememişlerdi. Böylece Yunan Genelkurmayı planının sonunu getirememişti. Ancak, bu muharebenin kaybedilmesi Türk cephe gerisinde büyük bir felâket haberi gibi etki yaratmıştı. Bu durum, Türk Kurtuluş Savaşının en kritik günlerinin yaşanmasına yol açtı.

Başkomutanlık Sorunu ve Sakarya Meydan Muharebesi:

25 temmuzdan sonraki günlerde TBMM içinde ve dışında muharebenin kaybedilmesiyle ilgili birçok tartışmalar yapılmış, sorumlular aranmış, sonunda, herkesin üstünde durduğu ve birleştiği bir çare bulunmuştu. O da olağanüstü tedbirlerin alınması idi. Bundan sonra verilecek muharebeler, Türk ulusu için bir ölüm - kalım mücadelesi olacağından, buna ülkenin tüm gücü ile hazırlanması artık kesin bir zorunluluktu.

Alınması düşünülen olağanüstü tedbirler, 25 temmuzda Ankara'dan cepheye gidip dönen bir milletvekili kurulu tarafından düşünüülüp önerilmişti. Alınacak tedbirlerin tek elden yönetilmesi amaca uygun düşecekti. Bu durumda herkesin üstünde birleştiği tek kişi vardı: Mustafa Kemal Paşa.

Mustafa Kemal Paşa'ya inananlar, bu ağır işin altından yalnız onun kalkabileceğini biliyorlardı. Eğer O, büyük ve geniş yetkilerle donatılırsa, düşmanı yenebilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında bulunanlar ise, bu yolla O'nun otoritesinin kırılacağını hesaplıyorlardı. Bütün sorumluluğu yüklenen Paşa'nın bu kritik durumu kurtarmayacağını sanıyorlardı. Böylece O'nun ulus içindeki büyük ve sarsılmaz durumu zedelenecekti. Bu takdirde O'nun Ulusal İhtilâlin önderliğinden indirilmesi mümkün olabiliirdi. Bu kötü niyetli görüş sahipleri çoğunlukta değillerdi, fakat havayı bulandırıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, bütün bu hesapları bildiği halde, sorumluluğu üzerine almakta duraklamadı. TBMM O'nu "Başkomutan" seçecekti. Mustafa Kemal Paşa, savaşın kazanılması için bu Başkomutanlığın, Meclis'in yetkilerine sahip kılınmasını istedi. Büyük endişeler ve gürültülerle karşılanan bu öneri sonunda kabul edildi. Çünkü, durum gerçekten, Başkomutanın en çabuk ve etkili biçimde karar almasını gerektiriyordu. 5 ağustos 1921'de 144 Sayılı Kanun ile, Mustafa Kemal Paşa Başkomutan atandı. Meclis'in bütün yetkilerine de sahip kılındı. Ancak O, verdiği bir önerge ile ulusal egemenlik ilkelerine herkesten fazla bağlı olduğunu belirtti ve bu yetkinin üç aylık bir süre ile sınırlı olmasını istedi. Kanun da bu şekilde çıktı. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığı sırasında vereceği kararlar kanun gücünde olacaktı. O, artık kesin yetkili ve tartışmasız önderdi. Başkomutan seçildikten sonra yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemahal mağlup

edeceğimize olan itimad ve emniyetim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu tam itimadımı, Heyet-i Celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı lân ederim". Onun bu inancı, kötü ve bulanık havayı yatıştırdı. Artık herkes yalnız düşmanı yenmekten başka birşey düşünmüyordu.

Başkomutan, Sakarya'nın doğusunda bulunan Orduyu güçlendirmek için bütün ulusu fedakârlığa çağırdı. 7-8 ağustos tarihlerinde "Tekâlif-i Milliye Emirleri" (Ulusal Yükümlülükler Emirleri) çıkarıldı. Başkomutanın bu emirleriyle :

1. Her ilçede birer 'tekâlif-i milliye komisyonu' kurulması;
2. Yurtta her evin (ailenin) birer çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp komisyonlara vermesi;
3. Tüccarların ve halkın elinde bulunan her türlü bez, kumaş, pamuk, yün, tiftik, kösele, meşin, kundura, urgan, vs gibi bütün giyim - kuşam eşyasının yüzde kırkına bedeli sonradan ödenmek üzere el konulması;
4. Yurtta mevcut bütün yiyecek maddelerinin de yüzde kırkına aynı biçimde el konulması;
5. Halkın, elinde kalan taşıma araçları ile ayda bir kez yüz kilometrelik askeri ulaşım yapması;
6. Ordunun giyecek ve yiyeceği için yararlı olan bütün sahipsiz mallara da el konulması;
7. Halkta mevcut bütün silâh ve cephanenin üç gün içinde teslim edilmesi;
8. Yurtta mevcut bütün teknik araç ve gereçlerin de yüzde kırkına el konulması;
9. Bütün yurttaki demirci, dökümcü, marangoz gibi el sanatkarlarının Ordu emrinde kullanılması;
10. Halkın elinde bulunan taşıt araçları ile binek hayvanlarının yüzde yirmisine el konulması" isteniyordu.

Bu emirlerin yerine getirilmesini çabuklaştırmak için de çeşitli yerlere İstiklâl Mahkemeleri gönderildi.

Bütün bu hazırlıklar uygulanma alanına konduktan sonra, Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte Cepheye gidecek, Ordunun komutasını eline aldı.

Kütahya - Eskişehir muharebelerinin Yunanlılarca kazanılması üzerine yeni bir düşman saldırısı kesin olarak bekleniyordu. Özellikle İngilizler Yunanlıları gene kıskırtmaya başlamışlardı. Lloyd George, "Yunanlıların kazandıkları zaferden sonra artık Sevr Antlaşmasının hükümleri ile yetinmeleri mümkün değildir" diyordu. Yunanlıların daha geniş ölçüde doyurulmasını istiyordu. Bu durumda yeni bir düşman taarruzu bekleyen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bütün kuvvetlerini Sakarya bölgesinde toplayarak kesin sonuçlu bir meydan muharebesi için hazırlanıyordu.

Sakarya Muharebesi, Sakarya nehri etrafında cereyan etmiştir. Sakarya mevziindeki asıl muharebeler 23 ağustostan 13 eylüle kadar geceli gündüzlü (21) gün sürmüştür.

Yunanlılar, Kütahya - Eskişehir çarpışmalarından bekledikleri kesin sonucu alamadıkları için bu kez, Ankara'yı ve mümkün olursa daha ilerleri işgal ederek Türk Ordusunu imha planını uygulamaya koyuldular. Yunan Kralı Konstantin Anadolu'ya geçti, Kütahya'ya gelerek orada bir bir savaş meclisi kurdu. Lloyd George'nin ektiği son tohumların filizlenmesi gerekti. Bu savaş meclisinde hazırlıklar tekrar gözden geçirilerek, Ankara üzerine ilerleme emri verildi.

İki Tarafın Kuvvetleri:

Türk Ordusu 16 piyade tümeni, dört süvari tümeni, bir süvari tugayı ve bazı bağımsız piyade ve süvari alaylarından kurulmuştu. Bunların genel mevcudu, 5 040 subay, 96 326 er, 54 572 tüfek, 825 makineli tüfek, 1 309 kılıç, 196 top ve iki uçaktan ibaretti.

Yunan Ordusu ise 11 piyade tümeni, bir süvari tugayı ve bazı bağımsız piyade alaylarından oluşmuştu. Bunların genel mevcudu, 6 418 subay, 129 541'i savaşçı olmak üzere 220 810 er, 1 120 makineli tüfek, 3 100 kılıç, 450 top, 18 uçaktı.

İki Tarafın Planları:

Yunanlılar, Küçük Asya Ordusunun asıl kuvvetleriyle Porsuk çayı güneyinden Ankara'ya kadar ilerleyerek, Türk ana kuvvetlerini yok etmeye çalışacaklardı. Bu arada Türklerin hareket merkezlerini ve kuruluşlarını işe yaramaz duruma getirdikten sonra demiryolunu da tahrip edeceklerdi. Daha sonra da çıkış mevzilerine dönmeyi düşünüyorlardı. Türkleri cephede az bir kuvvetle oyalarken asıl kuvvetlerle güney kanattan saracak biçimde taarruz edilecekti. Sakarya mevziine taarruz, yan ve gerilerin korunması için kuzey ve güneyde bırakılacak iki tümen dışında, dokuz tümenle yapılacaktı.

Türklerin planı ise, Ankara çayı ile Ilıcaözü (Göksu) arasındaki orta Sakarya boyunda batıya karşı savunma tertibi alarak, geride herhangi

bir kanadın kuşatılması ihtimaline karşı elde güçlü yedekler (iki grup) bulundurmak, böylece düşmanın taarruz kuvveti ve azmi kırılıncaya kadar kesin sonuçlu bir savunma yapmak idi. Savunma muharebelerine katılmak üzere Kocaeli bölgesindeki Mürettep Kolordu ile Akşehir bölgesinde toplanmakta olan 2 nci Kolordu (5 ve 9 ncü Tümenler) da hareket ettirilmişti.

Muharebenin Gelişimi:

Yunanlılar 14 ağustos 1921 sabahı, üç kolordu ile Eskişehir - Seyitgazi çizgisinden ileri yürüyüşe geçerek, 22 ağustosta Sakarya mevzii ile temasa geldiler. Bu Yunan yürüyüşünü takviyeli 5 nci Grubumuz karşılayarak geciktirmeye çalıştı. Bu sırada düşmanın güney kanadımızdan kuşatmaya geçmesi ihtimali belirince, bazı kuvvetler o kanada aktarıldı.

100 km. genişliğindeki Sakarya mevziinde asıl muharebeler 23 ağustosta başladı. Muharebenin devamında birçok bunalımlı ve kanlı günler oldu. Düşman ordusunun taarruz grupları savunma çizgimizin birçok yerlerini aşmayı başardı. Fakat bu tür her aşama hareketi karşısına yedek kuvvetler yetiştirildi. Bir zaman oldu ki, Türk sol kanadında düşman yeni Türk Devletinin başkenti Ankara'nın 50 km. yakınına kadar gelebildi. Yunanlıların sol kanadımızı sürekli olarak kuşatmak istemeleri yüzünden, savunma cephemiz batıya doğru iken güneye döndü, arkası Ankara'ya iken kuzeye verildi. Cephe değiştirildi. Genellikle bu biçimde ters cephe alınması tehlikeli olmakla birlikte, Başkomutan bunda bir sakınca görmedi. Savunma çizgisi bölüm bölüm kırılıyor, fakat kırılan her bölüm, en yakın uzaklıkta yeniden kuruluyordu.

Bu sırada Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın dehası taktik kural-lara bir yenilik katmıştır. O, birliklerine şu direktifi vermiştir: "Savunma bir çizgi üzerinde değil bir yüzey üzerinde yapılacaktır. O yüzey bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı yurttaşın kanı ile sulanmadıkça bırakılmaz. Küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe kurarak muharebeye devam eder. Yanlarındaki birliklerin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, onlara bağlı olmaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar direnmeye, karşı koymaya mecburdur."

Türk Ordusunun her ferdi, büyük Başkomutanın yarattığı bu sistem içinde, her adımda büyük bir fedakârlık göstererek ve üstün düşman kuvvetlerini yok ederek, yıpratarak, sonunda onu saldırıyı sürdürme yetenek ve gücünden yoksun duruma getirdi (5 eylül 1921).

Muharebe durumunun bu biçimi alması üzerine, sağ kanatta toplanan tümenlerle karşı taarruza geçildi (10 eylül 1921). Böylece başlayan taarruz takviye edilerek ve desteklenerek düşman tehlikeli bir duruma düşürüldü. O sırada bütün cepheden de karşı taarruza kalkılıyordu.

Yunan Ordusu artık tutunamayacağını anlamış, bütün cephede çekilmeye başlamıştı. 13 eylülde Sakarya'nın doğu kıyısında hiç bir düşman askeri kalmamıştı.

23 ağustostan 13 eylüle kadar süren Sakarya Meydan Muharebesi, yeni Türk Devletinin genç tarihine, dünyada eşine pek az rastlanan büyük bir zafer olarak geçmiştir.

Bu muharebenin kazanılmasında en büyük etken, Mustafa Kemal Paşa gibi çelik iradeli, dahi bir asker; Fevzi ve İsmet Paşalar gibi savaş alanlarında büyük birliklerin yönetim ve sevinde yetişmiş komutanlar; cesur ve yetenekli kolordu ve tümen komutanları ile ölümü hiçe sayan gözüpek ve fedakâr subaylar ve nihayet Ordunun asıl kitlesini oluşturan Türk ulusudur.

Türk ulusu bu muharebede, Başkomutanın istediklerini fazlası ile vermiş, yaşlısı, genci, kadını, çocuğu ile her şeyini feda etmiştir. Bu fedakârlığın sağladığı üstün moral gücü, Yunan Ordusunun saldırı yeteneğini kırmış ve artık girişim Türklere geçmiştir. Bundan sonra Yunanlılar Türk Ordusunun eylemine bağlı olma zorunluluğuna düşmüşlerdir. Bu zorunluluk, özellikle bir istilâ ordusu için yenilgi ve çözümlenin başlangıcı olmuştur.

Daha 5 ağustosta, Başkomutan atandığı gün Mustafa Kemal Paşa, düşmanı yeneceğine tam bir inancı olduğunu Türk Ordusuna ve bütün dünyaya ilân etmişti. Sakarya Zaferi onun geleceği ne kadar açık gördüğünü ispatlamış oldu. Türk ulusu bütün vasıflarını kişiliğinde toplayan bu büyük evlâdına lâyük bulunduğu armağanı vermekle gecikmedi. TBMM, Sakarya Meydan Muharebesini kazanan Başkomutana "Gazi" unvanı ile müşirlik (mareşallık) rütbesini verdi (19 eylül 1921).

Sakarya Zaferinden sonra siyasal alanda büyük bir etkinlik başladı. Bu kez Yunanlılar, Türk Ordusunun taarruza geçeceğinden korkarak endişelenmişlerdir. Batılı bağlaşıklarından, özellikle İngilizlerden tekrar yardım istediler. Ancak artık kimseden yardım alamadılar. Yunan Ordusu böylece, giriştiği büyük macerada, emperyalistlerin oyununa gelmiş oluyordu.

Batılılar, Türk ve Yunan Devletlerine yalnız mütareke önerdilerse de bu tarafımızdan kabul edilmedi. Bu sıralarda Rusya ile aramızdaki ilişkiler daha olumlulaştı. Örneğin Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile imzalanan antlaşma, Sakarya Zaferinden sonradır. Fransızlar da, Ankara Antlaşmasını imzaladılar. İtalyan-Fransız siyaseti İngilizler karşısında Türklerle birleşti. Böylece artık, bütün dünya kamuoyunun desteği ile güçlü bir duruma geçen Türk Devletinin karşısında, yalnız bir Yunanistan kalmıştı. Anlaşıyor ki Sakarya Zaferi, Türk İhtilâlinin başarı bilançosunda, en ağır ve şanlı yeri almaktadır.

Büyük Taarruz, Dumlupınar Meydan Muharebesi ve Kesin Zaferi:

Sakarya Meydan Muharebesinde yenilgiye uğrayan düşman Ordusu, bütün Cephe boyunca ileri müfrezelerimizle izlendiği gibi, özellikle güneyden, sol kanattan ilerletilen ve piyade ile pekiştirilen süvari tümenleriyle Sivrihisar ve Afyonkarahisar yönlerinde takip edildi. Bu izlemeler sırasında düşmanın yan ve gerilerine yapılan taarruzlarla önemli kayıplar verdirildi. Düşman bu baskı altında Eskişehir - Kütahya - Afyonkarahisar genel çizgisine çekilmiş ve 27 eylülünden itibaren savunma tertibi olarak buraları berkitmeye başlamıştı.

Türk Başkomutanlığının amacı, kesin sonuçlu bir taarruza geçerek düşmanı yerleştiği mevzilerden atmak ve onu yok etmektir. Ancak, son darbenin indirilebilmesi için Yunan Ordusunun maddi güç yönünden sağladığı üstün durumun yarattığı dengesizliği gidermek gerekiyordu.

Ordunun silâh, araç ve gereç eksiklikleri yanında, Sakarya'da hemen hemen tükenen cephaneye şiddetle ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçların giderilmesi ve bir taarruz ordusunun kurulabilmesi ise oldukça uzun bir zamana bağlı idi.

Yurdun kaderini belirtecek olan bu kesin sonuçlu taarruz için ülkenin bütün kaynaklarından yararlanmak ve hiç bir şeyi ihmal etmemek gerekti. Bu arada Ruslardan alınan yardımı sürdürmek, Fransa'dan da maddi destek sağlamak gerekebilirdi. Nitekim, başarılı bir dış siyaset izlenerek bu yardımlar sağlandı. Bunlardan başka Doğu ve Güney Cephelerinde serbest kalan kuvvetler, özellikle Doğu Cephesinden topçu birlikleri ve cephanesi batıya kaydırıldı. Bu arada Ordunun örgütlenmesi işi de yeniden ele alındı. Ancak, bir Yunan taarruzuna karşı da uyanık bulunuldu. Seçilen savunma mevziinin berkitilmesine de devam ediliyordu.

Konya ve Ankara'dan ^{Cephesine} doguya doğru demiryolu yoktu. Mevcut olan pek az karayolu da bakımsız ve haraptı. Birliklerin, Batı Cephesine ülkenin en uzak yeri olan Doğu Anadolu'dan yaya, cephanenin hayvan sırtında veya kağnılarla Ankara , Konya demiryoluna getirilmesi ve buradan da cepheye ulaşabilmesi için dört-beş aylık bir zamana ihtiyaç vardı. Yolların azlığı, bozukluğu, mevsimin de kış olması bu zamanı daha da uzatıyordu. İstanbul depolarındaki silâh ve cephanenin ve topların işgal kuvvetlerinin elinde bulunması da bir zorluktu. Bu malzemeden yararlanmak gerekti. Binlerce sandık cephanenin, topun ve silâhın işgal altında bulunan Anadolu kıyılarına geçirilmesi kolay değildi. Birçok güçlükler içinde, İstanbul'daki yurtsever memurlar ve özellikle ulaşım ile ilgili fedakâr deniz işçilerimizin çabaları ile bu güç iş de belirli bir zamanda başarıldı. Gene bu sıralarda birliklerimiz sıkı bir eğitime uyruk tutuldular. Özellikle taarruz eğitimi yapıldı. Süvari birlikleri de güçlendirildi.

Orduya
X hatları

Aralıksız olarak yapılan bu hazırlıklar sırasında Türk basını, ve özellikle işgal altında bulunan İstanbul basını Kurtuluş Savaşını destekleyen yazıları ile tarihi görevini yerine getirmiştir.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, çeşitli zorluklara rağmen bütün işleri yürütmüştür. Onun karşısında olanlar şimdi de hemen taarruz edilmesini istiyorlar, Başkomutanlık yetkilerinin süre bakımından uzatılmasında türlü zorluk çıkarıyorlardı. 5 Mayıs 1922 günü, Gazi'nin hastalık nedeniyle Meclis'te bulunmamasından yararlananlar, Kanun'un süresini uzatmadılar. Böylece Ordu komutansız kaldı. Mustafa Kemal Paşa, komutayı bırakmadı. 6 Mayıs günü Meclis'te yaptığı konuşmada Ordunun başsız kalmasının ne demek olduğunu anlatarak "Düşmanın karşısında bulunan Ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh bırakmadım, bırakmam ve bırakmayacağım" dedi ve böylece süreyi tekrar uzattı. 20 Temmuz günü de TBMM, süresiz olarak Başkomutanlık yetkilerini uzattı. Ulusun ölüm - kalım günlerinde, sırf kişisel amaçlarla Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl zorluklarla karşı karşıya bulunduğunu bu olay açıkça göstermektedir.

Yunanlılar, Sakarya yenilgisinden sonra, tekrar saldırıya girişmemekle beraber, Türk Ordusunun kesin amaçlı bir taarruz yapıp kendilerini mevzilerinden söküp atabilecek güçte olduğunu sanmıyorlardı. Savaşı Anadolu'da uzatarak, Batılı bağlaşıklarının çıkarlarına uygun bir girişimi ile iyi bir sonuç alabileceklerini umuyorlardı. Gerçekten bu sıralarda Batılılar Türklere karşı bir barış taarruzu yapmışlar ancak bundan bir sonuç elde edilememiştir.

Batı Cephesinin hazırlığı umut verici bir biçimde ilerlediğinden Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, yakın bir zamanda taarruz edileceğini Ordu ileri gelenlerine açmış ve taarruz kararını 1922 yılı Haziran ayında vermişti. Başkomutan, Temmuz sonunda Akşehir'deki Batı Cephesi Karargâhına giderek komutanlarla tekrar görüşmüş, Ağustos ayı içinde taarruz edileceğini bildirerek 6 Ağustos günü Ankara'ya dönmüştü.

İki Tarafın Kuvvetleri:

Türklerin Batı Cephesinde iki ordu (beş kolordu), bir süvari kolordusu, kolordu yetkisinde Kocaeli Grubu, ordu bağlı birlikleri ile lojistik destek birliklerinden kurulu kuvvetler bulunuyordu. Bunların tümü 18 piyade ve beş süvari tümeni idi. Bu kuvvetlerin genel mevcudu; 8 658 subay, 199 283 er, 100 352 tüfek, 2 025 hafif ve 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 5 282 kılıç ve 10 uçaktan ibaretti.

Yunan Ordusunun kuruluşu ise, üç kolordudan kurulu, 12 piyade, bir süvari tümeni, ordu bağlı ve lojistik destek birliklerinden ibaretti. Bunların

genel mevcudu, 6 564 subay, 218 432 er, 90 000 tüfek, 3 139 hafif ve 1 280 ağır makineli tüfek, 418 top, 1 300 kılıç ve 50 uçaktan oluşmuştur.

Ana hatları ile iki tarafın planları şöyle idi:

Türk Genelkurmayının amacı asıl kuvvetleri ile Yunan Ordusuna güney kanadından taarruz ederek bir imha meydan muharebesi yapmaktı. Bunun için Afyon güneyinde, Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan alanda düşmanı en duyarlı yerinden vurarak çabuk bir sonuç alınması düşünülmüyordu. Taarruz niyetimiz, taarruz günümüz, özellikle kuvvetlerimizin Şuhut ilçesi etrafındaki dar alanda toplanmaları düşmandan gizlenerek çabuk ve baskın biçiminde bir taarruz yapılacaktı.

Yunanlılara gelince; 1921 eylül ayı sonlarından itibaren Cevizli - Kırız dağı - Hamidiye - Sarıkavakça dağı - Tandır - Bozdağ çizgisinde savunma düzeni alarak berkitim yapmışlardı. Böylece Afyon - Eskişehir bölgelerinde stratejik savunma yapacaklardı. Yunan Ordusu, Türk taarruzuna karşı bu bölgeyi savunabilmek için kanatlarını kuzeyde Gemlik körfezine, güneyde de Çivril - Çal doğusundaki Menderes ırmağı dirseğinden itibaren Büyük Menderes'i önüne alarak Ege kıyısına kadar 700 km. uzatmak zorunda kalmıştı.

Muharebenin Oluşu ve Gelişimi:

Başkomutan taarruz emrini vererek Ankara'ya döntükten sonra, 20 ağustosa kadar orada çalışmalarını sürdürmüştü. 20 ağustosta gizlice, Cephe Karargâhının bulunduğu Akşehir'e geldi. Burada Genelkurmay Başkanı Fevzi, Cephe Komutanı İsmet Paşalarla ve diğer komutanlarla taarruzun bütün ayrıntılarını saptadıktan sonra 26 ağustos 1922 sabahı kesin taarruz emrini verdi. Bu emrin verilmesi ile, komutanlar, subaylar ve erler kesin sonuç gününün gelmiş olduğunu anlayarak büyük bir sevinç içinde son hazırlıkları yaptılar. Ordunun inancı ve morali çok yüksekti.

24 ağustosta, Başkomutan ile Batı Cephesi Komutanı, savaş karargâhları ile taarruz bölgesindeki küçük Şuhut kasabasına geldiler. Bu güne kadar, asıl saldırısı yapacak olan kuvvetler (onbir piyade ve üç süvari tümeni) gece yürüyerek büyük bir düzen ve sessizlik içinde Afyon güneyinde, Akarçay ile Ahır dağları arasında toplanarak tertiplendiler.

26 ağustos sabahı, Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Kocatepe'ye, muharebe yönetim yerine geldiler. Sabah saat 0530'da başlayan ve giderek yoğunlaşan topçu hazırlık ateşi ile büyük taarruz başladı. Akşama kadar şiddetle ve aman vermeyen saldırılarla Yunanlıların bir yıldır berkittikleri ilk ve en güçlü mevziler tüm olarak ele geçirildi. 27 ağustosta taarruza devam edilerek düşman kuzeye atıldı.

30 ağustosa kadar süren kesin sonuçlu çarpışmalarla Yunan kuvvetleri doğudan ve güneyden 2 ve 1 nci Ordularımızla, kuzeyden ve batıdan Sü-

vari Kolordumuzla kuşatılarak Dumlupınar kuzeyinde Aslıhanlar bölgesinde yok edildi. Düşman asıl kuvvetlerinin batıya, İzmir'e doğru kaçmasına imkân verilmedi.

30 ağustos günü Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği bu muharebeyle (Başkomutan Muharebesi), Yunan Ordusunun asıl kuvvetleri ~~tüm~~ olarak yokedilmiştir.

Anadolu'daki Yunan Ordusu, Başkomutan Muharebesi ile son nefesini vermişti. 31 ağustos günü Başkomutan, Genelkurmay Başkanı Fevzi, Batı Cephesi Komutanı İsmet ve Ordu Komutanları Yakup Şevki (Org. Subaşı) ve Nurettin Paşalarla Yunan Ordusunun imha edildiği Çal köyü dolaylarındaki muharebe alanını ve son durumu inceledikten sonra, kaçabilen düşman bölümlerinin şiddetle izlenmesi, Uşak demiryolu yönünde kaçan bazı düşman bölümleri ile Eskişehir civarındaki grubun imha edilmeleri için tedbirler aldı. Artık muharebenin son dönemi başlamıştı. İzleme (takip) hareketinin başlaması için Başkomutan ordularına bu emri verdi: "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" demiydi. verdiği emirde;

Düşman asıl kuvvetleri ile birlikte yenildiği halde Eskişehir dolaylarındaki ve Afyon demiryolu boyunca çekilme durumunda bulunan birliklerin de muharebe dışı edilmeleri zorunlu idi. Düşmanın Anadolu'ya yeniden takviye birlikleri getirmesine ve onların Batılı dostlarının herhangi bir askeri girişimine imkân verilmemeli idi. Bunun için şiddetle ve hızla eylemin (harekâtın) sürdürülerek, Batı Anadolu'nun Akdeniz'e kadar Yunanlılardan temizlenmesi şarttı.

Gerçekten, ordularımız asıl kuvvetleri ile Uşak'tan batıya, İzmir'e doğru ilerleyerek rastladığı her yerde düşmanı perişan etmiştir. Böylece Batı Anadolu Yunanlılardan temizlenmiştir. Yunanlılar bu sırada son cinayetlerini işliyorlardı. Hızla kaçarlarken geçtikleri her yerleşim yerini taş üstünde taş bırakmamacasına yıkıp yakıyorlar, kadın, çocuk dinlemeden herkesi öldürüyorlardı. Bu korkunç cinayetlerin Yunan Ordusunun alnına sürdüğü kara leke hiç bir zaman çıkmayacaktır.

Başkomutan Muharebesinde ve izleme (takip) hareketlerinde Yunanlılardan binlerce esir alındı, çok sayıda silâh, araç, gereç ele geçirildi. Ordumuzun harebe biçimini almış Uşak'a zaferle girdiği gün, (2 eylül), kuvvetleri ~~tüm olarak~~ yok edilen Yunan Ordusu Başkomutanı General Trikopis ile başka büyük rütbeli Yunan subayları da ele geçirilerek Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önüne çıkarıldılar.

Geniş bir cephe ile batıya ilerleyen Ordumuzun, ileri birlikleri düşmanla çarpışarak 9 eylülde İzmir'e girdi. ~~Bir gün sonraki~~ sabah da Başkomutan İzmir'e geldi. Bu sıralarda, yenilgiyi zamanında öğrenemeyen ve

teslim olmuş komutanlarından emir alamayan, Menderes dolaylarındaki bir Yunan tümeni esir edilerek İzmir'e getirildi.

Diğer taraftan, Eskişehir'deki düşmanı geriye atan 3 ncü Kolordumuz Bursa doğusunda direnmek isteyen düşmanı ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu düşman grubunun bir tümeni Mudanya dolaylarında esir edildi. Bir bölümü de perişan bir durumda Bandırma'dan ve Kapıdağı yarımadasından gemilere binerek kaçtı.

18 eylül 1922'de Batı Anadolu'da hiç bir Yunan askeri kalmamıştı. Bu büyük başarılı temizleme işleminden sonra bir bölüm kuvvetlerimiz İzmit'ten İstanbul yönüne, bir bölümü ise Çanakkale'ye yaklaştı. Burada bulunan İngiliz birlikleri ile karşı karşıya gelindi. Bu olayın doğurduğu bunalım biraz aşağıda incelenecektir.

Türk Ordusunun 26 ağustos'ta başlayan büyük taarruzu, böylece 15 - 20 gün gibi kısa bir sürede 200 000 kişilik Yunan Ordusunun yok edilmesi ve Batı Anadolu'nun tüm olarak temizlenmesi ile sonuçlanmıştı. Böyle bir zafer dünya savaş tarihinde pek ender görülen bir olaydır.

Baştan sona kadar en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş hazırlanarak büyük bir yetenekle yönetilmiş ve kesin bir zaferle sonuçlandırılmış olan bu taarruz, Türk Ordusunun, Türk subaylarının ve komuta kurulunun yüksek güç ve kahramanlığını bir kez daha tarihe geçiren çok büyük bir eserdir.

Bu eser aynı zamanda böyle bir orduyu ve Gazi Mustafa Kemal Paşa gibi dâhi bir başkomutanı yetiştiren Türk ulusunun özgürlük ve bağımsızlık sevgisinin ölmez bir anıdır.

9. Zaferin Hukukî Sonucu:

a. Mudanya Mütarekesi:

Büyük Taarruzu izleyen günlerde bütün Batı Anadolu düşmandan temizlenmiş, 18 eylül 1922 tarihinde hiç bir yerde tek Yunan eri bile kalmamıştı. 4 ve 7 eylül tarihlerinde Yunanlılar, Anadolu'nun boşaltılması esası üzerinden mütareke yapılmasını bağlaşıklarına bildirmişlerdi. Ancak askeri eylemimiz öylesine hızlı gelişmişti ki, bu öneriler üzerinde fazla düşünülmeden, Anadolu Ordumuz tarafından Yunanlılardan temizlenmişti. 18 eylül tarihinde, artık Anadolu'nun boşaltılması söz konusu değildi. Yalnız Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya sorunları vardı.

Büyük Taarruz sırasında bazı birliklerimiz İzmit ve Çanakkale'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin karşısına kadar ilerlediler ve ateş uzaklığını da aşarak onların tam önlerinde durdular. Durum çok kritikti. Doğu Trakya ve İstanbul'un kurtarılması için Ordumuzun bu birlikleri aşması gerek-

Tarihî bir belge
Türk Ordusu'nun
yazdığı
X

ti. Bunun için de silâhlı bir çatışmadan kaçınılamazdı. İngilizler, boğazları ve Doğu Trakya'yı Türklere bırakmak istemiyorlardı. Üstümüze saldırtıkları Yunan Ordusunun yok edilmesinden sonra, hiç olmazsa bu bölgeleri elde tutmak için direniyorlardı. Özellikle Lloyd George Hükümetinin devrilmekten kurtulması, ortak İngiliz - Yunan çıkarlarının en az derecede de olsa korunması, ancak bu yolla mümkündü. İngilizler, sözü geçen yerlerdeki birliklerini kuvvetlendirmeye başladılar. Ancak, yeni bir savaşı hiç istemeyen Fransızlar ve İtalyanlar, İngilizleri yalnız bıraktılar, Çanakkale ve İzmit'teki kuvvetlerini de uzaklaştırdılar. İngiltere'nin dominyonlarından istediği yardım da, reddedildi. Böylece İngiltere ile Türkiye karşı karşıya kalmış oluyorlardı. İngiliz Hükümeti sonuna kadar diretmeye kararlı idi. Kabineleri devamlı olarak toplanıyor, Londra - Paris - İzmir [22] arasında yoğun diplomatik etkinlik oluyordu. İngiliz Hükümeti, Türkiye'deki temsilcisi General Harrington'a kesin emir vererek, kendi kuvvetleri üzerine yürüyüp ateş açılırsa hemen karşılık verilmesini istedi. Öte yandan İstanbul'un Türklere bırakılmasına razı oldu. Diğer taraftan Türk Hükümeti de Boğazların serbestliğine karşı olmadığını belirtince, bütün mesele Doğu Trakya üzerinde düğümlendi. Başkomutan, gururlu ve zafer kazanmış ordusunu tutamayacağını, bu nedenle Doğu Trakya'nın en kısa sürede kendilerine teslimini istiyordu. Türk Hükümeti çok haklıydı. Doğu Trakya'da Yunanlıların bir tümeni vardı. Ayrıca Makedonya ve Epir'deki kuvvetleri de her zaman doğuya kaydırılabilirdi. Nitekim Meriç boyunca savunma tedbirleri de alınmaya başlanmıştı. Bu Yunan kuvvetlerinin Batı ve Doğu Trakya'daki Türk çoğunluğuna karşı bir katliama girişmesi düşünülebilirdi. Aslında ne Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri, ne de özü ve çoğunluğu imha edilmiş olan Yunan Ordusunun Trakya'daki birlikleri Türk Ordusu için askerî yönden bir tehlike değillerdi. Ancak, düşmana zaman ve fırsat verilmemeli idi. Tehlikenin büyüklüğü, İngilizlerle doğrudan doğruya savaşa girmek ihtimalinden doğuyordu. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, son gücü ile savaşı kazanmış Türk ulusunu sonu bilinmez bir maceraya sürükleyebilirdi. Ulusun savaşımlardan neler çektiğini ve bu zaferi nasıl kazandığını bilen Gazi Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları kesin barışı sağlamayı istemekte haklıydılar. Zaferi kazanmıştık. İngiltere'yi ustalıkla bir siyasetle yapıpalnız bırakmıştır. Bundan barış alanında yararlanmak gerekti.

Büyük Zaferi içten destekleyen Fransız kamuoyunun baskısı, Rusya ve İtalya'nın siyasi yardımları ile sonunda mütareke için görüşülmesine karar verildi. Mondros Mütarekesinin hâlâ yürürlükte olduğunu iddia eden İngiltere sonunda yumuşadı. Ancak aradaki gergin hava henüz ortadan kaldırılmış değildi. Bu hava içinde 3 ekim günü Mudanya'da, Batılı bağla-

[22] Başkomutan 10 eylülünden beri İzmir'deydi ve bütün temaslar onun kanalı ile yürütülüyordu.

sık devletler, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri bir araya geldiler [23]. Uzun, tartışmalı geçen, zaman zaman bunalımlı safhalar atlatan Konferans sonunda bir anlaşmaya varılarak 11 ekim 1922'de Mütareke imzalandı. Hayrete değer nokta, Yunan delegelerinin bu metne imza koymamalarıdır. Onlar Mütareke'nin, çeşitli konulardaki güvenlik tedbirlerini yetersiz görmüşlerdi. Böylece Türk - Yunan savaşını bitiren antlaşmada, Yunanlıların imzası yoktu. Mütarekenin uygulanması İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine bırakılmıştı. Bu garip durum 14 ekimde Yunanistan tarafından düzeltilti ve bu tarihte yayınlanan hükümet beyannamesi ile "Mütareke protokoluna katılmaya Yunanistan'ın kendisini mecbur gördüğü" belirtildi.

Mudanya Mütarekesi 14/15 ekim gecesi yürürlüğe girecek ve bu andan itibaren Türk-Yunan Silâhlı Kuvvetleri arasındaki çarpışmalar duracaktı. Yunan kuvvetleri Doğu Trakya'dan hemen çekilmeye başlayacaklar ve 15 gün içinde burayı boşaltmış olacaktı. TBMM Hükümetinin jandarma birlikleri Trakya'ya geçerek buranın asayişini sağlayacaklardı, ancak bu kuvvetlerin mevcudu, subayları ile birlikte 8 000 kişiyi aşmayacaktı. Trakya'nın devir ve teslimi sırasında çıkması mümkün olayları önlemek üzere burada Bağlaşık Devletlerin kurulları ile 7 taburluk birlikleri bulunacaktı. Bu kurullar ve birlikler, Trakya'nın Türklere teslim edilmesinden itibaren 30 gün içinde geri çekileceklerdi. Türk Silâhlı Kuvvetleri, barış imzalanıncaya kadar Trakya'ya geçmeyecekler, Çanakkale'de ve Kocaeli yarımadasında saptanan çizgide duracaklardı. Buralardaki işgal kuvvetleri barış imzalanıncaya kadar kalacaklardı.

Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra, Türk birliklerinden 16 seçme tabur hazırladı ve jandarma biçiminde Trakya'ya gönderilmek üzere düzenlendi. 19 ekim 1922 tarihinde, Başkomutanlık Olağanüstü Temsilcisi atanan Refet Paşa büyük gösteriler ve sevinç coşkunlukları arasında İstanbul'a girdi. Böylece yeni Türk Devleti, yıllarca karanlık boğuşmalar yaptığı İstanbul'da da hukuken varlığını göstermiş oluyordu. Refet Paşa Trakya'nın teslim alınması işi ile de görevlendirildi. Kısa bir süre içinde de Doğu Trakya Türk yönetimine kavuştu.

[23] Konferansa katılan temsilciler:

TBMM Hükümeti adına : İsmet Paşa

İngiltere adına : General Harrington

İtalya adına : General Mombelli

Fransa adına : General Charpy

Yunanistan adına : General Mazarakis

Ancak Yunan temsilcisi Konferans'a katılmamış, Mudanya'da bir gemi içinde kalarak, görüşlerini Bağlaşık Devletler temsilcilerine yazılı olarak iletmıştır.

Mudanya Mütarekesi, yeni Türk Devletinin, uluslararası alanda büyük başarısıdır. I. Dünya Savaşından yenik çıkan ve yaşama imkânını yitiren Osmanlı Devletinin imzaladığı Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşmasından sonra, yapılan insanüstü mücadelenin sağladığı zaferle bu kez Türkler "galip" olarak, düşmanlarının karşısına çıkıyorlardı. Türk Devletini o güne kadar tanımak istemeyen İngilizler bu mütarekeyi imzalamakla direnişlerinden vazgeçiyorlardı. Böylece yeni Türk Devleti, I. Dünya Savaşının ezici sonuçlarından sıyrılmış ulusumuzu devletlerarası eşit haklara sahip kılan bir varlık durumuna sokuyordu. Şimdi en önemli sorun amacı yalnız bir ateşkes olan mütarekeden sonra, onurlu bir barış yaparak, iç düzende gerekli değişiklikleri sağlamak yoluna girilmesi idi.

Batılı bağlaşıklık devletler 27 ekim 1922 günü TBMM Hükümetine barış konferansının 13 kasımda, İsviçre'nin Lozan şehrinde başlamasını önerdiler. Mudanya görüşmeleri sırasında, Başkomutan adına İsmet Paşa, konferansın İzmir'de yapılmasını istemişti. Bu öneri kabul edilse idi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konferansa katılması mümkün olur, Türk tarafı siyasi bakımdan daha güçlü duruma gelebilirdi. Ancak bağlaşıklar "tarafsız bir yerde barış görüşmeleri yapılması hususunda" direndiler ve sonuçta Lozan üzerinde karar kılındı.

b. Lozan Konferansı ve Barışı:

Konferans Öncesi:

Lozan'da yapılması kararlaştırılan barış görüşmelerine TBMM Hükümeti ile birlikte, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti de çağrılmıştı. Batılı bağlaşıkların böylece daha ilk safhada Türkler arasında ikilik çıkartmak istedikleri anlaşılıyordu. Onlara göre, Sevr Barışının yalnızca bir düzeltmesinden ibaret olacak yeni antlaşmayı, Osmanlı Hükümetinin de imzalaması doğaldı. Bağlaşıklar TBMM'nin kurulmasından itibaren, Türk ulusunun egemenliğine kavuştuğunu, hele zaferin kazanılmasından sonra Osmanlı Devletinin Türklerle hiç bir ilgisi kalmayan köhne bir yönetici kadrosundan başka bir şey olmadığını anlamamışlardı. İstanbul'daki Hükümetin barış görüşmelerine çağırılması, Ankara'da büyük bir kırgınlık yarattı. Hele Sadrazam Tefvik Paşa'nın, hiç çekinmeden, TBMM Hükümeti ile Lozan'da "nasıl işbirliği yapılacağını" Ankara'dan sorması bu kırgınlığı daha da artırdı. Sadrazam, zaferin kazanılmasından sonra artık İstanbul ile Ankara arasındaki anlaşmazlığın bittiğini, bundan böyle elbirliği ile çalışılması gerektiğini söylüyordu. Tefvik Paşa'nın bu girişimi Vahdeddin ile etrafındakilerin, gerçekleri anlamaktan ne denli yoksun ve utanmaz olduklarını göstermesi bakımından ibrete değer. Gazi Mustafa Kemal Paşa, bunalımdan kurtulmanın tek yolunu Osmanlı saltanatının kaldırılmasında buldu. Bu fırsattan gereği gibi yararlandı. Barış antlaşmasının çıkarılmaya uygun biçimde yapılması için bunun TBMM Hükümetince

yürütülmesini, Osmanlı Devletinin zaten çoktan beri ortadan kalktığını, bu gerçeğin bir kanun olarak belirtilmesinin yeteceğini söyledi. Ateşli görüşmelerden sonra 1 kasım 1922'de Osmanlı saltanatı kaldırıldı. Böylece yüzlerce yıl Türkleri yöneten bir ailenin artık salt sözde kalmış yetkileri de yok oldu. İstanbul'daki Padişah yalnız halife sıfatını taşıyacaktı. Geleceğin kendisi için hiç iyi gözükmediğini anlayan Vahdeddin de 17 kasım 1922'de İstanbul'dan kaçtı. Abdülmecid adlı Veliahdı TBMM, Halife seçti. Bütün bu olayların hukukî ve siyasal önemleri, III. Bölümde açıklanacaktır. Burada söylenilmesi gerekli nokta, saltanatın kaldırılması ile Lozan'daki temsilcilik sorununun çözümlenmiş olmasıdır.

Bu sorunun çözümlenmesinden sonra, TBMM Hükümeti adına Lozan'daki görüşmelere kimlerin katılacağı konusu karara bağlandı. O zamanki Vekiller Kurulu Başkanı Rauf Bey (Orbay) Lozan'a kendisi gitmek istiyordu. Hatta Başkomutandan İsmet Paşa'nın kendisine askerî sorunlarla ilgili danışman olarak verilmesini istemişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın Lozan'da danışman olarak bir şey yapamayacağını, ondan yararlanılmak isteniyorsa baştemsilci seçilerek gönderilmesini söyledi. Başkomutan, Türk Devletini Lozan'da en iyi biçimde ancak İsmet Paşa'nın temsil edebileceğini düşünmüştü. Özellikle Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin yürütülmesinde gösterdiği olgunluk ve başarı, İsmet Paşa'yı bu bakımdan yükseltmişti. Ankara'nın genç kadrosunda, gün geçirmiş, tecrübeli, diplomasi kurallarını tanıyan kimse yoktu. En iyi diplomatlar İstanbul'da idiler. Ancak eski Osmanlı Devleti içinde yetişmiş bu diplomatların yeni Türk Devletini de temsil etmeleri sakıncalı idi. Bu durumda, Ulusal Kurtuluş Savaşının bütün sıkıntılı ve acı günlerini tatmış, düzenli ve disiplinli bir asker olan İsmet Paşa, Türkiye'nin baştemsilcisi atandı. İsmet Paşa, böylece askerlikten ayrıldı ve Dışişleri Bakanı oldu. Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler de ikinci temsilci seçildiler. Ayrıca 21 danışman, 2 basın danışmanı, 10 tane de yazman ve çevirmen, Türk Temsil Kurulunu oluşturuyordu. Danışman, yazman ve çevirmenlerin, genç Türk Devletinin en becerikli ve bilgili aydınları arasından seçilmesine çaba harcanmıştı.

Türk Temsil Kurulu Başkanlığına, Lozan'a hareketlerinden önce kısa bir direktif verildi. Bu direktifin metni şöyledir (Sadeleştirilmiştir) :

"1. Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu bahis konusu olamaz. Olursa görüşmelerin kesilmesini gerektirir.

2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olarak ortaya çıkacak güçlükler için Vekiller Kurulundan talimat alınacaktır. Petrol ve diğer konulardaki ayrıcalıklar sorununda İngilizlere bazı iktisadî çıkarlar sağlanması görüşülebilir.

3. Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine imkân oranında son derece çalışılacaktır. Sınır şöyle olmalıdır: Resi İbni-Hayr'dan başlayarak Harm, Müslimiye, Meskene, ve sonra Fırat yolu, Dirizor ve sonunda Musul ili güney sınırına ulaşır.

4. Adalar: Duruma göre hareket edilecek, kıyılarımıza pek yakın ufak - büyük bütün adalar mutlaka elde edilecek, başarı sağlanmazsa Ankara'dan sorulacak.

5. Doğu Trakya'nın Batı Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.

6. Batı Trakya: Misak-ı Milli uygulanacaktır.

7. Boğazlarda ve Gelibolu yarımadasında yabancı askerî kuvvet kabul edilemez. Eğer bu konudaki görüşmelerin kesilmesi gerekirse, kesilmeden önce Ankara'ya bilgi verilecektir.

8. Kapitülasyonlar kabul edilemez. Eğer görüşmelerin kesilmesi gerekirse, yapılır.

9. Azınlıklar: Esas, değişimdir.

10. Düyunu Umûmiye (Devlet Borçları): Bu borçların Türkiye'den ayrılan ülkelere dağıtımı, Yunanlılara devri, yani savaş tazminatına (tamiyat) karşılık tutulması, olmadığı takdirde yirmi yıl ertelenmesi. Düyunu Umûmiye yönetimi kalmayacaktır. Güçlükler çıkarsa, sorulacaktır.

11. Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır.

12. Yabancı Kurumlar: Türk Kanunlarına uyruk tutulacaktır.

13. Türkiye'den ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin özel maddesi yürürlüktedir.

14. Cemaatler ve İslâm Vakıflar Hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır."

Bu kısa, fakat kesin talimattan anlaşıldığına göre, TBMM Hükümeti iki konuda hiç bir pazarlığa girişmek niyetinde değildir. Bunlardan birisi doğuda Ermenilere toprak bırakılmasıdır. Gerçi Ermenilerle yapılan Gümri Barışı ile bu sorun çözümlenmişti. Ancak Batılı bağlaşıkların bu konuyu tekrar ortaya atması bekleniyordu. Diğer ise, Osmanlı Devletinin çöküş sebeplerinden en önemlisi olan kapitülasyonların kaldırılması idi. TBMM Hükümeti her iki konunun da ulusal bağımsızlık ilkesi ile asla bağdaşmayacağını bildiğinden, gerekirse barış görüşmelerinden çekilmekte kararlı idi. Diğer konularda ise, elverişli şartlarla pazarlığa girişmenin mümkün bulunduğu kanısında idi. Nitekim böyle olmuştur.

Lozan'da, Türk Temsil Kurulunun görevi çok ağırdı. Bu konferansta yalnız Yunanistan ile hesaplaşılmayacak, yüzlerce yıl sürüp giden Doğu

Sorunu çözümlenecekti. Osmanlı Devletinin çöküp giderken bıraktığı pek çok önemli sorun tasfiye edilecekti. Ancak bu yapılırsa, yeni Türk Devletinin tam bağımsızlığından söz edilebilirdi. Bu sorunlarla bütün dünya ilgiliydi. Lozan'da karşımızda bulunan İngiltere, Fransa, İtalya, yüzlerce yıl Osmanlı Devletini sömürmüşlerdi. Çıkarlarını sonuna kadar savunmakta kararlı idiler. Konferansa zaman zaman görüşlerini bildirmek için katılan bazı Balkan devletleri de, özellikle Trakya sorunlarını kendi çıkarları açısından savunacaklardı. Yunanistan, İngiltere tarafından en iyi biçimde savunulacaktı. Konferans'a katılan diğer devletler Romanya, Yugoslavya ve Japonya da doğrudan doğruya özel çıkarlarına göre görüşmelerde oy kullanacaklardı. Bazı konuların görüşülmesine katılan Rusya'yı ise yalnız Boğazlar Rejimi ilgilendiriyordu. Bu bakımdan Türkiye'yi destekler gibi görünmesine rağmen, kendi yararlarının zedelenebileceği her öneride Türkiye'yi yalnız bırakabilirdi. Böylece, Konferans'ta yapayalnızdık. Türk Temsilciler Kurulu, onurlu bir barış yapabilmek için insanüstü bir çaba harcamak zorunda idi.

Konferans:

Türk Temsilciler Kurulu 11 kasım 1922 günü akşamı Lozan'a geldi. Önceden varılan anlaşmaya göre, Konferans 13 kasımda başlayacaktı, ama başka hiç bir devletin temsilcisi ortalıkta yoktu. İsmet Paşa'nın bu durum karşısındaki tepkisi çok sert oldu. İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanlıklarını acı bir biçimde protesto etti. Sonuçta bu devletler özür diletiler ve Konferans'ın 20 kasımda toplanacağını bildirdiler. Daha ilk adımda yapılan bu eylemin Türklerin sınırlarını bozmak gibi bir amacı olduğu düşünülebilir. Ayrıca, Batılı bağlaşıkların Konferansta güdecekleri ortak yolda tam anlamı ile anlaşamadıklarını da göstermektedir. İsmet Paşa 14 kasım günü Paris'e giderek Fransız yetkilileri ile görüştü. Nihayet 20 kasım 1922 salı günü Konferans Lozan'da toplanabildi. Tarafsız İsviçre Devlet Başkanının yaptığı açış konuşmasından sonra İngiliz Baştemsilcisi Lord Curzon, Konferans hakkında açıklamalarda bulundu ve İsmet Paşa'ya söz verdi. İsmet Paşa, bu konuşmasında bağımsızlık ve egemenlik davasına verdiğimiz önemi belirtti. "Çok acı çektik, çok kan akıttık, bütün uygar uluslar gibi özgürlük ve bağımsızlık istiyoruz" dedi. İsmet Paşa'nın yaptığı bu konuşma, öylesine kesin ve açıktı ki, karşı taraf temsilcileri, Konferansta "Sevr Barışının düzeltilmesinin" söz konusu olmayacağını anladılar. Hatta İngiliz Baştemsilcisi Lord Curzon ile Yunan Baştemsilcisi Venizelos, "Bu sert ve kırıcı konuşması ile İsmet Paşa Konferans'ı çıkmaza götürecek adımı atmıştır" diyerek hemen hücumla geçtiler. Konferans'ta üç komisyon kuruldu. Birinci komisyon ülke, sınır ve Boğazlar sorunlarıyla; ikinci komisyon, azınlıklar ve yabancılar sorunlarıyla; üçüncü komisyon da, iktisadî ve malî sorunlarla uğraşp, tarafların uyusabilecekleri ta-

sarıları hazırlayacaklardı. Konferans'ta bazı sorunlar kolay çözümlendi. Ancak önemli konularda uyusulmakta büyük güçlük çekiliyordu. Bazı konularda ise hiç anlaşma olmuyordu. Bunlar şu sorunlardır:

- Rumeli sınırında, Edirne'nin bir mahallesi olan Karaağaç ve dolayları bize verilmiyordu. Bunun gerekçesi, Mudanya'da sözü geçen bölgenin bizce istenmemesi, ve buraların daha önce 1913 tarihli Türk - Bulgar antlaşması ile elimizden çıkmış olması idi.
- Boğazlar Sorunu.
- Askersizleştirilecek bölgeler üzerinde bağlaşıkların denetleme hakkı istemeleri.
- Musul Sorunu. Musul tarafımızdan istenmekte, ancak İngiltere buna karşı çıkmaktadır.
- Düyunu Umumiye Sorununda, yalnız, Birinci Dünya Savaşından önceki borçlarımızın, bizden ayrılan ülkelere bölüştürülmesi ileri sürülüyordu.
- Bizden savaş masrafı isteniyor, Yunanistan'ın ise bize işgal tazminatı ödeyemeyeceği belirtiliyordu.
- 1914'ten itibaren, Türkiye'de bulunan yabancılar için savaştan doğan tazminat ödenmesi isteniyordu.
- Kişisel tazminatlar için karma mahkemeler kurulması, gümrük kapitülasyonları dışındakilerin bazı hafiflemelerle sürdürülmesi isteniyordu.
- Azınlıkların haklarının denetlenmesi ileri sürülüyordu.

Bütün bu konularda, Türk Temsilciler Kurulundan önemli tavizler isteniyordu. Ayrıca Batı Trakya'da Wilson ilkelerine göre plebisite (halkoyu) başvurulması da kabul edilmiyordu. Türklerin hazırladığı çeşitli taslaklar, karşı önerilerle reddediliyordu. Sonuçta Konferans bu belirtilen konularda uyusmaya varılamadığı için 4 şubat 1923 tarihinde kesildi. Temsilci kurulları ülkelerine döndüler. Bu arada Türk Ordusu, Boğazlar, Trakya ve Musul üzerine gerekirse harekete geçmek için hazırlandı. Durum gergindi. İsmet Paşa, TBMM'nde geniş açıklamalarda bulundu. Yoğun diplomatik temaslar yapıldı. Sonuçta, yeni bir savaştan her tarafın zararlı çıkacağı düşünüldüğü Lozan'da 23 nisan 1923'te tekrar toplandı.

Konferans'ın ikinci döneminde karşı taraf daha anlayışlı idi. Nitekim İngiliz Baştemsilcisi Lord Curzon'un Lozan'a gelmemesi iyi bir işaret sayılıyordu. Pürüzlü noktalar hızla çözümlendi. Bu arada biz de, barışın sağlanması için bazı fedakârlıklarda bulunuyorduk. Sonuçta, ortak bir taslak hazırlandı. Yalnız, Yunanistan'dan istenecek tamirat ve Trakya sınırı üzerinde daha anlaşılabilirliği. TBMM Hükümeti, tamirattan asla vazgeçilmemesi konusunda ısrar etmesini Baştemsilcimize bildiriyordu. Ancak bu

konuda, karşı taraf çok kararlı idi. Sonuçta Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın duruma el koyması üzerine, Hükümet ile Baştemsilci arasındaki anlaşmazlık çözümlendi. Karaağaç ve dolaylarının bize verilmesine karşılık, tamirattan vazgeçildi. Bu biçimi ile Barış Antlaşması 24 temmuz 1923'te imzalandı.

Lozan Barış Antlaşması:

Esas Antlaşma 143 maddedir. Boğazlar ve Trakya konuları ise ayrı birer metinle düzenlenmiştir. Gene, "İkamet ve Adli Selâhiyet", "Ticarî İşler", "Türk - Rum Azınlık Değişimi", "Savaş Esirlerinin Karşılıklı Geri Verilmesi", "Af", "Yunanistan'daki İslâm Malları", "Sağlık İşleri", "Adalet İşleri", "Osmanlı Devleti Zamanındaki Bazı Ayrıcalıkların Düzenlenmesi", İngiliz, Fransız, İtalyan Kuvvetlerinin Türkiye'yi Boşaltmaları", "Karaağaç, İmroz, Bozcaada'nın Boşaltılması", "Yunanistan'daki Azınlığımızın Korunması" konularındaki düzenlemeler ayrı metinlerle yapılmıştır. Barış Antlaşmasına, sonradan Belçika ve Portekiz de imza koymuştur. Esas antlaşma ve diğer metinlerle birlikte Lozan Barışı bir bütündür. Uzun ve ayrıntılı biçimde yazılmış bu metinlerin hepsinin sonucu, şöyle özetlenebilir:

Sınırlar:

Güney Sınırı: Fransızlarla aramızda imzalanan Ankara Antlaşmasında gösterilen sınır kabul edilmiştir.

Irak Sınırı: Irak Sınırı sorunu çözümlenmedi. Bu konuda en önemli nokta olan Musul sorununun dokuz ay içinde İngiltere ile Türkiye arasında dostça çözümleneceği kararlaştırıldı.

Batı Sınırı: Misak-ı Milliye göre kabul edildi. Ayrıca Karaağaç ve yöresi, Yunanistan'dan alınacak savaş tamirati bedeline karşılık elde edildi. İmroz ve Bozcaada ile Tavşan adaları tarafımızdan alındı. Diğer Ege adaları Yunanistan ile İtalya'nın egemenliğinde bırakıldı. Ancak Yunanistan, Midilli, Sakız, Nikarya ve Sisam adalarını askersizleştirecekti.

Kapitülasyonlar:

Antlaşma ile adlî, malî ve iktisadî, yönetsel alanlarda yüzlerce yıl sürüp giden bütün kapitülasyonlar, tüm sonuçları ile toptan kaldırılmıştır. Türkiye'deki yabancı ticarî kurumlar da, Türk kanunlarına kayıtsız - şartsız uyacaklardır.

Azınlıklar:

Bütün azınlıklar Türk uyrukludur. Doğu Trakya ile Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Türkler değiştirileceklerdi. Ancak İstanbul'un yerlisi Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler bu değişime uyruk tutulmayacaklardır.

Savaş Tazminatları:

Birinci Dünya Savaşı dolayısı ile bizden istenen tazminattan, geleceğe bir borç bıkılmadan ve hiç bir şey ödmeden, büyük bir başarı ile kurulunmuştur.

Yunanistan ise, Kurtuluş Savaşı dolayısıyla Türkiye'de büyük yıkıp - yıkmalar ve zulüm yaptığını, bunların askerlik kurallarına, uluslararası geleneklere uymadığını, bu nedenle yaptığının tazmin edilmesi gerektiğini resmen ve açıkça kabulleniyordu. Ancak Türkiye, Yunanistan çok güçsüz ve iktisaden çökmüş durumda olmasından dolayı savaş tazminatı hakkında, Karaağaç yöresini almakla vazgeçiyordu.

Devlet Borçları Sorunu:

1854 yılından başlayarak, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Batı ülkelerinden aldığımız borçlar büyük bir toplam tutuluyordu. Bu borçlar, Osmanlı Devletinin parçalanması ile ortaya çıkan yeni devletlere, gelirleri oranında bölüştürülüyordu. Bize kalan bölümü ise, düzenli taksitlere ayrılmıştı. Bu taksitlerin altın veya sterlin olarak ödenmesini isteyen Batılı devletlerin önerisi kabul edilmemiş, Türk parası ya da Fransız frangı olarak verilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece borç toplamı bir hayli azalıyordu. Borçların ödenmesi üzerinde her türlü yabancı denetim ve gözetimine son verilmişti.

Boğazlar Sorunu:

Dünyanın en önemli siyasal ve iktisadî konularından olan bu sorun, uzun ve şiddetli tartışmalara yol açmış, hatta görüşmelere katılan Rus temsilcisinin gizlice öldürülmesine bile varmıştı. Geçici olduğuna şüphe bulunmayan bu çözüm şu biçimdeydi:

Boğazlardan geçiş:

Askerî olmayan gemiler ve uçaklar:

Barış zamanında geçişleri serbest. Savaşta, Türkiye tarafsız ise gene serbest. Türkiye savaşta ise, tarafsız gemilere ve uçaklara, düşmana yardım etmemek şartı ile, serbest geçiş. Ancak düşman gemilerine ve uçaklarına karşı, Türkiye istediği gibi davranabilir.

Askerî gemiler ve uçaklar:

Barış zamanında, Karadeniz'e doğru geçişte, Karadeniz'de sahili olan devletlerden en güçlü donanmaya sahip bulunanından daha fazla gemi (ve uçak) geçmeyecek. Bunun dışında, savaş gemi ve uçaklarına geçiş serbest. Ancak, bu geçişlerden doğacak sonuçlar, Türkiye için sorumluluk doğurmaz. Savaş sırasında ise, Türkiye'nin tarafsız ya da savaşçı olması durumuna göre, ticaret taşıtları gibi ancak, barış zamanındaki savaş taşıtları hakkındaki sınırlamaya göre hareket olunacaktır.

Boğazların savunulması:

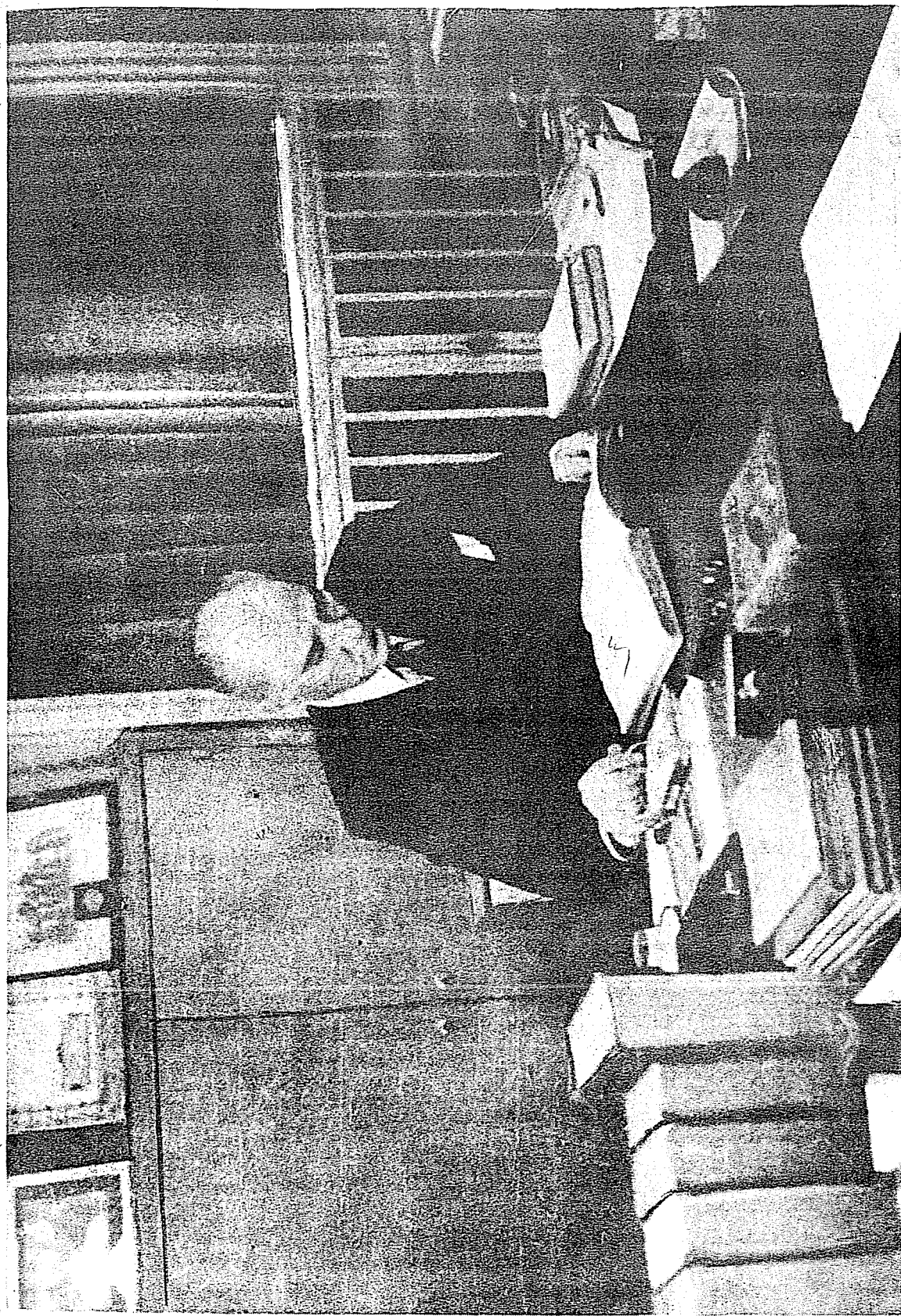
Uluslar Kurumunun garantisi altında, Boğazların iki yakası askersizleştirilecekti.

Boğazlardan geçişleri düzenlemek üzere bir uluslararası kurul oluşacaktı.

Bu önemli sorunda böyle çözümlendi. Rusya, Lozan Barışının yalnız bu bölümünü imzalamıştır.

Bu barışla çözümlenmeyen Musul sorunu ile sakat olarak düzenlenen Boğazlar konusu, başka bazı meselelerle birlikte, Cumhuriyet devrinde safha safha düzeltilmiştir. Yeri gelince açıklanacaktır.

Lozan Barışı, Türk Devleti için büyük bir başarıdır. Bu barışla, çökmüş Osmanlı Devleti yıkıntısı üzerinde kurulu genç Türk varlığı, uluslararası düzende eşit haklara sahip, tam bağımsız ve özgür olma niteliğini, gururla kazanmıştı. Birinci Dünya Savaşını bitiren antlaşmaların hepsi yeniklere dikte ettirildiği halde, Lozan Barışı, bütün umutlarını yitiren, savaşı en ağır şartlarla bitirmiş ulusumuzun dört yıl gibi kısa bir süre sonunda nasıl onurlu bir antlaşma yaparak varlığını kabul ettirdiğinin, tarihte tek örneğidir. Dört yıl içinde, yenik iken yenen olmak ve bütün büyük devletlerin karşısında eşit şartlarla konuşarak, tam bağımsızlığın kazanıldığını ispat etmek, gerçekten akıllara durgunluk veren bir başarıdır.

REIGNING CLAZI MITSUADA WERREY AMAMOTO

APR 19 1964

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen modern ve bütün anlam ve şekliyle uygar bir toplum haline yükseltmektir. Devrimlerimizin esas ilkesi budur”. 1925

ATATÜRK

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DEVRİMİ

Büyük Zaferin kazanılması, saltanatın kaldırılması ve kesin barışın kurulmasıyla, Türk tarihinde yepyeni bir safha açılmıştır. Bu yeni safhanın başlangıcı büyük zorluklar ve sıkıntılarla doludur. Ancak bütün zorluklar önder Atatürk'ün dâhice karar ve eylemleri ile birer birer çözülmektedir.

Lozan Barışının imzalanmasından sonra iki büyük fikir akımı eyleme dönüşmek için birbiriyle çarpışmaya başlamıştır. O güne değin, yurtdışından düşmandan kurtarılması yolunda işbirliği yapan çeşitli fikir ve eylem adamları, şimdi şu iki kutba bölünmüşlerdi:

O günlerde en güçlü ve çok taraftarı olan bir akıma göre, Ordunun ve Başkomutanın işi bitmiştir. TBMM Hükümeti, eski Osmanlı düzenini sürdürmek üzere çalışmaya başlamalıdır. Bu konuda da iki biçimde düşünenler vardır: Saltanat kaldırılmış ve ulusal egemenlik ilkesi onun yerine geçmiştir. Ancak Türk ulusu, İslâmdır. İslâmların başı olan Halife de işbaşındadır. Hep birlikte Halifenin etrafında toplanmalıdır. Ancak onun önderliği ile ulusal birlik sürdürülebilir. Bu biçimde aynı zamanda bütün İslâm dünyasında itici ve üstün bir rol oynamak da mümkündür. Bu genel düşünce akımı içinde ikinci tür fikir sahipleri, saltanatın da geriye getirilmesi yolunda eyleme geçmek taraftarı idiler. Özellikle aşırı yobazlar, en ufak bir fırsat çıktığı zaman, Halifeyi, padişah olarak tanıtmaktan çekinmeyeceklerdi. Pek çok aydın özellikle ilk formül üzerinde birleşmiş gibiydi. İstanbul basınında aydınları bu yolda çalışmaya zorlayan pek çok yazı çıkıyordu. Saltanatın geriye getirilmesini, aşırı uçlar dışında pek isteyen yoktu. Ancak Halife etrafında toplanmak çok ilgi gören bir fikirdi. Böyle bir devlet yapısında, dinsel kurum ve ilkeler doğaldır ki yaşama olanağı bulacaklardı. Sonuç itibarıyla ulusal egemenlik ilkesi temelinde eski Osmanlı düzeni yaşamasını sürdürecekti. Atatürk'ün çevresindeki pek çok önemli kişinin bile düşüncesi böyleydi. Hatta, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında önemli yapıcı roller oynamış, Atatürk'ün en eski arkadaşlarından Rauf Bey (Orbay) bile bu yoldan başkasını göremiyordu.

İkinci biçim düşünenler ise oldukça azınlıktaydılar. Ancak, bunlar, devrimcilerdi. Bu grubun başında Atatürk'ün bulunduğunu söylemek bile gereksizdir. Atatürk zaferin kazanılması ve barışın yapılması ile yalnız ilk safhanın kapandığını çok iyi biliyordu. Her fırsattan yararlanarak adım adım devrimi geliştirecekti. Bu konuda kendisini destekleyenler, devrimin yapılacağını bilmeseler bile Atatürk'ün attığı her adımın doğru olduğunu kestiren büyük halk yığınları ile, etrafındaki genç bir avuç aydındı. Atatürk zaferden sonra yaptığı geniş nabız yoklamaları ile stratejisinin son biçimini hazırlamıştı. Böylece zaferden sonra devrimciler ile devrimin karşısında olanlar arasında amansız bir siyasal mücadele başlayacaktı.

Zaferin kazanılması, daha önceleri açıklanan devrim kurallarının ya-nılmaz biçimde işlemeye başladığını gösteriyordu. Gerçekten diş karşı ya-pılan ihtilâl başarılmıştı. Ulusal Devlet kurulmuş, emperyalistler ve onların yerli işbirlikçileri kovulmuştu. Yığın halinde, işbirlikçilerin ardında bulu-nanlar ya temizlenmiş, ya da sindirilmişti. Yarı - sömürge Osmanlı Dev-leti yerine, bütün ileri devletlerle hukukça eşit, gururlu, yepyeni, bağımsız bir ülke kurulmuştu. Kurulan bu genç devleti yaşatıp, emperyalistlerin tek-rar oyununa getirmemek için güçlendirmek gerekiyordu. Artık iç - ihtilâl başlıyordu.

A. DEVRİMLERDE LİDERLİK VE KADRO MESELESİ İLE TÜRK DEVRİMİNİN BU BAKIMDAN İNCELENMESİ:

Her devrimin bir yürütücü kadrosu vardır. Bu kadroyu oluşturanların gücü ve birbirleri ile anlaşma yetenekleri, devrimin başarı şansını geniş ölçüde etkiler. Ancak, bu kadroyu eyleme iten, yöneten bir de lider (önder) gereklidir. Devrim geçiren toplumun yapısına göre lider bir veya birkaç kişi ya da bütün üst - kadro olabilir. Liderler ile kadro arasındaki ilişkinin dü-zenlenmesi, devrimin ilkönce fikir (ideoloji) bakımından sağlamlığına, son-ra da liderin kadroyu itme ve yönetme gücüne dayanır. İdeolojisi önceden ortaya konulmuş ve sınırlandırılmış devrimler için kadro - lider arasındaki ilişkiler daha çok bir işbirliği biçimindedir. Ancak, işbirliğini düzenleyen liderin rolü de önemlidir. Rus Devrimi bunun tipik örneğidir. Lenin ile ih-tilâl kadrosu arasındaki ilişki böyle bir biçimdeydi. İdeolojisi daha önce iş-lenmemiş ve sınırlandırılmamış devrimlerde ise, kadroyu oluşturan kişileri ortak bir yola sokmak oldukça zor bir iştir. Fransız İhtilâli de bu ikinci türe bir örnektir. Bu ihtilâlin ideolojisi - kesin bir biçimde işlenmemişti. Ancak uzun süren toplumsal oluşmalar ve bu oluşmalara türlü biçimde yön veren fikir akımlarının sonunda patlak veren ihtilâl gerçek bir liderden yok-sun olduğu için uzun süre yolunu bulamamış ve kadrosu zaman zaman par-çalanmıştır. Bu da ihtilâlin başarı şansını bir süre gölgelemiştir. Fransız İhtilâli güçlü bir liderle daha çabuk sonuca erişebilirdi.

Türk Devrimi de daha çok bu ikinci tür lider - kadro ilişkisi içine girmektedir. Osmanlı Devletinin sosyal ve siyasal yapısının nasıl çöktüğü, bu çöküntü içinde çeşitli fikir akımlarının nasıl doğup geliştiği açıklanmıştır. İşte bu fikir akımlarının içinde, hiç birisi tam bir ideoloji çerçevesine oturmadı. Gerçi bu sosyal ve siyasal olaylarla türlü fikir akımları Türk Devrimini başlatmıştır. İşte Devrimi yürüten güçlü bir liderden yoksun olsaydık, ihtilâlimiz başladığı an sönmeye mahkûm kalabilirdi. Çünkü, Fransız İhtilâlinde fazla olarak biz, ilkönce dışa karşı bir bağımsızlık ve özgürlük savaşı vermek zorunda idik. Böylece bizim Devrimin lideri, çok önemli bir anlam taşımaktadır. O, Osmanlı devrindeki çeşitli fikir akımları içinde en akılcı olanından yararlanmış, ancak bütün Devrim ilkelerini her şeyden önce kendi görüşleri ile yoğurmuştur. O, hem İhtilâlin lideridir, hem de Devrimin ideolojisini parça parça formüleştirmiştir. Yani hem yaratan, hem de yürüten durumundadır. Bu tür bir devrim, dünya tarihinde ilk kez gözükmektedir.

Atatürk'ün, Devrimi başlatıp yürütmek için kullandığı kadro inceleyirsek bu gerçek daha açık biçimde belirecektir:

Ulusal Kurtuluş Savaşının başlangıcında ona inananların sayısı pek azdı. Mücadele gelişip zafere yaklaşıncaya, etrafına her türlü aydın birikti. Ancak zafer ve barıştan sonra tekrar etrafındakilerin sayısı hızla azaldı. Halifenin çevresine toplanarak eski düzeni sürdürmek isteyenler çoğunlukta idi. Bu durumda onu destekleyen bir avuç genç aydın ile birkaç belli başlı komutandan başka kimse kalmamıştı. Onun artık görevini bitirdiğini ileri sürenler arasında en yakın arkadaşları bile vardı. Bu durumda, yapılacak tek şey, Başkomutanı olduğu Orduyu siyaset dışı tutmak ve arkasında bulundurmak, vatani düşmandan kurtardığı için kendisine güvenen halkı darıltmamaktı. Bu iki destek dışında, ona ilk günlerde kimse güç veremedi. Birkaç gazeteci, edip ve bilgin genç ise, Devrimin ideolojisini çizmek gücünden yoksundu. Şu halde denilebilir ki, Devrimin oluşmaya başladığı safhada Atatürk'ün çevresinde tam bir kadro bulunmuyordu. Bu kadroyu zamanla kurmak, yapılan ve yapılacak devrimleri bununla sürdürüp korumak gerçekten çok tehlikeli idi. İşte lider Atatürk bu tehlikeyi göze almış, etrafındaki kadro zamanla ve yavaş yavaş oluşmuştur. Atatürk bu nedenle Cumhuriyeti ve devrimleri gençliğe emanet etmiştir. O inanmıştır ki devrimlerin başında çevresinde bulunan dar ve güçsüz kadro, ancak yeni kuşakların devrimci olarak gelişmesi ile büyüyüp güçlenebilir.

Devrimi tek başına başlatan ve sürdüren Atatürk'ün kişiliği şüphesiz çok büyük özelliklerle dolu idi. Önderimiz, tam anlamı ile bir halk çocuğudur. Çok mütevazı bir ailenin içinden çıkmış, gençliğinin ilk yıllarından itibaren askerlik mesleğine girmiştir. Kendisinin doğal komutanlık vasıflarına sahip olduğu belliydi. Genç bir kurmay yüzbaşı olarak Ordu saflarına

Halk
Çocuğu
D. No

atılmasından itibaren, üzerine aldığı her türlü taktik ve stratejik görevleri büyük başarı ile sonuçlandırdı. Kendisinin doğuştan sahip bulunduğu derin sezgi ve kavrayış gücü dolayısıyla yalnız askerlik sorunları ile ilgilenmiyor, ulusun acı durumunu ortadan kaldırmak, onu sağlam ve onurlu yapmak için hangi yollara başvurulacağını araştırıyordu. Askerlik mesleğindeki yetenekleri ile bu düşünceleri birleşince, onun devrimci yönü ortaya çıkmıştır. Bu kitapta daha önce anlatılan ve ileride anlatılacak Devrim stratejisinin ana hatlarını, daha Birinci Dünya Savaşı sırasında çizmişti. Öylesine ileri görüşlü idi ki, çevresindeki arkadaşlarının en umutsuz zamanlarında, o, hep ilerisine ait hesaplar yapardı. Şu olay O'nun bu niteliğini açıkça göz önüne sermektedir:

8 temmuz 1919 günü, sabaha karşı... Erzurum Kongresi bitmiş, Sivas Kongresinin hazırlıkları ile uğraşılıyor. Yurdun kurtulması için hemen hemen hiç bir umut yok. Yalnız O ve birkaç arkadaşı herkesi zafere inandırmaya çalışıyorlar. Ancak buna inananlar çok az. Atatürk, yakın arkadaşı Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e yaz! diyor. Bundan sonrasını, Mazhar Müfit Bey'den dinleyelim:

— Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sorunuz dolayısıyla söylemiştim. Bu bir.

İki: Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince gerekli işlem yapılacaktır.

Üç: Tesettür (Kadınların sıkı sıkıya kapalı giyinmesi ve erkeklerden kaçması) kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, uygar uluslar gibi şapka giyilecektir.

Bu anda elimden kalem düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu, gözlerin bir takılıştaki birbirine çok şey anlatan konuşmasıydı. Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

— Neden durakladın?

Deyince:

— Darılma ama Paşam, sizin de hayalci yanlarınız var.

Dedim. Gülererek:

— Bunu zaman belirtir. Sen yaz.....

Dedi. Yazmaya devam ettim:

— Beş: Latin harfleri kabul edilecek.

— Paşam yeter, yeter.

Dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edası ile:

— Cumhuriyet ilânını başaralım da, üst yani yeter!

Diyerek defterimi kapattım....."

yapılması, devletin kendisinin devrimsel yapıda olması ile mümkündür. Bu nedenle, Atatürk'ün kurduğu Devletin hangi devrimleri geçirdiğini ve nasıl geliştiğini bilmek, konunun anlaşılmasının ilk şartıdır.

1. Saltanatın Kaldırılması:

Yeni Türk Devletinin siyasal yapısını sağlamlaştıracak ilk adım, saltanatın kaldırılması olacaktı. Ancak, bu ilk adımın atılması kolay değildi. Türk ulusu, tarih boyunca başında bir hükümdarın bulunmasına alışmıştı. Eski Orta Asya Türklerindeki hakanlar, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde "padişah" olarak yaşamışlardı. Eski Türk anlayışına göre, egemenlik kutsal bir kavramdı. Bu kutsallığı gök tanrısı, bir aileye vermişti. Ailenin üyelerinden başkası, ulusu yönetmek hakkına sahip değildi. Türkler, İslâmlığı kabul ettikten sonra, bu kutsal egemenlik kavramı, yeni dinsel kurallarla da desteklendi. Peygamberin vekili olan halifeler, Türk hakanlarına, ulusu yönetmek hakkını, dinsel kurallara dayanarak verdiler. Böylece, eski Türk egemenlik anlayışı, İslâm ilkeleriyle bağdaşınca, saltanatın önemi daha da arttı. Osmanlılar, hem Bizans imparatorlarının kayıtsız - şartsız hükümdarlık etme anlayışını benimsediler, hem de XVI. yüzyıldan sonra kendilerine Halife sanı da vererek, son derece güçlendiler. Yüzlerce yıl süren bu yönetim biçimi öylesine kökleşmişti ki "padişahsız" bir Türk devletin var olabileceğini, yalnız halk değil, birçok aydın bile düşünemiyordu. Bu nedenle Atatürk, egemenliği, padişaktan alıp, gerçek sahibi olan ulusa verme işini, pek dikkatli ve ihtiyatlı biçimde gerçekleştirmiştir. 23 nisan 1920'de kurulan yeni Türk Devleti, egemenliğin ulusa ait olduğunu kabul edince, Padişah ile TBMM arasında garip bir ilişki doğacaktı. Nitekim böyle oldu. Milletvekilleri bir yandan, egemenliğin ulusa aitliğini belirtirlerken, bir yandan da Padişaha bağlı olduklarını söylüyorlardı. Atatürk zafere doğru adım adım koştukça, bu sorunun çözülmesi biraz daha kolaylaştı. Düşmanlarla işbirliği yapan bir hükümdarın, zaferi kazanan yeni Türk Devletine baş olması artık kabil değildi. Ancak, ya başka bir Osmanlı prensi ya da Atatürk'ün kendisi "padişah" olmalı idi. Her iki çözüm yolunun da, ulusal egemenlik ilkesi karşısında tutarlı yanı yoktu. Lozan Konferansı arifesinde, İstanbul'daki Padişah Hükümetinin, barış görüşmelerine çağırılması, Atatürk'e beklediği fırsatı verdi. Bütün aydınların düşüncesi adaletli bir barış yapılması üzerinde düğümlendiği sırada, saltanat sorunu kestirme yoldan çözümlenecekti. TBMM 30 ekim 1922 günü verdiği bir kararla [1] "Osmanlı İmparatorluğunun hayatının sona erdiğini, İstanbul'daki Padişahın tarihe karıştığını" belirtti. Ancak, bu karardan sonra, TBMM içindeki gerici ve yobaz milletvekilleri büyük hoşnutsuzluk içine girdiler. Bunun üzerine durumu daha kesin biçimde çözümleyecek yeni bir karar tasarısı hazırlandı. Tasarının Ortak Komisyonunda görüşülmesi sırasında,

[1] Karar No: 307.

işlerin yeniden çıkmaza girmek üzere olduğunu anlayan Atatürk, bir sıranın üstüne çıkarak şöyle konuştu: "Egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ile, tartışma ile verilmez. Egemenlik ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı. Bu durumu altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganlara hadlerini bildirerek egemenlik ve saltanatını, ayaklanarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olup - bittir. Bahis konusu olan, ulusa saltanatını egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, meselesi değildir. Mesele zaten olup - bitmiş bir gerçeğin ifadesinden ibarettir. Bu, mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulüne uygun biçimde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir." Bu konuşma üzerine Ankara Milletvekili Hoca Mustafa Efendi, "Afedersiniz Efendim, biz meseleyi başka bir görüş açısından inceliyorduk. Açıklamalarınızdan aydınlandık. Mesele, Ortak Komisyonca çözümlenmiştir" dedi. Atatürk'ün bu çıkışı dikkate değer. Sabırla ve adım adım amacına yaklaşırken, önüne çıkan son zorluk karşısında hemen ihtilâlciliğini göstermekte, karşısında bulunanlar da onun otoritesine baş eğmektedirler. Böylece 1/2 kasım 1922 gecesi, verilen bir kararla [2], İstanbul'un işgali tarihi olan 16 mart 1920'den itibaren Saltanatın "ebediyen" kalkmış bulunduğu belirtildi. Yalnız halifelik sorunu henüz çözümlenmemiştir. Halifelik hakkı Osmanlı ailesi için saklı tutuluyordu. Bu aile üyeleri içinde kimin halife olacağını TBMM kararlaştıracaktı. Halife seçileceklerin "bilimsel ve ahlâkî açıdan" düzgün ve iyi karakterli olmaları gerekti. Türkiye Devleti, Halifelik makamının dayanağı idi.

Saltanatın 16 mart 1920 tarihinden itibaren yok sayılması yerine bunu 23 nisan 1920'ye götürmek, daha yerinde olurdu. Çünkü ulusal egemenlik ilkesinin uygulanmaya başlamasından itibaren kişisel egemenlik sona ermişti. Ancak bu ufak ayrıntı bir yana, verilen kararla, 16 mart 1920 tarihinde Saltanatın kalkmış sayılması, TBMM ile kurulan düzenin asla geçici olmadığını anlatmış bulunuyordu. Böylece Devrimin ilk adımı atılmış oldu.

TBMM daha yeni halifeyi seçmeden, 17 kasım gecesi, Vahdeddin, İngiliz Donanmasına sığınarak yurt dışına kaçtı. Dikkate değen nokta, kendisinin İngiltere'ye sığınırken halife sıfatını kullanmış olmasıdır. Bunun üzerine TBMM 18 kasımda verdiği bir kararla [3], Vahdeddin'in halife

[2] Karar No: 308.

[3] Karar No: 313.

olmadığını belirtti. 20 kasım tarihli kararı ile de [4], Osmanlı ailesinden Abdülmecid'i halife seçti. Böylece Devrimin siyasal cephesinin bir safhası simdilik kapanmıştı.

2. Cumhuriyetin İlânı:

Saltanatın kaldırılmasından Cumhuriyetin ilânına kadar geçen bir yıl, çok önemli siyasal gelişmelerle doludur. Bu gelişmeler Cumhuriyetin ilânı ile sonuçlandığı için ilkönce kısaca onlara göz atmak gerekmektedir.

a. Cumhuriyetin İlânını Hazırlayan Olaylar:

Saltanatın kısa bir süre içinde ve Atatürk'ün otoritesinin baskısı ile kaldırılması, devrim konusunda fikri olmayan, körü körüne eski düzenin içinde yaşamak taraftarı büyük bir kütlenin sert tepkisi ile karşılandı. Meclis içinde ve dışında Atatürk'e karşı açık bir cephe alınmaya başlandı. Özellikle İstanbul'un tutucu basını bu konuda geniş ve etkili yayınlarda bulunuyordu. Atatürk'ün zaman zaman verdiği demeçler, devrimlerin başladığı ve sürdürüleceğini gösteren işaretler taşıyordu. Bu durumda, Devrim karşı olanların yapacakları ilk iş, Atatürk'ü güçsüz bırakmaya çalışmaktı. Gerçekten, 2 aralık 1922'de Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Salâhattin ve Canik Milletvekili Emin adlı kişiler, TBMM'ne Seçim Kanununun değiştirilmesiyle ilgili bir önerge verdiler. Bu önergeye göre, milletvekili olabilmek için: "Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerlerin birisinde doğmak veya seçim bölgesi içinde devamlı oturmak gerektir. Göç edenler ise, belirli bir yerde beş yıl devamlı olarak oturduktan sonra, milletvekili seçilebilir".

Bu önerge doğrudan doğruya Atatürk'ü hedef tutuyordu. Büyük Önder söz aldı. Şöyle konuştu: "Ne yazık ki, doğum yerim bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. Ayrıca, herhangi bir seçim bölgesinde beş yıl devamlı oturamadım. Fakat bu böyle ise, bunda benim hiç bir kasit ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün ülkemizi, ulusumuzu yok etmek isteyen düşmanlara, eylemlerinde başarı kazanmaktan, kısmen engel olunamamasıdır. Eğer düşmanlar emellerinde tüm olarak başarı kazansalardı, Tanrı saklasın, bu önergeye imza koymuş efendilerin bile yurtları sınır dışında kalabilirdi. Eğer beş yıl devamlı olarak bir seçim bölgesinde oturamadıysam, bu da vatana yaptığım görevler dolayısı ile dir. Eğer, önergedeki şartı elde etmeğe çalışsaydım İstanbul'u kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki savunmamı yapmamaklığım gerekirdi. Eğer ben bir yerde beş yıl oturmak zorunda kalsaydım, Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır yönüne ilerleyen düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vatan görevini yapmamaklığım gerekirdi. Bu efendilerin istediği şartları kazanmak isteseydim, Suriye'yi bo-

saltan orduların enkazından Halep'te bir ordu oluşturarak düşmana karşı savunma yapmamam ve bugün Ulusal Sınır dediğimiz çizgiyi fiilen tespit etmemem gerekirdi.

Sanıyorum ki, ondan sonraki çalışmalarımı herkes bilmektedir. Hiç bir yerde beş yıl oturamayacak kadar çalıştım. Ben sanıyordum ki, bu hizmetlerimden dolayı ulusumun sevgisini kazandım. Şu hale göre, bu sevgiye karşılık vatandaşlık haklarından yoksun kılınacağımı asla hatırıma getirmezdim. Sanıyorum ki, yabancı düşmanlar beni öldürmek yolu ile yurdumdaki hizmetimden beni ayırmaya çalışacaklardır. Fakat hiç bir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki, yüce Meclis'te iki - üç kişi bile, aynı düşüncede bulunabilsin. Şu halde, ben anlamak istiyorum, bu efendiler, seçim bölgeleri halkının ciddi olarak fikir ve duygularını temsil etmekte midirler?

Yine bu efendilere karşı söylüyorum; milletvekili olmak sıfatı ile bütün ulusun temsilcisidirler. Ulus bu efendilerle aynı fikirde midir?

Efendiler, beni vatandaşlık haklarından yoksun kılmak yetkisi bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden, resmen, Yüksek Kurulunuza ve bu efendilerin seçim bölgeleri halkına ve bütün ulusa soruyorum ve cevap istiyorum."

Doğrudan doğruya Atatürk'ün kişiliğine yöneltilmiş, pek akılsızca bu önergeye, onun verdiği cevap, gerçekten acı, hüznü ve üzücüdür. Onun karşısında bulunanların, insanlık ve yurt duygularıyla hiç ilişkileri olmadığını da göstermektedir.

Bu kanun önerisi, iki bakımdan Atatürk'ün işine yaramıştır. İlk önce, Meclis çoğunluğu bu önergeyi lânetlemiş; ayrıca, yurt içinde ona duyulan bağlılık birdenbire daha çok artmıştır. İkincisi, Atatürk'ün, devrimleri yürütmek için, güçlü bir siyasal kuruluşa kesin biçimde ihtiyaç duymasıdır. Böylece 6 aralık 1922'de, o güne kadar "Birinci Grup" ya da "Müdafaa-i Hukuk Grubu" denilen ve yalnız Meclis içinde çalışan, üyeleri arasında tam bir anlaşma olmayan kuruluşun ortadan kaldırılarak, yerine "Halk Fırkası" adlı bir siyasal parti kurulacağı bildirildi. 13 ocak 1923'te Atatürk, kuracağı parti hakkında temaslar yapmak, aydınları yoklamak ve Orduyu denetlemek, yurdun dertlerini yakından incelemek için uzun bir yolculuğa çıktı. Bu yolculuğunda, çizdiği devrim stratejisinin ana noktalarını, oldukça açık ve seçik biçimde belirtti. Örneğin, 18 ocakta İzmit'te Türk Devletinin gelecekteki yapısını anlattı. 19 ocakta aynı şehirde yaptığı büyük basın toplantısında, kendisine karşı olan önemli İstanbul gazetecilerini, Devrim ilkeleri üzerinde aydınlatmaya çalıştı. 3 şubatta İzmir'de kadın haklarını savundu, medreselerin gereksizliğini açıkladı. 17 şubatta gene İzmir'de "Türkiye İktisat Kongresi" ni açtı. Bu kongrede ulusal iktisat siyaseti üzerinde ortak çalışma hedefleri saptandı... Bütün bu yoğun etkinlik içinde

Atatürk, dinsel devlete karşı henüz açıkça hücumu geçmemiştir. Ancak konuşuklarından çıkan anlamlar gelecek için pek ilerici gözüküyordu. Bu işaretiler, Devrim karşısında onları bunaltıyor ve onları daha fazla etkinliğe zorluyordu.

Atatürk, devrimlerin yürütülmesi için TBMM'nin yenilenmesi gerektiğini düşünüyordu. İlk Meclis, Kurtuluş Savaşını yönetmiş, ancak tarihsel görevini de bitirmişti, yıpranmıştı. Atatürk'ün karşısında bulunanlar yola gelmemişti. Yeni ve dinç bir meclisle işlerin yürütülmesi gerekiyordu. 1 nisan 1923'te yeni seçimlere gidilmesi kararlaştırıldı. 8 nisanı Atatürk, kuracağı partinin çalışma ilkelerini açıkladı. Bu ilkelere göre, Parti, şu esasları kabul ediyordu: "Egemenlik ulusundur", "TBMM'den başka hiç bir makam, ulusun işlerine karışamaz", "Bütün kanunların yapılmasında, yönetiminde ve her türlü yönetsel ayrıntılarda, genel eğitimde, iktisatta, ulusal egemenlik esasları içinde çalışılacaktır", "Saltanatın kaldırılması hakkındaki karar değişmez ilkedir". Parti, çalışma programında mahkemelelerin ve kanunların düzeltilmesi, bankaların güçlendirilmesi, demiryollarının çoğaltılması, aşar denilen ve köylüyü ezen verginin kaldırılması, öğretimin ve eğitimin birleştirilmesi, askerlik süresinin indirilmesi gibi yurdun önemli dertlerinin çözüm yollarını getiriyordu.

24 temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalandı. Böylece Atatürk'ün durumu daha da güçlendi. Ancak İsmet Paşa ile arasındaki anlaşmazlık yüzünden Vekiller Kurulu Başkanı Rauf Bey görevinden çekildi. Yerine Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Ali Fethi (Okyar) getirildi (13.8.1923). Rauf Bey bundan sonra Atatürk'ün karşısına çıkacak, istemediği halde Devrimi sevmeyenlerin önderi durumuna getirilecektir.

9 ağustosta Halk Fırkası (Bugünkü adıyla Cumhuriyet Halk Partisi) kuruldu. Atatürk böylece, kadro sorununun çözümünde bir adım attı. Partisi, devrimci ve ilerici kişilerin mücadele aracı olacaktı. Bu parti ile seçimlere gidildi. Her yerde Halk Fırkası adayları kazandılar ve 11 ağustosta yeni Meclis toplandı.

Meclis'te kesin çoğunluk Halk Fırkasının elinde idi. Zaten o anda yurtda başka siyasal parti yoktu. Siyaset alanında yükselmek isteyen herkes, fikirleri ne olursa olsun, Atatürk'e hoş gözükerek Halk Fırkası aracılığı ile milletvekili olmuştu. Meclis'te gergi, ilkinde olduğu gibi bir yobazlar grubu bulunmuyordu. Ancak, Atatürk'ün karşısında olanlar önemli bir sayıda idiler. Bunlar, özellikle Lozan Barışını eleştirerek Rauf Bey'in etrafında toplanıyorlardı. Siyasal hırslarını yitirmemiş, eski İttihat ve Terakki Partisi üyeleri de bu çizgi arkasına geçmişlerdi. Atatürk'ün etrafında, O'na gerçekten inanan bir avuç arkadaşı vardı. Bir de olayları, "en güçlü" nün ardında izlemek isteyen fırsatçı politikacılar Atatürkçü görünüyordu.

Cumhuriyetin ilânı arifesinde yurdun siyasal durumu böyle idi. Ancak, saltanatın kaldırılmasının Devletin genel yapısında açtığı bir boşluk da vardı. Bunu kısaca açıklamak gerekmektedir:

TBMM kurulduğu zaman, yeni Devletin bir başkanı yoktu. Padişah sözde tanınıyordu. Ancak Atatürk ustaca yollarla ve olayların gelişmesi ile Padişahla Meclis'i karşı karşıya getirmişti. Yeni Devletin başkanlığa ilişkin önemli işlerini de TBMM'nin başı olarak kendisi yerine getiriyordu. Saltanat kaldırılınca devlet biçiminin ne olacağı üzerinde tartışmalar başladı. Ulusal egemenliğe sahip olan TBMM'nin yapısı nasıl bir devlet biçimi gösteriyordu? Özellikle tutucular, Halifenin durumunun güçlendirilerek onu bir çeşit devlet başkanı olarak göstermek istiyorlardı. Bu gerçekleşirse, saltanat geri gelecek demekti. Bu ihtimalin gerçekleşmesine engel olmak için Devletin, bir cumhuriyet olması gerekiyordu. Devletin başı Cumhurbaşkanı olursa, saltanatçıların istekleri bir ölçüde önlenebilirdi. Zaten kurulduğu andan beri yeni Devletin yapısı cumhuriyete benziyordu. Bütün sorun, birkaç ayrıntıyı formülleştirmekti. Ancak, "cumhuriyet" kelimesinden pek çok aydın ürküyordu. Bunlar ulusal egemenliğe sahip TBMM'nin başı olarak hep Halifeyi görmek istiyorlardı.

b. Cumhuriyetin ilânı:

Bir anayasa sorununun ortaya çıkardığı bunalım, Atatürk'e ikinci adımı atmak fırsatını verdi:

İkinci TBMM içindeki karşıcılık günden güne güçleniyordu. Bunlar doğrudan doğruya Atatürk'e saldırmaya cesaret edemiyorlar, Vekiller Kurulu Başkanını hırpalıyorlardı. Sonuçta Ali Fethi Bey görevden çekildi. Anayasaya göre bakanların Meclis tarafından teker teker seçilmesi gerekiyordu. Meclis içinde hiç kimse bakanlıklar için çoğunluk sağlayamaz durumdaydı. Atatürk bu durumdan ustalıkla yararlandı. 26 ekimde başlayan bunalım sürerken, arkadaşları ile yaptığı kısa bir görüşmeden sonra, cumhuriyetin ilân edilmesine karar verdi. Böylece bunalım giderilirdi. Çünkü, cumhuriyet ilân edilince, bir cumhurbaşkanı seçilecekti. Cumhurbaşkanı, Meclis içinden birisini başbakan atayacak, o da gene milletvekillerinden seçeceği bakanlar ile kabineyi kuracaktı. Bu kabine Cumhurbaşkanınca onayınca, hükümet oluşmuş sayılacaktı. Güvenoyu almak için gelecek zaman içinde hükümetin gerekli çoğunluğu sağlamak yolunda girişimlerde bulunmak imkânı vardı. Böylece, hem güçlü bir hükümet kurma olanağı doğuyor, bunalım sona eriyor, hem de devlet biçimi üzerindeki sonuç gelmez tartışmalar bitmiş oluyordu. Bu konuda hazırlanan Anayasa değişikliği derhal Parti Grubundan geçirildi. 29 ekim günü TBMM tarihsel günlerinden birisini yaşadı. Önemli tartışmalar oldu. Pek çok milletvekili, bunalımdan kurtulmanın tek yolunun cumhuriyetin ilânı olduğunda birleştiler. Buna karşı

çıkmaq isteyenler de Atatürk'ün kesin kararını bildikleri için seslerini çıkarmadılar. Böylece, 29 ekim 1923 günü saat 2030'da, yeni Türk Devletinin bir cumhuriyet olduğuna karar verildi. Atatürk oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhuriyetin ilânı aynı gece yurdun her yerine bildirildi. Her yanda yüzbir kez top atılarak, bu önemli gün kutlandı. Ertesi gün Atatürk, İsmet Paşa'yı başbakanlıkla görevlendirdi. Böylece, Türk tarihinde bir kez daha yeni bir safha açılıyordu.

3. Halifeliğin Kaldırılması:

Ⓐ Halifelik Sorunu:

1517 yılından beri Osmanlı ailesinin elinde bulunan "Halifelik" hakkının gerçek anlamını açıklamadan, Atatürk'ün bu konuda yaptığı devrim anlaşılamaz.

Bilimsel açıdan yapılacak bir inceleme, Halifeliğin dinsel değil siyasal bir anlam taşıdığını gösterir:

Peygamber, sağlığında, yeni kurduğu devletin her türlü işlerini de yönetiyordu. O, hem bir peygamber hem de bir devlet başkanı idi. Peygamber'in ölümü ile, yeni kurulan Arap Devleti başsız kaldı. Onun koyduğu esaslara göre, işleri yürütecek birisi gerekti. Bu nedenle, ileri gelen Arap büyükleri toplanarak, başlarına, Peygamber'in akrabası ve ülküdaşı Ebubekir'i geçirdiler. Ebubekir, Peygamber'in yerine geçmişti. Bu nedenle O'nun "halef"i (ardgeleni) idi. Böylece İslâm Devletinin başkanına "Halife" denildi. Peygamber, kendisinin son Tanrı elçisi olduğunu belirtmişti. O'nun ölümü ile İslâm dininin, Tanrısal yanı kapanmıştı; yani artık Tanrı, bir başkası aracılığı ile insanlara seslenmeyecekti. Böylece halifeler, Peygamber'in yalnız yöneticilik sıfatına vekil olmuşlardır, yoksa dinsel sıfatına değil. Halife, İslâm Devletini, din esaslarına göre yöneten normal bir devlet başkanıdır. Nitekim, İslâm Devletini geliştiren ve onu belli başlı bir güç durumuna getiren ilk dört halife tam bir cumhurbaşkanı gibi davranmışlardır. Bu devreden sonra kurulan Emevî ve Abbasi devletlerinde halife, bu kez bir hükümdar olarak görüldü. Kurulan Arap İmparatorluğu Bizans ve Sasanî devletlerindeki mutlak egemenlik anlayışından esinlendi ve halife tam bir hükümdar durumuna geldi. Ancak, dikkate değer ki, o gene yalnız siyasal bir kişidir. Tanrının Elçisi'ni dinsel bakımdan temsil etmez. Fakat halifeler, otoritelerini sürdürmek için kendilerine dinsel sıfatlar da yakıştırdılar ve din esaslarına dayanan toplumdaki halk, halifeyi dinsel bir kişi olarak da gördü.

İslâm kamu hukukçuları, siyasal bir kurum durumuna gelmiş Halifeliğin şartlarını da saptadılar. Özellikle el-Maverdi (Öl:1058) adlı hukukçunun saptadığı şartlar, İslâm dünyasında uyulması gerekli bir kural haline geldi. Bu şartların en önemlisi, halifenin, Peygamber soyundan gelmesi, ya-

ni Kureys kabilesi içinden çıkmasıdır. Gerçekten hem ilk dört halife, hem de Emevî ve Abbasî halifeleri, Kureys kabilesine mensuptular.

Otoritelerinin en fazla olduğu devirlerde bile, halifeler tüm İslâm dünyasında tam bir egemenlik kuramamışlardır. Halifelik siyasal bir kurum olduğu için, çeşitli zümreler, onları tanımamıştır. Özellikle Şîler, halifeyi asla kabul etmemişlerdir. Onlara göre Peygamber'den sonra Ali halife olacaktı. Bu nedenle Şîler yalnız Ali'nin ailesinin halifelik hakkını kabullenmişlerdir. Abbasî İmparatorluğu XII. yüzyılda zayıflayınca halifenin siyasal gücü de yok oldu. O artık, sadece Sünnî İslâm dünyasının saygı gösterilen bir sembolü idi. Devlet parçalandı. Bağımsız İslâm devletlerinin başları, ondan hükümdarlık haklarını satın alıyorlardı. Yani halifelik, İslâm dünyasındaki Sünnî hükümdarların egemenliklerini onaylayan bir makamdan başka birşey değildi. 1258 yılında Moğol Hakanı Cengiz oğullarından Hülâgü Bağdat'ı işgal etti. Orada bulunan son Abbasî Halifesi Mutasım'ı, bütün ailesi üyeleri ile birlikte öldürttü. Bu tarihten itibaren halifelik ortadan kalkmış oldu. Abbasîlerin pek uzak soydaşı olan bazı kişiler, birtakım İslâm hükümdarlarınca siyasal güç aracı olarak kullanıldı. Ancak, halifelik o hükümdarların bir siyasal oyuncağı olmaktan ileri gidemedi. Böyle bir halifeyi Mısır Memlûkları Devletinde de görüyoruz. Yavuz Selim 1517'de Mısır'ı alınca orada Mütevekkil adında bir halife buldu. Bu adamın elinde, İslâm dünyasının kutsal saydığı ve bugün de "Emanat-ı Mukadderse" diye anılan, siyasal önemi büyük bazı eşyalar vardı. Yavuz bu adamı, kutsal eşyalarla birlikte Istanbul'a getirdi. Eşyalar Saray Hazinesine kondu. İslâm dünyasının pek önem verdiği bu emanetlerin İstanbul'da bulunmasından başka, Osmanlı saltanatının halifelikle hiç bir ilgisi yoktur. Nitekim, Mısır'dan getirilen halife öldükten sonra, uzun bir süre Osmanlı padişahları kendilerini halife saymadılar. Gerçekten, Kureys kabilesinden olmadıkları için böyle bir girişime hakları da yoktu.

Osmanlı Devletinin güçsüzleşmeye başladığı sıralarda, padişahlar, halife sanını da kullanmaya başladılar. Böylece, devamlı olarak savaşılan Batı'ya karşı, bütün İslâmîliği temsil ettikleri yolunda siyasal bir üstünlük kurmaya çalıştılar. Ayrıca, İslâm dünyasını bu yolla birleştirip bir siyasal yeni güç kazanmaya da uğraştılar. Ancak Devletin sınırları dışındaki İslâmlar, Osmanlı hükümdarlarının halifelik iddialarını ciddiye almadılar. Böylece, o, yalnız bir "Osmanlı Halifesi" olarak kaldı.

Osmanlı Halifeliğinin ne denli güçsüz ve anlamsız bir makam olduğu, özellikle Birinci Dünya Savaşında belirdi. II. Abdülhamid halife sıfatı ile bazı girişimlerde bulunmuştu. Bu girişimleri Osmanlı Halifesi adına sürdüren İttihatçılar, "Kutsal Cihat" ilân edilirse, bütün İslâmların Osmanlı Devleti etrafında toplanacağını, böylece, savaşta büyük bir güç kazanacağımızı sandılar. Oysa iş tersine gelişti. İslâmlar, Halife etrafında toplan-

madıkları gibi, Osmanlı vatandaşı olan Araplar İngilizlerin yanında yer aldılar, hatta Türk Ordusunu arkadan vurdular. İslâm olan Araplar, Halifenin Ordusundan oluk oluk Türk kanı akıttılar. İngiliz ve Fransız sömür-gelerinden toplanan askerler arasında Müslümanlar da vardı ve bunlar Türk Ordusuna karşı savaşıyorlardı. Böylece, savaş bittiği zaman, Osmanlı Halifeliği de fiilen (de facto) ortadan kalkmıştı.

b. Halifeliğin Kaldırılmasını Hazırlayan Olaylar:

Atatürk, halifeliğin kaldırılması gerektiğini biliyor ve bunu planlıyordu. Şöyle diyordu: "Ben kişisel saltanatın kaldırılmasından sonra, başka unvanla aynı nitelikte bir makamdan ibaret kalması gereken halifeliğin de ortadan kalkmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun elverişli zaman ve fırsatta söylenilmesini doğal buluyordum." Atatürk, her zamanki gibi, olayların gelişmesini bekledi.

Halifeliğin kaldırılması, genç Türk Cumhuriyeti için zorunlu idi. Cumhuriyet ilân edilmişti. Onun yanında, dinsel hiçbir gücü bulunmayan bir makamda, Osmanlı ailesinden birisinin oturması mantıksızlıktı ve Devletin geleceği için zararlı idi. Nitekim, saltanatın kaldırılıp Cumhuriyetin de ilân edilmesinden şaşkına dönen tutucu çevrelerin tek dayanak noktası Halifelikti. Devrim karşısında olanlar, Halife Abdülmecid'in etrafında toplanıyorlardı. Bu adam, kendisini yavaş yavaş güçlü duymaya başlamıştı. İngilizlerin etkisi ile Hindistan Müslümanları ona bağlılıklarını bildiriyorlardı. Halife, ilk günler kuşkulu iken, pek çok devlet adamının ve basının kışkırtmaları ile yavaş yavaş kendine güvenmeye başlamıştı. Atatürk'ün ikaz ve tavsiyelerine uymuyor, gösterişli merasimler düzenliyor, basına iddialı demeçler veriyordu. İstanbul'daki, Ulusal Hükümetin temsilcisi Refet Paşa bile Halife'ye yanaşmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşında büyük yararları görülmüş, ancak Atatürk'ün devrimci fikirlerinin karşısında olan Refet Paşa, Halifeye değerli bir at hediye etmiş ve şöyle demişti: "Bu hayvanın Halife Hazretlerince takdir edilmesini Tanrının bir lütfu olarak kabul edeceğim." Halifenin, padişahlık tahtına oturtulması için gizli etkinlik artıyordu.

Tutucu ve gericilerin tek dayanak noktası olduğu belirtilen halifeliğin siyasal bakımdan güçlendirilmesi konusunda Meclis içinde de etkinlik başladı. Bazı milletvekilleri yayınladıkları bir broşürde, "Halife Meclis'in, Meclis de halifenindir" fikrini işleyerek, TBMM'ni Halifenin bir danışma kurulu ve Halifeyi Meclis'in ve dolayısı ile Devletin başkanı gibi görmek istedikleri belirtiyorlardı. Onlara göre, Türk Devleti bir İslâm devleti idi. Dinsel kurallara uygun olarak yürütülecek devlet işlerinin başında bir halifenin bulunması zorunlu idi.

c. Halifeliğin Kaldırılması:

Hem Halifenin tutumu, hem de gericilerin bu odak noktası etrafındaki etkinliklerinin yoğunlaşması üzerine 15 şubat 1924'te Atatürk, Ordu komutanlarını İzmir'de topladı. Yapılan harp oyunları sırasında, halifeliğin kaldırılmasına karar verildi. Karar kesindi. Bu sıralarda Halifenin tutumu çok aşırı bir durum almıştı. Ödeneklerini az buluyor, yetkilerini genişletmek yolunda açıkça çalışıyordu. İzmir'de verilen karar hemen yürürlüğe kondu. Atatürk 1 mart 1924 günü Meclis'in yıllık açılışında Halifeliğin kaldırılması, dinsel düzenle ilgili önemli kurumların da yok edilmesi yolunda bir söylev verdi. 2 martta Parti Grubunda, bu konuda hazırlanan tasarılar kabul edildi. 3 martta da, gene ateşli tartışmalardan sonra 429 sayılı Kanunla Ser'iye, Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vekillikleri kaldırıldı. 430 Sayılı Kanunla "Tevhid-i Tedrisat" (öğretimin birleştirilmesi) kabul edildi. 431 sayılı Kanunla da Halifeliğin kaldırılarak, Osmanlı ailesinin erkek - kadın bütün üyelerinin ve damatlarının bir daha dönmek üzere yurt dışına çıkarılmaları kararlaştırıldı. Padişahlık etmiş kişilerin taşınır - taşınmaz bütün malları ulusa geçti. Aile üyelerinin kişisel mallarının bir yıl içinde tasfiye edilmesi, aksi halde, Hükümetin bu malları satarak bedellerini onlara yollayacakları hükme bağlandı. Ertesi gün Halife ve ailesi yurt dışına çıkarıldı. Diğer hanedan üyeleri de en geç on gün içinde yurttan ayrıldılar. Böylece, kesin bir hamle ile, Osmanlı Devletinin son kalıntısı ve Cumhuriyet yönetimi için tehlike haline gelmiş halifelik tarihe karıştı. Osmanlı ailesinin hiç bir kişisi yurt içinde kalmadı. Böylece Devrimin siyasal yanının en önemli perdesi de kapanmış oldu. Halifeliğin kaldırılması layık devlet düzenine geçişin ilk önemli safhası olup, biraz aşağıda bu konuya tekrar değinilecektir.

Halifeliğin kaldırılmasından sonra, yurt içinde ve dışında bazı çevreler, Atatürk'ün bu makamın başına geçmesini istediler. Atatürk'ün halife olması, büyük devrimleri durdururdu. Bu güllünc öneri üzerinde Atatürk durmamıştır bile.

4. Türk Devletinin Yeni Anayasası:

Saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasından sonra, Devletin anayasal yapısını daha elverişli biçime getirmek gerekiyordu. 1921 yılında, çok kısa ve eksik olarak yapılan Anayasa, siyasal bakımdan gelişmiş ve güçlenmiş Devlet için yetersizdi. Eski Anayasanın boşlukları doldurulmalı, eksik bıraktığı yerler düzenlenmeli idi. Öylesine çok boşluk ve eksik vardı ki, eldeki Anayasayı parça parça değiştirmek yerine, yeni ve daha mantıklı bir anayasa hazırlamak yolu tercih edildi.

TBMM, bazı hazırlıklardan sonra son biçimini alan ve zaman zaman değiştirilmekle birlikte 1961 yılına kadar yürürlükte kalan yeni Anayasayı 20 nisan 1924'te kabul ederek kanunlaştırdı.

Bu anayasanın kısaca incelenmesine geçmeden önce, önemli bir sorunu açıklamak gerektir: Bir parlamento, anayasa yapabilir mi? Kamu Hukukunda bu sorun tartışmalıdır. Genellikle kabul edilen, anayasaların, kurucu meclislerce hazırlanmasıdır. TBMM bir kurucu meclis miydi? İlk TBMM toplanacağı zaman, Atatürk bunun bir kurucu meclis olarak çalışmasını istemişti. Ancak, bir kurucu meclisin yepyeni devlet düzeni yaratma-
cağından kuşkulanan tutucular yüzünden bu isteğini gerçekleştiremedi. Fakat TBMM'nin "olağanüstü yetkilere sahip" olduğunu kabul ettiler. Bu olağanüstü yetkiler nelerdi? Bu konu açıktaki kaldı. Atatürk'e göre, ulusal egemenliği kendisinde toplayan bu meclisin yapamayacağı hiç bir şey yoktu. Yetkileri sınırsızdı. Buna karşılık tutucu çevreler Meclis yetkilerinin din, saltanat ve halifelik hakları ile sınırlı olduğunu ileri sürüyorlardı. Ama uygulama Atatürk'ün istediği biçimde gelişmiştir. Bazen Meclis'i gururlandırarak, bazen zorlayarak ona her işi yaptırmıştır. İkinci TBMM de, birincisinin devamı idi. Hele, saltanat ve halifelik kaldırılınca, onun karşısında direnebilecek bir güç de bulunmuyordu. Bu nedenle, TBMM'nin yapısı her dilediğini yapabilme niteliğini sürdürüyordu. Bundan dolayı, anayasayı hazırlayıp kanunlaştırma yetkisine de sahip olduğunu kabul etmek gerektir.

20 nisan 1924 tarihli [5] Anayasa, genel yapısı bakımından ihtilâli bir nitelik göstermektedir. Osmanlı Devleti ile bütün ilişkiler atılmıştır. Ulusal egemenlik ilkesi en kesin biçimde yürürlüktedir. "Kuvvetler birliği" sürdürülmektedir. Yani, Meclis, kendisi karşısında hiç bir güç tanımamaktadır. Yalnız yargı kuvveti bağımsızlaştırılmıştır.

105 maddelik Anayasanın ilk sekiz maddesi "genel esaslar" ı göstermektedir: 1 nci Maddeye göre "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir". 2 nci Maddede Türk Devletinin dininin İslâm, dilinin Türkçe, başkentinin Ankara olduğu belirtilmektedir. Bu maddede devlet dininin belirtilmesi, din esaslarından henüz tam anlamı ile sıyrılınmadığını göstermektedir. Aslında halifelğin ve önemli bazı dinsel kurumların kaldırılması ile, bu madde hükümü önemini yitirmişti. Ancak, kısa bir süre içinde birbirini izleyen layikleşme yolunda atılan adımlar, pek çok tutucu çevrede bir kaygı yaratmıştı. Bu göstermelik hükümle, sözü geçen çevreler susturulmuş oluyordu. Devrimler yoluyla atılan adımlar ilerledikçe, bu hüküm kendiliğinden ortadan kalkacak, 1928 yılında bu gerçek, anayasal biçimde belirtilecektir. Devlet dilinin Türkçe olması da devrimsel bir anlam taşımaktadır. Bundan sonra, eski Osmanlı İmparatorluğunda süregelen dil anarsisi ortadan kalkıyor, Osmanlıca denilen ve ne Türkçe, ne Arapça ne de Farsça olan garib ve an-

[5] Kanun No: 491.

laşılması güç dil, yok edilmiş bulunuyordu. Gene kapitülasyonlar devrinde, özellikle Fransızca, pek çok devlet içinde kullanılıyordu. Onur kırıcı bu durum da düzeltilmiş oluyordu.

Devlet başkentinin Ankara olması zorunlu ve doğaldı. 13 ekim 1923 tarihinde verilen bir Genel Kurul Kararı ile [6], TBMM, Ankara'yı, Türkiye Devletinin başkenti seçmişti. Bu Kararın verilmesi kolay olmamıştı. Meclis içinde ve dışında pek çok kişi, Ankara'nın başkentliğini geçici görüyorlardı. Onlara göre İstanbul, Türkiye'nin tek başkenti idi. Düşmanlardan kurtulunca tekrar oraya taşınmak doğaldı. Sarayları, büyük ve elverişli binaları, zengin bir ticarî hayatı, pek çok kişiye İstanbul'u doğal başkent gösteriyordu. Bu konuda devrimci aydınların bile büyük bir bölümü böyle düşünüyordu. Ancak, İstanbul'un güven verici bir başkent olması imkânsızdı. İlkönce, stratejik bakımdan yeri çok sakıncalı idi. Düşman tarafından işgali çok kolaydı. Mondros Mütarekesinden sonra çıkan olaylar bunu en kesin biçimde göstermişti. Ufalmış Trakya topraklarına girebilecek düşman, kara harekâtı ile kısa sürede İstanbul'a ulaşabilirdi. Gene, Karadeniz'den gelecek bütün tehlikelere karşı da bu şehir açık durumdaydı. Ayrıca, İstanbul'un kozmopolit atmosferi, dinç bir ihtilâlcî devlet için başkentlik havasını taşıyamazdı. Bu sakıncalar ortaya konulunca, Ankara üzerinde fazla durulmadan, Sivas, Kayseri, Konya gibi başka şehirlerin başkent yapılması düşünüldü. Ancak, Ulusal Kurtuluş Savaşının merkezi olmuş, kısa sürede tarihî bir sığata kavuşmuş Ankara'nın bu özelliği unutulamazdı. Ankara, stratejik bakımdan, diğer şehirlere oranla daha da elverişli bir yerde idi. Bu nedenlerle Atatürk kesin kararını verdi ve sözü geçen kararla Ankara başkent yapıldı. Anayasanın 2 nci Maddesi bu kararı aynen içine aldı. Böylece yeni Devletin başkenti sorunu da çözümlenmiş oldu.

Anayasanın 3 ve 4 ncü Maddeleri, egemenliğin kayıtsız - şartsız Türk ulusuna ait olduğunu, bu egemenliğin tek temsilcisinin TBMM bulunduğunu hükme bağlamaktadır. Böylece, Türk İhtilâlinin en önemli ilkelerinden birisi, en kesin biçimde sürdürülmektedir. 6 ncı Maddeye göre, yasama yetkisini Meclis kendisi kullanır. Yürütme yetkisini de, Cumhurbaşkanınca kendi içinden seçilen başbakanın milletvekilleri arasından atadığı hükümet aracılığı ile kullanır. Ancak, hükümet TBMM karşısında hiç bir özelik taşımaz. Yani, başka bazı sistemlerde olduğu gibi hükümete, Meclis karşısında bazı yetkiler tanınmamıştır. Tersine, Meclis, hükümeti her zaman denetleyebilir ve görevden uzaklaştırabilir. Bu, kuvvetler birliği ilkesinin zorunlu sonucudur. 8 ncı Madde, yargı yetkisinin ulus adına, bağımsız mahkemelerce kullanılacağını belirtmektedir. Bunun nasıl kullanılacağını kanun saplar. Kanunlar ise TBMM'nce yapılır. Böylece, yargı kuvveti bağım-

sızdır, ancak bu bağımsızlık kuvvetler birliğine uygundur. Örneğin yargı organlarının, 1961 Anayasasında olduğu gibi hükümeti ve yasama meclislerini denetleme hakkı bulunmamaktadır.

Devrimlerin başlangıcında bütün kuvvetlerin TBMM'ne verilmesi yerinde idi. Ancak bu biçimdeki bir yönetimle devrim kanunları kısa sürede çıkabilir ve hükümet daha çabuk ve kararlı iş görebilirdi. Anayasanın ihtilâlcî niteliğinin bir yüzü de budur.

Anayasanın 9-30 ncu maddelerden oluşan İkinci Bölümü yasama işlerini düzenler. Dikkati çeken nokta 10 ve 11 nci Maddelerde, seçme ve seçilme haklarının yalnız erkeklere verilmesidir. Bu aksaklık ileride düzeltilecektir.

31-52 nci maddeleri kapsayan Üçüncü Bölüm, yürütme işlerini düzenlemektedir. Devlet Başkanı, aynı zamanda yürütmenin de başıdır. Ancak yasama organına karşı sorumsuz ve yetkileri de semboliktir. Hükümetin çalışma biçimi ve sorumluluğu bu bölümde düzenlenmiştir.

53--67 nci maddeler Dördüncü Bölümü oluşturmaktadır. Bu bölüm yargı işlerinin nasıl düzenleneceğini belirtmektedir. Mahkemelerin verdiği hükümler TBMM tarafından değiştirilemez, uygulanması geciktirilemez. Böylece vatandaşa önemli bir güvenlik sağlanmaktadır. Gene bu bölümde bakanlar, Danıştay ve Yargıtay üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısını, görevlerinden doğan sorumluluklar yüzünden yargılayacak Yüce Divanın oluşma ve çalışma biçimi hükme bağlanmaktadır.

Beşinci Bölüm 68-88 nci maddeleri kapsar ve Türklerin kamu hürriyetlerini düzenler. Yeni Devlette, her vatandaş hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkalarına zarar vermeyen her hareketi yapabilmektir. Bunun niteliğini de yalnız kanun saptar. Türkiye'de her türlü zümre, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır. Her Türk kanun önünde eşittir. Herkes kanuna uymaya mecburdur. Can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıkları mutlaklardır. İskence, eziyet, mala el koyma, angarya yasaktır. Her vatandaş, istediği dine girebilir. Asayişe, terbiyeye ve kanunlara aykırı olmamak şartı ile her türlü dinsel toplantılar serbesttir. Haberleşme gizliliği sağlanmıştır. Vergiyi yalnız Devlet toplar. Toplanma ve dernek kurma hürriyetleri vardır. Sıkıyönetim, kanun hükümlerine uygun olarak ilân edilir ve Meclis denetimi altındadır. Eğitim ve öğretim serbesttir. Ancak her Türk ilköğretiminin yapmak zorundadır ve bu, Devlet okullarında parasızdır. Türk vatandaşları arasında din ve ırk farkı gözetilemez.

Anayasada gerçekten bütün hürriyetler tanınmıştır. Bu da bir siyasal devrimdir. Ancak, her hürriyet "kanunla sınırlıdır". Kanun hürriyetleri ne dereceye kadar sınırlayabilir? TBMM bu konuda hiçbir organca denetlenmediği için, 1924 Anayasasının hürriyet anlayışı kesin değildir. Bunun da

bir nedeni vardır. Devrimler yürütülürken lider, bazı kısıtlamalara ihtiyaç duyabilir. Ancak Atatürk bu yola çok az başvurdu ve hiçbir zaman temel hürriyetler olan can ve mal güvenliğine dokunmadı. Ülkücü, içi büyük bir ulus sevgisiyle dolu dâhi Önder bu anayasa ile önemli işler başardı ve vatandaşlar hiç bir zaman hürriyetsizlikten yakınmadılar. Anayasamızın hürriyet konusunda yarattığı sorun, Ö'nün ölümünden sonra ortaya çıkacaktır.

Anayasanın 89 - 105 nci maddelerini kapsayan Altıncı Bölümü illerin yönetiminden, memurlardan, malî işlerden bahseder. Bu konunun en önemli noktası, genel yönetimde Anayasanın tam bir merkezcilik kurmuş olmasıdır. Yersel yönetim yektur. Belediye ve il genel işleri ile uğraşan yersel kurulların yetkileri çok sınırlıdır. Bu kuruluşların yaptıkları bütün işler merkezin onayına bağlıdır. Böylece, hem devrimlerin yurt yüzeyine hızla yaydırılması sağlanmış, hem de bölgecilik gibi vatan bölücü eylemlerin meydana gelmemesi mümkün olmuştur.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılan şudur: Yeni Anayasa, büyük Lider'in elinde önemli bir araçtır. Ancak Devletin kuruluşu ve işleyişi kanuna uygun olacaktır. Hukuk Devleti gerçekleşmiştir. Bu anayasa ile siyasal devrim gerçek yapısını almıştır.

5. Siyasal Devrime Karşı İlk Tepkiler:

Artık tam hızla rayında ilerleyen Devrimin eski düzeni tüm olarak ortadan kaldıracığı anlaşılmıştı. Atatürk'e karşı daha büyük direnmeler başlayacaktı. Bu direnmeler geniş ölçüde gerici çevrelerden geliyordu. Ancak bu çevreler, Atatürk'ün karşısına çıkacak birisini bulamıyordu. O'nun devrimci fikirlerini onaylamayan eski silâh arkadaşları, belki O'na karşı kullanılabildi. Nitekim, gerici çevrelerin kışkırtmaları ve kendilerinin de devrimleri desteklememelerinin etkisi ile Atatürk'ün en yakın silâh arkadaşlarının bir bölümü, onun safından ayrılarak karşısına geçtiler. Böylece, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşına başlarken etrafına topladığı kadro da iyice parçalanmış oluyordu.

α. Bazı Komutanları Tepkisi, Ordunun Siyasetten Ayrılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması:

Zaferin kazanılmasından sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşının iki önemli komutanı, Kâzım Karabekir ve Ali Fuad (Cebesoy) Paşalar, Birinci ve İkinci Ordu Müfettişliklerine (Komutanlıklarına) atanmışlardı. Anayasa ve Seçim Kanununa göre, askerlik ile milletvekilliği bir kişide birleşebiliyordu. Bu nedenle pek çok önemli komutan aynı zamanda milletvekili idi. Ulusal Kurtuluş Savaşı sürdüğü zaman bu bir zorunluluktur. Komutan milletvekilleri ile Meclis içinde Ordunun ağırlığını duyurmak daha kolay oluyordu. Ancak zafer kazanıldıktan sonra, yukarıda belirtilen karşıcılık-

bazı?

lar Ordunun içine girmişti. Özellikle Ali Fuad ve Kâzım Karabekir Paşaların, Atatürk'ün karşısına geçtikleri belliydi. İşte bu sıralarda, 1924 yılının 26 ekim günü Kâzım Karabekir Paşa Birinci Ordu, 30 ekimde Ali Fuad Paşa İkinci Ordu Komutanlıklarından çekildiler. Siyasal durum çok kritikti. İngilizlerle Musul sorunu dolayısı ile aramız açılmıştı. Hattâ Musul üzerine askeri bir etkinlikte bulunmamız bahis konusu idi. Tam bu sırada, iki ordu komutanının görevlerinden çekilmeleri, Silâhlı Kuvvetlerin disiplin ve moral durumunu bozabilirdi. Atatürk, kendisine karşı olan arkadaşlarının bu kritik durumda Ordunun başından çekilmelerini pek doğal biçimde, olumsuz değerlendirdi. Bu paşaların Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) Beylerle işbirliği yaptığını zaten biliyordu. Durum şöyle idi: Rauf Bey, Vekiller Kurulu Başkanlığından ayrıldıktan sonra, Orduyu kazanmak istemişti. Bu konuda sözü geçen iki ordu komutanı kendisine yardımcı olabiliirdi. Ayrıca bu yolla diğer komutanları da kolaylıkla kazanacaklardı. Geçen bir yıl içinde cumhuriyetin ilânı, halifeliğin kaldırılması gibi olaylar, bu komutanları birbirine daha çok yaklaştırdı. Bunlar, Orduyu kazandıktan sonra, milletvekilliği sıfatlarından yararlanarak TBMM içinde etkinliğe geçeceklerdi. İstanbul'un gerici, fakat çok okunan basını bu hareketi sabırsızlıkla bekliyordu.

Atatürk, ilkönce, bu komutanları Ordunun iyice dışına itmek ve Silâhlı Kuvvetleri kendisi için kesin olarak kazanmak istedi. 30 ekim günü, Üçüncü Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı), Birinci Kolordu Komutanı İzzettin (Çalışlar), İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet (Ayerdem), Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili (Gökberk), Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) ve Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşalara bir telgraf çekti. Bu telgrafında "kendisine olan güven ve sevgilerine" dayanarak onların derhal milletvekilliğinden ayrılmasını istedi. Atatürk'ün kendi kişiliğini ortaya atarak yaptığı bu öneriyi Cevat [7] ve Cafer Tayyar Paşaların dışındaki komutanlar hemen kabul ettiler. Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa zaten daha önce bu isteği yerine getirmişti. Böylece, hazırlanan oyun daha başında ~~bozulmuş~~ oldu. Cevat ve Cafer Tayyar Paşalar, yapayalnız kaldılar. Ordudan çekildiler. Atatürk, Orduda, kendisine bağlı komutanlardan başkasını bırakmadı. Bu komutanlar da artık milletvekili değildiler. Atatürk bu fırsattan yararlanarak, hem karşı devrimcileri Ordudan atmış, hem de Orduyu siyasetten ayırmış oluyordu. Bundan sonra Türk Ordusu kayıtsız - şartsız Atatürk'ün arkasındadır. Devrimlerin destekleyicisidir. Ancak; siyaset dışıdır. Atatürk, ondan en büyük yardımı görecektir, Türk Silâhlı Kuvvetleri Atatürkçü bir rejim

[7] Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra hataya düştüğünü anlayarak hemen milletvekilliğinden ayrılmış, bunun üzerine tekrar Orduya alınarak 1924 yılı kasım ayı içinde Askeri Şûra üyeliğine atanmıştır.

Bazılarına

ordusu olacaktır. Ordumuzun şaşmaz hedefi olan Kemalizm bundan sonra Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ilkesi ve geleneği haline gelmiştir.

Askerlikten ayrılarak Meclis'e katılmakta acele eden Kâzım Karabekir ve Ali Fuad Paşalara, ilkönce görevlerini devir ve teslim etmeleri, bundan sonra milletvekilliği işine devam edebilecekleri Millî Savunma Bakanlığından bildirildi. Böylece, kendilerinin görev anlayışları kamutoyunca olumsuz bir biçimde karşılandı. Gerçekten, görevini bırakan bir komutanın, yerine yenisi gelinceye kadar işine devam etmesi, çok olağandır. Ancak, sözü geçen komutanlar, görevlerini hemen bırakıp Meclis'e gitmişlerdi. Bu nokta kendilerine anlatıldı. Meclis'e sokulmadılar ve eski karargâhlarına dönerek görevlerini devir ve teslim ettiler. Aradan geçen süre içinde, karşıcılık önemli zaman kaybetti. Eski komutanlar, görev devir ve teslimi yaptıktan sonradır ki milletvekili olarak Meclis'e katıldılar. Ancak, Atatürk'ün karşısındaki grup böylece önemli bir kozunu yitirmiş oluyordu.

Bu biçimde Ordudan ayrılan komutanlar, milletvekilliğini bırakmak isteyen Refet (Bele) Paşa'yı da bu kararından caydırdılar. Kısa bir süre sonra da, 17 kasım 1924'te "Terakkiperver Cumhuriyeti Fırkasını" kurdular. Bu Parti, doğrudan doğruya Atatürk'ün karşısında olanların bir siyasal aracı idi. Kurucuları ve baş yöneticileri arasında Ali Fuad ve Kâzım Karabekir Paşalar, Rauf ve Adnan Beyler gibi Ulusal Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün yakın arkadaşı olanlar da vardı. Gene Parti kurucu ve yöneticileri arasında Sabit, Halis Turgut, Muhtar, Faik, İsmail Canbulat, Şükrü gibi işin başından beri Atatürk'ün karşısına çıkanlar bulunuyordu. Bu parti kısa süre içinde devrimlere kişisel, ya da ideolojik nedenlerle karşı çıkanların bir odak noktası durumuna geldi. Bu bakımdan konu üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir:

Devrimlere ve Atatürk'e kişisel nedenlerle karşı çıkanlar, onun yukarıda belirtilen bir bölüm eski arkadaşları ile İttihatçılardı. Atatürk'ün eski arkadaşları, saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasını, cumhuriyetin ilânını hoş karşılamıyorlardı. Ancak bu, fikrî değil, duygusal nedenlere dayanıyordu. Örneğin Rauf Bey şöyle diyordu: "Ben saltanat ve halifelğe hem vicdanımla hem de duygularımla bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeği ve nimetleriyle yetişerek Osmanlı Devletinin önemli kişileri arasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin parçaları vardır. Ben nankör değilim ve olamam, padişaha olan sadakatimi korumak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise terbiyem gereğidir... Ayrıca, bizde genel durumu tutarlı halde bulundurmak güçtür. Bunu ancak herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da Saltanat ve Halifelik makamıdır. Bu makamı kaldırmak, onun yerine başka biçimde bir varlık koymaya çalışmak felâket ve iç burukluğunu gerektirir".

Bu düşünceleri yorumlamak bile gereksizdir. İşte, Atatürk'ün en yakın arkadaşının fikri, budur. Refet Paşa da bu konuda aynı fikirdedir. Ancak onlar gene Atatürk'ü kabullenmeye razıdılar. Fakat O'nun her işte kendilerine danışmasını istemektedirler. Okul arkadaşı Ali Fuad Paşa ile yakını Kâzım Karabekir Paşa, salt bu nedenle O'nun karşısındadırlar.

İttihatçılar ise, vatani yalnız kendilerinin kurtaracakları kanısındaydılar. Onların, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Enver Paşa ile haberleştikleri belirtilmişti. Enver ve Cemal Paşaların yurt dışında öldürülmeleri ile bu umut yok olmuştu. İttihatçılar kendi aralarında tekrar örgütlenerek iktidara gelmek istiyorlardı. Bu amaçla yaptıkları çalışmaları yeni Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde yürütmek elverişli olacaktı.

İttihatçılar da salt kişisel nedenlerle Atatürk'e karşıydılar. İçlerinde örneğin Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi, daha Meşrutiyet devrinde Türkçenin Latin harfleri ile yazılmasını, kadın haklarını savunmuş, cumhuriyet yandaşı kimseler bile, şimdi halifelğin kaldırılmasını, ilk Devrim adımlarını büyük bir şiddetle eleştiriyorlardı. İttihatçılar, kendi ekiplerinin Atatürk'çe tutulmamasını fırsat bilerek saldırıya geçmişlerdi. Halbuki Atatürk, kendisine inanmış ve safında içtenlikle toplanmış İttihatçıları kadrosuna alıyordu. Ancak, bu takdirde o İttihatçılar "Halk Partili" oluyorlardı. Daha hâlâ komitacı ruhunu taşıyan İttihatçılar ise bunu hazmedemiyorlar, bu nedenle devrimlere karşı çıkıyorlardı.

Karşı devrimciler içinde, ideolojik nedenlerle bulunanlar arasında ise, eski alışkanlıklarını ve dinsel devlet yapısı üzerinde yüzlerce yıl sürmüş uygulamayı bir yana atamayanlar da vardı. Bunlar ya iktisadî çıkarlarına düşkün ağa, mütegalibe, şeyh gibi kişilerdi, ya da içtenlikle dinsel devlete inanmış kimselerdi. Her iki zümre de, devrimler karşısında ideolojik olarak kenetlenmişlerdi.

Atatürk'ün eski arkadaşları ile İttihatçıların bir bölümünün, diğerleri ile bir cephede toplanmaları, rejimin geleceği için büyük bir tehlike doğuruyordu. Meclis'te yeni partinin yandaşları 30 kişi kadardı. Bunlar Meclis'te bir tehlike değildiler. Ancak sık sık verdikleri soru önergeleri ile hükümeti güçsüzleştirmek amacını güdüyorlardı. Gene, Meclis'te açtıkları hücumlar, İstanbul'un tutucu basınınca destekleniyor, sakin halk yığınlarına zehirli fikirler aşılanıyordu.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Programındaki 6 ncı Madde, bütün gericilerin bu parti saflarına akmasını kolaylaştırıyordu. Bu madde, "Fırka, fikir ve din inançlarına saygılıdır" diyordu. Aslında masum gibi görünen bu kelimeler, halifelğin kaldırılması ile şiddetlenen gerici akımları daha da güçlendirmişti. 10 ekimde Halk Fırkasının adının başına "cumhuriyet" kelimesi eklenmişti. Terakkiperver Fırka da bundan esinlenerek

1630
120
120
120

"cumhuriyet" kelimesini adına koymuştu. Gene, bu partinin etkinliği ile "Terakkiperverlik", yani "ilericilik" asla bağdaşamıyordu. Bu sıralarda 21 kasım 1924'te ağır bir hastalık geçiren İsmet Paşa, Başbakanlıktan çekildi. Atatürk, Fethi (Okyar) Bey'i tekrar Başbakan atadı. Fethi Bey, iyi niyetli, çalışkan bir devlet adamı idi. Ancak gericiler, İsmet Paşa'ya oranla daha yumuşak karakterli olan bu devlet adamının Başbakanlığa getirilmesini kendilerine verilmiş bir taviz sandılar. Etkinliklerini artırdılar. Sonuçta Devlet ve rejim için büyük bir tehlike olan Şeyh Sait Ayaklanması patlak verdi.

b. Şeyh Sait Ayaklanması ve Tahrir-i Sükûn Kanunu:

Bu ayaklanma Devrim Tarihimizin dönüm noktalarından biridir. İsyanın gelişme ve bastırılma biçimi anlatıldıktan sonra, olayın önemi açıkça anlaşılacaktır.

13 şubat 1925 tarihinde başlayan bu ayaklanma kesin olarak 31 mayıs 1925'te bastırılabilmişti. Bu isyanın önemli sebepleri vardır. Daha Osmanlı Devleti hüküm sürdükürken, İngilizlerde Doğu'da bağımsız bir Kürdistan kurarak Rusya ile İngiliz çıkar bölgeleri arasına tampon bir devlet koymak isteği vardı. Hele Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra, bu Kürdistan, İngiliz çıkarlarını daha kolaylıkla koruyabilecek bir duruma getirilebilirdi. Özellikle, Orta - Doğu'da pek zengin petrol yataklarının bulunması ve motorlu araçlar sanayisinin hızla gelişmesi, İngiltere'nin gözünü buraya dikmişti. Orta - Doğu'daki çıkarlarının kendisine bağlı bir devletçe Kuzey'e karşı garanti edilmesi iyi bir çözüm yolu idi.

Ancak, Ulusal Kurtuluş Savaşında, Doğudaki Türk halkı canla - başla emperyalistlere karşı savaştı. Lozan Antlaşması ile de Kürdistan hayali yıkıldı gitti. Fakat, ileride, dış siyaset bahsinde daha ayrıntılı biçimde açıklanacağı gibi, Musul Sorunu İngiltere ile aramızı açıyordu. Buradaki zengin petrol kaynaklarını bize kaptırmak istemeyen İngiltere, Kürtçülük konusundaki tahriklerine gene başladı. İngilizler Türk Devletini, bir önemli ayaklanma karşısında bırakırlarsa, hem zaman kazanacaklar. hem de askerî gücümüzü zayıflatmış olacaklardı. Böylece, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonunda etkinlikte bulunmuş bazı Kürt dernekleri tekrar çalışmaya başladılar. Yapılan plana göre merkezi Muş ve çevresi olan ve güneye, Diyarbakır'a kadar uzanan bölgede çıkarılacak bir isyanla, buraları anavatanından ayrılacaktı. Bu eylemi yerinde yürütecek kişi de Şeyh Sait olacaktı. İstanbul'da oturan Seyit Abdülkadir adlı bir adam da hareketin önderliğini yapacaktı.

Şeyh Sait Palu'lu idi. Nakşibendî denilen tarikatın ileri gelenlerinden idi. Hali vakti yerinde, zengin bir ağa idi. Pek çok aşiret üzerinde etkisi vardı. Bu nedenle, yaptığı gizli çalışmalarla, önemli bazı aşiretleri elde et-

Vatan
dayan
daha
X

mistî. Seyh Sait'in halkı ayaklanmaya kışkırtma yolunda izlediği yol şöyle idi: Halk, Kürtçülük propagandasına aldırış etmiyordu. Zaten Kürtlük, yüzlerce yıldan beri, Türklükle erimiş, onlar, bu toprakların gerçek vatan-daşları olmuşlardı. Bu durumda, isyancılar, Kürtlük bayrağı altında kim-seyi toplayamayacaklardı. Öyle ise etkili ve denenmiş bir başka yol tutul-malıydı. Bu da, dinin elden gittiği propagandasıydı. Gerçekten, saltanatın ve halifelîğin kaldırılması ile gerici çevrelerde başlayan kızgınlıktan ya-rarlanabilinirdi. Ayaklanma bölgesindeki halk, Osmanlı yönetiminin ihma-li dolayısı ile bilgisiz bırakılmış, şeyh ve seyyit denilen gericilerin eline tes-lim edilmişti. İşte, bu yörelerdeki halkın din duyguları sömürülerek başa-rıya ulaşılabilceğini, isyancılar hesaplamışlardı.

İçten içe başlayan gerici propaganda, Terakkiperver Cumhuriyet Fır-kasının kurulması ile daha da serbestleşti. Bu partinin ilk şubesi Urfa'da açılmıştı. Doğuda, siyasal yönü ile sömürülen büyük bir karşı devrim fik-rî işlenmeye başladı. Partinin Doğudaki örgütlerine rağbet artıyordu. Ni-hayet karşı devrim propagandası meyvelerini vermeye başladı. Seyh Sait 13 şubat'ta Piran ilçesinde isyan bayrağını açtı. Kısa sürede pek çok köy ve aşiret hemen onun yanına geçti. İşgal edilen yerlerdeki devlet memurları hapsediliyor, şeriat istekleri, yeşil bayraklara takılı Kur'anlarla, Seyh Sait her yerde bir kurtarıcı gibi karşılanıyordu.

İstanbul'da bulunan Seyit Abdülkadir'in gizli niyetleri, Türk polisi-nin olağanüstü çalışmaları ile tespit edilmisti. Hatta fedakâr bir memuru-muz kendisine İngiliz ajanı süsü vererek Abdülkadir ile temasa geçmişti. Böylece, isyan daha vaktinden önce öğrenilmişti. Gene Doğu illerimizdeki bazı uyanık ve vatansever memurlarımız ayaklanmanın çıkacağını haber vermişlerdi. Ancak, bütün bu haberler, Ankara'da ve Doğu illerinin mer-kezlerinde tam anlamı ile değerlendirilmemişti. Piran'daki isyan yersel bir olay olarak görülmüş, Hükümet işi fazla ciddiye almamıştı. Ayaklanma bölgesinde bulunan güvenlik birliklerinin, kolayca bu olayı bastırabilecek-leri sanılmıştı. Hattâ Başbakan Ali Fethi Bey, Meclis kürsüsünden, aynı açıklamada bulunmuştu.

Halbuki olaya bütün tutucu ve gericiler bel bağlamıştı. Yurt dışındaki vatan haini Vahdeddin gazetelere demeçler vererek, "tahtına döneceği gü-nü sabırsızlıkla beklediğini" bildiriyordu. Ayaklanma da hızla genişliyor-du. 16/17 şubat gecesi asi kuvvetler Genç ilinin merkezi Darahini'yi aldı. Devlet daireleri talan edildi. Seyh Sait, halka gerici demeçler verdi. İsyancı kuvvetler 19 şubat günü Lice önlerine vardılar. Bu sırada Seyh Mehmet adında bir isyancı, bir piyade alayını Kıs ovasında bozarak geriye atmış-tı. İsyancılar üzerine sürülen bu ilk düzenli kuvvetin yenilmesi, onların mo-ralini yükseltti. 20 şubat'ta Lice güneyinde Hezan köyüne varan Seyh Sait, piyade, topçu ve süvari birliklerinden oluşturulmuş bir büyük müfre-

zenin üstüne doğru ilerlediğini haber aldı. 21 şubat sabahı bu müfreze ile temasa gelindi. Sabah başlayan çarpışma öğleye doğru bitti. Hükümet kuvvetleri, bir hayli esir verdiler. Pek çok silâh, cephane bırakarak çok hırpalanmış biçimde geri çekilen bu müfrezeden sonra, 22/23 şubat gecesi, üzerine, Kıs ovasında geri çekilen Alayın yürüdüğünü öğrenen Şeyh Sait, 23 şubat sabahı bu birlikle çarpıştı. Akşama kadar süren çarpışmalar sonunda Alay bir bataryası ile mermilerini bırakarak Diyarbakır'a doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Şeyh Sait, 26 şubat'ta Hani'yi de işgal etti. Ayaklananların diğer bir kolu ise 23 şubat'ta Murat ırmağını geçerek Elaziz (Elazığ) üzerine ilerlemeye başlamıştı. Elaziz'i koruyan 17 nci Tugay, ilk çarpışmalardan sonra şehre çekildi. Ancak 24 şubat'ta şehirde de tutunamayacağını anlayan müfreze komutanı, Elaziz'i boşaltmak zorunda kaldı. Böylece bu önemli şehir de ayaklananların eline düşünce, asıl amaç olan Diyarbakır yolu açılmış oldu. İsyancılardan Şeyh Abdullah da Muş cephesini tutarak Varto'yu almış ve Erzurum yönünde ilerlemeye başlamıştı.

Anlaşıyor ki, ayaklanma artık son derece gelişmişti ve hazar mevcutlu birliklerle bastırılamayacaktı. İsyancılar, her yere kolaylıkla giriyorlardı. Din propagandası çok etkili oluyordu. Halk, Hükümet kuvvetlerini desteklemiyordu.

İsyanın, tam bir karşı devrim eylemi durumu alması üzerine, Hükümet, daha etkili tedbirler üzerinde durmaya başladı. Daha önce ilân edilen sıkıyönetim istenilen sonucu vermediği için, sorunu askerî bir hareketle çözümlenmek yolu tutuldu. Genelkurmayda hazırlanan plana göre, geniş isyan bölgesi kuşatılacaktı. Kuşatma işleminin hızla yürümesi için, bölgeye gönderilecek birliklerin savaş mevcutlu olması gerekiyordu. Bu nedenle kısmî seferberlik ilân edildi. 7 nci Kolordunun tamamında, 5, 6, 8, 9 ncu Kolorduların bir bölümünde seferberlik uygulandı. Hazırlanan plana göre ayaklananlar güney ve doğudan kuşatılacak, ancak kuzeybatı bölgesi açıkta bırakılacak, o yöne doğru ilerlemeleri sağlanacaktı. Böylece isyancıların ana üsleri ile ilişkisi kesilecekti. Bu kuşatma sürerken ufak taciz hareketleri ile isyancılar rahatsız edilecekti. Sonunda her yönden toplu hücum geçilecekti.

Hazırlanan bu askeri planı etkili siyasal tedbirlerle desteklemek gerekiyordu. Bu tedbirleri alacak daha güçlü bir hükümete ihtiyaç vardı. 2 mart günü Ali Fethi Bey görevden çekildi. Yerine tekrar İsmet Paşa atandı. İsmet Paşa, Cumhuriyeti ve devrimleri selâmete çıkarmak için sert tedbirler alacağını bildirdi. Bu programı ile 4 mart 1925'te güvenoyu aldı. İsmet Paşa aynı gün "Takrir-i Sükûn" Kanununu da Meclis'ten geçirtti. Bu kanunla, devrimlere karşı çıkanların seslerinin kesilmesi sağlanıyordu.

Takrir-i Sükûn Kanununa göre [8]; irtica, isyan ve ülkenin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu, güvenlik ve asayişini bozmak yolunda olan bütün örgütleri, tahrikleri, kışkırtmaları, girişimleri ve yayınları Hükümet yönetim yolları ile yasaklayabilecekti. Bu kanun iki yıl yürürlükte kalacaktı. Böylece, Anayasanın "hürriyetlerin sınırını kanun belirtir" hükmünden yararlanılarak, gericilerin her türlü etkinlikleri boğulabilecekti. Çünkü Kanun, Hükümete gazete kapatmaktan, partileri dağıtmaya değin her türlü yetkileri veriyordu.

Gene aynı gün, ayaklanma bölgesi ile Ankara'da birer İstiklâl Mahkemesi kurulması [9] kararlaştırıldı. Ayaklanma bölgesindeki Mahkemenin idam hükümleri hemen yerine getirilecekti.

Hükümet bu siyasal tedbirleri alırken isyancılar son hedefleri olan Diyarbakır önlerine geldiler, 7 mart'ta şehre saldırmaya başladılar. 4 000 kişilik bir kuvvetle hücum ediyorlardı. Ancak 1 nci Kolordu Komutan Vekili Mürsel (Bakü) Paşa'nın yönettiği harekât sonunda ayaklananlar, başarı kazanamadılar. Sabaha karşı asi kuvvetler Diyarbakır'dan kesin olarak atıldılar.

Ayaklananların bu ilk başarısızlığı, onlarda bir panik yarattı. Öte yandan, Doğudaki 3 ncü Ordu, bastırma hareketine girişmişti. İsyancıların etrafındaki çember daralmaya başladı. Mevsimin çok sert geçmesine, pek kötü hava şartlarına rağmen, birlikler ayaklananları en sert biçimde izlemeye başladılar. Atatürk, 8 mart'ta yayınladığı bir bildiri ile ulusu görev, Cumhuriyet'i korumaya çağırıyordu. Onun bu çağırısına her yandan olumlu cevaplar geldi. İsyan artık bastırılma yoluna girmişti. Devlet otoritesi isyan bölgesi temizlendikçe tekrar kuruluyordu. Pek çok köy ve aşiret, Sait'in adamlarının yaptıkları yağma ve zulüm dolayısı ile Hükümet kuvvetlerine yardıma başlamıştı. 15 nisanda ayaklanma her yanda bastırıldı. Elebaşları, Şeyh Sait de içlerinde olmak üzere yakalandı. 31 mayısta, artık bu sorun kapanmıştı. Bir yandan etkinliğe geçen İstiklâl Mahkemesi de Diyarbakır'da yargılamalara başlamıştı. Seyit Abdülkadir ve Şeyh Sait başta olmak üzere 53 kişi ölüm cezasına çarptırıldı. Haziran sonunda, meselenin bu yönü de kapanmıştı.

Şeyh Sait Ayaklanmasının sert biçimde bastırılması, Hükümetin Devrim ilkelerinden hiç bir taviz vermeyeceğini açıklaması, gerici ve tutucu çevrelerde kuşku yarattı. Ancak, Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girmişti. İstanbul'un gerici basını susturulmuştu. Diyarbakır ve Ankara İstiklâl Mahkemelerinin yaptığı soruşturmada, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, karşı devrimcileri içinde barındırdığı, Şeyh Sait Ayaklanması-

[8] Kanun No: 578.

[9] Karar No: 117.

nın gerici yönünün bu partinin bazı mensuplarınca planlandığı belli olmuştu. Bu nedenle, kurulduğu günden beri Atatürk'ün karşısında olan parti 5 haziran 1925'te kapatıldı. Hükümetin kapatma kararında, bundan sonra hiç bir gerici kuruluşa tahammül edilmeyeceği bildiriliyordu.

Özet olarak söylemek gerekirse, Şeyh Sait Ayaklanması devrimcilerin hiç bir zaman gevşekliğe düşmemesi gerektiğini göstermiştir. Ancak sıkı tedbirlerle devrimlerin halka indirileceği anlaşılmıştı. Böylece, Atatürk ve Hükümeti artık, rahat ve sessiz bir ortamda diğer devrimleri yürütmek imkânını bulmuşlardır.

6. Layiklik:

a. Layikliğin Anlamı:

En genel anlamı ile layiklik, "Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır" biçiminde tanımlanabilir. "Layik" kelimesinin aslı olan Fransızca "laic, laique", sözlük anlamı bakımından, "din işleri ile uğraşmayan kişi, dinî olmayan şey, fikir, kurum" demektir. Giderek bu kelime, devletin temel yapısını belirtmeye başlamıştır.

İlk, orta ve yeniçağlarda kurulan ve yaşayan devletlerin hepsi, din temeline oturmuştu. Kişisel egemenliği, destekleyebilmek için, hükümdarların yetkilerini "din" den alması, gerekiyordu. Ancak böylece, ulusları yönetmek imkânı doğuyordu. Egemenlik, dine dayandırılınca, din adamları devlet yönetimine karışıyorlardı. Böylece dinsel kurallar, yönetimde belli başlı ilkeleri oluşturuyorlardı. Aydın ve ileri eski Yunanistan ve Roma devletlerinde bile, din, yönetim işlerine egemendi. Esas itibarı ile, devlet işlerine karışmayan Hristiyanlık da giderek ortaçağ toplumlarının yönetilmesinde en önemli rolü oynamaya başladı.

Din ile devlet işlerinin iç içe geçmesi, pek çok bakımlardan sakıncalıdır. Egemenlik hakkı belirli bir dine dayandırılınca, devlet işleri yalnızca o dinin esaslarına göre yürütülmek zorundadır. Dinsel kurallar ise, aslında ruhanîdir. Esas, bu dünyada mümkün olduğu kadar günahsız yaşamak, hayat sonrası için hazırlanmaktır. Özellikle tek tanrılı, ileri dinlerin baş ilkesi budur. Durum böyle olunca, dinsel kurallar, düşünce özgürlüğünü boğar. Bu da her biçim ilerlemeyi durdurur. Nitekim yüzyıllarca süren ortaçağda insanlık, bir adım bile ilerleyememiştir. Buna bir tepki olarak doğan Rönesans hareketi, ilk adımda düşünce özgürlüğünü gerçekleştirmiştir. Bunun ardından Hristiyanlıkta reformlar yapılmış, Rönesansın etkisi ile din, bazı ülkelerde devlet işlerinden yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır. Ancak, bu, sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Layiklik ilkesinin devlet temeline kesinlikle girmesi 1789 Fransız İhtilâlinde sonra gerçekleşmiştir. Bu olaydan sonra, ilerleme yoluna girmiş Batı ülkelerinin çoğunda layiklik ilkesi belirli ölçüler içinde, uygulanmıştır.

İslâm dünyası bu gelişmenin dışında kalmıştır. Çünkü, İslâm dininin layık devlet sistemine sokulması çok zordu. Bu din, yalnız öbür âlemle uğraşmıyor, hayat ilişkilerinin hemen hepsini düzenliyordu. Hem devletin genel yapısı, dinsel esaslar çerçevesi içinde idi, hem de bu çerçeve içindeki bütün hukuk kuralları, mutlaka dine dayanmak zorunda bulunuyordu. Bu nedenle, din, dünya işlerinin içine öylesine girmişti ki, bütün aydınlar, düşünce yeteneklerini hep din kuralları içinde geliştiriyorlardı. Böylece, Rönesansla başlayan aydınlanma İslâm dünyasına girememişti.

Osmanlı Devleti, en ileri İslâm topluluğuna sahipti. Ancak, bu toplumun üyeleri de, yalnız dinsel kurallar içinde düşünebiliyordu. İslâm esaslarını, günlük yaşayıştan silebilmek imkânsızdı. Çünkü, devlet, dine eşitti. Daha başka bir deyimle, din demek devlet demektir.

Tanzimat devrinde, bazı ilişkileri din dışında düzenlemek yolu tutuldu. Ancak bunlar, devletin temel yapısı ile ilgisi olmayan, önemsiz sayılacak ilişkilerdi. Osmanlı Devleti, çökünceye değin salt dinsel bir yapıya sahipti, bunu değiştirmek imkânsızdı.

Tanımı ve gelişme tablosu kısaca verilen layikliğin, niteliği üzerinde de durmak gerekmektedir: Layiklik, "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır" biçiminde tanımlanmıştı. Bu tanımın anlaşılması, her toplumun yapısına göre değişebilir. Layiklik, bu açıdan, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki biçimde anlaşılabilir. Dar anlamda layiklik, şudur: Devletin yönetim kuralları dinin dışına itilmiştir. Vatandaşın istediği dine girebilmek, bu seçiminin gereğini mutlak biçimde yerine getirmek olanağı vardır. Devlet dinlere karşı saygılıdır, ancak, toplumun çoğunluğunun üyesi olduğu dine karşı tutumu değişiktir. Bu dine, daha fazla ihtimam gösterir; bu dinin rahiplerini korur, din işleri ile uğraşan cemaatlara yardım eder, dinsel ayinleri yayım araçları ile yayar. Kiliseye kayıtlı olan vatandaşlara vergi (kilise vergisi), ödetir ancak, kaydını sildiren vatandaşa bunu yüklemmez. Günümüzde özellikle Batı Avrupa devletleri, layikliği bu anlamında uygulamaktadırlar. Kültür düzeyi yüksek ülkelerde, devletin, dinin dışında kalması, ancak onu desteklemesi, sakıncalı değildir. Çünkü devletin temeli layikleşmiştir. Düşünce ve vicdan özgürlüğü sağlanmıştır.

Layikliğin geniş anlamı ise, devletin en mutlak biçimde din işlerinden elini çekmesidir. Bu durumda, devlet vatandaşın din işleriyle olumlu biçimde bile uğraşmamaktadır. Dinsel kurumlara yardım etme, destek olma yoktur. Layikliğin bu mutlak anlayış tarzı şüphesiz ki en ülküselidir. Ancak, vatandaşın böylesine başıboş bırakılması, özellikle henüz kültürel kalkınmasını tamamlayamamış ülkelerde sakıncalı olabilir. Bu nedenle devletin, Layikliği koruması gereklidir. Yani vatandaşın dinsel işlerle uğraşması tam anlamı ile serbest bırakılacak, ancak bundan doğacak tehlikeler

de devletçe önlenecektir. Türk Devriminin layiklik anlayışı daha çok bu biçimdedir. Biraz aşağıda, bu nokta üzerinde daha fazla durulacaktır.

Layikliği, dinsizlik ile karıştırmamalıdır. Bazı rejimler dine karşıdır. Vatandaşın din duygularını atması için devlet çalışır. Dinsel kuruluşlar, din adamları devamlı baskı altında tutulur. Bunun layiklikle ilgisi yoktur. Layiklik, devleti, dinsel esasların egemenliğinden sıyrarak, dini yalnız vatandaşın vicdanına bırakmayı hedef alır. Her vatandaşa inanç özgürlüğü tanır. Ancak, dinsel esasların devlet yapısına karışmasını istemez. Gerçek layiklik budur.

b. Türk Devriminde Layikliğin Gelişimi:

Atatürk, yeni Türk Devletini kurduğu zaman, onun, en modern esaslarla donatılmış olmasını istiyordu. Madem ki Osmanlı Devleti dinsel bir yapıya sahipti, yeni Devletin bu yapıdan sıyrılması şarttı. Aksi halde, Türk Devleti, Osmanlı Devletinin bir devamlı olmaktan öteye geçemezdi. Dinsel esaslar Devletin görevlerinin çerçevesi olursa, devrim yapmak da gereksizdi. Devrimin asıl amacı, gelişmeyi ve ilerlemeyi boğan dinsel kuralların yönetim ilkelerinden arınması olmalıydı. Zaten, Misak-ı Millî sınırları içine çekilmiş yeni Devletimizin siyasal bakımdan da dinsel olması gereksizdi. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Türklerden başka pek çok Müslüman halkı tek ülkü etrafında toplamak için belki İslâmcı devlet siyaseti, elverişli sayılabilirdi. Fakat yeni toplumumuzun bireylerinin % 95'i Türk'tür. Türk ulusunu körükörüne İslâm esasları ile yönetmek mantıksızlıktı. Aksi halde istenilen hedefe yaklaşmak imkânsız olurdu.

Atatürk bu gerçeği, daha devrimlere başlamadan önce biliyordu. Ancak, halkın bilgisiz ve tutucu, gerici çevrelerin etkisi altında olması, Devrimin bu en önemli adımını gerçekleştirmede dikkatli olmasını gerektiriyordu. Bu nedenle layiklik Türkiye'de safha safha yerleşmiştir. Bütün zorluk şuradaydı: İslâm dininin devlet yönetimine ve hukuka ilişkin kurallarının artık modern bir toplumda yeri olmadığına aydınları ve halkı inandırabilmek... Gerçekten, İslâmlığın yönetim ve hukuka ilişkin kuralları ilk zamanlar için çok ileri idi. Ancak bu esaslar yenilenmemiş ve ortaçağın bitmesi ile birlikte uygulama değerlerini yitirmişlerdi. Zamana uymayı en büyük ilke olarak tanımış İslâmlığın bu kurallarını modern esaslarla değiştirmenin dine aykırı yanı yoktu. Ancak sömürücü ve tutucu çevreler bu gerçeği yüzlerce yıl kabullenmemişlerdi. Sorun buradan çıkıyordu. Halk, Tanrı ile baş başa bırakılmalı idi. Din adamları ve dinsel kurumlar Devlet yönetiminden elini çekmeliydiler. Vatandaş ibadetini dilediği gibi yapmalıydı. Devlet buna karışamazdı. Ancak Türk toplumunu ilerlemekten alıko-yan bütün gerici ve tutucu kurallar da yok edilmeliydi. Hedef buydu.

İlk Adımlar:

Ulusal Devletin kuruluşu, dışa karşı yapılan ihtilâl başladığı sırada, layiklik ilkesinin açıkça ortaya konulması bir tehlike idi. Düşmana karşı yapılan büyük mücadeleyi zaferle bitirebilmek için Atatürk'ün bütün güçleri birleştirmesi gerekti. Bu nedenle, din adamlarından, dinsel kuruluşlardan da bir ölçüde yararlanılacaktı. Fakat büyük Önder bu konuda da aşırı gitmemiştir. Her fırsatta, din adamlarına, devlet yönetimine fazla karışmamaları ihtar edilmiş, mümkün olduğu kadar layiklik için bir ortam yaratılmasına çalışılmıştır. Örneğin, 1921 tarihli ilk Anayasada, Devletin dinine ait bir hüküm yer almamıştır. Hazırlanan kanun tasarı ve önerilerinin, dinsel esaslara uyup uymadığını incelemekle görevli TBMM Şeriye Komisyonunun çalışmaları titizlikle denetlenmiştir. İlk önemli adım ise saltanatın kaldırılması ile atılmıştır. Gerçekten, Osmanlı ailesinden egemenlik hakkının kesinlikle alınması, geriye kalan halifelik kurumunun gücünü çok azaltmıştı. İslâm'da siyasal ve dinsel güçlerin tek elde toplanması ilkesi böylece yok edilmişti. Siyasal güç, TBMM'ne, dolayısı ile ulusa geçmiş, İstanbul'daki Halife ise yalnız bir sembol derekesine düşmüştü.

Halifeliğin Kaldırılması:

Layiklik ilkesinin gerçekleştirilmesi yolundaki en önemli safha halifeliğin kaldırılması ile açılmıştır. İstanbul'daki güçsüz ve sembolik halifeliğin ne biçimde tarihe karıştığı, daha önce anlatılmıştı. Böylece, İslâm dininin siyasal dayanağını oluşturan bu makamın ortadan kalkması, bundan sonra atılacak adımları son derece kolaylaştırmış, gerici ve tutucuları da en büyük desteklerinden yoksun kılmıştır.

Şeriye ve Evkaf Vekilliklerinin Kaldırılması:

Halifeliğin kaldırıldığı gün TBMM'nin çıkardığı bir kanunla dinsel esasların yönetim kurallarından çekilmesi yolunda önemli bir hamle yapılmıştır.

Şeriye Vekilliğinin varlığı, din ve dünya işlerini birbirine karıştırıyordu. Bu örgüt, her biçim din işini düzenliyor, ayrıca diğer devlet kurumlarıncı yapılan her türlü işlemin dine uygun olup olmadığını denetliyordu. Halifelik ile birlikte bu vekilliğin de kaldırılması gerekiyordu. Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra, TBMM'nin kendisine ait olacaktı. Ayrıca, İslâmîliğin yalnız "inanç ve ibadete" ilişkin işlerini yürütmek üzere, Başbakanlığa bağlı bir "Diyanet İşleri Genel Müdürlüğü" kuruluyordu. Bu müdürlüğün, Şeriye Vekilliği gibi, devlet işlerine karışma yetkisi yoktu. Yalnız din kuruluşlarının günlük çalışmalarını düzenleyecekti.

Evkaf Vekilliği ise, İslâm devletlerinde önemli bir yeri olan vakıfları yönetiyordu. İslâm vakıfları, cami, mescit, medrese, okul, hastane gibi kamu kurumları kurmuşlardı. Niteliği bakımından dinsel olan bu kurumlar

da bir vekillikle yönetilemezlerdi. Bu nedenle, Evkaf Vekilliği kaldırıldı. Bu kuruluşlar "ulusun gerçek yararlarına uygun biçimde yönetilmek üzere" Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük içine alındılar.

Böylece, Devletin ana örgütünde, din ve siyaset ile uğraşan iki bakanlık ortadan kaldırılarak, bunların yalnız yönetim görevleri ile uğraşan iki genel müdürlük olarak Başbakanlığa bağlanması üzerine layikleşme yolunda önemli bir safha daha açılıyordu.

Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi):

Gene aynı gün çıkartılan bir başka kanunla, Türkiye'de, ilk kez öğretim kurumları birleştirilmiştir. Osmanlı Devletinde, özellikle dinsel eğitim yapan okullar ve medreseler, ayrı kuruluşlardı. Hepsinin bağlı olduğu yer farklı idi. Böylece eğitim sorununun çözümlenmesi çok zor bir duruma gelmişti. Devlet denetiminin dinsel öğretim kurumlarına girmemesi sakıncalı idi. Öğretimin birleştirilmesi ile, bütün bu kuruluşlar Maarif Vekâletine (Millî Eğitim Bakanlığına) bağlanmışlardır. Böylece ileride yapılacak eğitim reformu için, devlet denetimi kurulmuş, dinsel kurumların başıboş eğitim yapmalarının da önüne geçilmiştir.

Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılması; Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Yasaklanması ve Kaldırılması:

30 kasım 1925'te [10] çıkarılan bir kanunla, herhangi bir yolla kurulmuş olan bütün tekkeler ve zaviyeler kapatıldı.

Tekkeler ve zaviyeler, İslâmdaki çeşitli dinsel düşünce akımları taraftarlarının toplandığı birtakım yerler idi. Bu akımların adına "tarikat" adı verilir. Tarikat üyeleri, hangi yolda düşünmekle Tanrı'ya daha fazla yaklaşılabilceği üzerinde türlü yöntemler saptarlar, tekke ve zaviyelerinde hep bu sorunlarla uğraşırlardı. Türlü meslek kuruluşları, birtakım tarikatlara mensuptular. Bu nedenle, tarikatların ileri gelenleri pek büyük bir saygı görürler, tekkelerinde adeta saltanat sürerlerdi. Tarikatçılığın pratik hiç bir yanı olmadığı gibi, Türk halkını türlü dinsel akımlara ayırdığı için büyük zararı da vardı. İslâm dininin esasları da tarikatlara yer vermiyordu. Buna rağmen, türlü meslek çevreleri ve sosyal gruplar tarikatçılığı geliştirmişlerdi.

Özellikle son yüzyıllarda tekkeler ve zaviyeler, birer tembellik ve miskinlik ocağı durumunu almışlardı. Sayıları da çok artan bu yerlerde gençler tembelliğe alıştırılıyordu. Tekke ve zaviyeler, tam anlamı ile dinsel sömürü merkezleriydi. Hemen her yerleşme bölgesinde bunlara rastlanırdı. Büyük şehirlerde ise sayıları onları, yüzleri aşardı.

[10] Kanun No: 677.

Gerçek layiklikte, vatandaşın Tanrı'yı arama yöntemine karışılmazdı. Ancak tekke ve zaviyelerde, vatandaşın vicdanına baskı yapıldığı için, aslında bu yerler, layik bir devletin ülkesinde bulunamazdı. Ayrıca, Nakşibendî tarikatı gibi dinsel topluluklar, rejim ve devrim karşısında çalışıyorlardı. Din yolu ile sağladıkları çıkarların tehlikeye girdiğini gören yobazlar, dokunulmaz sandıkları tekkelere doluyor, gizli propogandalarını yapıyorlardı. Şeyh Sait Ayaklanması da bu tahriklerin sonucunda çıkmıştı.

İşte, çağ dışı bu yerler, sözü geçen kanunla kapatıldı. Bu yerlerin sahiplerinin mülkiyet hakkına dokunulmadığı gibi, buraların cami ya da mescit halinde kullanılanları da aynen bırakıldı. Görülüyor ki, gerçek layiklik budur. Vatandaşın, dinine uygun ibaret yerine dokunulmamaktadır.

Aynı kanunla, o güne kadar kullanılan "şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seytlik, çecelelik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük, muskacılık" gibi tarikat unvanları da kaldırıldı. Bu tip adamların o zamana değin giydikleri gülünç kıyafetleri giymeleri de yasaklandı. Tarikatlar kaldırıldıktan sonra, onların üyelerinin unvan ve kıyafetleri de yaşayamazdı. Böylece, gerçek İslâmlıkla ilgisi olmayan bu yapıma kuruluşların yaşamaları sona erdi.

İslâm dininin yüzlerce yıl yozlaşması nedeniyle, evliyalık adlı bir kurum oluşmuştu. Gerçek İslâm dini, böyle kişiler tanımaz. Bu evliyalara, hayat zorluğundan bunalan halk, birtakım tanrısal güçler yakıştırmıştı. Böylece, Türkiye'de yüzbinlerce mezar ve türbe, bir çeşit tapınak durumuna getirilmişti. İnsan aklının alamayacağı bu işi aynı kanun düzeltti. Türbeleri ziyaret etmek yasaklandı. Türbedar denilen ve bu yolla geçinen asalakların işine son verildi.

Bu kanun vatandaş ile Tanrı'nın arasına giren sömürücülerin işlerine son verdiği, vicdanlara yapılan dinsel baskıyı ortadan kaldırdığı için layiklik ilkesinin temellerinden birisidir.

Layiklik ilkesinin Anayasaya Girmesi:

Bütün bu adımlar atılırken, ayrıca, günlük yaşayışla ilgili dinsel kurallar da ortadan kaldırılıyordu. Bu gelişme hukuk devrimi bahsinde görülecektir. 1927 yılının sonunda artık, Türk Devletinin dinsel hiç bir yanı kalmamıştı. Ancak Anayasaya göre "Türk Devletinin dini, İslâm" dı. Bu hüküm artık hiç bir anlam taşımıyordu. 10 nisan 1928 tarihinde, Anayasada gerekli değişiklik yapıldı [11]. İkinci Maddenin başındaki cümle kaldırıldı. Üçüncü Maddede milletvekillerinin, Beşinci Maddede Cumhurbaşkanı'nın ant içme biçimindeki dinsel formül yerine layik ifadeler konuldu. Dördüncü Maddedeki "TBMM dinî hükümleri yerine getirir" cümlesi de

[11] Kanun No: 1222.

kaldırılarak, Türk Devleti, layik ve modern toplumların bir parçası durumuna sokuldu.

5 şubat 1937'de, Anayasanın Birinci Maddesine "Türk Devletinin layik olduğu" [12] yolunda bir cümle eklenerek, bu tarihsel gelişimin son safhası da kapanmış oldu.

Layiklikle İlgili Diğer Özellikler:

Layiklik ilkesinin, hayatın bütün ilişkilerine yaydırılması, kılık - kıyafetten, en önemli hukuk düzenlemelerine kadar toplum hayatını her yönü ile değiştirdi. Bu konularda yeri geldikçe gerekli açıklamalar verilecektir.

Burada, layiklik ilkesinin uygulanış biçimi üzerinde genel bir değer hükmüne ulaşılmaya çalışılacaktır:

Layikliğin dar ve geniş, iki biçimde anlaşılıp uygulandığı belirtilmişti. Geniş anlamı ile layiklik devletin din ilişkilerinin tüm olarak dışında kalmasıdır. Bizim layiklik anlayışımız da böyledir. Türk Devrimi ile vatandaş, dinini, mezhebinin seçmekte, ibadetini istediği biçimde yapmakta hürdür. Buna kimse karışmaz. Devletin, herhangi bir dine karşı diğerlerine göre ayrı bir tutumu yoktur ve olamaz. Devletin temeli, yaşama ve hukuk ilkeleri, tüm layikleştiği için, dinin siyaset içine girmesi mümkün değildir. Din adamları devlet yönetimine karışamazlar.

Ancak, bir nokta, bizim sistemimizde dikkati çekmektedir. O da, İslâm dininin ibadete ilişkin hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesidir. Bu ilk bakışta, layiklik ilkesi ile bağdaşamaz gözükmektedir. Gerçekten, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı, imam, müezzin, kayyım, hatip gibi din hizmetlilerinin atanmasını, görevden alınmasını yönetir. Onlara maaş verir. Böylece İslâm dininin ibadete ilişkin hizmetleri, devlet memuru olan din adamlarınca yürütülmektedir. Halbuki, yurdumuzdaki başka dinlerin bütün hizmetleri, o dinlerin üyesi vatandaşlarımızca oluşturulan cemaatlerce görülmektedir. Devlet, örneğin yurdumuzdaki Hristiyanların hiç bir dinsel işine karışmamaktadır.

İslâm dininin ibadete ilişkin hizmetlerinin devlet eliyle yönetilmesinin sebebi, layiklik ilkesinin korunmasını sağlamaktadır. Nüfusumuzun yüzde doksan beşinden fazlası Müslümandır. İslâm dinini layikleşme ilkesiyle bağdaştırmanın doğuracağı ilk tepkiler, şüphesiz Devrimin zararına olurdu. Bu nedenle, vatandaşların, din işlerini cemaatlerle yürütmeleri, Devletin gözetimini aşabilirdi. Başboş kalan din adamları vatandaşa istedikleri biçimde propaganda yapabilirlerdi; onlardan para bile toplayabilirlerdi. Bu nedenle İslâm din görevlilerinin sıkı bir Devlet denetimi altında bulunmaları şarttı. Bu, layiklik ve Devrimin korunması için gerekliydi. Nitekim

[12] Kanun No: 3115.

bu uygulama uzun süre verimli sonuçlar getirmiştir. Devlet, din adamlarının vatandaş vicdanına el atmamasını titizlikle istemiştir. Böylece layiklik ilkesi kökleşmiştir. Bu tutum üzerinde ısrarla durulsa idi, bugün belki Diyanet İşleri örgütü gereksiz bir duruma gelebilir, İslâm dininin ibadete ilişkin hizmetleri cemaatler yoluyla yürütülebilirdi. Ancak 1945'ten sonra gericiliğe verilen tavizler, bu imkânı yok etmiştir. Bu nedenle, daha uzun bir süre, sözü geçen hizmetlerin devlet eliyle yürütülmesi gerekecektir.

c. *Lâyikliğe Karşı Tepkiler (Siyasal Devrime Karşı Tepkilerin Sürmesi):*

Devletin layikleşmesi, siyasetin ve yönetimin dinden ayrılması, adım adım gerçekleştikçe, buna karşı tepkiler de doğmuştur. Layiklik, siyasal devrimin bir parçasıdır. Bu devrime karşı ilk tepkiler, daha yukarıda görülmüştü. Takrir-i Sükûn Kanunundan sonra, bu tepkiler hızla azalmıştır. Bununla birlikte, layikliğe karşı çevrelerde birkaç olay çıkmıştır. Aslında layikliğe olan tepki, tüm Devrime ve bunun siyasal sistemine karşıdır. Çünkü layiklik, Türk Devriminin temelidir.

Atatürk'e Suikast Girişimi:

Türk İhtilâlinin yürütücüsü, devrimlerin yaratıcısı Atatürk'ün aziz vücudunu ortadan kaldırarak, siyasal isteklerini gerçekleştirmedeki en büyük engeli aşmak, karşı devrimcilerce sık sık düşünülmüştür. Kurtuluş Savaşı sırasında, Atatürk'ün canına kıymak kimsenin aklından geçmemiştir. Ancak, Türk Devrimi yoluna girdikten sonra, denenen siyasal yolların bu büyük gelişmeyi önleyemediğini anlayanlar, en son çareye baş vurmakta duraklamadılar.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde toplanan eski İttihatçılar ve gericiler, Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince partilerinin kapatılmasından sonra, siyasal etkinliklerini resmen sona erdirdiler. Ancak, aralarında özel olarak toplanıp görüşüyorlar, kişisel çıkarlarını nasıl gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlardı. Madem ki artık siyasal yollarla mücadele imkânı yoktu, son çareyi denemek gerekiyordu. Bu canice düşünceyi gerçekleştirmek üzere çalışmalar başladı. Birtakım planlar yapıldı. Ancak, her plan uygulama alanına çıkmadan kalıyordu. Çünkü böylesine büyük bir cinayeti gerçekleştirmek için cesaret bulamıyorlardı. Ancak, devrimlerin ardı ardına gelişmesi, bu karanlık ruhlu insanlara harekete geçmek zamanı geldiğini gösterdi. Hazırlanan komponun elebaşları eski Lazistan Milletvekili Ziya Hürşit, İzmit Milletvekili Şükrü, Eskişehir Milletvekili Arif ile eski İttihatçılardan bir grup kişiydi. Kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının baş yöneticilerinin de dolaylı olarak bu işe karıştıkları öğrenilmişti.

Caniler, Atatürk'ün İzmir'e yapacağı bir geziden yararlanacaklardı. Büyük Önder 16 haziran 1926'da İzmir'e varacaktı. Şehrin içine girmek için izleyeceği yol bilindiğinden, Kemeraltı semtindeki üç yol ağzında caniler Atatürk'ün otomobiline bombalar atacak, arkasından tabanca ateşi açıp kaçacaklardı. İleride hazırlanan bir otomobile atlayıp, Karşıyaka'ya varacaklar, oradan, hazırlanan bir motorla Sakız adasına sığınacaklardı.

Atatürk'ün gezisinde bir gün gecikme yapması, canilere motor hazırlayan Giritli Şevki adındaki adamı kuşkulandırdı. Tertipçiler arasında olmasına rağmen, bu gecikmenin kendilerini ele vereceği korkusuna kapılarak 17 haziranda, öğleden önce İzmir Valisi Kâzım Paşa'ya her şeyi bildirdi. Bunun üzerine komplo üyeleri yakalandılar. Derhal bir İstiklâl Mahkemesi İzmir'e gönderildi. Canilerin hepsi yakalandı. Yalnız eski İttihatçılardan Kara Kemal, İstanbul'daki evinde sıkıştırıldığı sırada kendisini öldürdü.

İstiklâl Mahkemesinin ilk soruşturmasında, bu komplo ile uzaktan ilgili başkalarının da bulunduğu anlaşıldı. Bunların hepsi tutuklandı. Verilen karar sonucunda, İzmir'de komployu hazırlayanlar ölüm cezasına çarptırıldılar ve bu hüküm yerine getirildi. Atatürk'ü tasfiye etmek isteyen diğer kişilerin yargılanmasına Ankara'da devam edildi. Bunların içinde suçları sabit olanlar da gerekli cezaları aldılar.

Atatürk'ün bu korkunç suikasttan kurtulması, Türk ulusunun büyük talihidir. Suikast dolayısı ile yapılan yargılamalarda ona karşı olan küçük bir grup tasfiye edilmiştir. İttihatçılık kesinlikle tarihe karışmıştır. Bu olaydan sonra da büyük Önder'in canına kıymayı kimsenin düşünmemesi, İzmir'deki tertibi hazırlayanların ulusla hiç bir ilişkileri olmadığını göstermektedir.

Menemen Olayı:

Layikliğe karşı son ve en sert tepki Menemen'de gösterilmiştir. Daha aşağılarda görüleceği üzere, Atatürk 1930 yılında yurttan çok partili rejim kurma denemesine girişmişti. Kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası Layiklik ilkesine bağlılığını kesinlikle belirtmesine rağmen, gerici unsurlar bu partiye dolmaya başlamışlardı. Eski tarikatların üyeleri, şeriat isteklerini su yüzüne çıkardılar. Özellikle Ege bölgesinde bazı merkezlerde gerici akımlar güçlendi. (26) Ocak 1930'da, Nakşibendî tarikatına mensup Derviş Mehmet adlı esrarkuş bir serseri, Menemen'de, "şeriat isteriz" sesleri ile taraftarlarını ayaklandırdı. Olayı bastırmaya gönderilen Asteğmen Kubilây ve emrindeki küçük birlik isyancılarla kuşatıldı. Kubilây kursunla yaralandı. Arkasından bıçakla başı kesildi. En hazin taraf, Derviş Mehmet bu cinayetini işlerken, halk içinde bazı kimselerin onu alkışlamasıdır.

karşıda
safında
da 11

(13)

İsyancılar şehit Kubilay'ın başını bir yeşil bayrağın direği ucuna takarak bütün halkı ayaklanmaya kışkırtmaya kalktılar. Ancak, Ordunun tepkisi çok sert oldu. Menemen, civardan gelen birliklerle kuşatıldı. Çevrede sıkı yönetim ilân edildi. Kurulan harp divanları, olayla ilgili herkesi en sert biçimde cezalandırdı. Canilerin cezalandırılması işini bizzat izleyen Atatürk, bu olayın Türk aydınına çok büyük bir ders olduğunu sert bir dille bildirdi. Atatürk, "istilânın acılığını tatmış bir çevrede genç ve kahraman Asteğmen'in uğradığı saldırıyı" Cumhuriyet'e karşı bir suikast olarak görmekte haklı idi.

Atatürk'ün sert tepkisi sonunda gericiler bir daha başlarını kaldıramamışlardır. Atatürk'ün sağlığında, layiklik ilkesine karşı önemli başka bir tepki çıkmamıştır. Ufak tepkiler, sonuçsuz kalmıştır. 5 aralık 1933'te, Bursa'da, ezanın Arapça okunmasını isteyen bir grup yobazın çıkardığı ufak ve kansız olay, Menemen'den sonraki en önemli tepki sayılabilir.

Menemen olayı, layiklik ilkesinin nasıl ters anlaşıldığını göstermesi, devrimlerin halka indirilmesinin ne kadar önemli olduğunu ispat etmesi bakımından önemlidir. Atatürk, bu olayı sert biçimde bastırmakla, devrimcilerin, gericilere karşı nasıl davranmaları gerektiğini de göstermiştir.

7. Demokrasi Denemeleri:

Ulusal Kurtuluş Savaşı bittikten ve Cumhuriyet kurulduktan sonra, Türkiye uzun bir süre, tek parti rejimi içinde yaşamıştır. 1924 yılında, kısa bir süre çalıştıktan sonra kapatılan Terekkiperver Cumhuriyet Fırkasının, devrimler için ne derece büyük bir tehlike gösterdiği anlatılmıştı. Bu tarihten sonra, 1930 yılına kadar, Cumhuriyet Halk Partisi, yurttaki tek siyasal kuruluş olarak kalmıştır.

Ancak, Devrimi yürüten kadro, özellikle Atatürk ve İsmet Paşa, tek parti yönetiminin sakıncalarını biliyorlardı. Onlar, yalnız devrimleri hızla ve tehlikesizce yürütebilmek için, Tahrir-i Sükûn Kanununa dayanarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapattırmışlardı. Parlamento içinde dürüst ve çalışkan bir muhalefetin bulunmasını rejim için zorunlu görüyorlardı. Gerçekten, bütün devlet hizmetlerinin, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kanalıyla yürütülmesi, ve onun karşısında, yapılan işlerin eleştirilmesini sağlayacak bir siyasal kuruluşun bulunmaması, denetim yöntemini eksik bırakıyordu.

1930 yılında, belli başlı bütün devrimler tamamlanmıştı. Halk huzur ve güven içinde bulunuyordu. Ancak, 1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde çıkan ve kısa bir sürede bütün dünyayı saran büyük iktisadî bunalım, yurdumuza da sıçramıştı. En modern ve kalkınmış ülkelerde bile, büyük bir enflasyon ve işsizlik başlamıştı. Bağımsızlık Savaşını başarı ile bi-

tirip, ulusal iktisadî kalkınmayı yoluna sokmak üzere olan Devrim Hükümeti, yaptığı hamleleri duraklatmak zorunda kalmıştı. İhracatımız azalmış, bu nedenle yeni sanayi kuruluşları açmak imkânı kısıtlanmıştı. Ayrıca, büyük bir demiryolu yapımı işine girilmesi bu sıralara rastlamıştı. Dünya iktisadî bunalımı bu nedenle Türkiye'yi de durgunluğa sürükledi. Halk, durumdan yakınmaya başladı.

Atatürk ve arkadaşları, Hükümetin izlediği iktisat siyasetini eleştirip, daha doğru bir yöne sokabilecek ikinci bir siyasal partinin gerekliliğine inandılar. Bu gerçekleşirse, Meclis içi ve dışı denetimi daha ciddileşecek, halkın dilekleri üst kadroya daha olumlu biçimde ulaşacaktı.

Atatürk bu güç işi, yakın arkadaşı, o sıralarda Paris Büyükelçisi bulunan Ali Fethi (Okyar) Bey'e verdi. Fethi Bey, özellikle iktisadî liberalizm taraftarı idi. Ticarî ve sanayî etkinliklerin sıkı devlet denetiminden sıyrılması halinde, kalkınmanın hızlanacağını sanıyordu. Bu fikirlerini bir siyasal partinin programı yapmak istiyordu. 9 ağustos 1930 tarihinde Atatürk'e yazdığı bir mektupla düşüncelerini bildirdi. Atatürk, zaten daha önce bu işi planladığı için, Fethi Bey'e hemen olumlu cevap verdi (11 ağustos 1930). Atatürk, devrimlere bağlı kalmak şartı ile, her çeşit siyasal partinin kurulmasını hoşnutsuzlukla karşılayacağını bildiriyordu. Atatürk CHP'nin Genel Başkanı idi. Ancak, Cumhurbaşkanı seçildiğinden beri, bu görevi vekâleten İsmet Paşa'ya bırakmıştı. Bu nedenle, parti işleri ile bizzat uğraşamıyordu. Fethi Bey'e, bu durumun asla bir sakınca olmadığını, CHP üyesi bulunmakla birlikte, Cumhurbaşkanı'nın rolünü bildiğini, hiç bir partiyi tutmayacağını bildirdi. Yalnız rejim için doğacak tehlikelerin her zaman karşısındaydı.

Atatürk'ün bu teşvik edici cevabını alan Fethi Bey, 12 ağustos 1930'da, Türkiye Cumhuriyetinin üçüncü siyasal partisini kurdu. Bu kuruluşun adı "Serbest Cumhuriyet Fırkası" dır.

Yeni Parti, programında açıkca "cumhuriyet ve layiklik" ilkelerine bağlılığını bildiriyordu. Hatta bu ilkelerin daha yaygınlaşıp kökleşmesi için çalışılacaktı. Bunun dışında, iktisat politikasının serbestleştirilmesi, devlet örgütünde düzeltimler yapılması öngörüliyordu.

Atatürk, pek çok arkadaşını bu yeni partiye girmek için teşvik ediyordu. Ancak, işler, umulduğu gibi yürümedi. Layiklik ilkesini daha hâlâ benimsemeyen gerici ve tutucular, bu partiye dolmaya başladılar. Fethi Bey'in bütün çabalarına rağmen, bu gidişe engel olunamıyordu. Özellikle Ege bölgesindeki merkezlerde, Parti örgütü gericilerin eline geçmişti. Bir aralık Atatürk'ün resimlerinin yırtılması gibi olaylar bile görüldü. Sonunda, Menemen'deki irtica hareketi, demokrasi denemesinin henüz başarıya gidemeyeceğini kesinlikle gösterdi. ~~18 ağustos~~ 1930'da Ali Fethi Bey, partisini kapatmak zorunda kaldı. ~~17 kasım~~

29 eylül 1930'da Adana'da kurulan "Ahali Cumhuriyet Fırkası" ise, hiç bir varlık göstermemiş, birkaç ay sonra kapanmıştır.

Serbest Fırka denemesinin başarısızlığa uğraması sonucunda, Türkiye'de, 1945 yılına kadar başka bir siyasal parti kurulmamıştır.

Atatürk'ün ölümüne değin, halkı, demokratik bir eğitime uyruk tutma yolundaki etkinlik eksilmedi. Tek partili sistem içinde, örneğin Faşist İtalya ve Almanya'da olduğu gibi asla "parti diktatörlüğüne" gidilmedi. Atatürk, bu konularda kendisine verilen fikirlere asla rağbet etmemiş, gerçek demokratik rejimin kurulmasını her zaman özlemiştir. CHP içindeki etkinlik, türlü yollarla halkı gerçek demokrasiye götürmek yolunda gelişmiştir.

C. HUKUK DEVRİMİ:

Bir devletin hukuk düzeninin durumu, o devletin yaşama imkânlarını belirtir. Hukuk düzenleri, iyi işleyen, günün ihtiyaçlarına uyan, haksızlıkları sona erdiren nitelikteyse, devletler sağlam ve uzun yaşarlar. Adalet, vatandaşların en önemli ihtiyacıdır. Adaletin yerine getirilmesi, hukuk düzeninin iyi işlemesine bağlıdır.

Atatürk Devriminin, yeni Devletimizin siyasal yapısını nasıl kurduğu anlatılmıştı. Bu yapının iki temel taşı cumhuriyet ve layiklik. Her devletin hukuk sistemi, devletin temeline uygun olmak zorundadır. Dinsel temellere oturan devletlerin hukuk kuralları da dinsel ilkeleri yansıtır. Layik bir devletin hukuk kuralları ise, dinsel ilkelerle ilgili olamaz.

Osmanlı Devletinin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, layikliği esas şart olarak aldığı için, bu ilkeye uygun olmayan hukuk kurallarını ortadan kaldırmak ve yerlerine yenilerini koymak zorunda idi. Layiklik ilkesi geliştiğçe, hukuk düzeni de buna uygun biçimde değişmiştir.

Bu bahiste, ilkönce Osmanlı Devletinin dinsel hukuk sisteminin özellikleri görülecek, daha sonra, hukuk alanında yapılan devrimin gelişimi ve niteliği anlatılacaktır.

1. Eski Hukukumuza Bir Bakış:

Hayat ilişkilerinin tümünü düzenleyen kurallar "hukuk" tur. Osmanlı Devletinde bu kurallar, doğrudan doğruya dinden çıkıyordu. Herhangi bir ilişkiyi düzenlemek için ilkönce Kur'an'a bakılırdı. Kur'an'da bu konuyla ilgili hüküm bulunmazsa, Peygamber'in sözleri (hadis) araştırılırdı. Burada da bir düzenleme bulunamazsa, benzer olayların çözüm biçiminde uygun bir yol tutulurdu. Buna kıyas denilirdi. Kıyas yolu ile de bir şey bulunamaz ise, bütün din bilginlerinin üstünde birleştiği çözüm yolunda karar

kılınırdı. Bunun da adı icma'dır. Kıyas ve icma'nın Kur'an ve hadise uygun olması şarttı. Böylece, Kur'an ve hadis, hukuk düzeninin temel yapısını oluştuyordu.

Devlet yönetimine ilişkin kurallar, Kur'an ve hadiste çok azdı. Bu nedenle, giderek hükümdarların bu alanı düzenleme yetkisi kabul edildi. Buna da "örfi hukuk" adı verilir. Ancak, bu yolla, Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında bazı yenilikler yapılmışsa da, Devletin niteliği dinselleştikçe, örfi hukuk kuralarını da dine uydurmak zorunluluğunda kalmıştır.

Ayrıca, Kur'an ve hadiste, bir konu hakkında çözüm yolu varsa, örfi hukukla bunun dışına çıkılamaz.

İslâm dünyasında din bilginleri kıyas ve icma yolu ile, çok farklı hukuk anlayışı biçimlerine ulaşmışlardı. Bu anlayış biçimlerine "mezhep" denilir. Osmanlı Devleti, Sünnî mezheplerin varlığını kabul etmişti. Sünnî mezhepler olan Hanefîlik, Şafîlik, Hanbelîlik ve Malikîliğin hukuk anlayışları ülkede yürürlükte idi. Bir Hanefî Müslümanla, Şafî Müslüman arasındaki anlaşmazlıkta, yargıç her iki mezhebin anlayışına saygılı olmak zorunda idi. Böylece hukuk uygulanması tam bir dağınıklık içinde kalıyordu.

İslâm Hukuku, özellikle şu noktalarda, ileri ve uygar anlayışla bağdaşamıyordu:

Kamu yönetimi bakımından kadına hiç bir hak tanınmamıştı. Kadınlar devlet hizmetine ne aktif ne de pasif biçimde katılabiliirdi.

Özel hayata ilişkin işlerde de kadın ile erkek arasında tam bir eşitsizlik vardı. Erkek dört kadınla evlenebilirdi. Ayrıca canının istediği kadar cariye tutardı. Boşanma hakkı yalnız erkeğe tanınmıştı. Miras alanında kız çocuklar, erkek çocukların yarısı kadar hak alabilirlerdi. Kadın iktisadî hayata katılamazdı. Mahkemelerde iki kadın, bir erkek tanık yerine geçerdi.

Ticaret Hukuku alanında pek çok kurumlar düzenlenmediği için, iktisadî hayatta boşluklar bulunuyordu.

Ceza Hukuku alanında, pek çok suç belirtilmemişti. Mevcut cezalar da insanlık dışı sayılacak derecede ağırdı.

Yargılama usulleri çok ilkelidi. Tek yargıç (kadı), mahkemenin âdeta kralı idi. Onları denetleyecek ciddî örgütler yoktu. En önemli delil tanık idi. Bu nedenle, parası olan, böylece kadıyı kazanarak yalancı tanıklar tutabilen herkes, haksız olsa da haklı çıkabilirdi. Bir Osmanlı devlet adamı Defterdar Sarı Mehmet Paşa (Ölümü: 1717) şöyle diyor: "Yargıçların çoğu, rüşvetin adını gelir koydular. Hangi taraf rüşveti fazla verirse, onu haklı çıkartırlar; isterlerse borçluyu alacaklı ve iflâs eden kişileri milyo-

ner yaparlardı". Yüzlerce düşünür bu derde bir ilâç aramış, ama bulamamıştı. Adalet örgütünün böylesine rüşvetçi olması, halkı huzursuz ve güvensiz yapıyordu.

İslâm Hukuku kuralları, derlitoplu bir durumda da değildi. Dağınık ve sistemsiz biçimde binlerce kitap, fetvâ ve dergi içine serpiştirilmişti. Dürüst bir yargıcın bile, istediği hükmü onbinlerce sayfalık, darma dağınık din kitaplarından bulabilmesi çok zordu. Bu nedenle, yargılama tesadüfe bırakılıyordu.

Müslüman olmayan kişiler ise, kendi dinsel hukuklarının uygulanmasını istemek hakkına sahiptiler. Onların hukukları, cemaatleri aracılığı ile uygulanırdı. Böylece Osmanlı ülkesinde hukuk birliği yoktu.

Bütün bu sakıncaların üstünde, İslâm vatandaşlarının din hürriyetleri yoktu. İstemeyenler bile ibadet yapmak zorundaydılar. İslâmlıktan çıkma ise kesinlikle ölümle cezalandırılırdı.

Hukuk düzeninin bu aksaklıklarını düzeltmek için, II. Mahmut devrinde itibaren bazı çabalar gösterildi. Tanzimat zamanında, örneğin Ticaret ve Ceza Kanunu gibi bazı düzenlemeler Batı'dan alındı. Yeni kanunları uygulayacak mahkemeler kuruldu. İslâm Hukukunun dağınık kurallarının bir bölümü toplandı. Buna "Mecelle" adı verilir. Ancak, kadın hakları, aile hukuku gibi Kur'an ve hadisle düzenlenen alanlar aynen bırakıldı. Bunlara el sürmenin dinsel devlette imkânı yoktu.

2. Yeni Hukukun İlkeleri ve Hukuk Devriminin Gelişimi:

Türk Devrimi ile, yepyeni bir devlet kurulunca, hukuk düzeninin değişmesi gerekiyordu. Layık bir toplumda, din esaslarına dayanan hukuk sistemi yaşayamazdı. Hukuku layikleştirmek için, hayat ilişkilerinde kadın ile erkek arasında tam bir eşitliğin kurulması ilk ve vazgeçilmez bir şarttı. Bundan sonra bütün hukukî ilişkilerin modern ve ileri biçimde düzenlenmesi gerekiyordu.

Hukuk düzeninin temel taşı "Medenî Hukuk" tur. Kişilerin hak ve borçları; ailenin kuruluşu, işleyişi ve sona ermesi; miras ilişkilerinin düzenlenmesi; kişilerle eşyalar arasındaki her biçim ilişkilerin doğması, sürmesi ve bitmesi; kişilerin birbiriyle her çeşit işlemler yapması, hep medenî hukuk konularıdır. Bütün bu konuların, devrimci bir görüşle, toptan düzenlenmesi gerekiyordu. İslâm Hukukunun, medenî hukuka ilişkin kuralları, yukarıda da görüldüğü gibi, hem yetersizdi, hem de bir arada değildi. Mecelle, bu yetersiz kuralların yalnız kişi haklarına, borç ilişkilerine ve eşyalara değinen bölümlerini sistemleştirmişti. Türk vatandaşının, hayatını düzenleyecek tam bir medenî kanunun bir an önce yapılması gerekiyordu. Bu konuda iki imkân vardı: Ya bir kanun hazırlanacaktı, veya ileri ülkelerin kanunlarından birisi aynen alınacaktı.

İlk yolu tercih etmek sakıncalıydı. Yepyeni bir medenî kanunun hazırlanması yıllarca sürerdi. Ayrıca, böyle biçimde yapılan bir çalışmada çeşitli ülkelerin kanunlarından yararlanılacak, tam bütünsel bir eser olamayacaktı. Bu nedenle ikinci yol tercih edildi. Uygar Dünya'nın medenî kanunları incelendi. Sonuçta, İsviçre Medenî Kanunu'nun alınması kararlaştırıldı. Bu tercihin nedenleri şunlardı: İsviçre Medenî Kanunu, uygar ülkelerin yaptıkları kanunların sonuncusu idi. Bu nedenle çok modern bir görüşle hazırlanmıştı. Örnek medenî kanunlardan, Fransa'nın 1804 tarihli idi. Oldukça eskimişti. Çok bilimsel olarak hazırlanan Alman Medenî Kanunu ise karmaşık ifadesi ve karışık kavramları ile anlaşılması zor bir eserdir. Diğer pek çok ülkenin medenî kanunları da hep bu iki eserden alınmıştı. İsviçre Medenî Kanunu ise hem çok yeni idi, hem de kavramları çok açıktı. Dili de herkesçe anlaşılacak kadar basitti. Yargıca, büyük bir hareket serbestliği sağlıyordu. Özellikle borç ilişkilerine ait bölümü, iktisadî hayata canlılık verecek derecede sosyal yapıma uyuyordu. Pratik zekâlı İsviçrelilerin hazırladıkları bu kanunun bızce alınması amaca çok elverişli olacaktı. Bu kanun, borçlara ilişkin bölümüyle birlikte, uzman bir kurulca Türkçeye çevrildi. Hazırlanan iki tasarı 16 ve 22 nisan 1926 tarihlerinde TBMM'nce kabul edildi. Her ikisi de 4 kasım 1926'da yürürlüğe girdi [13]. Türk Medenî Kanunu, kişinin hak ve borçları, aile, miras, eşyalarla olan ilgileri; Türk Borçlar Kanunu da her biçim hak ve borç doğuran ilişkileri kapsamaktadır. İki kanun bir bütündür.

Yeni Medenî Hukukumuz kişi hak ve ilişkileri bakımından, Türk vatandaşının durumunu, en ileri ve modern ülkeler düzeyine çıkarmıştır. Böylece yüzlerce yıllık geri hukukî kurumlar, birdenbire değişerek, en ileri biçim almışlardır. Özellikle:

— Kadınla erkek arasında mutlak eşitlik sağlanmıştır. Kadın günlük hayata, erkekle aynı haklara sahip olarak girmiştir. İktisadî hayatta da onunla eşittir. Bunun doğal sonucu, kadının her mesleğe girebilme hakkına sahip olmasıdır.

— Aile alanında, erkeğin bütün ayrıcalıkları kaldırılmıştır. Bir erkek sadece tek kadınla evlenebilir. Kadın da yalnız tek erkekle hayatını birleştirir. Boşanma sebepleri hem kadın, hem de erkek için aynıdır. Aile, toplumun temeli sayılarak titizlikle korunmuştur. Çocukların iyi yetiştirilmesi için en ileri tedbirler getirilmiştir. Kadın - erkek eşitliğinin sağlanması, Türk Devriminin temel taşıdır. Ancak böylece, nüfusun yarısının köle durumunda olmaktan kurtulması sağlanmıştır. Bu, her biçim ilerlemenin baş şartıdır.

[13] Türk Medenî Kanunu No: 734.

Türk Borçlar Kanunu No: 818.

17 Şub. 1926
4 Ekim
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

— Aile birliğinin kurulması için “medenî nikâh” usulü konulmuştur. Bu da, nikâhın devlet eliyle kısılması demektir. Ancak, resmî nikâh kısıldıktan sonra da, çiftler istedikleri dinsel töreni yapabilirler. Buna kimse karışamaz. Böylece ailenin korunması sağlanmıştır.

— Miras konusunda kız ve erkek çocuklar arasındaki adaletsizlik kaldırılmıştır.

— Kişilerin eşyalarla ve birbirleriyle olan ilişkilerinde, İslâm Hukukunun boşlukları ve gelişikleri kaldırılmış, akılcı ve modern bir sistem getirilmiştir.

Hukukun temeli sayılan Medenî Kanunun Türkiye’de, İsviçre’den alınarak kabulü, dünya tarihinde görülmüş ilk ve son büyük hukuk devrimidir. Şimdiye kadar, apayrı bir hukuk sistemine sahip bir ülkenin, bu sistemi bir yana bırakarak bambaşka yapıda bir kanunu alması görülmemiştir. Bu nedenle, işin başında Batılı hukukçular bu girişimin yürüyemeyeceğini, Türkiye’nin kısa bir süre içinde tekrar İslâm Hukukuna döneceğini sanmışlardır. Ancak bu, olmadı. İsviçre Medenî Kanunu akıl almaz derecede kısa bir süre içinde ulusallaştı. Türk yargıcı, bu kanuna kendi ruhunu vermekte öylesine usta davrandı ki, İsviçre hukukçularının çözemediği bazı sorunlar bile ortadan kaldırdı. Dünya hukukunda görülmemiş bu olay, pek çok Batılı düşünürü Türk Devriminin en başarılı ve üstün yönünün hukuk alanında olduğunu ileri sürmelerine sebep vermiştir. Medenî Kanununun şüphesiz bazı aksak yanları vardır. Ancak bu, İsviçre’de bile mevcuttur. Bu kanun öylesine mahlûs olmuştur ki, Türk hukukçusu, bunu artık istediği gibi geliştirme ve yenileme olanağına kavuşmuştur.

Medenî Hukukumuzun başarı ile değiştirilmesi ve uygulanmasını diğer alanlardaki yenilikler izledi: Ticaret Kanunu değiştirilerek modernleştirildi [14]. Ceza Hukuku alanında en modern eser olan İtalyan Ceza Kanunu adapte edilerek yürürlüğe girdi [15]. Yargılama, icra ve iflas usulleri en ileri ülkelerden alınan kanunlarla modernleştirildi. Şeriye Vekilliği kaldırıldığı için, dinsel mahkemeler de etkinliklerini yitirmişlerdi. Yeni kanunları uygulamak için mahkeme örgütleri yenileştirildi. Medreselerden yetişen yargıçlar yavaş yavaş işten alındılar. Atatürk daha 1925 yılında Ankara Hukuk Okulu [16]’nu açmıştı. Bu yüksek okuldan çıkan hukukçular hep yeni kanunların anlayışına göre eğitilmişlerdi. Böylece kısa bir süre içinde bütün hukuk örgütü gençlerin ve devrimcilerin eline geçti. Medenî Kanunun kabulünden birkaç yıl sonra bütün hukuk sistemimiz, dinsel esaslardan tamamen arınmış, layikleşmiş ve modernleşmiş oldu.

[14] 29.5.1926 tarihli ve 865 Numaralı Kanun.

[15] 1.3.1926 tarihli ve 765 Numaralı Kanun.

[16] Ankara’nın ilk yüksek okulu olan bu kurum daha sonra fakülte olmuştur.

Hukuk alanında bir eksiklik kalmıştı. O da, kadınların siyasal hayata katılmaktan yoksun olmaları idi. Bütün iktisadî ilişkilerde erkekle eşit duruma getirilen Türk kadınının, oy verme, seçilme haklarına kavuşturulması zorunlu idi. Her mesleğe girmeğe başlayan kadınlarımızın siyasal haklardan yoksun kalması mantıksızlıktı.

Kadınlar Batı'da en geç XX. yüzyıl başlarında siyasal haklarına kavuşmuşlardı. Yalnız birkaç devlet bu hakkı kadınlara vermiyordu. Atatürk, gerçek Türk kadınının erkekten hiçbir farkı olmadığı kanısındaydı. Böylece, layık hukukun son nimetleri de görüldü. 1930 yılında Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkı verildi. [17]. 1934'te yapılan Anayasa değişikliği ile Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkına kavuşturuldu [18]. Hukuk alanındaki devrim böylece ana çizgileri itibarı ile tamamlandı.

Hukuk, her gün değişen hayata ayak uydurmak zorundadır. Yapıldıkları gün çok modern olan kanunlar, bir süre sonra eskirler. Bu nedenle Türk aydını, devrimci hukuku her an hayata uydurmak durumundadır.

Hukuk Devriminin temeli olan kadın - erkek eşitliğinin getirdiği ilerleme, tartışılmayacak kadar açıktır. Şehirleşme ve sanayileşme geliştikçe, Türk kadını, bu eşitliğin doğurduğu imkânları daha iyi değerlendirecektir.

D. EĞİTİM DEVRİMİ:

Bir ulusun kalkınabilmesi, sağlam bir sosyal yapıya sahip olabilmesi eğitime sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle, özellikle devrimci rejimler, eğitim sistemine büyük önem verirler. Rejimin sürekliliği ve amacının gerçekleşmesi, kuşakların eğitilmesi ile mümkün olur.

Türk devrimcileri, Osmanlı Devletinin çağ dışı eğitim sistemi ile hoşnut olamazlardı. Tıpkı dinsel hukuk gibi, eski eğitim de layık ve ilerici esaslarla bağdaşmıyordu. Bu sistemi Devrim esaslarına uygun biçimde değiştirmek gerekiyordu.

1. Eski Eğitim Sistemine Bir Bakış:

Osmanlı Devletinin, eğitim sistemi de dinsel idi. Dinsel kurumlar eğitim işlerini düzenlerlerdi. Tanzimat devrine kadar, Devlet, vatandaşın eğitimi ile uğraşamamıştı. Yalnız devlet adamları yetiştirmek için kurulmuş bir Saray Okulu (Enderun) mevcuttu. Bunun dışında, genç kuşaklar vakıflara bağlı mahalle okullarında eğitilirdi. Bu okullarda çocuğa Kur'an okuma ve yazı yazmadan başka bir şey öğretilmezdi. Öğretmenler, basit

[17] 3.4.1930 tarihli ve 1580 Numaralı Belediye Kanununun 23 - 24 ncü maddeleri ile.

[18] Anayasa'nın 10 ve 11 nci maddelerini değiştiren 5.12.1934 tarihli ve 2599 Numaralı Kanun.

din adamları idi. Öğretim ve eğitim tekniğinden anlamazlardı. Bu nedenle, okuma yazmayı bile tam olarak öğretemezlerdi. Bu ilkel öğretim yıllarca sürerdi ve bittiğinde öğrenci okuyup yazmayı bile doğru dürüst öğrenmemiş olurdu.

Mahalle okulunu bitirenler, isterlerse medreseye giderlerdi. Osmanlı ülkesinde türlü düzeylerde yüzlerce medrese vardı. Medreselerde yalnız dinsel bilimler okutulurdu. Müspet bilimlerin hiç birisi bilinmezdi. Fatih'in İstanbul'da kurduğu matematik ve tıp medreseleri kısa bir süre sonra yozlaşmıştı. Bu iki medresede yalnız ortaçağ matematiğı öğretilirdi. Bir örnek olarak şunu anlatmak ilginçtir: 1774 tarihinde, Batı esaslarına uygun bir teknik okul kurulmak istendi. Bu okulun başına geçirilen Fransız bir uzman, öğrencilerin durumunu anlamak istedi ve şunu sordu: "Bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?" Bu en ilkel soruyu kimse cevaplandıramadı. Yalnız bir öğrenci "üçgenine göre" cevabını verdi. İşte yurtda müspet bilimler böyle durumdaydı.

3

Orduyu güçlendirmek amacı ile 1774'ten itibaren açılan birkaç teknik okul dışında, öğretim ve eğitim etkinliğı Tanzimat arifesine değin pek azdı. 1827'de Tıp Okulu, 1837'de Harp Okulu açılınca, pek az bir genç grubu kendisini yetiştirme olanağı buldu. Bu iki okulda iyi kötü ileri bir eğitim yapıldıysa da milyonluk kitleler eğitim ve kültürden tam anlamı ile yoksundular.

Tanzimat devrinde, eğitim işinin ciddiliğı anlaşıldı. 1845'te eğitim işleri ile uğraşmak üzere bir komisyon kuruldu. Ortaokul düzeyinde "rüştiye", lise düzeyinde "idadi ve sultani" okulları açılmaya başlandı. Ancak bu okulların sayısı çok azdı ve öğretim kadrosu pek yeteneksizdi. 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi, Cumhuriyet'in başlarına kadar, Batı kurumları ayarında eğitim verebilen tek Türk lisesidir. Meşrutiyet devrinde ilk ve orta öğretim kurumlarının sayısı biraz artırılmış, ancak, hiçbir zaman eğitim halka indirilmemiştir. Yüksek öğrenim kurumları da, Tanzimattan sonra artırılmıştır. Ancak, meslek okulu niteliğinde olan Tıp, Harp ve Mülkiye okulları dışında, gerçek anlamı ile üniversite kurulamamıştır. Meşrutiyet devrinde temeli atılan Darülfünun, Batılı anlamıyla gerçek bir araştırma ve öğretim kurumu durumuna gelememiştir.

Bütün bu çabalar kısır, plansız ve yetersizdi. Unutulmaması gerekli nokta, medreselerin bu kalkınma çabaları arasında, tam anlamı ile etkinlikte olmasıdır. Böylece, yüzlerce medreseden çıkan bilgisiz ve yobaz kişilerle, yeni kurulan okullardan çıkan aydınlar, Türk toplumunda büyük bir çelişki yaratıyorlardı. Ancak, dinsel yapının içinde, medreselerin etkisi, Devletin yıkılışı arifesinde bile çok fazlaydı.

2. Öğretim Birleştirilmesi ve Eğitim Sisteminin Kurulması:

Devrim kadrosu, başta Atatürk olmak üzere, Türk vatanının geleceğinin ancak eğitim sorununun çözülmesiyle sağlanacağını biliyorlardı. Eğitim tüm olarak devlet denetimi ve gözetimi altına alınacaktı. Çağdışı her tür öğretim kurumu kapatılacaktı. Eğitimin sistemi en modern biçimde yeniden kurulacaktı. 3 mart 1924'te ilk adım atıldı, eğitim birliği sağlandı. Şeriye Vekillliğinin kaldırılması, Halifenin kovulması ile, bu dinsel makamlara bağlı eğitim kurumları da tarihe karışmalıydı. Öyle yapıldı. Kısa bir süre sonra, medreseler ortadan kaldırıldı. Bu, Osmanlı eğitim sisteminin temel taşının yok edilmesi idi. Binlerce yobaz bundan hoşnut kalmadılar. Hatta 18 eylül 1924'te Atatürk'e bir yobazlar grubu geldi, medreselerin tekrar açılmasını istedi. O verdiği cevapta, 'ulusun uğradığı felaketlerin sebebini saydıktan sonra, "Okul istemiyorsunuz, halbuki ulus onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı ulus, bu ülke evlâdı yetişsin. Medreseler açılacaktır. Ulusa okul gerektir" dedi.

2 mart 1926'da "Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun" [19] kabul edildi. Bu temel kanunla, öğretimin birleştirilmesi ilkesi ışığı altında, eğitim işleri düzenlendi. Devletin izni olmadan hiç bir okulun açılmayacağı belirtildi. İlk ve orta öğretimin esasları saptandı. Çağdışı bütün dersler, programlardan kaldırıldı. Bu esaslara göre, Cumhuriyet Hükümeti yüzlerce yeni okul açtı. Öğretmen okulları çoğaltıldı. Öğretimi güçlendiren en önemli sakıncalar yok edildi.

3. Harf Devrimi:

Öğretimi zorlaştıran en önemli sakınca, Türkçenin Arap alfabesi ile yazılmasıydı. Türkler, İslâmîliği kabul etmeden önce, Orta - Asya'da, Türkçenin o zamanki biçimine uygun bir alfabe bulmuş ve bunu başarı ile kullanmışlardı. Ancak, bundan bin yıl kadar önce Türkler İslâmîlik içine girince, bütün Müslüman dünyasının alfabesini benimsemek zorunda kaldılar. Türk dilinin ilkelerine hiç uymayan bu alfabenin alınması, zengin Dilimizi yozlaştırdı. Bu alfabe nedeniyle Arapça ve Farsça kelimeler Türkçenin içine daha rahat girdiler. Böylece Türkçe, büyük bir kültür dili olmak imkânını yitirdi.

Öz Türk dili gelişme yeteneğinden mahrum kaldı.

Arap harfleri özellikle öğretim işinde büyük zorluk yaratıyorlardı. Bu harfler, Türkçenin yapısına hiç uymadığı için okula yeni başlayan çocuk, ancak ezberleme yolu ile okuyup yazmayı öğrenebiliyordu. Baş zorluk şuydu: Türkçe dünyanın en çok seslisine sahip dilidir. A, E, U, Ü, O, Ö, I, İ seslerinin fonetik olarak tümü, başka hiç bir dilde yoktur. Böylesine zengin ve renkli Dilimizde, bu sesler hep kısa telaffuz edilir. Uzun ses-

li harf Türkçede bulunmaz. Apayrı bir yapıya sahip Arap dilinde ise yalnız A, İ, U, O sesleri vardır. Bu sesler uzun ya da kısa olarak telaffuz edilir. Sesli azlığı, Arap alfabesinde kısa sesler için ayrı harflere ihtiyaç bırakmamıştır. Böylece, Türkçe kelimeler Arap harfleri ile yazılırken, sesli-lerin çoğu gösterilemez. Bu anormalliğe, bazı sessiz harflere, sesli görevi de verilerek bir çare bulunmak istenmiştir. Örneğin Arapçada "V" sessizi (aynı zamanda uzun U), Türkçede hem "V", hem de O, Ö, U, Ü harflerini karşılar. Böylece, Türkçe tam bir imlâ anarşisi içine düşmüştür.

Harf Devrimine karşı olanlar, Japonlar'ı örnek göstererek onların yazılması ve okunması pek zor olan alfabelerini atmadıklarını söylerler. Halbuki, Japon alfabesi, kendi dillerinin özelliklerinden çıkmış, ulusal bir alfabedir. Bu nedenle, onların dillerine uygundur. Arap harfleri, Türkçeye uysa idi, belli ki bir devrime ihtiyaç kalmazdı. Zaten bu takdirde, hem Türkçe bir kültür dili durumuna ulaşır, hem de öğrenim zorlukları sorunu ortaya çıkmazdı.

Türkçeyi, bin yıldan beri düştüğü bu çıkmazdan kurtarmak yalnız Atatürk'ün eseri olmuştur. Meşrutiyet döneminde bazı cesur aydınlar Arap harflerinin atılmasını önermişlerdi. Fakat bu bir yankı uyandırmadı. Hem dinsel kurumlar, hem de aydınların çoğu bu konuda tüm olarak tutucu idiler. Dinsel kurumlar, Kur'an alfabesi olan Arap harflerini kutsal sayıyorlardı. Bunu değiştirmek yobazlar için düşünülmeyecek kadar imkânsızdı. Aydınların çoğu ise, yeni bir alfabenin eski imlâ ve yazı alışkanlıklarını yıkacağını, bir anarşi doğacağını ileri sürüyorlardı. Halbuki, Türk dilini bu korkunç çemberden çıkarmak zamanı çoktan gelmişti.

1927 yılı içinde Atatürk bu konuda etkinliğe geçme vakti geldiğini kararlaştırdı. Latin alfabesi, Türk dilinin yazılması ve okunması için en elverişli harfleri taşıyordu. Bir bilim kurulu, bu alfabeyi inceleyerek yeni Türk harflerini saptadı. 9 ağustos 1928'de Atatürk Sarayburnu'nda Harf Devrimini müjdeleyen ünlü konuşmasını yaptı. 1 ekim 1928'de de yeni Türk harfleri hakkındaki Kanun [20] yürürlüğe girdi.

Kanun uyarınca, bütün devlet yazışmaları 1 ocak 1929'dan itibaren Türk harfleri ile yapılacaktı. 1929 haziran ayından sonra da, Türkiye ülkesinde, Arap harfleri kullanılmayacaktı. Bu karar alınırken, Atatürk'ün en devrimci arkadaşları bile, hiç olmazsa birkaç yıllık geçiş dönemi gerektiğini söylemişlerdir. Atatürk, buna kesinlikle karşı çıkmıştır. Büyük Devrimci, bu uzun geçiş döneminde kimsenin alışkanlıklarını bırakamayacağını, devre bitince, tekrar baştan başlamak gerekeceğini, bundan dolayı zaman yitirileceğini söylemiştir. Böylece, Türk ulusu altı ay gibi akıllara

durgunluk veren kısa bir süre içinde yeni alfabesini benimsedi. Bu da Arap harflerinin Türkçe için ne kadar uygunsuz olduğunu göstermektedir.

Türk harflerinin kabulü, Devrimin en önemli bölümlerinden birisidir. Türkçenin zenginleşmesi, okuma - yazma kolaylığının sağlanması, basılan kitap sayısının birdenbire artması hep bu devrimin nimetleridir. Yeni Türk kültürü, bu devrim ile doğmuştur. Skolastik medrese kafasının ürünleri olan eski kitapları okumak isteyen bilim adamları dışında, Arap harfleri, ulusal bilinçten silinmiştir.

Türk ulusuna, yeni harfleri öğretmek için 11 ekim 1928'de "Millet Mektepleri" denilen okullar açıldı. Türk harfleri kısa bir süre içinde öğretilti. Bu okulların sürdürülmemesi büyük bir eksikliktir.

4. Üniversite Reformu:

Meşrutiyet döneminde geliştirilmesine çalışılan, Darülfünun adlı tek Türk üniversitesi, beklenen sonuçları verememişti. 1933 yılına kadar bu bilim kurumunu modern esaslara göre, yenileme çabaları gösterilmişti. Ancak, bu çabalar yetersiz kalıyordu. Toplumları geliştiren düşünce ve buluşlar, üniversitelerden gelir. Üniversiteler özgür düşüncenin ve bilimsel araştırmanın merkezleridir. Gelişmiş toplumlar, birer üniversite ülkesidirler. Özellikle kalkınma durumundaki ülkelere kaliteli bilim adamı ve uzman çok gereklidir. Kalkınma sorununun sistemli biçimde inceleyip çözümlemeye en önemli görev de üniversitelere düşmektedir. Eğitim sistemi yenilenirken, üniversite de şüphesiz bu sistemin içinde ele alınacaktı. Tek üniversitemizi, klasik Batı üniversiteleri ölçüsüne çıkarmak gerekti. Bu yıllarda, Alman faşist diktatörü Hitler'in zulmünden kaçan pek çok değerli bilim adamı, en özgür ülke saydıkları Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardı. Bu büyük bilginleri başka ülkelere kaptırmamak için, onların Türk üniversitesine alınmaları düşünüldü. Ancak daha önce, bu bilginlerin çalışabilecekleri bir ortam meydana getirilmeliydi.

Naşidi

Bu düşünceler ürününi verdi. 31 Mayıs 1933'te "İstanbul Üniversitesinin Kurulması Hakkında" kanun [21] çıkarıldı. Bu kanun, "Darülfünun" u kaldırıyordu. Yerine bir "üniversite" kurulacaktı. Kısa bir süre sonra kurulan İstanbul Üniversitesi, Batı Avrupa modeline göre örgütlen-dirildi. Çağdışı kalan yaşlı din bilginleri bu örgütün dışında bırakıldı. Bilimsel çalışmalar ve rütbelere düzenlendi. Almanya'dan gelen değerli bilim adamları da, üniversitelerin kurulmasına katkıda bulundular. Bunlar, İkinci Dünya Savaşı bitinceye kadar Türkiye'de kaldılar. Bir bölümü sonradan ya Amerika'ya, ya da eski vatanlarına döndüler. Bir bölümü ise Türk vatandaşı olarak ölünceye kadar yurdumuzda yaşadılar.

[21] Kanun No: 2252.

Üniversitenin kurulması, bütün araştırma ve kültür sorununu çözmedi. Ancak, Türk biliminin temelini kurdu. Bugün yurdumuzda çoğu tamamlanmış sekiz üniversite varsa, bunlar, Atatürk'ün kurduğu ilk Üniversite'den doğmuştur. Üniversite sorunu, zamanla ortaya çıktı. Üniversiteler kolay gelişen kurumlar değildir. Bir üniversitenin kökleşmesi en azından yarım yüzyıla ihtiyaç gösterir. Türk üniversiteleri de bu biçimde kökleşmektedir. Atatürk üniversite reformu ile gerçek bilgiye kapımızı açmıştır. Asıl önemli olanı da budur.

5. Tarih ve Dil Anlayışının Değişmesi:

Türk Devriminin temeli, Türk ulusalcılığına dayanır. Osmanlı Devletinin son zamanlarında çıkan Türkçülük akımı, Atatürk'le gerçek yolunu buldu. Kısa sürede kendi benliğini kazanan ve yepyeni bir devlet kurarak geçmişin kötü anlarından sıyrılan Türk ulusuna, bu yaptığı işin bilincini vermek gerekiyordu.

Türk ulusu, tarihin akışını, hemen her devirde etkilemişti. Böylesine büyük ve köklü ulusun tarih anlayışı, Osmanlı devrinde öldürülmüştü. Türk tarihinin gerçekleri, İslâm ve Osmanlı safsataları ile boğulmuştu. Bunu açığa çıkarmak, Türk ulusunu tarihine sahip kılmak gerekiyordu. Atatürk bu amaçla 15 nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" ni kurdu. Sonradan "Türk Tarih Kurumu" adı altında büyük bir bilimsel ün kazanan bu dernek aracılığı ile Atatürk, Türk'ün geçmişini karanlıklardan kurtarmak yolunu açtı. Bugün, ilkokullardan liselere kadar okuyarak benimsediğimiz tarihsel gerçekleri bize Atatürk'ün tarih anlayışı getirmiştir.

Türklerin Orta-Asya'dan çıkarak pek çok devletler kurdukları öteden beri biliniyordu. Ancak, Osmanlı tarihçileri bu devletlerin varlığını ötmüşlerdi. Ayrıca, Osmanlı Devleti de bir "hanedan tarihi" açısından öğretiliyordu. Bu safsatalar kırıldı. Türklerin kurdukları devletlerin derinliğine incelenmesine başlandı. Osmanlı tarihi de başarılı ve başarısız yönleri ile gerçek sahibi olan Türk ulusu açısından incelenmeğe başlandı. Bu yolla, Türk ulusalcılığının gelişmesi büyük ölçüde hızlanmıştır. Türk'ün tarihi ile kıvanç duyması, Atatürk'ün bize kazandırdığı ulusal bilincin doğal sonucudur.

Bir toplumun en önemli varlıklarından birisi de dildir. Düşünce, dil ile mümkün olan bir zihni etkinliktir. Bu da tüm dalları ile kültürü doğurur.

Türk, yüzlerce yıl diline sahip çıkamamıştır. Osmanlı Devletinde, padişahlardan halka kadar, Türk olan herkes Türkçe düşünür ve konuşurdu. Ancak, düşünceleri yazı yolu ile sistemleştirmek, bilimsel ve kültürel hayata dökmek gerekince işler değişirdi. Osmanlı anlayışı, yazı dilini de Osmanlı yapmıştı. Sonuçta, Türkçeden ayrı, yeni bir dil ortaya çıkmıştı: Osmanlıca..., Osmanlıca, İslâm kültürünün egemen olduğu Türk yurdunda,

Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı bir yapma dil olarak belirmişti. Medreselerde bilim dili Arapça idi. İslâm edebiyatı da tarihsel kökleri bakımından İran'a dayanıyordu. Türk düşünürü bu iki dilin etkisi altında kalarak, Türkçeyi Arap ve İran kalıplarına dökmüştü. Böylece hem aydınlarla halkın arasına bir uçurum girdi, hem de eğitim ve öğretim işleri asla düzenlenemedi. Bu uydurma dille yapılan öğretim verimsizdi, uzun zamanlara mal oluyordu. Ayrıca Türk'ün alışmadığı kalıplarla düşünmeye zorlanması bilimsel araştırmaları köstekliyordu. Meşrutiyet'le birlikte, Türk dilinin arılaştırılması çabaları başladı. Atatürk bu çabaları genelleştirdi. Türkçe'nin bir kültür dili olması için araştırmalar yapmak amacı ile, şimdiki adı "Türk Dil Kurumu" olan "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" ni 12 temmuz 1932'de kurdu. Bu dernek Türk dilinin kurallarını saptadı. Arapça ve Farsça kelimeler, kalıplar dilimizden atıldı. Herkesin anlayacağı temiz Türkçe devlet yazılarına girdi. İbadete çağrıdan başka bir şey olmayan ezan, Arapça yerine Türkçe okunmaya başladı. Böylece ulusal kültürün kurulmasında en büyük adımlardan birisi atılmış oldu. Bugün Türkçe bir bilim ve kültür dili durumuna gelmiştir. Atatürk'ün, ilkönceleri gene herkese garip gelen büyük denemesi, başarı ile sonuçlanmıştır. Türk aydını artık, diline sahiptir. Bu da devrimin önemli sonuçlarındanır.

6. Kültür İşleri:

Kısaca özetlenen tarih ve dil çalışmaları, 1931'den sonra Atatürk'ün en çok zamanını alan etkinliklerdendir. Bu çalışmalar, Türk'ün öz yurdu Anadolu'nun binlerce yıllık tarihini de aydınlatmıştır. Böylece, Batı'nın uygar kalıpları içinde ulusal bir kültürün doğması yolu açılmıştır. Halkevleri yolu ile halkı eğitmek metodu izlenmiş, bir yandan da güzel sanatların geliştirilmesine çaba harcanmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi, Müzik Okulu gibi kurumlarda gerçek Türk kültürünün doğuşu başlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra, onun attığı bu tohumlar meyvelerini vermeğe başlamıştır. Bugün Türk kültürü, her alanda büyük bir hızla gelişmektedir.

E. İKTİSAT VE MALİYE ALANINDA DEVRİM:

1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İktisadî Durum:

Kurtuluş Savaşı bittiği zaman, Türk ulusu, kelimenin tam anlamı ile yorgun ve yoksul durumda idi. Vatan, bir uçtan diğer uca değin harap olmuştu. Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları birbirini ardından tam on yıl sürmüştü. Bu uzun ve büyük savaşlar, ülkenin zaten çok sınırlı olan kaynaklarını tüm olarak kurutmuştu. Son bir atılışla ulusal egemenliğine ve kesin bağımsızlığına kavuşan ulusu kalkındırmak en önemli sorun idi.

1923 yılında, Türkiye'de sanayi hiç yoktu. Ufak atölyeler ve imalât-haneler yalnız bir el sanatları etkinliği durumunda idiler. İşçi sayısı 80.000 gibi çok önemsiz bir rakamdı. Ülkenin temel ihtiyaçlarının hepsi dışarıdan alınıyordu. Şeker, kumaş, her tür sanayi ürünleri hep yabancı ülkelere avuç dolusu para ödenerek getiriliyordu. Kapitülasyonlar, Türk sanayiini öldürmüştü. En küçük ihtiyaçlarımız için bile dışa bağlı idik. Yeraltı zenginliklerimiz bilinmiyor ve işletilemiyordu.

Tarım alanında da büyük bir çöküntü vardı. Zaten ilkel olan tarımımız, köylü nüfusunun savaşlarda erimesi nedeniyle iyice perişan duruma gelmişti. Buğday bile bazı yıllar dışarıdan alınıyordu. Sebze ve meyvecilik çok geri idi. Örneğin bugün güney illerimizin büyük zenginliği olan turuncgiller, Doğu Karadeniz'in servet yatağı olan çay tarımları, o zamanlar sözü geçen bölgelerde tanınmıyorlardı bile. Besin maddeleri sanayi de yoktu. Ulaşım zorlukları nedeni ile, bazı bölgelerde bol olarak elde edilen ürünler, diğer yerlere götürülemiyor; böylece yurdun bir yanında ürünler çürümeye bırakılırken, öte yanında bu ürünler bulunamıyordu. Milyonlarca dönümlük toprak bombostu ve işlenmiyordu. İşlenilen topraklarda ise tarım en ilkel yöntemlerle yapılıyordu. Yapma gübre, sulama gibi imkânlar yoktu.

Hem tarım hem de sanayi alanında yetenekli uzmanlar yoktu. İstanbul'da bir küçük mühendislik okulu ile Halkalı'da ufak bir Yüksek Tarım Okulu dışında, yurdun iktisadî kalkınmasını yürütecek uzman yetiştiren yer bulunmuyordu. Modern teknoloji bilinmiyordu. Bu nedenle iktisadî kalkınma yürümüyordu.

Osmanlı maliyesi 1876'dan beri iflâs halinde idi. Bütçeler devamlı olarak açıldı. Bütçe imkânlarının % 28'i dış borçların ödenmesine ayrılmıştı. Bütçe açığına bu da eklenince, durum içinden çıkılmaz oluyordu. Türk Devletinin de ilk yıllarda bu bütçeyi devralması olağandı. Kurtuluş Savaşının güçlüklerle dolu yıllarında, bütçenin hazırlanması ve uygulanması pek zor oluyordu. Mütevazı bütçelerde devletin hemen her işi ihmal edilerek bütün imkânlar Orduya veriliyordu. Zafer kazanıldıktan sonra, düşmandan kurtarılan bölgelerin geliri bütçeye girdi. Ancak bu bölgeler öylesine harap edilmmişti ki gelirinden çok masrafı vardı. Gene de 1923 yılından itibaren bütçelerin denk, paranın değerli tutulmasına çaba harcanıyordu. Ancak, gelir imkânları çok sınırlı idi. Bütçe gelirinin yüzde kırkını, köylüden alınan âşar oluşturunuyordu. Geriye kalan gelir de dolaylı yollardan alınan vergilerden geliyordu. Servet ve gelir vergileri yoktu.

Dışarıya akıp giden para yüzünden, ülkemizde sermaye birikimi olmamıştı. Halk parasızdı. Büyük zenginler yoktu. Orta sınıf halk yoksullasmıştı. Yalnız tarım alanındaki toprak ağaları servet sahibi idiler. Ancak,

Bu da komünist devri

bunların bile elinde, tasarruf edilebilecek ölçüde para yoktu. Sermaye birikimi olmadığı için, yatırımlara gidilemiyordu.

Eskente

Ulusal tüccar yoktu. Osmanlı ülkesindeki ticarî etkinliği elinde tutan Rumlar yurttan kovulmuştu. Gene pek çok yerdeki Ermeniler de artık topraklarımızda bulunmuyordu. Bu iki unsur, yüzlerce yıl Osmanlı ülkesinde ayrıcalıklı bir durumda idiler. Askere, savaşa gitmezlerdi. Evlerinde, dükkânlarında rahatça oturuyorlardı. Kapitülasyonlar yolu ile yurdu sömüren yabancı sermaye, kendisinden saydığı azınlıkları ticarî aracı olarak kullanıyordu. Böylece Türkler ticarî hayatın dışına itilmişlerdi. Bu azınlıklar yurttan çekilince, her yerde ticaret hayatı söndü. Ulusal bir tüccar yaratmak gerekiyordu.

Bu karanlık tabloyu daha da karartan sebepler vardı. Ulusun iş ve emek gücü, savaşlar nedeni ile erimişti. En kaliteli uzmanlar, savaşlarda yok olmuşlardı. Yalnız Çanakkale'de binlerce aydın yedek subay şehit düşmüştü. Gene bir subay savaşı olan Sakarya'da şehit olan yedek subaylar çoğunluktaydılar. Aydın ve uzman tabaka böylece erimişti. Atatürk 1923 yılında, ulusal iktisadî kalkınmayı sağlayacak geniş ve bilgili bir uzmanlar kadrosundan yoksundu. Kapitülasyonlar kaldırıldığı için dışarıdan para sağlanamıyordu. Bunu isteyen de yoktu. Bütün dertler bu yüzden başımıza gelmişti. Ancak, hiç olmazsa işin başında uzman ve sermayeye muhtaktık. Fakat, bunları kapitüler şartlarla istememize imkân yoktu. Ayrıca, toprağa bağlı olan halk, tefeciler ve ağalar elinde sömürüldüğü için fakirleşme süreci hızlanıyordu. Bilgisizlik her yerde egemendi. Halk yoksul olduğu kadar da aç ve hastalıklı idi. Yalnız sıtma, yurdu kaşıp kavurmaya yetiyordu. Bunun yanında frengi ve verem halkı ezen iki önemli hastalıktı. Doktor kadrosu pek güçsüzdü. Sağlık hizmetleri hemen hiç bir yere götürülememişti. Halk sağlığının çürümesi, doğal ki kalkınma için büyük bir engeldir.

2. Ulusal İktisat İlkesi:

Devrim yönetimi, bu hazin durumu, kökten düzeltmek zorunda idi. Bu amaçla, daha Cumhuriyet ilân edilmeden, 18 şubat 1923 tarihinde İzmir'de büyük bir "Türkiye İktisat Kongresi" toplandı. Bu kongreye, işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcileri olmak üzere 1135 kişi katıldı. Kongre Atatürk'ün bir konuşması ile açıldı. Büyük önder, bu konuşmasında, en önemli sorunun kısa sürede ulusu kalkındırmak olduğunu söyledi. Osmanlı Devletinin çürük iktisat siyasetini açıkladı. Yeni Devletin izleyeceği iktisat siyasetini, bu kongrenin saptamasını istedi.

Kongre'de günlerce süren tartışmalar oldu. Sonunda, "Misak-ı İktisadî" kabul edildi. İktisat Andı anlamına gelen bu misakta şunlar belirtiliyordu: Türk ulusu, kan dökerek sahip olduğu ulusal bağımsızlık ilkesinden hiç bir

biçimde fedakârlık yapmayacaktır. Bu bağımsızlık ilkesi içinde iktisadî kalkınmamız sağlanacaktır. Siyasal bağımsızlık gibi, iktisadî bağımsızlık da esastır.

"Misak-ı İktisadî" den sonra, işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcileri, kendi açlarından alınması gerekli tedbirleri saydılar. Özetle su ilk tedbirlere başvurulması istendi: Vergi sisteminde reform, kredi kurumlarının düzenlenmesi, ulaştırma sorununun çözümü, işçilerin yaşama biçimlerinin düzeltilmesi, topraksız çiftçiye toprak verilmesi, tarımın ilkel yöntemlerden kurtarılması, ticarî spekülasyonlara engel olunması, yeraltı zenginliklerinin saptanması ve işletilmesi, gümrüklerin sanayiciye korunma olanağı vermesi, iktisadî ve ticarî işleri düzenleyecek yeni kanunların yapılması.

Görülüyor ki, o devir Türkiye'sinde dertler pek iyi biliniyordu. Ancak, bu dertlerin hangi yöntemle gözümleneceği belirtilmemiştir. Planlı iktisat tanınmıyordu. Cumhuriyet'in hemen başında, bu işlerden anlayan iyi bir plancı kadromuz olsa idi, şüphesiz çok daha ileri adımlar atılacaktı. Ancak bu olmadı. Kongre, ulusal iktisat ilkesini ortaya koymakla çok büyük bir hizmet yapmıştır. Ulusal iktisat, ulusal bağımsızlığın sonucudur. Bu ilkeye titizlikle bağlı kalmak, emperyalist ülkelerin ileride tekrar tuzağına düşmemek için zorunludur. Ancak, Türkiye'nin büyük sorunlarını nasıl çözeceği planlanamamıştır.

3. Ulusal İktisat İlkesinin Uygulanması:

İzmir İktisat Kongresinde varılan kararlar hükümete büyük ölçüde ışık tutmuştur. Ancak, kalkınma biçimi saptanmadığı için Devlet iktisadî hayata karışmıştır. Bunu 1933 yılına kadar düzensiz biçimde yapmıştır. 1933'ten sonra ise, planlı iktisat devrine girilmiştir. Atatürk'ün ölümüne kadar iktisadî kalkınma için harcanan çabalar şöylece özetlenebilir:

Tarım Alanında:

İktisadımızın temeli olan tarımı düzenlemek için her şeyden önce köylünün durumunu iyileştirmek gerekiyordu. Yüzyıllardan beri köylüden alınan âşarın kaldırılması ilk adım olabilirdi. Âşar, ürün üzerinden alınan bir vergi idi. Köylünün, her yıl ürettiğinin yüzde onu, bazen onikisi vergi olarak toplanırdı. Ürünün kötü olduğu yıllarda bile bu vergi alınırdı. Bu vergiyi devlet doğrudan doğruya toplamazdı. Mültezim denilen kişilere, artırma yolu ile bu hak verilirdi. Örneğin, bir bölgenin yıllık âşarı 100.000 lira tahmin edilsin. Bu miktar mültezimler arasında artırmaya çıkarılırdı. Diyelim ki bir mültezim 125.000 lira versin. Daha fazla veren çıkmasın. Bu mültezim 125.000 lirayı devlete öderdi. Sonra da emrine verilen devlet kuvvetleri ile, bu paranın karşılığı olan ürünü köylüden alırdı. Ancak, kendi masraflarını karşılayabilmek için, 125.000 liradan daha fazla tutan ürün alırdı. Bu onun hakkı idi. O bölgenin ürünleri sözü geçen yıl için az olsa

bile, jandarma gücü ile vergi karşılığı olan ürün toplanırdı. Ortaçağdan gelen bu vergi yöntemi Tanzimattan beri kaldırılmak istenmiş, ancak devlet hem güçsüzlüğü, hem de peşin olarak aldığı paradan fedakârlık edememesi nedeniyle bu usulden vazgeçememişti. Âşarın mültezimler yoluyla toplanması, modern vergi anlayışına uymadığı gibi, pek çok yolsuzluklara sebep oluyor, köylü eziliyordu. Cumhuriyet Hükümeti cesur bir kararla 17 şubat 1925'te yalnız mültezim usulünü değil, âşarı tüm olarak kaldırdı [22]. Bu, yoksul devletimiz için büyük bir fedakârlıktı. Gelirlerin yüzde kırkı bir çırpıda yok olmuştu. Fakat köylü büyük nefes aldı. Böylece tarımsal gelişme için iyi bir ortam yaratıldı. Tek sakınca, büyük toprak sahiplerinin de vergi dışı kalması olmuştur. Ancak, tarımsal üretimi artırmayı düşünen Hükümet, bu fedakârlığı göze almıştır.

Âşarın kaldırılmasından sonra, Devlet, üreticiye türlü yollarla yardım etti. Çiftçiye kredi veren Ziraat Bankası geliştirildi. Sermayesi fazlalaştırıldı. Böylece tarımsal krediler arttı. Tarım alanında uzman yetiştirmek üzere çeşitli yerlerde okullar açıldı. Ankara'da bir "Yüksek Ziraat Enstitüsü" kuruldu. Bu yetişen uzmanlar yolu ile tarım örgütü geliştirildi. Köylüye fidan, tohum yardımı yapıldı. Karadeniz yöresinde çay, güneyde turunçgiller tarımının başlaması ve gelişmesi, bu örgütün yaptığı değerli hizmetlerdendir. Öte yandan kooperatifleşme yolu da açıldı. Köylünün ürünü aracısız satması denendi. Bazı bölge kooperatifleri bunu gerçekleştirdi. Tarımsal hastalıklarla mücadele başladı. 2 haziran 1929'da bazı bölgelerdeki topraksız çiftçiye toprak dağıtılması hakkında bir kanun kabul edildi [23]. Ancak bunun uygulaması tam anlamıyla yürütülememiştir.

Hayvancılık ve ormancılığın geliştirilmesi için tedbirler alındı. Ormanlardan devlet malı olanlar işletildi. Hayvancılığı geliştirmek için haraların kurulmasına başlandı. Bütün bu tedbirler, tarımsal üretimi gözle görülür biçimde çoğaltmıştır. Tarım hayatının düzenlenmesinde Atatürk kendi çiftlikleri ile örnek olmuştur. Modern tarım usullerini Atatürk, çiftliklerinde denettirmiştir. Sonradan ulusa hediye ettiği bu modern çiftlikler, tarım hayatımız için gerçek bir okul olmuştur.

Sanayi Alanında:

Sanayileşme, iktisadî kalkınmanın belkemiğidir. Sanayileşmeyen bir ülke, siyasal bağımsızlığını korumakta ne kadar titiz davranırsa davran-sın, emperyalist güçlerin esiri olmak zorundadır. Kapitülasyonların Osmanlı sanayiine doğmak imkânı tanımadığı anlatılmıştı. Kurtuluş Savaşı bit-tiği zaman, sanayi kuruluşu sayılabilecek hiç bir varlık elimizde yoktu. En kısa zamanda, hiç olmazsa birinci derecedeki ihtiyaç maddelerini üretebi-

[22] Kanun No: 552.

[23] Kanun No: 1505.

lecek sanayinin kurulması gerekiyordu. Devlet, bu kuruluşların yükünü üstüne alamayacak derecede yoksuldu. Bu nedenle, birkaç askerî fabrika dışında bir işe girilmedi. Ulusal girişim sahiplerini, yani özel kişileri bu alanda serbest bıraktı. Özel sermayeyi sanayileşme alanına çekebilmek için 28 Mayıs 1927'de "Teşvik-i Sanayi Kanunu" [24] çıkarıldı. Sanayi kuruluşlarıyla uğraşacak kişilere bu kanunla kredi imkânları verilecek, vergi kolaylıkları gibi yardımlar yapılacaktı. Ancak, bu kanunun sağladığı büyük imkânlarla rağmen özel sermaye, işe girişmekte duraklıyordu. Bu kanunun çıkarılmasından önce, büyük ölçüde devlet yardımı ile kurulmuş olmasına rağmen Uşak'ta yapılan ilk şeker fabrikası tam anlamı ile işletilememiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu, yalnız bir şeker ve ufak çapta dokuma sanayii kurulması ile sonuçlandı. Bu fabrikalar da büyük ölçüde devlet kredisi ve desteği ile açılmıştı. Yani Devlet, bu fabrikaların parasını vermişti. Bu çıkmaz bir iktisat politikası idi. Sanayileşme çabaları asla istenilen sonucu veremiyordu. Bu durgunlukta 1929 yılında, dünyanın geçirdiği en büyük iktisadî bunalımın Türkiye'ye sıçramasının da etkisi vardır.

Sanayileşme çabalarının artık devlet eliyle yürütülmesi bir zorunluluktu. O tarihe kadar Devlet, özel kişileri desteklemiş, ancak istenilen sonuç alınamamıştı. Türk Devrimi, kendisine özgü bir sistem yaratmak zorundaydı. Özel kişiler istedikleri iktisadî işletmeleri kurabilirlerdi. Ancak onların yapmak istemedikleri ya da yapamadıklarını Devlet üzerine alacaktı. Böylece, 1933 yılında İlk Beş Yıllık Plan hazırlandı. Bu plan, Türk tarihinde ilk kez, modern sanayileşmeye başlandığının ifadesidir. İlk plana göre, Devlet pek çok sanayi işletmesi kuracaktı. Büyük bir istekle yapılan çalışmalar sonunda, Türkiye 1937 yılında önemli işletmelere kavuştu: Büyük bir dokuma sanayii kuruldu. Malatya, Kayseri, Bursa Merinos Fabrikaları, gerçekten büyük kurumlardır. Gene Gemlik'te yapma ipek fabrikası açıldı. İzmit'te büyük bir kâğıt işletmesi kuruldu. Cam ve şişe ihtiyacını karşılayacak bir fabrika Paşabahçe'de yapıldı. Büyük ölçüde bayındırlık işlerine girildi. 1937 yılında Türkiye'de ilk kez Ereğli'de ağır sanayi kurulmasına başlandı. 1939'da, ilk demir - çelik işletmemiz açıldı. Bu dev kuruluşlar, Sümerbank eliyle gerçekleştirildi. Etibank ile yeraltı servetlerimizin saptanma ve işlenmesine başlandı.

İlk Beş Yıllık Plan, böylece büyük bir başarı ile sonuçlandırıldı. 1937 yılında, Türk sanayii ilerleme yoluna girmiş bulunuyordu. En ilginç nokta, bütün bu kuruluşların, hiç dış yardım almadan gerçekleştirilmesidir. Ancak, hazırlanan İkinci Beş Yıllık Plan, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine tam olarak uygulanamamıştır.

Ulaştırma İşleri:

Hem tarım hem de sanayi kalkınmasını verimli ve hızlı biçime sokan

en önemli unsur, ulaştırmadır. Anadolu, Osmanlı devrinde bu bakımdan da ihmal edilmmişti. Batılı ülkelerin iktisadî çıkarlarına uygun olarak Batı Anadolu'da yaptıkları demiryolları dışında, yurttan yol adıyla bir şey yoktu. İlk iş, Batı Anadolu'daki demiryolunu, yurdun en uzak köşelerine bağlamaktı.

Cumhuriyet yöneticileri izledikleri demiryolu siyaseti ile çok büyük başarılarla ulaşmışlardır. Her şeyden önce, Türkiye'nin iktisadî yapısına en uygun düşen taşıt aracı trendir. Yapılması pahalıdır. Ancak, işletme masrafı çok azdır. Dışarıya bağlı değildir; öz imkânlarımızla rahatça işletilebilir. Yurdumuzun doğal şartlarına da en uyan araç demiryoludur. Bu ilkeye bağlı kalarak, yurdu demiryolları ile örmek yoluna girildi. Kısa bir sürede Ankara - Kayseri - Sivas - Erzurum; Samsun - Sivas; Zonguldak - Ankara; Sivas - Malatya - Fevzipaşa; Malatya - Diyarbakır çizgileri ile yurdun hemen bütün önemli merkezleri birbirine bağlandı. Ayrıca, Balıkesir - Kütahya çizgisi ile Kuzeybatı Anadolu yeni çizgilerle birleşti. Bu büyük atılım 1939 yılına kadar sürmüştür. Demiryolları, ayrıca, büyük bakım atölyeleri, geniş bir uzman kadrosu ile sanayileşme alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu büyük demiryolu ağının tamamen iç kaynaklardan yararlanılarak yapılması da dikkate değen bir olaydır.

Osmanlı Hükümeti devrinde Anadolu ve Trakya'da 3350 km. demiryolu vardı. Bu uzunluk ancak 65 yılda tamamlanmış ve yalnız yabancı sermayesi ile yapılmıştı. Cumhuriyet devrinde 1925 - 1933 yılları arasında yapılan demiryollarının uzunluğu 2048 km. dir. 1939'da bu uzunluk 3000 km. yi aşmıştır. Bugün demiryollarımızın uzunluğu 8008 km. dir. (Ne yazık ki, ilk devirlerin atılan demiryolu siyaseti sonradan bırakılmıştır)

- Osmanlı Devleti zamanında, ülkemizi her yandan çevreleyen denizlerimizde, kapitülasyonlar nedeni ile Türkler gemi işletemezlerdi. Bu hak yabancı gemilere tanınmıştı. Böylece, Türk denizciliği öldürülmüştü. 19 Nisan 1926'da kabul edilen bir kanunla [25], Türk karasuları içinde her tür taşıma işleri Türk gemilerine bırakıldı. Ayrıca, denizcilikle ilişkin hizmetler de yalnız Türkler tarafından yerine getirilecekti. Bu kanundan sonradır ki Türk denizciliği ilerlemeye, Türk deniz ticaret filosu kurulmaya başlamıştır.

Atatürk'ün hayattan ayrılmasına kadar, karayolları da düzenlenmeye, pek çok köprü yapılmaya başlanmıştır. Sulama işleri ele alınmış, hasane ve okul yapıları her tarafa yaydırılmıştır.

Ulusal iktisat siyaseti ilkesine sıkı sıkıya bağlı Devrim Hükümeti, pek çok zorluk içinde bu işleri yaparken, bir yandan, Osmanlı Devleti zamanından kalma yabancı işletmeleri satın almıştır. Bunların içinde, Osmanlı

devrinde yapılan bütün demiryolları, büyük şehirlerdeki su, elektrik, hava-gazı işletmeleri, liman tesisleri gibi büyük kuruluşlar vardır. Bunların satın alınması milyonlarca liraya mal olmuştur. Ancah Türkiye'mizde, birkaç banka dışında, bir tane bile yabancı işletme de kalmamıştı. Artık Türk ulusu, kendi vatanının gerçek sahibidir.

Türk ulusunu sermaye birikimine alıştırmak, kredi kurumlarını geliştirmek için Atatürk, 26 ağustos 1924'te "Türkiye İş Bankası" nı kurdu. Bu banka, kısa bir süre içinde, ulusal bir kuruluş oldu. Böylece Türkler ilk kez başarılı bir banka kurmuş oldular. İş Bankası, yurdun ticaret ve sanayi alanında ilerlemesine yardımcı olmuştur. Bundan sonra da başka bankaların açılması başlamıştır.

Osmanlı Devletinin para işlerini düzenlemek işi, Osmanlı Bankasının üzerindeydi. Bu banka, doğrudan doğruya yabancılar tarafından kurulmuş, merkezi Avrupa'da olan bir kuruluştur. Onur kırıcı bu durum 1930 yılında düzeltilerek, devletin para işlerini ve kısa süreli malî siyasetini ayarlayacak Merkez Bankası kuruldu [26].

Devlet bütçelerinin düzenlenmesinde denklik ilkesi gözetildi. Para değeri düşürülmedi. Bütün iktisadî atılımlar yapılırken, dünyanın her yanını bunalım ve enflasyon içindeyken Türk parasının sağlam kalması, uluslararası itibarımızı artırmıştır. Atatürk devrinde, iktisadî kurtuluş ve kalkınmanın baş yolunun yukarıda açıklanan biçimde bir devletçilik olduğu anlaşıldı. 1937 tarihli Anayasa değişikliği ile, 1 nci Maddenin başına Türk Devletinin "devletçi" olduğu ilkesi konuldu.

Atatürk hayattan ayrılırken, Türk iktisadı, kendi kendine yetme durumuna gelmeye başlamıştı. 16 yılda sağlanan bu gelişme, şüphesiz büyük bir başarıdır. İktisadın altyapı yatırımlarına yöneleceği sırada, Atatürk'ü yitirmemiz, ardından Dünya Savaşının çıkması, bu işe engel oldu. Ancak, artık Atatürkçü aydın kuşaklar yetişmeye başladığından, kadro sorunu çözümlenme yoluna girmiştir. Bu kadro, çeşitli güçlüklerle ve siyasal yalpalanmalara rağmen, kalkınmamızı hızlandırmaya çalışmaktadır.

F. DİĞER DEVRİMLER:

Devrimin temel gidişi içinde, köklü değişiklikleri hızlandırmaya yarım edecek başka adımlar da atılmıştır. Bu adımlar, layık ve uygar Cumhuriyet'in sosyal yapısını değiştirmekte büyük ölçüde rol oynamıştır.

1. Kılık - Kıyafet Devrimi:

Osmanlı ülkesinin vatandaşları, kılık - kıyafetleri ile tam bir karışık görünüşe sahiptiler. Sayısı yüzbinleri aşan Müslüman, Hristiyan din adam-

ları cüppe ve sarıklarıyla dolaşıyorlardı. Pek çok vatandaş, şalvar, potur içinde kafalar garip külâhlarla süslü biçimde, gülünç bir durum gösterirlerdi. Sivil aydınların elbiseleri Batılı bir görünüşte idi. Ancak, kafada, mutlaka fes bulunurdu. Kırmızı renkli, püsküllü bir silindir olan fes, hiç bir yerde kafadan çıkarılmazdı. Fes bir Yunan giyimiydi. II. Mahmud, İslâm vatandaşların kılıklarına bir düzgün görünüş verebilmek için, bunun giyilmesini zorunlu kılmıştı. O zamanlar din adamları büyük itirazlarda bulunmuşlar, fes giyenin "kâfir" sayılacağını söylemişlerdi. II. Mahmud fesi, zorla, kan dökerek giydirmişti. Zamanla fes, bir İslâm giysisi durumuna gelmiş, Osmanlılığın bir sembolü olmuştu. Elbisesi Batılı kimselerin fes giymesi, gülünç bir durum yaratıyordu. Türk toplumunu uygar bir görünüşe kavuşturmak, devrimlerin uygulanmasında kolaylık sağlayacaktı. Amaç şuydu: Ulusun kılık - kıyafetine karışmak ilk bakışta sakıncalı görülebilirdi. Ancak layık bir devlette yaşayan vatandaşın "dinsel" kılıklarda dolaşması, bir çelişme idi. Ashında bir Yunan giysisi olduğu halde İslâmın sembolü durumuna gelmiş "fes", Türk halkının başından atılmaydı. Böylece hem kıyafet layiklesecek, hem de Türk vatandaşı modern dünyanın insanları gibi giyinmiş olacaktı. Ayrıca, her yerde serbestçe dolaşan din adamlarının da uygar bir kılıkla görünmeleri, dinsel giysilerini yalnız ibadet yerlerinde kullanmaları gerekiyordu. Bütün sorun, halkın kıyafetini layikleştirerek, dinsel hayata sembollerini günlük yaşayıştan uzaklaştırmaktı.

Atatürk'ün düşüncesi böyle olmakla birlikte, özellikle fesin kolaylıkla atılabileceğine kimse inanmıyordu. Halbuki, bu konuda halk gerekli biçimde eğitilmişti. Kurtuluş Savaşında pek çok kişi, bu arada Atatürk, fesi atarak, daha makul ve anlamlı olan kalpak giymeye başlamışlardı. Kalpak, Kurtuluş Savaşının sembolü olmuştu. Gene Ordu'da ne er ne de subaylar fesi çoktan beri giymiyorlardı. Fesin gülünç bir kılık olduğunu da pek çok kişi biliyordu.

Atatürk 1925 yılı ağustos ayında Kastamonu'ya bir geziye çıktı. 25 ağustosta Kastamonu'ya vardı. Bu şehre Atatürk hiç gelmemişti. Büyük kurtarıcıyı ilk kez görecek olan halk heyecanla onu bekliyordu. Atatürk, başında bir şapka ile halkı selâmladı. Halk, heyecanla karşılık verdi, ve bir anda herkes başındaki fesleri yere attı.

Kastamonu, tutucu ve gerici olmakla tanınmış bir yerdi. Atatürk'ün bu önemli devrime neden orada başladığını herkes merak ediyordu. Bunun sebebini soran arkadaşlarına şöyle cevap vermiştir: "Kastamonu ve dolaylarına ilk kez gidiyordum. Halk benim başımda ne görürse onu hemen kabullenenecekti. Halbuki örneğin, İzmir'de bu işi yapsaydım, yalnız şapkamı göreceklerdi." Atatürk'ün halkı ne kadar iyi tanıdığını bu sözleri açıkça göstermektedir.

Kastamonu halkının şapkayı hemen benimsemesi, yurdun her yanına yayıldı. Herkes hemen fesi attı. Bu olay, Türk ulusunun fesi asla benimsemediğini gösterir. Atatürk'ün denemesi başarı ile sonuçlanınca, 25 kasım 1925'te "Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun" [27] çıkarıldı. Bu tarihten sonra şapka ve kasket, Türk ulusunun öz malı giysiler oldu. Toplum, görünüşü bakımından da Batılılaştı. Şapka ile Batı'nın uygarlık sembolü de Türk ulusunca benimsendi.

Şapka Kanununun çıkmasından kısa bir süre önce, ^{30 Kasım} 29 Eylülde tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, buralarda bulunan kişilerin giydikleri gülünç kıyafetler de yasaklanmıştı. Aynı tarihte çıkan bir kararname, din adamlarının ne biçimde giyineceklerini de düzenlemişti. Bu konuda son adım 1934 yılında atıldı. 3 aralık 1934 tarihli Kanun [28] din adamlarının, dinsel kılıklarını yalnız ibadet yerlerinde giyebileceklerini belirtti. Böylece İslâm, Hristiyan ya da Musevî din adamları, dinsel kılıkları ile hiç bir yerde görünmeyeceklerdi. Yalnız her dinin en büyük rütbeli hizmetlisi, dinlerinin kılıkları ile dolaşabilecekti. Böylece layık Devlet, hem dine karşı olan saygısını gösterdi, hem de anarşi kesin biçimde son buldu.

Atatürk, Türk kadınının ortaçağ kılığı içinde dolaşmasını, Türklüğe en büyük hakaret olarak görüyordu. Gerçekten, İslâmdan önceki Türk kadını umacı gibi dolaşmaz, her alanda erkeğinin yanında olurdu. Kadınlarımız, haklarına kavuştukça, ortaçağ kılığını attılar. Modern ve onurlu biçimde giyinerek, erkeklerin yanındaki yerlerini aldılar. Çarşaf ve peçe, kadınlarımızın istekleri dışında zorla giydikleri bu garip kıyafet, kısa sürede, doğal bir gelişimle ortadan kalktı. Türk Devrimi bu konuda bir zorlama getirmemiştir. Fakat kadınlarımız kendi haklarına sahip çıkarak, onur kırıcı bu durumu düzeltmişlerdir. Bu da Türk Devriminin akılcı ve modern yönünü gösteren başka bir somut örnektir.

2. Soyadının Kabulü ve Eski Unvanların Kaldırılması:

1934 yılına kadar, Türklerin soyadları yoktu. Bu, sosyal işler için büyük bir eksiklikti. Vatandaşlar yalnız öz adları ile anıldıklarından, toplum ilişkilerinde sakatlıklar oluyordu. Ailelerin, belirli bir adı olmuyordu. Evlilik birliğinin adsız olması çok sakıncalı idi. Öte yandan nüfus kayıtları karmakarışıkta. Askere alma işlerinden, iktisadî ilişkilere kadar soyadı yokluğu yüzünden büyük zorluklar çıkıyordu. Buna bir çare olmak üzere, örneğin askerî okullarda öğrenciler doğum yerlerine göre isimlendirilirdi. Mustafa Kemal Selânik, Ali Fuad Salacak gibi. Bazı ailelerin de lakapları vardı; Karaosmanoğulları gibi... Ancak bu sosyal bir düzenleme getir-

[27] Kanun No: 671.

[28] Kanun No: 2596.

mekten uzaktı. 1934 yılında kabul edilen "Soyadı Kanunu" [29] ile her Türk'ün öz adından başka soyadı taşıması da zorunlu tutuldu. Soyadları Türkçe olacak, "rütbe, memûriyet, yabancı ırk ve ulus adlarıyla ahlâka aykırı ve gülünç" olan kelimeler soyadı olarak kullanılmayacaktı. Bu kanun uygulanmaya başladıktan sonra, sosyal ilişkilere önemli bir düzen gelmiştir.

Atatürk'e soyadını, ulusu adına TBMM vermiştir. 2258 Sayılı Kanunla, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Atatürk soyadını aldı. Böylece, Türklüğü düştüğü uçurumdan çekip çıkaran, büyük insana, ulusu, en büyük armağanı vermiş oldu. 1934 yılından sonra, Mustafa Kemal, Atatürk adıyla anıldı. Atatürk kelimesi artık Türk ulusunun yücelme azmini ifade eden bir sembol olmuştur. Aynı yıl, Osmanlı toplum yapısını anılarda canlandıran eski unvanlar kaldırıldı. "Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi, Hazretleri" gibi, eski toplumsal zümreleri belirten unvanlar 2590 Sayılı Kanuna göre artık kullanılmayacaktı. Erkek ve kadın vatandaşlar kanun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adları ile anılacaklardı. Gene sivil rütbe, nişan ve madalyalar kaldırıldı. Osmanlı yöneticileri, kendilerine hizmet edenleri nişan ve rütbeye boğmuşlardı. Bu sıfatların varlığı modern bir devletin vatandaşlarına yakışmıyordu. Ancak, vatan savunması yolunda alınan nişanları taşımak serbest bırakıldı. Artık yalnız askerî bir rütbeyi belirten bir kelime olarak kalan "paşa", "general" ile değiştirildi. Osmanlı toplumunun, sosyal tabakaları böylece ortadan kalktı. Devlet içinde her vatandaş aynı gözle görülmeye başlandı. Bugün kullandığımız "beyefendi" "hanımefendi" gibi kelimeler, artık sosyal bir tabakanın işareti değil, yalnız bir nezaket ve incelik ifadesidirler.

3. Ölçülerin Değişmesi:

Osmanlı Devletinde resmî zaman ölçüsü, hicrî yıl idi. Bu, Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi yılını takvim başlangıcı almış bir sistemdir. Bu sistemin düzeltilmiş bir türü de rumî yıl idi. Rumî yıl da malî işler için kullanılıyordu. İki tane takvim, hem zamanla ilgili önemli sorunlar yaratıyor, hem de dış ülkelerle olan ilişkilerimize karışıklık getiriyordu. Bütün uygar ulusların kullandığı takvimi kabul etmekle bu dertten de kurtulduk. 1925 yılında kabul 698 sayılı Kanunla, 1341 hicrî yılında, aralık ayının 31 nci gününü izleyen güne karşılık olan zaman parçası 1 ocak 1926 tarihi olmuştur. Böylece devlet işlerinde karışıklık önlenmiştir. 697 sayılı Kanunla da, alaturka ezanî ve vasatî saatlar bırakılmıştır. Bütün dünyanın kullandığı modern zaman ölçüsü kabul edilerek, bir gün 24 saata bölünmüş ve gece yarısından başlatılmıştır. Bununla, bütün iktisadî ve hayatî işlerin düzene girmesi sağlanmıştır.

1931 yılında, ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiş [30], arşın, okka, endaze gibi, belirli olmayan, hem de bazı bölgelere göre değişen eski birimler kaldırılmıştır. Uygar ölçü birimleri olan onlu esasa göre yapılmış metre ve kilo esasının kabul edilmesiyle, hem ticarî ve iktisadî işlemler çok kolaylaşmış, hem de yurdun her yerinde tam bir ölçü düzeni kurulmuştur.

Soyadının, Batı kıyafetinin, zaman, uzunluk ve ağırlık ölçülerinin kabulü bugün bizlere pek olağan gelmektedir. Ancak, bu yeniliklerin olmadığı zamanlarda, yurttan bulunan karışıklık göz önünde canlanırsa, yapılan düzenlemenin önemi her halde anlaşılır. Bu değişikliklerle Türk'ün dış hayatı, tam bir düzene girmiştir. Dış düzenin değiştirilmesi, iç düzendeki yenileşmenin ilk şartıdır.

4. Sağlık İşleri:

Ankara'da yeni Devletimiz kurulduğu zaman "sağlık ve sosyal yardım" işleri ilk hükümetin bakanlıklarından birisine verilmiştir. Sağlık işlerinin bakanlık düzeyine çıkarılması, Osmanlı Devletinde bilinmiyordu. Devrimci Devlet böylece, halk sağlığına verdiği önemi göstermiş oldu. İlk zamanların çok sınırlı imkânlarına rağmen halk sağlığının yükseltilmesine çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra, doktor ve eczacı yetiştirilmesine hız verilmiştir. Özellikle sıtma ve frengi gibi, belirli bölgelerde felâket durumunu almış, kuşakların kökünü kurutan hastalıklarla yapılan mücadeleye büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır. Bugün hemen tüm olarak ortadan kaldırılan bu iki hastalıkla, çok kısa zamanda yapılan mücadele, dünya tıp tarihinin önemli olaylarından.

Hastane, dispanser, bakımevleri gibi halk sağlığının yükseltilmesinde en büyük rolü oynayan kurumların her tarafa yaydırılması, Cumhuriyet devrinde başlamıştır. Bu konuda elde edilen ilerleme, kitabın sonundaki "Sonuç" ta daha açık biçimde anlaşılacaktır. Sağlık işlerinin hızla düzelmesi sonucunda nüfusumuz, tahminlerden de çok artmaya başlamıştır. Sağlık siyasetinin yurdun her yerinde aynı sonucu verdiği söylenemezse de tüm olarak elde edilen başarı gerçekten büyüktür.

G. TÜRK ORDUSUNUN YENİ DÜZENİ:

Rejimin en büyük desteği olan Türk Silâhlı Kuvvetleri, yıllarca süren savaşlardan, zaferle çıkmıştı. Ancak kesin barışa ulaşıldıktan sonra Ordunun yeni bir düzene kavuşturulması zorunluydu. Bu nedenle, Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türk Silâhlı Kuvvetleri hemen hazar (barış) durumuna geçirilmeye başlanmıştır. 5 ağustos 1923'te barış kuruluş ve konuş projesi uygulama alanına girmiştir.

[30] Kanun No: 1782.

Bu yeni örgütlenmeye göre Türk Kara Kuvvetleri üç ordu müfettişliği halinde dokuz kolordu, onsekiz piyade tümeni, üç süvari tümeni ile İzmir, Çatalca, Erzurum ve Kars müstahkem mevkillerinden oluşturulmuştur.

1 nci Ordu Müfettişliği, 2 nci 3 ncü, 4 ncü Kolordulardan kurulu olup, bunlar altı piyade ve bir süvari tümeniydi. Merkezi Ankara'da bulunuyordu.

2 nci Ordu Müfettişliği, 1 nci ve 5 nci Kolordulardan kurulmuş olup, dört piyade tümeninden ibaretti. Merkezi Konya'da bulunuyordu.

3 ncü Ordu Müfettişliği 6 ncı, 7 nci, 8 nci, 9 ncü Kolordulardan kurulmuş olup, sekiz piyade ve iki süvari tümeninden oluşmuştu. Merkezi Diyarbakır'daydı.

Bu genel kuruluş ve konuş durumu, daha sonraki tarihlerde günün ihtiyaçlarına göre (bircok) değişikliklere uğramıştır. Ancak ana ilke, kuruluş ve örgütte aynen kalmış, hep üçlü sistem esas tutulmuştur.

Türk Ordusu, insanüstü şartlar altında yaptığı Kurtuluş Savaşını, büyük bir zaferle bitirmiş olmasına rağmen, savaş gücünün önemli bölümünü yitirmişti. Birliklerin çok eksikleri vardı. Barış durumuna geçirildikten sonra, gelecek bir savaşa göre yeniden hazırlanmak gerekliydi. Ordunun modern silâh, araç, gereçlerle donatılması, sefer stoklarının hazırlanması şarttı. Bu ise, o günkü malî ve iktisadî durumumuza göre pek kolay bir iş değildi. Devletin iktisadî gücü arttıkça, Ordunun geliştirilmesi de hızlanacaktı. Bu yolda çok çaba harcanmış, Ordu her fırsattan yararlanarak modern bir duruma getirilmeye çalışılmıştır. Bu arada savaş sanayiine de önem verilmiştir.

Ordunun silâhlarının yenilenmesi için bütün imkânlarla baş vurulmuş, her fırsatın değerlendirilmesine çalışılmıştır. Dış kaynaklardan yararlanılmasına çaba harcanmış, bu arada 1933 yılında Ruslardan motorlu araç, tank ve bazı hafif silâhlar alınmışsa da bu, pek tatmin edici olmamıştır. Öte yandan Almanya, Çekoslovakya ve İsveç'ten top, makineli tüfek ve motorlu araç satın alınmıştır.

Dışa bağlı ordunun, savaş zamanı çok sıkıntılara düşeceği kabul edildiğinden, silâh, gereç ve araçlarının özellikle iç kaynaklardan sağlanabilmesi için yatırımlar yapılmış, modern askerî fabrikalar kurulmuştur. 1925-1932 yıllarında Kırıkkale fabrikalarının ve Ankara'da birkaç yan tesisin kurulması üzerine, savaş sanayii iyiden iyiye gelişmiştir. Ordunun pek çok ihtiyacı bu fabrikalardan karşılandığı gibi, bazı ülkelere Türk tipi havan topları satılmıştır.

1950 yılında, Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü, çıkarılan özel bir kanunla "Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu" adıyla iktisadî devlet te-

şekilleri arasına alınmıştır. Bu kurumun elinde, gereğinde Ordunun silâh ve cephanesinin önemli bir bölümünü yapabilecek kapasitede, çeşitli 14 fabrika vardır. Ancak son zamanlarda Ordu ihtiyacının çoğu dış yardımlardan sağladığı için silâh yapan bu fabrikaların çoğu diğer sivil sanayi dalları için araç, gereç, yedek parça gibi donatım malzemesi imâl etmektedir.

Cumhuriyet'in hemen başlangıcında, Ordunun eğitilmesi için hızla işe başlanmıştır. Yeni savaşların sonuçlarına göre yazılmış her çeşit talimname, yönetmelik ve tarifnameler hazırlanarak Orduya dağıtılmıştır. Harp Okulu ve Harp Akademisi yeni baştan açılmış, ayrıca meslek okulları (Pi-yade, Süvari, Topçu, Muhabere, İstihkâm, Levazım vs.) kurulmasına başlanmıştır. Savaş nedeni ile öğrenimleri yarım kalmış subayların bu eksiklikleri giderilmiştir. Subaylar yurt içinde ve dışında türlü kurslara gönderilmiştir. Böylece Ordunun bilgi ve kültür düzeyi giderek yükselmiştir.

Daha küçük yaştan askerliğe hazırlık ve Harp Okuluna öğrenci yetiştirmek amacı ile, mevcut askerî lise ve ortaokullar düzeltilerek yeniden açıldı. Bunlara yenileri de eklendi. Böylece Ordunun çok ihtiyaç duyduğu ast rütbe subaylarının yetiştirilmesi hızla geliştirilme yoluna sokuldu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939 - 1944) yurdun herhangi bir saldırıya karşı korunması için olağanüstü tedbirler alındı. Kara Kuvvetleri bu süre içinde tam mevcutlu 50 tümene kadar yükseltildi. Ancak, bu büyük orduyu savaş şartlarına göre hazırlamanın ve güçlü durumda tutmanın zorluğu anlaşıldı.

Türkiye bu kez Almanlara karşı İngiliz bağlaşıkları tarafında bulunuyordu. Bundan yararlanılarak Adana Antlaşması (1 şubat 1943) ile yardım sağlandı. Ancak alınan silâh, araç ve gereçler gününü doldurduğu ve modern şartlara uymadığı için ilerisi için yararlı olamamıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, Silâhlı Kuvvetlerimiz yeni bir örgütlenmeye uyruk tutuldu. 1948 yılında, Ordunun yeni bir anlayışa göre günün modern silâh ve araçları ile donatılması için Truman Doktrini ve Marshall Yardım Antlaşmasından yararlanıldı. Ordunun hareket yeteneği ve vurucu gücü artırıldı.

1949 temmuzunda Türk Silâhlı Kuvvetleri yeniden örgütlenilerek, Genelkurmay Başkanlığına bağlı Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri kuruldu. Tümen sayısı azaltıldı. Öğretim ve eğitimde yenilik oldu. Alman taktik yöntemleri yerine, savaşta başarılı olmuş Amerikan yöntemleri alındı. Birçok kurslar açıldı. Yurt dışına öğrenim ve eğitim için pek çok subay gönderildi. Kitaplar yeni sistemlere göre hazırlanarak Ordu birliklerine dağıtıldı. Böylece Türk Silâhlı Kuvvetleri çağdaş ordular düzeyine çıkarıldı. Ordumuz yeniye ve daha yeniye hızla giderek devrimcilikte her zaman örnek olmuştur.

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bu genel gelişimi içinde Deniz ve Hava güçlerini de kısaca görmek gerektir.

Deniz Kuvvetleri:

Lozan Barışından sonra, dört yıl Haliçte düşmanların el koyarak beklettiği donanmanın işe yarar gemileri harekete geçirilmeye başlandı. Eğitim kurumlarının (Deniz Harp Okulu ve Lisesi ile Deniz Astsubay Ortaokulu, Eğitim Alayı) geliştirilmesine hızla geçildi. İşe yarar gemiler Donanmayı oluşturmaya başladılar. 1924 eylülünde Atatürk, Donanma işleri ile yakından ilgilenmeye başladı. 1928'de geçmişten kalmış; İtalyan, Balikan ve Birinci Dünya savaşlarını yaşamış 2 kruvazör, 2 torpito kruvazörü ve 3 torpitobottan oluşan Cumhuriyet Donanması ancak bir eğitim filosu durumunda idi. Hollanda'da yaptırılan I nci ve II nci İnönü denizaltıları, Cumhuriyet'in Donanmasına armağan ettiği ilk gemilerdir. Ardından İtalya'ya ısmarlanan 4 muhrip, 2 denizaltı, 3 hücum botu; İspanya'dan alınan Alman yapısı bir denizaltı ve onarımı bitmiş Yavuz kruvazörü ile 1930 yılında küçük fakat modern bir filo oluştu. Eski gemiler yedek filo adıyla bir süre daha hizmette kaldılar. *(İhtiyat)*

Deniz savaş sanayiinin kurulması da Cumhuriyet devrinin eseridir. Gölçük'te yapımına başlanan tersane ve ek tesislerde 1938 yılında ilk kez bir tanker denize indirilmiştir.

Montrö (Montreux) Antlaşması ile Boğazlar tekrar tam egemenliğimize geçince, Deniz Kuvvetlerine büyük sorumluluk düştü. Bu bölgelerde birer deniz komutanlığı kuruldu.

1938 yılında İngiltere'ye 4 muhrip, 4 denizaltı, 2 mayın gemisi, 12 araba vapuru ve bazı yardımcı gemiler ısmarlandı. Bu gemiler 1939 - 1945 yılları arasında çeşitli tarihlerde yurda gelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Donanması savaşa hazır durumdaydı. Bu süre içinde İngiltere'den yardım yoluyla alınan avcı botları, liman savunma botları, mayın arama - tarama gemileri, diğer bazı küçük gemiler, biri Almanya'da ikisi Taşkızak Tersanesinde Almanlarca yapılan 3 denizaltı gemisiyle, Donanmamız daha da güçlendirilmiş oldu.

1941 yılında "Refah" vapuru ve 1942'de "Atılay" denizaltı gemimizin batmasıyla önemli kayıplara uğradık. 124 denizcimiz şehit oldu. Ancak bu acı kayıpları kısa sürede gidermek imkânı bulundu.

1944'te denize indirilen bir cephane ve bir mayın gemisi Gölçük Tersanesinin gelişme yoluna girdiğini gösterir.

Amerika Birleşik Devletlerinin 1949 yılından itibaren başlayan yardımı ile bir yandan Donanmaya Amerikan tipi gemiler ve denizaltılar girerken, diğer yandan ömürlerini doldurmuş olanlar hizmetten çıkarılmaya.

başlandı. 1952 yılında NATO'ya girmemizle Amerikan yardımı daha da arttı. 1953'te bir kaza sonucu "Dumlupınar" denizaltı gemimiz battı. 81 değerli denizcimiz şehit oldu. 1959 yılında İngiltere'den satın alınan 4 büyük muhrip, Donanmamıza katıldı. Bu arada tersanelerimiz, yaptıkları akaryakıt gemileri, açık deniz romorkörleri, küçük araçlar ve bir yüzer havuz ile sanayi etkinliklerini geliştirdiler.

1949 temmuzuna kadar Genelkurmayda "Deniz Kurmay Başkanlığı"na bağlı olan Deniz Kuvvetlerimiz bu tarihten itibaren ayrı bir komutanlık ile daha iyi bir gelişme doğrultusuna girdiler. Örgüt genişledi. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı NATO'nun Kuzeydoğu Akdeniz Bölgesi komutasını da yükledi. Donanma Komutanlığı, Kuzey ve Güney Deniz Saha Komutanlıkları ve Deniz Eğitim Komutanlığı, Kuvvet Komutanlığına bağlı başlıca kurumlardır.

Deniz Kuvvetleri artan bütçesi ve aldığı yardım ile gittikçe gelişmiştir. Gölçük'teki tesisler de modernleştirilmiştir. Burada ilk kez 14.200 tonluk büyük bir kuru yük gemisinin yapılması, ilerisi için çok umut vericidir. 1971 yılı başında Türk Donanması 116 esas ve 49 yardımcı gemiden oluşmuş, toplam tonajı 179.003 tona erişmiştir. 1938 - 1968 yılları arasında 31 gemi yapılmıştır. Gemi yapımı işi gittikçe gelişmektedir. Bu konuda 1965 yılında tekrar kurulmuş "Donanma Cemiyeti" de yardımcıdır. İki yarımada üzerindeki Türk topraklarının korunması ve yurdun refaha kavuşması, ancak güçlü bir donanma ve deniz ticareti filosu ile mümkündür. Bu yolda büyük Atatürk'ün "Eksiksiz ve güçlü bir Türk Donanmasına sahip olmak amaçtır. O zaman Türkiye Cumhuriyeti daha güven içinde olacaktır" sözü, bize ışık tutmalıdır.

Hava Kuvvetleri:

Kurtuluş Savaşında havacılarımızın sayısı 40 kişiyi geçmiyordu. Bunlardan 20 kadarı pilot, rasatçı ve teknisyen subaydan, 10 kadarı sivil ve astsubay pilottan, geriye kalanları ise makinist ve tamircilerden oluşmuştu. Bu kahraman havacılarımız Bağımsızlık Savaşına, her türlü olanaklardan yoksun olarak katılmışlardı. Birinci Dünya Savaşından arta kalan birkaç köhne uçak ile, Yunanlılardan ele geçirerek adlarını İsmet, Sakarya ve Garipçe koydukları üç uçakla, ölüm - dirim kavgasına katılmışlardı.

Üstün malzeme ve personel ile donatılmış düşman hava kuvvetlerine böylesine derme çatma bir durumda karşı çıkan Türk havacıları, görevlerini başarı ile yapmışlar, hatta düşmana sürekli olarak saldırmışlardır.

Türk havacıları zaferden sonra, düşmandan ele geçirilen 15 uçakla görevlerini sürdürmeye başlamışlardı. Havacılarımız Büyük Atatürk'ün "Gelecek Göklere'dir" direktifini canla başla benimsemişlerdi. Her geçen gün daha toparlanan Türk Hava Kuvvetleri küçük fakat modern bir duru-

Bu Cemiyet sonradan 8 subay 1972 de inşaatlanan bir vakıf şeklinde ile Donanma ile birleştirildi

ma gelmiştir. Bu kuvvet zamanın en yüksek vasıflı uçakları ile donatılmış, ayrıca uçucu, bakım ve teknik personeli yetistirecek çeşitli eğitim merkezleri, modern esaslara uygun olarak kurulmuştur. Öte yandan modern uçakların her türlü revizyonunu yetenekle yapan ve hatta bu uçakları tezgâhlayabilecek nitelikte bir fabrika da Kayseri'de etkinliğe geçmiştir.

Askerî havacılığa yardımcı olarak gençleri yetistirmek, kuşakları hava sporuna alıştırmak için Türk Kuşu (Türk Hava Kurumu) türlü kolları ile kurulmuş ve büyük hizmetler yapmıştır.

Atatürk'ü yitirdiğimiz zaman Türk Hava Kuvvetleri göklerimizi (başarı ile savunabilecek ve kara - deniz harekâtını destekleyebilecek bir duruma gelmişti. Özellikle eğitim kurumlarının geliştirilmeleri, bu duruma yük-selmekte büyük rol oynamıştır. 1938 yılında, Genelkurmay ~~Hava Kuvvetleri~~ ^{1?} ~~ile~~ ² bağlı kuvvetlerimiz iki tugay ve bir bağımsız alaydan oluşmuştu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, bağlaştığımız İngiltere'den alınan uçaklar, radar ve muhabere gereçleri ile hava gücümüz gelişmiştir. Ayrıca Almanya'dan bir miktar uçak alınmıştır.

⁴ 1946 yılında kurulan Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile, yeniden örgütlenmeye gidilmiş, tümen esaslı konulmuştur. Truman ve Marshall yardımları ve NATO içine girmemiz, Hava Kuvvetlerini çok geliştirdi. Örgüt yeniden düzenlendi. Yurt düzeyinde geniş bir haber alma sistemi kurulmuştur. Ayrıca, doğrudan doğruya Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlı, hava ulaştırma üsleri, Eğitim Komutanlığı ve hava ikmal merkezlerinin fabrikalarında her çeşit onarım ve bakım işleri büyük bir başarı ile yapılmaktadır. Türk Hava Kuvvetleri bugün eğitim yönünden NATO'nun üstün güçlerindendir. Günden güne gelişen bu kuvvetlerimiz, ulusal hava sanayiini güçlendirmek yolunda da başarı ile çalışmaktadır. "Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" bu konuda büyük bir yardımcıdır.

Atatürk'ün Ordusu, her zaman ilerici karakteri ile hem yurt savunmasının hem de rejimin temelidir. Türk Ordusunun Atatürkçülük ülküsünün büyüklüğü, bundan sonraki bölümde, yeri geldikçe açıklanacaktır.

H. ATATÜRK DEVRİNDE DIŞ SİYASET:

Lozan Barış Antlaşmasının imzasından sonra, Türkiye, itibarlı ve onurlu bir devlet olarak uygar uluslar arasına eşit şartlarla katılmıştı. Yeni Devletimizin büyük dış sorunları çözümlenmiş olmakla birlikte, bazı pürüzlerin giderilmesi gerekiyordu. Öte yandan, Türkiye'nin komşuları ile birlikte, geçmişin kötü anılarını unutarak, barış içinde yaşaması, siyasetimizin temeli olacaktı. Bütün anlaşmazlıkların barış yolu ile çözümü, Atatürk'ün izlediği en büyük ilke idi. Bu ilke de "Yurtta barış, dünyada barış" cümlesi ile ifade edilmiş, bugüne kadar Cumhuriyet'in titizlikle bağ-

lı kaldığı bir siyaset olmuştur. Bu siyasetin esasında barış isteği yatmakla birlikte, Atatürk, askerî gücümüzü her zaman hesaba katılması gerekli önemli bir unsur olarak dış siyasetimize sokmuştur. Türk Ordusunun uyanık ve disiplinli durumu, barış siyasetimizin aksamadan yürümesini sağlamıştır.

Lozan Antlaşmasından, Atatürk'ün hayattan ayrılmasına kadar Türk dış siyasetinin geçirdiği gelişimi kısaca görmek, barış ilkesinin nasıl uygulandığını en iyi biçimde açıklayacaktır.

1. Musul Sorunu:

Lozan Barışı, Musul sorununun çözümünü dokuz ay içinde yapılacak Türk - İngiliz görüşmelerine bırakmıştı. Görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başladı ve bir sonuç vermeden 5 Haziran'da bitti. Nüfusunun çoğu Türk olan Musul ^{ve Suriye} ~~ve Suriye~~ Misak-ı Milli sınırları içindeydi. Biz hakkımız olan bu bölgeyi isterken İngilizler Hakkâri ilinin dinsel çoğunluğunun Süryanî olduğunu, Musul ile birlikte Hakkâri'nin de manda altındaki Irak'a bırakılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Görüşmeler kesilince, Türk Ordusunun Musul üzerine yürümesi kararlaştırılmış ve bu konuda gizli askerî planlar hazırlanmıştı. Bunu öğrenen İngilizler 1924 Eylülünde Hakkâri'deki Nasturî vatandaşlarımızı ayaklandırdılar. Bu ayaklanmanın başarı sağlayamayacağını bilen İngilizlerin amacı, hem Musul üzerine girilecek askerî hareketi geciktirmek, hem de dünya kamuoyunu bizim karşımıza getirmektir. Nitekim 12 - 28 Eylül arasında çıkan ayaklanma alınan tedbirlerle hemen bastırılmıştır. Fakat, İngilizlerin isteği gerçekleşerek, Musul sorunu, Uluslar Kurumu'na havale edilmiştir. Lozan Antlaşmasında bu konuda bir kayıt olduğu için, Musul sorununu kuvvet yoluyla çözümlenemeyen olanağı azaldı. Uluslar Kurumu Hakkâri'yi Türkiye'ye, Musul'u Irak'a bıraktı. İngilizlerin egemenliği altında bulunan Uluslar Kurumunun bu haksız kararı Türkiye'de büyük bir tepki ile karşılandı. Kamuoyu bir Türk - İngiliz savaşından bile bahsetmeye başlarken, Şeyh Sait Ayaklanması patlak verdi. 1925 yılı bu ayaklanmayı bastırmakla geçti, İngilizler gene zaman kazanmışlardı. Şeyh Sait'i ayaklanmaya tahrik edenlerin İngilizler olduğu anlaşıldı. Fakat, Kurtuluş Savaşını yeni bitiren, ardından Şeyh Sait Ayaklanmasını bastıran Ordumuz her bakımdan yorgundu. İngilizlerle silâhlı bir çatışmayı istemeyen Devrim Hükümeti 5 Haziran 1926'da, İngiltere ile imzaladığı antlaşma ile Musul'u Irak'a bıraktı. Ancak Musul petrollerinin Irak'a kalan gelirinden 25 yıl süre ile yüzde onu bize verilecekti. Bu antlaşmanın en büyük eksiği, Musul'daki ırkdaşlarımızın korunması için bir tedbir getirmemesidir.

2. Türk - Yunan Anlaşmazlığı:

Lozan Antlaşmasına göre yapılacak Türk - Rum halkları arasındaki değiş - tokuş'tan Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları ayrık tutulmuştu. İstanbul'da mümkün olduğu kadar çok Rum bırakmak isteyen Yunan Hükümeti 30 ekim 1918'den önce bu şehirde bulunan her ırkdışının değiş tokuştan ayrık tutulmasını istedi. Türk Hükümeti ise İstanbul'da yerleşme niteliğinin Türk kanunlarına göre çözümleneceğini haklı olarak belirtiyordu. Anlaşmazlık, Uluslararası Adalet Divanına havale edildi. Ancak Divan, bunu çözümleyemedi. Türk - Yunan ilişkileri gerginleşti. Batı Trakya'daki Türklerin mallarına el koyan Yunan Hükümetinin bu kararına İstanbul'daki Rumların mallarına el koymakla karşılık verildi. Sonuçta, silâhlı bir çatışmayı iki taraf da istemediği için 1 aralık 1926'da bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma uygulanmasında da zorluk çıkınca, Türkiye'yi fazla hiddetlendirmek istemeyen Venizelos, sonuçta işi tatlıya bağladı. 10 haziran 1930'da bütün değiş tokuş sorunları çözümlendi. Atatürk, Yunan ulusu ile Türk ulusunun ortak kaderleri olduğunu biliyordu. Dünyanın en insancıl kişisi olan büyük Önder'in girişimi ile birkaç yıl öncesinin düşmanı Yunanistan dostumuz oldu. İki tarafın halkları da o devirde bunu benimsemiştir. 30 ekim 1930'da, Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretinden sonra imzalanan Antlaşma, Atatürk'ün insanlık duygularının en yüce örneğidir. Türk - Yunan ilişkileri, 1954 yılına kadar olumlu biçimde gelişti ise de Kıbrıs sorunu, aşırı ulusalcı Rumları eski ülkelerine döndürdü. Atatürk'ün insancılığı, Rumları yola getirememiştir. Türk ulusu, Yunan tehlikesi karşısında her zaman uyanık bulunmak zorundadır.

3. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı:

1930 ekiminde başlayan Türk - Yunan yakınlaşması, Balkanlardaki diğer devletler üzerinde olumlu etkiler yaptı. Balkanlı uluslar, tarih boyunca birlik halinde yaşadıkları zaman, yabancı boyundurluğundan kurtulmuşlardır. Son olarak Osmanlı Devleti, Balkanlardaki Türk, Yunan, Bulgar ve diğer İslâm topluluklarını aynı ülkü etrafında birleştirmişti. Ulusalcılık akımları ve Panis Slavizm propogandası, bu ulusları ayırmış ve güçsüzleştirmiştir. Bu gerçeği çok iyi bilen Balkan devletleri şimdi büyük ve güçlü Türkiye'nin önderliğinde kader birliği yapmak istemekte haklıydılar. Özellikle 1933 yılından itibaren Faşist İtalya ve Almanya'nın güçlenmeye başlaması, Balkan devletleri arasındaki ufak çekişmeleri sona erdirmiştir. 14 eylül 1933'te Türkiye ile Yunanistan on yıl için karşılıklı olarak sınırlarını garanti ettiler. 17 ekim 1933'te Türkiye ile Romanya dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladılar. 27 kasım da Yugoslavya ile de aynı biçimde bir bağlantı yapıldı. 9 şubat 1934'te bu üç devlet Türkiye ile ortak bir antlaşma imzaladılar. Böylece Balkan Antantı doğdu. Bu antlaşmaya göre taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını garanti ediyorlar,

"Türkî Yarın"
Milletler
camiasında
devlet.

Balkanlardaki her girişimleri için birbirlerine danışmayı öngörüyorlardı. Bu dört devletten birisi, Balkanlı olmayan bir devletçe saldırıya uğrarsa, diğer taraflar hemen savaşa katılacaklardır. Ancak Rusya ile arasını açmak istemeyen Türkiye gelecekteki bir Rus - Romen savaşına giremeyeceğini belirtmiştir.

Bulgaristan'ın bu antlaşmaya katılmaması ve el altından tarafları kısırtması; Almanya'nın güçlenmesi üzerine, Romanya'nın o yana eğilim göstermesi, Balkan Antantını zayıflatmıştır. Ancak tarihte ilk kez bu dört devletin birleşmesi, Atatürk'ün barışçıl karakterinin ifadesidir.

Türkiye, doğusundaki komşuları ile de iyi ilişkiler kurmak çabası içinde idi. Bu çabalar 8 temmuz 1937'de sonucunu verdi. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sabadat Paketi imzalandı. Bu antlaşma ile dört devlet arasında bir dayanışma doğuyordu. Bu antlaşmalarla Türkiye batısı ve doğusunu güvenlik altına almış, barış siyasetinin en büyük örneğini vermiştir.

4. Boğazlar Sorununun Çözümü:

Lozan Barışı, Boğazlar üzerindeki Türk egemenlik haklarını sınırlıyordu. Özellikle, Almanya ve İtalya'nın var güçleri ile silâhlanmaya başlamaları, Uluslar Kurumu'nun Boğazlar üzerindeki garantisini yok ediyordu. İtalyan - Habeş Savaşının çıkması, Japonya'nın Uluslar Kurumundan çekilmesi, Almanya'nın istilâcı emellerini açığa vurması, Boğazların kesin olarak egemenliğimize geçmesini zorunlu kılıyordu. Sovyet Rusya ile İngiltere, gelecekteki tehlikelere karşı Boğazların savunabilir duruma sokulmasında Türkiye'yi desteklemeye başladılar. Sonuçta İtalya dışında, Lozan Antlaşmasının imzacısı olan devletler Boğazlar sorununu tekrar görüşmeye razı oldular. 22 haziran 1936'da İsviçre'de Montreux şehrinde başlayan görüşmeler 20 temmuz 1936'da, bir antlaşma ile sonuçlandı. Bu Antlaşma ile, Lozan'da Boğazlara konulan bütün kayıtlar kaldırıldı. Türk Devletin, bu bölgede tam egemenliği kabul edildi. Boğazlardan geçiş sorunu şöyle çözümlendi: Savaşta Türkiye tarafsız ise, savaşanların savaş gemileri Boğazlardan geçemeyecekti. Türkiye bir savaşa girerse ya da kendisini yakın bir savaş tehlikesi karşısında görürse, Boğazları dilediğine açıp kapamakta özgürdü. Barışta ve savaşta, Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkelerin, bu denize geçirebilecekleri gemiler çeşit, büyüklük ve toplam tonaj bakımından sınırlandırılıyordu. Buna karşılık Karadeniz devletlerinin Akdeniz'e savaş gemisi geçirmeleri oldukça geniş bir serbestlik içinde idi. Ticaret gemileri ise, her zaman, ancak Türk denetimi altında geçeceklerdi.

Atatürk'ün sağlığında, tam bağımsızlık ilkesi ile çalışmaya düşen bu son engel de giderilmiş, büyük Önder, ulusunun bütün haklarını tam anlamıyla sağlamıştır.

İtalya bu
savaşta

5. Hatay Sorunu:

Hatay'ın ulusal sınırlar dışında kalması, Türkleri rahatsız ediyordu. Bu ilimiz, Kurtuluş Savaşının güç şartları altında, Fransızlarla anlaşılarken, sınırlarımız dışında bırakılmıştı. Fransızlar Hatay'daki Türklere pek çok kültürel ve iktisadî ayrıcalıklar tanımışlardı. Ancak Suriye üzerinden Fransız mandasının kalkması üzerine Hatay sorunu iyice su üstüne çıktı. Bu bölgenin Suriye'ye değil, Türkiye'ye ait olması şarttı. Hatay her bakımdan Türk'tü. Hükümetimiz sorunu Uluslar Kurumuna götürdü. Bir yandan da Fransızlarla görüşmeler başladı. Bu arada Hatay yakınlarında büyük ölçüde askerî yığınak yapıldı. Fransa, Türkiye ile bir çatışmayı istemediğinden, Hatay'ın özel durumu olduğunu kabul etti. Uluslar Kurumuna da Türkiye, 4 temmuz 1938'de, Hatay üzerinde bir isteği olmadığını, ancak buranın halkının kendi geleceğini kendisinin saptamaşının da, Kurumun ilkeleri arasında bulunduğunu belirtti. Uluslar Kurumu gözetimi altında yapılan halkoyu sonucunda, Hataylılar, ne Suriye ne de Fransız yönetimi altında kalmak istemediklerini ifade ettiler. Halkoyu sonucunda 1938 yılı eylülünde Bağımsız Hatay Devleti kuruldu, 10 kasımda Atatürk hayata gözlerini kapattığı zaman Hatay sorunu çözüm yoluna girmişti. 23 haziran 1939'da yapılan Türkiye-Fransa Antlaşması sonucunda Hatay Parlamentosu, Türkiye'ye katılma kararını verdi. 7 temmuz 1939'da ise 3711 sayılı Kanunla Hatay ili kuruldu.

Atatürk'ün hayatının son aylarını büyük bir üzüntüyle geçirmesine sebep olan Hatay sorunu, onun dahice siyaseti ile vatan topraklarına katılmıştır. Güçlü bir ülkenin barış yoluyla nelere ulaşacağını bu olay açıkça göstermektedir.

6. Atatürk'ün Hayattan Ayrıldığı Sırada Son Siyasal Durum:

10 kasım 1938'de, Atatürk'ü yitirdiğimiz sırada, dünya yeni bir felâketin eşiğine gelmişti. Büyük insan, Türkiye'yi bu felâketten kurtarmak için bütün tedbirlerini almıştı. Balkanlarda ve doğuda hiç bir devletle düşmanlığımız yoktu. Rusya yaklaşan felâket karşısında bizimle kurduğu eski bağları sürdürüyordu. İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi kazanabilmek için, bizi her bakımdan destekliyorlardı. Almanlar, Türklerin düşmanlığını kazanmamak için çok dikkatli idiler. Doğu Akdeniz'i tehdit eden Faşist İtalya, Türkiye Orta-Doğu'da var oldukça, emperyalist isteklerini tam olarak gerçekleştiremeyeceğini anlamıştı. Onurlu ve büyük bir devlet olmanın gururunu Atatürk böylece bize tattırdı. Hiç bir yana bağlanmadı. Ama, her zaman, herkesçe hesaba katılması gerekli bir güç olduğumuzu dünyaya anlattı.

keybedişini

Onu yitirmemizden sonra, bir süre bu siyaset izlendi. Günün gerçekte-
rine uygun ustaca bir dış siyasetle Türk vatanı İkinci Dünya Savaşından
uzak kaldı. Atatürk, tam bağımsızlık ilkesinin uygulanması sonucunda,
Türk Devrimini dış siyaset alanında da başarı ile sürdürmüştür.

“Ülkenin ve Devrimin, içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunması için bütün ulusalcı ve cumhuriyetçi güçlerin bir yerde toplanması gerektir” 1931.

Atatürk

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'TEN SONRA TÜRK DEVİRİMİ

A. ATATÜRK'ÜN HAYATA GÖZLERİNİ KAPAMASI VE İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANLIĞI:

1937 yılında başlayan ağır hastalık, Atatürk'ü 1938 yılının yaz aylarında yatağa sürükledi. Hatay sorunu, büyük önderi son zamanlarında çok üzmüş, acı son'un gelmesini çabuklaştırmıştır. 10 Kasım 1938 perşembe günü saat 09 05'te, dünya tarihinin gördüğü en büyük asker ve devlet adamlarından aziz Atatürk'ü yitirdik. Hiç bir ölüm bir ulusu böylesine çökertmemiştir. Türk ulusunun Atatürk'ü yitirmekten doğan hüznü, özellikle ilk günlerde, anlatılmayacak derecede acı ve engindi. Dünya kam' oyunun tepkisi de çok etkili idi. Birbirine zıt ideolojik görüşlere sahip devlet adamları belki ilk ve son kez O'nun yitirilmesindeki acıda birleşmişlerdi. 57 yaşında hayattan ayrılan ulu Önder, çok genç ve zamansız yitirilmişti. Daha yapacağı çok iş vardı, hem ulusu, hem de dünya barışı için.. Bu kadar kısa bir ömüre, böylesine çok başarı sığdıran bir başka devlet adamını tarih henüz görmemiştir.

Türk ulusu, bu büyük acı içinde iken, geleceğini düşünmek zorundaydı. Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra toplanan TBMM oybirliği ile İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçti.

1. İnönü Devrinde İç Siyaset ve Devrimler:

Atatürk'ten sonra, Türk Devletini 12 yıl temsil eden İnönü'nün izlediği iç siyaset iki devrede incelenmelidir. Birinci devre 1945 yılına kadar sürmüştür. Devlet, tek partili bir rejimle yönetilmiştir. 1945 yılından sonra ise, 1960 - 1961 arası dışında bugüne kadar varlığını koruyan çok partili sistem, Türk siyasal hayatına egemen olmuştur.

a. 1945'e Kadar:

İnönü Cumhurbaşkanı seçildiği zaman, dünya, büyük felâketin eşiğinde idi. Büyük savaşın çıkacağı mutlaklı. Bu nedenle, Türk ulusu, tam bir

beraberlik içinde, kenetlenmiş, bu savaşın dışında kalabilmek amacı ile bütün fedakârlığı göze almıştı. İnönü, Atatürk'ün en değerli ve güvendiği devlet adamı idi. Onun, Atatürk'le başlayan ve çoğu tamamlanan devrimleri sürdürüleceği konusunda büyük bir inanç vardı. Ancak, büyük savaşın iktisadımıza verdiği yük, devrimlerin bir süre hızını kesti. Savaşın çıkmasından, 1945 yılında bitmesine, ardından Rusya'nın haksız isteklerine karşı koyabilmek amacı ile 1947 yılına kadar, iki milyona yakın büyük bir ordu silâh altında tutuluyordu. Ulusal iktisadımız için büyük bir yük olan bu duruma katlanmak şarttı. Bu nedenle, İkinci Beş Yıllık Plan uygulanma alanına çıkamadı. Tarımsal üretimle uğraşanlar askere alındıklarından, tarım hayatı da durgunlaştı. Büyük ölçüde yatırımların yapılması için imkân yok oldu. Ülkemizde, bu nedenle büyük bir iktisadî bunalım başladı. Pek çok ihtiyaç maddeleri belgeye bağlandı. Tüketimin kısılması ile ancak Ordunun ihtiyaçları sağlanabildiğinden, sermaye birikimi olmadı. Bu ağır iktisadî bunalım içinde ulusun en büyük sevinci, savaş felâketinin dışında kalmak olmuştur. Türkiye, iktisadî zorluklara rağmen, kan ve ateş alanlarının ortasında, bütün savaşan ulusların özenerek baktıkları bir barış ülkesi olarak, başarı ile felâketin dışında kalmıştır.

Savaşın uzaması, her iki tarafca ısrarla yapılan savaşa girme önerileri ve baskıları içinde, Türk ulusunun bağımsızlığını ve barışı koruması, gerçekten büyük bir başarıdır.

Her yanla ılaşımı kesilmiş, sınırlarının bir metre ötesinde savaşılan Türkiye, Atatürk devrinde Birinci Beş Yıllık Plan sonucu ortaya çıkmış sanayi kuruluşlarına dayanarak, üretim azlığına rağmen, kendi kendine yetmeyi başarmıştır. Bu bunalım içinde, 1945'e kadar Atatürk Devrimini bazı alanlarda ileri götürmek çabası da gösterilmiştir. 1938 - 1945 arasında, özellikle iki alanda çok önemli devrimsel denemelere girişilmiştir.

Eğitim Devriminin Sürdürülmesi:

Türk Devrimini tüm olarak halka indirmek, tam bir eğitim seferberliği ile mümkündü. Harf Devrimi sırasında açılan "Millet Mektepleri" yolu ile özellikle büyük şehirlerdeki vatandaşlarımızın çoğuna okuyup yazmayı öğretmek olanağı doğmuştu. Ancak, daha geniş ve yeterli tedbirler almak gerekiyordu. Sayısı 40.000'e ulaşan köylerimizin, birkaçı dışında, eğitim ışığından yoksun olmaları, çok büyük bir sorundu. Nüfusumuzun, hele Atatürk'ün son devirlerinde, yüzde seksenine yakın bölümünün köylerde oturduğu düşünülürse, eğitim sorununun önemi anlaşılır.

Devrim düşüncesini köye götürmek, ancak köylüyü eğitmekle mümkündü. Köylüyü yüzlerce yıl saran gerici düşünceler, ancak böyle ortadan kaldırılabildi. Köylü aydınlık düşünen, devrimci vatandaş olarak yetiştirilirse, altyapının pek çok sorunu kendiliğinden çözüm yoluna girebilirdi.

Atatürk bu sorunla çok uğraştı. Bir aralık, "Ordudan terhis edilmiş açığöz onbaşı ve çavuşlardan yararlanılması" gereğini ortaya attı. Bu yol denendi, 7000'e yakın eski çavuş ve onbaşı köylere eğitimci olarak gönderildi. Ancak, sorunu daha geniş biçimde çözmek gerekiyordu. Köylüyü eğitecek kişilerin köyden çıkması, fakat genç yaşta Atatürkçü olarak yetiştirilmesi gerekiyordu. Bu kişiler, yalnız köy çocuğuna okuma yazma öğretmekle kalmayacaklardı. Köy iktisadının gerektiği bütün bilgilerle donatılacaklar, köylüyü toptan yükseltecek yolları deneyeceklerdi. Özellikle tarım yöntemleri, el sanatları gibi, köylünün bilmediği pek çok bilgi, onlara, kendi içlerinden birisi aracılığı ile verilecekti. Köy, okumayı sevme havasına girecek, öğretmenlerin yanındaki kitaplık, herkesin malı olacaktı. Bu yolda düşünen ve İlköğretim Genel Müdürü atanan İsmail Hakkı Tonguç'un hazırladığı planı, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel benimsedi. Böylece, eğitim sorununun alt düzeyde toptan çözümü yolunda, dünya da ilk kez yepyeni bir yöntem ortaya atıldı.

17 nisan 1940'ta kabul edilen Kanunla [1] "Köy Enstitüleri" kuruldu. Yukarıda kısaca açıklanan biçimde yetiştirilen kız - erkek köylü çocukları, büyük bir inançla işe girdiler. Köy Enstitüleri kısa bir sürede benimsendi. Bunlardan çıkan binlerce genç öğretmen, köye her yönden ışık salmaya başladılar. Köylünün, bu Kurumu benimsemesi, birkaç yıl içinde binlerce evlâdını bu enstitülere öğrenci olarak vermesi ile anlaşılmıştır.

Eğitim alanında ikinci büyük adım "Meslekî ve Teknik" öğretim örgütünün kurulması ile atılmıştır. Bu örgüt, ilk kez sistemli biçimde teknik öğretimi düzenlemiş, yurdun ihtiyacı olan pek çok teknik adam bu yolla yetiştirilmiştir. Yeniden düzenlenen ve geliştirilen erkek ve kız sanat enstitülerinin getirdiği büyük yarar, bugünkü meslek eğitiminin gelişmesinin ilk önemli adımı olmuştur.

Savaş sıralarında, kültür işlerinde de önemli yenilikler yapılmıştır. Devlet Konservatuvarı geliştirilmiş, Devlet Operası ve Tiyatrosu kurulmuş, ilk kez ciddi bir Senfoni Orkestrası oluşturulmuştur. Bugünkü çok ileri tiyatro ve müzik etkinliğinin temeli bu kurumlardır. Gene, yabancı dil bilmeyen aydınlarımıza, dünya düşünce ve sanatının önemli eserlerini okuma olanağı sağlayabilmek için birkaç yıl içinde çeşitli dillerden yüzlerce kitap çevrilmiş ve bastırılmıştır. Kısaca "Klasikler" adıyla anılan bu büyük çeviri serisi pek çok aydınımıza Batı'nın ve Doğu'nun düşünce sistemlerini tanıtmıştır. Geniş ve yaygın okuma zevkinin doğmasında, bu çevirilerin pek önemli rolü olmuştur.

[1] Kanun No: 3803.

Toprak Reformu Sorunu:

Türkiye'de köy eğitimine paralel ikinci bir sorun, topraksız köylünün toprağa kavuşturulmasıydı. İşleyecek bir toprağı olmayan köylü, her şeyden yoksun demektir. O, ya ağının toprağında işçi olarak çalışır ya da şehre göç ederek, şehir düzenini altüst eder. Bu nedenle köylü, kendisinin malı olan toprağa kavuşturulmalı, öte yandan, köy işletmeleri ve kooperatifleri ile tarımsal üretim düzenlenmeli idi.

Atatürk'ün sağlığında, gerçekleşmesi için çok uğraştığı bu ülkü ancak 2 mayıs 1945 tarihinde kanunlaşabildi [2]. 1942 yılından beri bu konuda oldukça geniş araştırmalar yapılmıştı. Gerçekleşen Kanun ileri ve iyi bir düzenleme getiriyordu. Ancak, 1945 yılından itibaren çok partili hayata geçmemiz nedeni ile bu kanun uygulanamamış, böylece, Türkiye'nin en önemli dertlerinden birisi bugüne kadar çözümlenememiştir.

İktisadî ve malî alanda 1945 yılına kadar, savaş nedeni ile, herhangi bir atılım yapılamamıştır. Tek kazanç, bazı stratejik madenleri satmamız, ayrıca dış harcamaların azalması dolayısı ile Türkiye'nin savaş bitiminde elinde oldukça önemli bir döviz stoku bulunması olmuştur.

b. 1945-1950 Yılları Arası:

İkinci Dünya Savaşı sona ermek üzere iken, Batılı bağlaşıklarıyla işbirliğini sıklaştıran Türkiye'de, tek parti sisteminin eleştirilmeye başlandığı görüldü. Batılı dostlarımız, demokratik rejimin egemen olduğu devletlerdi. Bu nedenle, Türk aydınları da, çok partili sistemin yurdumuzda yerleşmesini istemeye başladılar. Aslında bu doğru bir istektir. Yıllarca Türkiye'yi yönetmiş olan CHP yıpranmıştı. Savaşın doğurduğu büyük iktisadî sıkıntılar, halk yığınlarını CHP yöneticilerinden soğutmuştu. Siyasal yapının ve kadronun yenilenmesi ve gençleşmesi gerekliydi. Özgür demokratik havanın, vatandaşı daha iyi düşünmeye, devlet işleri ile daha yakından ilgilenmesini sağlamaya yönelteceği açıktı. CHP'nin üst kadrosu, en başta İsmet İnönü de böyle düşünüyorlardı. Hukuk yapımız, çok partili olarak yaşamaya elverişli idi. Siyasal parti kurmak yasak değildi. Türkiye'de Atatürkçülük, devrimler tehlikeye düşmedikçe, düşünce özgürlüğünün hiç bir zaman karşısına çıkmamıştır. Bütün bu şartlar, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini çabuklaştırdı. İlk olarak 18 temmuz 1945'te "Millî Kalkınma Partisi" kuruldu. Ardından 7 ocak 1946'da "Demokrat Parti" siyasal hayata girdi. Bundan sonra ardı ardına, partiler kurulmaya başlandı. 1950 yılına kadar daha 21 tane parti doğmuştur. Ancak bunların içinde 1948 yılında kurulan "Millet Partisi"nden başkası, etkili olamamıştır. Böylece 1946 - 1950 devresinde, Türk siyasal hayatı, CHP, DP ve kısmen de MP'nin egemenliği altında gelişmiştir.

[2] Kanun No: 4753.

DP, kısa bir süre içinde güçlendi. Bu partiye üç grup vatandaş bel bağlamıştı. Birinci grup, CHP'nin yönetim biçiminin eskidiğine inanan, Türk siyasal hayatında bir yenileşme gerektiği fikrinde olan, gerçekten demokrat ruhlu aydınlardı. Pek çok yönetici, Sebayve aydın vatandaş, bu gruptandılar. İkinci grup, köy iktisadını elinde tutan, CHP'nin hazırladığı toprak reformunun karşısında olan, iktisadî çıkarlarını en sonsuz biçimde ve her yoldan yararlanarak sürdürmek isteyenlerden oluşuyordu. Üçüncü grupta ise, karşı devrimciler yer almıştı. Bunlar, Atatürk devrinde sindirilmiş, susturulmuş, ancak layık devleti asla benimsemeyen ve şeriat düzeninin geri gelmesini isteyen kişilerdi. Doğaldır ki, ikinci grupta bulunan toprak ağaları ile karşı devrimcilerin iş birliği yapmaları olağandı. Bütün sorun, köylünün uyandırılmaması idi. Köylü eğitilirse, hem ağanın hem de şeriatçının karşısına dikilecekti. Böylece, hiç bir ideolojiye dayanmayan DP, kısa süre içinde bir yığın partisi durumuna geldi. Bu partiyi tutan aydınlar, henüz bir tehlike karşısında olduklarını sanmıyorlardı. Zira, DP'nin kurucularından Celâl Bayar, yıllarca Atatürk'ün çevresinde bulunmuş, İktisat Bakanlığı yapmış, hatta O'nun son Başbakanı olmuştu. Atatürk öldükten sonra "Atatürk, seni sevmek millî bir ibadettir" sözünü söylemiş bu insandan, devrimlere karşı bir yönelişi kimse beklemiyordu. Ancak, DP'nin liderlik kadrosunda ön plana geçmiş Adnan Menderes'in ise kişiliği ilginçti. Menderes CHP'nin bir milletvekili iken, Toprak Kanununu yerinde bulmadığı için DP'nin kurulmasına sebep olanların başında idi. Kendisi de büyük toprak sahibiydi. Böylece DP'nin liderler kadrosunda, büyük toprak sahiplerinin bir çeşit temsilcisiydi. Bu yolla, lider kadrosu, ikiye bölünmüş durumdaydı. Ancak, güçlü toprak sahiplerine ve bu yolla çıkarıcı çevrelere dayanan, bu çevrelerin gücüyle bilgisiz köylüyü etki altına alan grubun temsilcisi Menderes, Bayar'ın karşısında çok daha fazla söz sahibi idi. Bu nedenle DP, yavaş yavaş aydınların denetiminden çıkmış, Menderesçi çevrenin yönetimine girmeye başlamıştır. 1960 yılına kadar, bu parti hep böyle bir kayma içindedir. Kayma hızlanınca DP karşı devrimcilerin sığındığı en büyük siyasal güç durumuna gelmiştir.

Çok partili siyasal hayatın başında, bu tehlikelerin henüz belirgin olmadığı söylenmişti. 1946-- 1950 devresi, daha çok, siyasal iktidarın ele geçirilmesi etrafında bir mücadele ile doludur. Fakat, bu mücadelede her şey mümkün olduğu kadar fazla oy sağlamaya yöneliyordu. Çünkü, demokrasi, çoğunluğun siyasal iktidara sahip olduğu bir sistemdir. Bu nedenle, demokrasi mücadelesi, kısa bir sürede oy kavgasına dönüştü. En önemli iki siyasal kuruluş CHP ile DP arasında büyük bir oy kavgası başladı. 21 temmuz 1946'da, Türkiye'de ilk kez tek dereceli seçimler yapıldı. Seçim sistemi "açık oy, gizli tasnif" olduğu için, bu seçimlerin gerçek sonucu vermediği ileri sürüldü. DP, kazandığı 61 milletvekili ile TBMM içinde ve dışında CHP'nin haksız olarak iktidarda bulunduğu konusunu sert biçimde işle-

meye başladı. Her yandan CHP iktidarına yönelen sert eleştiriler, bu partiyi bir yaşama kaygusunun doğurduğu siyasetin içine itti: Tavizcilik. Taviz, devrimlerden verilecekti. Layık devlet ilkesini benimsemeyen şeriatçılar hoşnut kılınırsa, ileriki seçimlerde iktidarı sürdürmek olanağı doğabilirdi. Böylece, iktidar kavgası, devrimlerin üzerine yöneldi. DP gizliden gizliye yaptığı propoganda ile, devrimleri bilgisiz köylü yığınlarının gözünde kötülüyordu. Hattâ "ulusça benimsenen ve benimsenmeyen devrimler" ayırımı yapılıyor, hiç gereği yokken "Türk ulusu Müslümandır, Müslüman kalacaktır" biçiminde demeçler veriliyordu. Halbuki, yüce Atatürk, hiç kimsenin dinine karışmamıştır. Ordunun başında tuttuğu Mareşal Fevzi Çakmak'ın bile ne kadar dindar bir kişi olduğu bilinir. Özetlenirse, 1946 - 1950 devresi, oy toplamak uğrunda karşı devrimcileri hoşnut kılmakla geçmiştir.

CHP, dinsizlik suçlamalarına en kolay cevabı verdi: 1946'da CHP Meclis Grubu, ilkokullara din dersleri konulmasını kabul etti. 1 şubat 1949'da 70/5426 sayılı Genelge ile Millî Eğitim Bakanlığı ilkokullarda din dersleri okutulmasını bildirdi. Gene aynı tarihlerde "İmam Hatip" okulları ve İlâhiyat Fakültesi açıldı. Gizli Kür'an kurslarının etkinliğe geçmesine göz yumuldu. Böylece, layık devletin en önemli ilkelerinden "eğitim birliği" zedelenmiş oluyordu.

İlkokullarda, "isteyen ailelerin çocuklarına" din dersleri verilmesi, aydın din adamı yetiştirmek için okullar açılması, zararlı değil, belki yararlıdır. Ancak, okuma - yazma yüzdesi çok düşük, köy kalkınması gerçekleştirilmemiş bir toplumda bu işin çok dikkatli yapılması, devrim ilkelerinden sapılmadan yürütülmesi de zorunluluktur. Ancak, CHP hükümetlerinin bu adımı iki yönden bir taktik hatası olmuştur. Muhalefet, bu adımları, şöyle değerlendirdi: Bilgisiz köylü yığınlarına, "devrimler dinsizlik getirdi, şimdi bizim uğraşımızla yola gelmeye başlıyorlar" denildi. Atatürkçü aydınlara ise layiklik ilkesinin zedelendiği telkini yapıldı. Böylece CHP'nin verdiği taviz, hem köylü yığınlarını, hem de aydınları iyice kendi yanından uzaklaştırdı.

Diğer yandan tutucu çevrelerin çıkarlarını zedelediği için büyük hücum konusu olan köy enstitülerinin etkinliği yozlaştırıldı. Toprak Kanunu uygulanmadı. Böylece köy kalkınması yolunda atılan cesur adımlardan dönülmüş oldu.

Devrimler üzerinde kopan bu fırtınadan başka, siyasal hayatta hiç bir yenilik olmadı. Gerek DP, gerekse MP, iktisadî ve sosyal düzenle ilgili hiç bir önemli görüş getirmede. Halbuki gerçek bir demokraside iktisadî ve sosyal sorunların tartışması yapılmalıydı. Demokrasi Devrim ilkelerinden taviz verilmeden bu yolla gelişmeliydi. Ancak oy toplamak için en ucuz ve zahmetsiz yol tavizcilikti. Böylece daha ilk yıllarda demokrasi soysuzlaş-

tırılma yoluna girdi. Sonuçta, her şey oy üzerinde görüldüğünden, hazırlanan iyi bir seçim kanununun uygulanması ile 14 Mayıs 1950'de CHP, iktidarı DP'ye devretti.

2. İnönü Devrinde Dış Siyaset:

İnönü, Cumhurbaşkanı seçilip, Atatürk'ün yerine geçtiği zaman, hiç bir devlet ile düşmanca ilişkileri olmayan bir Türkiye vardı. İnönü, Devletimizin bu özelliğini sonuna kadar korudu. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nın ne denli büyük tehlikeler getireceği belliydi. Yapılacak iş, olanakların elverdiği ölçüde, Türkiye'yi bu felâketin dışında tutmaktır.

Almanya'nın büyümesi ve güçlenmesi, İtalya'nın Akdeniz'de izlediği işgal siyaseti karşısında, Türkiye'nin kendi güvenliği bakımından İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yapması doğaldı. Doğu Akdeniz'de tehlike büyüdükçe İngiltere ve Fransa'ya doğru yaklaşma hızlandı. 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile Türkiye bir demec yayınladılar. Her iki devlet, yakın gelecekte bir antlaşma imzalayacaklarını, bunun gerçekleşmesine kadar Akdeniz'de savaşa sebep olan bir çatışma çıkarsa birbirlerine yardım edeceklerini belirtiyorlardı. Bu demeci, daha Hitler'le anlaşmamış olan Sovyetler de iyi karşıladılar. Aynı biçimde bir demec, Fransızlarla da imzalanacaktı. Hatay sorunu çözümlenir çözümlenmez, 23 Haziran 1939'da Fransızlarla da anlaşıldı. Ancak bu iki devletle, kesin antlaşma için görüşmeler sürerken, Hitler Polonya'ya saldırmış, bu ülkeyi Stalin'le birlikte paylaşarak geçici bir Rus - Alman yakınlaşması doğurmuştu. Bu yaklaşma, Türkiye'yi çok zor duruma soktu. 25 Eylülde Moskova'ya giden Dışişleri Bakanımız Şükrü Saraçoğlu'na Stalin, Çanakkale'nin ortak savunulması için bir antlaşma imzalanmasını, Boğazların statüsünün tekrar incelenmesini önerdi. Bu önerileri kabul etmeyen Türkiye, İngiltere - Fransa yanına kesin olarak katılmanın şart olduğunu anladı. 19 Ekim 1939'da, iki devlet ile Bağlaşma Antlaşması imzalandı. Buna göre, Türkiye'ye bir Avrupa devleti saldırır da savaş çıkartırsa, Fransa ve İngiltere bize yardım edecekti. Gene bir Avrupa devleti, Akdeniz'de savaş çıkartırsa, iki taraf birbirine karşılıklı olarak yardımda bulunacaktı. Romanya ve Yunanistan sorunlarından dolayı, İngiltere ve Fransa savaşa girerse, Türkiye onlara yardım edecekti. Bu durumlar dışında Fransa ve İngiltere Avrupa'da savaşa girerlerse, Türkiye tarafsız kalacaktı. 15 yıl için imza edilen bu antlaşma ile, İkinci Dünya Savaşındaki yerimiz belirmişti. Ancak, Sovyetleri kışkılandırmamak için, bu antlaşmanın hiç bir hükmünün Türkiye'yi Rusya ile silâhlı bir çatışmaya zorlayamayacağı belirtilmişti. Alman - Rus yakınlaşması sürdükçe, Antlaşmanın bu hükmüne dayanarak, Türkiye savaş dışı kaldı. Ayrıca 18 Haziran 1941'de Almanya ile 10 yıllık bir saldırmazlık antlaşması imza edilince, tarafsız olma durumumuz daha da sağlamlaştı. Fakat 22 Haziran 1941'de Almanya Rusya'ya savaş açınca, işler değişti. Bağlaşıkla yanına

geçen Rusya, Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu. Bu yolla, Boğazlar açılacak ve Rusya'ya muhtaç olduğu yardım yapılacaktı. Ancak Türkiye, Almanya ile imzaladığı saldırmazlık paktı ile, İngiltere ile yaptığı bağlaşmanın tarafsızlığa ilişkin hükümlerini ileri sürerek, savaşa girmede. Fakat, Rusya'nın İran üzerinden yardım alması, Almanlara karşı yapılan savaşı güçleştiriyordu. Bu nedenle bağlaşıklarımız, üzerimizdeki baskıyı yoğunlaştırdılar. 30/31 ocak 1943'te Adana'da Churchill ile buluşan İnönü, Türk Ordusunun noksanları bağlaşıklarca tamamlanırsa savaşa katılacağını bildirdi. Ancak, bağlaşıklar bu isteği yerine getiremediler. Fakat Stalin, Boğazların mutlaka açılmasını istiyordu. Bu nedenle Roosevelt ve Churchill, Kahire'de İnönü'yü 4 - 7 aralık 1944'te tekrar savaşa girmeye zorladılar. İnönü, Ordunun noksanlıklarını tekrar ileri sürerek, bunlar tamamlanırsa 1945 şubatında savaşa gireceğine söz verdi. Gerçekten, 2 ağustos 1944'ten beri Almanya ile siyasal ilişkilerini kesen Türkiye 23 şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş açtı. Ancak, Dünya Savaşı artık bitmek üzere idi. Bizim bu savaşa girmemiz yalnızca bir formalite olmuştur. 7 mayıs 1945'te Almanya, 2 eylül 1945'te ise Japonya teslim oldu. Böylece Türkiye, savaş felâketini ustalıkla atlatmayı başardı. Öte yandan da bağlaşıkların yanında gözüktüğünden 10 ocak 1942 tarihli "Birleşmiş Milletler" demecine katılarak bu örgütün üyesi oldu.

Türkiye'nin savaşa girmemesi, Rusya'nın işini çok zorlaştırmıştı. Bunun hıncını almak ve ileride de böyle bir duruma düşmemek için 1945 yılı mart ayında, 1925'ten beri yürürlükte olan Türk - Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşmasını tek taraflı olarak ortadan kaldırdı. Savaş süresince de, Amerikan ve İngiliz yöneticilerinden ısrarla Boğazlar'ın gelecekteki durumunun görüşülmesini isteyen Rusya'nın bu hareketi, Türkiye'de soğukkanlılıkla karşılandı. 7 ağustos 1946'da Rusya, Türkiye'ye verdiği bir nota ile Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesini, buraların Türkiye ve kendisi tarafından ortaklaşa savunulmasını önerdi. Ayrıca, Kars, Ardahan ve Artvin'i de istiyordu.

Bağlaşıkların savaş yorgunluğu ve bitkinliği içinde bulunması, Rusya'nın Doğu Avrupa'yı kesin olarak ele geçirmesiyle çok güçlenmesi, Türkiye'yi gerçekten çok kritik bir durumda bıraktı. Güveneceğimiz tek şey, kendi gücümüzdü. Rusya'ya gerekli cevap verildi ve Türk Ordusu cesaretle beklemeye başladı. Rusya 24 eylül 1946'da isteklerini tekrarladı. Ancak, Türkiye'nin kararlı durumu, Stalin'in isteklerini gerçekleştirmesini önledi. Çünkü, Rus Orduları, Türk sınırını aştıkları an, büyük bir direnme ile karşılaşacaklardı. Son savaşa girmemiş dinç Ordumuz, ulusal bağımsızlığımızı koruyacak moral gücüne sahipti. İşte bu direniş, Amerika'yı ilk kez uyardı. Zaten Doğu Avrupa'daki Rus yayılışını asla desteklemeyen bağlaşıklar, Türk direnişi ile, Rus tehlikesinin büyüklüğünü anladılar. İkinci Rus no-

tasından sonra Amerika ve İngiltere 9 ekimde Rusya'ya verdikleri cevapta, Boğazların savunması konusunda Türkiye'nin tek sorumlu olduğunu bildirdiler. 1947 yılında da, Amerika, Truman Doktrinini uygulamaya ve bu yolla askerî yardımda bulunmaya başladı. Böylece, Rus tehdidi hafifledi. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda, Rus önerilerini kabul etmeyip, ulusal bağımsızlığını koruyan tek devlet oldu.

Ağır Sovyet tehditleri, Türkiye'nin yerini belli etti. 1947'den sonra Türkiye, Batı savunma sisteminin daha çok içine girdi. Böylece Rusya, bir daha Türkiye'den herhangi bir istekte bulunmayı göze alamadı.

İkinci Dünya Savaşında izlenen siyaset, Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesinin sürdürülmesidir. Aynı ilkenin ışığı altında Rus isteklerine cesurca karşı çıkmıştır. Böylece onun ilkelerinin izlenmesi, ulusal özgürlüğü-müzü korumakta tek yol olmuştur.

B. 1950 - 1960 DEVRESİ:

1. CHP İktidarının Sonu:

Demokrasi mücadelesinin ilk yıllarının ne denli kısır geçtiği açıklanmıştı. Bu kısır mücadele sırasında, Şemsettin Günaltay Hükümetinin hazırladığı yeni Seçim Kanunu, tek olumlu iştir. Bu kanunla, ilk kez gizli oy, açık ayırım esası getirilmiş, seçim işleri bağımsız yargı organlarının yürütme ve denetimine bırakılmıştı. Böylece, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler, büyük bir güvenlik içinde geçmiştir. Seçim sonuçlarına göre, DP oyların % 55'ini, CHP % 41'ini almıştı. Ancak, çoğunluk sistemine göre CHP yalnız 69 milletvekili çıkarabilmiş buna karşılık oyların % 55'ini alan DP, milletvekilliklerinin % 85'ini (408 kişi) kazanmıştı. Böylece, ulusal irade tam anlamı ile belirmiyordu. Bu nedenle, bu tarihten sonra demokrasi mücadelesinin ana konusu, seçim sisteminin değiştirilmesi etrafında gelişti. Bu konuda hiç bir sonuç alınmadan, DP-CHP mücadelesi çok sert ve kısır biçimde 1960 yılına kadar sürmüştür.

1950 seçimleri sonunda, 30 yıla yakın süredir yurdun kaderini elinde tutmuş, CHP, halkın oyu ile iktidardan iniyor, yerine başka bir parti geliyordu. CHP yöneticilerinin iktidarı soğukkanlılıkla devretmeleri, çok sakin biçimde yeni yönetimin kurulması, ulusun olgunluğunu gösteren, iyi bir örnekti. Bu olay, bütün dünyada yankılar uyandırmış, çok olumlu etkiler yapmıştır. Ancak, demokrasimizin eriştiği bu noktadan, kısa bir süre sonra düşülmeye başlandı. Anlaşıldı ki, halkın oyu ile iktidarın devri, bütün dertlerin ilacı değildir.

2. DP Devrinde İç Siyaset ve Devrimler:

Tam on yıl süren DP iktidarı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en sert demokrasi kavgasının yapıldığı bir devir getirmiştir. On yılın bütün belli

başlı olaylarını burada açıklamak gereksizdir. Bu devrin iç siyasetteki en belirgin noktaları plansız ve başıboş bir iktisat rejiminin uygulanması, iktidarı mutlak olarak elde tutmak için baskı yollarına başvurulması ve devrimler üzerinde 1945'ten sonra başlayan tavizciliğin en ileri biçimine ulaşmasıdır. Bu üç siyaset dayanağının odak noktasını da, 1946'dan sonra başlayan "mümkün olduğu kadar çok oy toplama" isteği oluşturur.

Oy toplama uğruna, gerekli gereksiz fabrikalar açılır, bu uğurda baskı yoluna gidilir, bu amaçla Atatürk'ün büyük eseri parçalanır. 29 Mayıs günü TBMM'de okunan Hükümet Programında Atatürk'ün adından ve anısından hiç söz edilmemesi çok acıydı. İlk adım, DP'nin iktidara gelmesinden bir ay sonra 17 Haziran'da, ezanın Arapça okunmasının serbest bırakılması ile başladı. Yurdun pek çok sorunu çözümlenmek için sıra beklerken, Atatürk'ün büyük eserinin gerici çevrelere hoş görünmek için hırpalanmaya başlanması, çok kötü bir işaretti. Bunu, gerici çevreler en aşırı biçimde bayrak yaptılar. Sanıldı ki, artık Atatürkçülük yok olacak, anısı silinecek. Büyük Önder'in anısına başlayan saldırılar birdenbire fazlaştı. Her yandaki büst ve heykelleri kırılmaya, dinamitlenmeye başlandı. Bu, doğrudan doğruya layık devlet düzenine karşı girişilmiş bir eylemdi. İlk zamanlar bu eylemlere ses çıkartmayan hükümet, daha sonra görülmemiş bir çare bulduğunu sanarak, Atatürk'ün anısını kanunla korumak yolunu tuttu. 25 Temmuz 1951'de, "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar" hakkında Kanun çıkarıldı [3]. Bu kanuna göre, Atatürk'ün heykellerini kırmak, onun kişiliği üzerinde alçaltıcı sözler yazmak ve söylemek suç sayılıyordu. Bu kanun, Türk Devrimi için yüz kızartıcıdır. Atatürk'ü küçültmek için bundan daha iyi bir yol bulunamazdı. Hayatı boyunca ulusu için çalışmış, Türklüğü yüceltmek, halkı uygarlaştırmak için elinden geleni yapmış, büyük Önder'in anısını kanun yolu ile korumak pek acı ve hazindir. Bu kanun, 1945'ten beri devrimler üzerinde verilen tavizlerin sonunda, O'nun aziz kişiliğinin bazı çevrelerce küçümsenmeye başlandığının işaretidir. Layiklikle bağdaşmayan adımlar atılır, siyasetçiler onun adını kötülerken, bir yandan aydınları susturmak için böyle bir kanun çıkartmak, gerçekten akıl almaz bir tutumdur.

DP, bu kanunun ardına sığınarak devrim tavizciliğini kendi hesabına başarı ile yürütmüştür. 24 Aralık 1954'te Anayasanın dili değiştirildi. Dil Devriminin bir sonucu olarak 10 Ocak 1945'te, "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" herkesin anlayabileceği güzel bir Türkçeye çevrilmişti. Atatürk'ü hiç benimsemeyen çevreler, buna bile dayanamadıklarını ortaya koyarak Anayasayı eski diline çevirdiler. Bu olay, aslında çok önemlidir. DP'nin yönetici kadrosunun Devrim anlayışını yansıtmaktadır. Din öğrenimi düzenlemek yoluna gidilemediği gibi, türlü tarikatların tekrar gizliden gizliye açıl-

[3] Kanun No: 5816.

masına göz yumuldu. 13 eylül 1956'da din dersleri ortaokullara da konuldu. Meşrutiyet devrinden beri bölücü etkinliklere girişen Said-i Kürdî adlı bilgisiz bir adam, en geri ve İslâmlıkla hiç bir ilgisi bulunmayan düşünceleri ile seçim mücadelelerinde DP'nin bayrağı yapıldı. Türk Devrimi en ıssız yurt köşelerine varıncaya değin kötülendi. Köy enstitüleri kapatıldı. Toprak reformunun sözünü bile etmek suç sayıldı.

Devrimlerden verilen tavizler, özellikle iktisadî sıkıntı arttıkça yoğunlaşmıştır. Türk ulusunun yatırım gücü, aşırı bir tüketim siyaseti ile azalınca, dışarıdan büyük ölçüde borç alınmaya başlanmıştır. Alınan bu borçlar, yerinde kullanılmamıştır. Planlı iktisadın düşmanı olan DP Hükümeti, yalnız oy kaygusu ile kredileri israf etmiştir. Çoğu verimsiz yatırımlarla bütçe olanakları kısa sürede yitirilmiş, bu olay 1954'ten itibaren Türk iktisadını büyük bir enflasyon içine itmiştir. Enflasyon sosyal dengeyi altüst etmiş, orta ve az gelirli vatandaşlar büyük bir sıkıntı içine düşerken, kısa sürede milyonlarca lira kazanan vergisiz servet sahipleri türemiştir. Bu durum namuslu vatandaşı bir moral bunalımına sürüklemiştir. Özellikle aydınların çektiği maddî ve manevî sıkıntılarla iktidar asla uğraşmamıştır. Köylü nüfusu bir yandan Devrim tavizciliği, bir yandan da ölçsüz bir fiyat siyaseti ile oy bakımından elde tutulmaya çalışılmıştır.

Muhalefetin bu kötü gidişe karşı sert tepkisi, iktidarı kuşkulandırdığı için bir yandan siyasal karşıcalığı yok etmek tedbirleri alınmıştır. Atatürk'ün devrimci anayasasının iyi niyetli kişiler elinde hayırlı işleyecek hükümleri, kötüye kullanılmıştır. Anayasadaki boşluklardan yararlanan Hükümet bir yandan siyasal özgürlükleri kısmış, öte yandan Meclis içi ve dışı denetimini tüm olarak ortadan kaldırmıştır. Yargıçlar baskı altına alınmış, denetleme görevi yapan basın ve diğer ilerici güçler zor yoluyla susturulmuştur. Pek çok gazeteci, aydın, hatta parti lideri sıfatını taşıyan bir milletvekili bile (Osman Bölükbaşı) hapse konulmuş, böylece devrimciler sindirilmek istenmiştir.

DP Hükümeti 1957 seçimlerinden sonra iyice azınlığa dayanmıştı. DP'nin aldığı oy oranı, %48 idi. Yüzde 52 oranında oy ise muhalefet partileri (CHP % 41) arasında bölüşülmüştü. Devrim tavizciliğine rağmen, DP iktidardan düşmüştü. Ancak çoğunluk sistemi dolayısı ile 614 milletvekilliğinin 428'ini kazanmıştı. Bu çoğunluk, artık ulusun istediğini göstermiyordu. Fakat, iktidarda kalmak hevesi, DP'nin çıkarıcı çevrelerini öyle bağlamıştı ki, her yola baş vurmaya denediler. Muhalefet liderini aşırı saldırılara uğrattılar. Yurt gezilerinde karşısına çapulcu alayları çıkarttılar. Bu olaylar da vatandaşın üzüntüsünü artırdı. Nihayet, DP ileri gelenleri, iktidardan kesin olarak düşeceklerini anlayınca, huzursuzluk çıkarıyor diyerek muhalefeti toptan ortadan kaldırmak yolunu tuttular. 1950'de demokrasi müjdecisi olarak gelenler, şimdi demokrasiyi kaldırmıyorlardı. 1960 yı-

İnin nisan ayı içinde, Anayasaya kesinlikle aykırı biçimde bir "TBMM So-
ruşturma Komisyonu" kuruldu ve bu komisyona, yurttaki her türlü muha-
lefeti ve basını ezmek yolunda geniş yetkiler tanındı. Ancak, bu son eylem-
leri DP'nin de sonunu getirdi.

3. DP Devrinde Dış Siyaset:

1950 - 1960 yılları arasında, DP Hükümetinin izlediği dış siyaset başa-
rılar ve başarısızlıklar içinde geçmiştir. Bu hükümetin, dış siyaset alanın-
daki bazı çıkışları, yurdumuza güç zamanlar yaşatmıştır. Ayrıca bu dö-
nemde, önemli sorunların ortaya çıkması ve bunların çözülmesinde be-
lirli ölçülerde gevşek davranıldığı da göze çarpmıştır.

DP Hükümetinin, Kore'de 1950 yazında çıkan savaşa katılmaya ka-
rar vermesi ile, dış siyasete değinen işlerde etkinliğe geçilmiştir. Kore
Savaşına, Birleşmiş Milletler örgütünün çağırısı üzerine katılmamız ve bu
uzak diyara bir tugay göndermemiz, özgürlük yolunda her zaman kanını
seve seve akıtmış ulusumuz için doğaldı. Ne var ki, bu savaşa katılma ka-
rarını Hükümet kendisi vermişti. Halbuki, savaş açma konusundaki tek
yetkili organ, TBMM idi. Hükümetin, yetkilerini aşarak böyle bir karar
vermesi, ciddi olmayan bir davranıştı.

Türk Tugayının Kore'deki çarpışmalarda gösterdiği kahramanlık çok
büyükü. Türk Ordusunun savaş gücünün yüksekliği ortaya çıkmış ve bü-
tün dünyayı hayretler içinde bırakmıştı. Kore'de gösterilen bu fedâkarlık,
Türk Ordusunun Batı savunma sistemi için ne kadar önemli olacağını gös-
teriyordu.

Avrupa'da, Rusya'nın savaş sonu yaptığı istilâlar, özgür pek çok ulu-
sun boyunduruk altına girmesiyle sonuçlanmıştı. 1947 yılının sonunda Bul-
garistan, Romanya, Çekoslovakya ve Polonya tam Rus yönetimi altına
girmiş, Doğu Almanya'daki Rus İşgal Bölgesi ile birlikte, Batı Avrupa'n-
nın da bir bölümü kızıl emperyalizmin ağına düşmüştü. Bu korkunç tehdit
karşısında, yorgun, bitkin ve harap Batı Avrupa'nın dayanabileceği tek
güç, Birleşik Amerika olmuştur. Roosevelt'in Rusya'ya verdiği tavizleri
tekrarlamayan Başkan Truman, bu istilâ siyasetini durdurmak için önem-
li girişimlerde bulundu. Türkiye ve Yunanistan üzerindeki Rus tehdidi,
Truman Doktrini ile yapılan askerî yardım sayesinde hafifledi. Marshall
Programı ile savaştan yorgun çıkan harap Batı Avrupa devletleri hızla kal-
kınmaya başladılar. Rus istilâ siyasetini kesin olarak önleyen adım 1949
yılında Kuzey Atlantik Savunma Antlaşmasının (NATO) imzalanması ile
sağlandı. Ancak, NATO'nun Güneydoğu Akdeniz kanadı boşlukta idi. Bu
boşluk, Türkiye'nin NATO içine alınması ile doldurulacaktı. 1946 yılında-
ki ağır Sovyet tehdidini unutmayan Türkiye, bu birliğe girmek için çalış-
maya başladı. Birleşik Amerika, bu konuda bizi destekliyordu. Ancak

NATO'nun bazı üyeleri, Türkiye'nin bu antlaşmaya sokulmasına razı değillerdi. Bu yolla, Sovyetlerin tahrik edileceğini düşünüyorlardı. Ancak, Türk askerinin Kore'deki büyük başarısı bütün duraklamaları sildi. Hem NATO'nun, hem de Türkiye'nin ortak çıkarları açısından çok hayırlı bir adım atıldı ve 21 eylül 1951'de bu antlaşmaya girmeye çağrıldık; 19 şubat 1952'de de, Yunanistan ile birlikte NATO'nun üyesi olduk.

NATO'ya girmemizle, Sovyet tehditleri karşısındaki güvenliğimiz sağlandı. Ancak, şurası söylenmeli ki, bu antlaşma içindeki durumumuz, iktidarcı iyi değerlendirilememiştir. Pek çok NATO üyesinin tutumları benimsenebilirdi. Örneğin, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin toptan NATO Başkomutanlığına bağlanması, sonraları çok büyük sakıncalar doğurdu. Gene, salt Amerikan kredisi ve yardımı alabilmek için Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesine taviz sayılabilecek bazı ikili antlaşmaların imzalanması da devletlerarası eşitlik kuralından bir sapma getirmiştir.

NATO'ya girmemizle atılan adımı, Orta-Doğu'da söz sahibi olmak yolunda yapılan girişimler izledi. Ancak, Arap ülkelerinin lideri olmak uğrunda çalışan Mısır'ın çabaları desteklenmedi, buna karşılık, Arap dünyasında sevilmeyen Nuri Said Paşa'nın Irak Hükümeti tutuldu. Böylece, Arap dünyası ile aramız açıldı. Bu zıtlasma 1955 yılında Türkiye-Irak-İran ve Pakistan'la İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paketi ile en yüksek noktasına vardı. Irak'taki sevilmeyen Nuri Said Hükümeti 1958 yılında bir darbe sonucu iş başından atılınca, bu devlet Bağdat Paketinden çekildi. CENTO (Merkezî Güvenlik Örgütü) adıyla varlığını sürdüren bu antlaşma, Türkiye ile Arap dünyasının arasını açmaktan başka bir işe yaramadı. ~~Bu halataraşın gün-düzelme-yoluna girmişti~~ Türkiye, CENTO'yu artık daha çok karşılıklı bir iktisadî - kültürel yardımlaşma biçiminde anlamakta, İran ve Pakistan da bu eğilimi paylaşılmaktadır. Birleşik Amerika'nın, Arap dünyası karşısında zor duruma düşmemek için bu pakta resmen katılması, DP Hükümetinin tutarsız dış siyasetine iyi bir örnektir.

9 ağustos 1954'te, Türkiye - Yunanistan - Yugoslavya arasında "Bağlaşma ve Karşılıklı İşbirliği" Antlaşması imzalandı. Ancak, bu antlaşmanın uygulanması yürümedi. Rusya ile barışınca, iki NATO üyesi ile birlikte bir bağlaşma içinde bulunmak istemeyen Yugoslavya, bu antlaşmadan fiilen çekildi. Öte yandan, Kıbrıs sorunu, Yunanistan'la bizim aramızı açtığı için, büyük umutlar bağlanan bu antlaşma bütün önemini yitirdi. Balkanlardaki bu antlaşma; üç devlet arasında kısa süreli bir yakınlaşma doğurmaktan başka bir işe yaramadı.

DP'nin sakat dış siyaseti, özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasında görülür. Yunanistan, Kıbrıs işiyle daha 1947'lerde ilgilenmeye başladı. Ancak, Türkiye, Kıbrıs'ın statüsünün korunmasını istiyordu. Böylece, 1952 - 54 yılları arasında Yunanistan Adayı İngiltere'den resmen isterken,

kendi yönümüzden hiç bir girişimde bulunmadan İngiltere'yi destekledik. Daha sonra Kıbrıs'ta, Rumlar çete savaşına başlayınca da, İngiltere'yi desteklemeyi sürdürdük. Kıbrıs'ta artan huzursuzluk, sonunda İngiltere'yi Adaya özerklik verme yoluna itince bu kez, gene İngilizlerin kışkırtması ile "Bölünme (Taksim)" tezini benimsedik. 1956'dan itibaren "Ya taksim ya ölüm" bu konudaki parolamız oldu.

Yunanistan ise 1954 yılından beri sorunu Birleşmiş Milletlere götürerek, özellikle tarafsız devletlerin, bu arada Bağdat Paktı dolayısı ile bize kırıncı olan Arap ülkelerinin desteğini sağlamıştı. Böylece dünya kamuoyu, Yunan tezi olan "Enosis" e daha yakın bir duruma getirilmişti. Bu ortam içinde bizim "Bölünme" tezimiz fazla etkili olmamıştır. Bu durumda iki NATO üyesinin aralarının açılmasını istemeyen Birleşik Amerika, başka bir çözüm yolu önerdi. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan görüşmelerde bu çözüm yolu kabul edildi: Kıbrıs, bağımsız bir devlet olacaktı. Enosis, kesinlikle yasaklanıyordu. Adadaki Türkler, yönetimde söz sahibi oluyordu. Cumhurbaşkanı yardımcısı ile üç bakan Türklerden seçilecekti. Türklerin bütün hakları tam anlamı ile güvenlik altına alınıyordu. Bu düzen bozulursa, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan aralarında anlaşmaya çalışacaklar, anlaşma sağlanamazsa üç devletten her biri düzeni korumak için tek başına duruma el koyma hakkına sahip olacaktı.

Ancak, bu düzen az bir süre işledi. Kıbrıs konusunda ilk günlerden beri kararlı ve kesin bir siyaset saptayamayan Hükümetin bu tutumu, sorunu derin bir karışıklığa götürmüştü. Böylece şımaran Rumlar, 11 ve 19 şubat 1959 tarihlerinde Zürih ve Londra'da imzalanan antlaşmalarla kurulan düzeni, geçici bir çözüm yolu olarak görüyorlardı. Nitekim, 1963 yılı aralık ayında Kıbrıs'ta patlak veren olaylar, Rumların niyetlerini açığa çıkartmıştır. Kıbrıs konusunda enerjik ve tavizsiz bir siyaset izlemek gerektiği anlaşılmıştır.

Ana çizgileri kısaca özetlenen DP dış siyaseti, başka bakımlardan da tutarsızdı. Örneğin, dünya üzerinde ilk ulusal kurtuluş savaşını yapan ve kazanan Türkiye'nin sömürge düzenine karşı çıkması gerekirken bu yapılmamıştır. Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı veren Cezayir'i desteklemeyip, Fransızların yanında yer alışımız düşündürücüdür. Bu ve buna benzer kararsız tutumlar, özellikle Üçüncü Dünya devletlerinin sempatilerini kaybetmemizde önemli rol oynamıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, 1950 - 1960 yılları arasında izlenen dış siyaset, NATO'ya girmemiz dışında, verimli bir sonuç getirememiştir.

C. 27 MAYIS DEVRİMİ:

1. Bu Devrimin Sebepleri ve Anlamı:

DP iktidarının, yanlış bir demokrasi anlayışı içinde devrimlerden verdiği tavizlerin niteliği, kısaca açıklanmıştı. Özellikle 1960 yılı başlarında, iktidarın tutumu çok aşırı bir durum aldı. Bütün temel hak ve özgürlüklerin, salt iktidarda kalabilmek için kısıtlanması, muhalefet partilerinin kapatılmak yoluna gidilmesi, bu olayları protesto etmek isteyen üniversite gençliğinin baskı yolları ile sindirilmeye girilmesi, Ordu ile aydınların karşı karşıya getirilmek istenmesi, yurttaki siyasal gerginliği çok artırdı. Özellikle Ankara ve İstanbul'da patlak veren olaylar, bunlar karşısında Hükümetin inatçı ve direnici tutumu, gerginliği son durumuna getirdi. Sonunda, yurdu hızla sürüklendiği anarşi ve karanlığın içinden kurtaran, Türk Silâhlı Kuvvetleri oldu. 26/27 Mayıs 1960 gecesi yapılan kansız ve disiplinli bir hareketle, yurdun her yerinde Ordu yönetime el koydu. Böylece on yıl süren DP iktidarı sona erdi.

Ordunun DP'yi iş başından uzaklaştırışının dış sebepleri bunlardır. Bununla beraber bu eylemin daha derin nedenleri vardır. 1946 yılından beri başlayan ve 1950 yılından sonra iyice yoğunlaşan Devrim tavizciliği, her aydın gibi, Ordu mensuplarını da huzursuzlaştırmıştı. Salt oy toplayabilmek için, Devrimin ilerlemesinin durdurulması, layık devlet ilkesinden tavizler verilmesi çıkar yol değildi. Büyük yığınları eğitilmemiş, kültür düzeyi pek düşük bir ulusun, demokrasi içinde de olsa, bu eksikliklerinin giderilmesi uğrunda gerekli çaba harcanmamıştı. Böylece, Devrimin halka indirilmesi durdurulmuş, Ulusal Kurtuluş Savaşının ilk günlerindeki geri ve tutucu, bölücü akımların tekrar canlanıp güçlenmesi, sanki kısıktılmıştır. Başboş iktisadî siyasetin sonuçları ulusu çökerttikçe, Atatürk Devriminden taviz vermek, iktidarda kalmanın tek yolu olmuştur. İşte, Türk Silâhlı Kuvvetleri, 1960 yılının başında gelişen ağır siyasal şartların sonucu yönetime el koyduysa, bunun asıl nedeni on yıldan beri Türk ulusunun Devrim bilincinden uzaklaştırılmasıdır. Böylece Ordumuz, gerçek Atatürkçülüğün ve devrimciliğin bekçisi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu bakımdan 27 mayısta yapılan, tam anlamıyla bir devrim, daha doğru bir deyişle Atatürk Devriminin bir parçasıdır.

2. 27 Mayıs Devriminin Sonucu:

27 Mayıs Devrimini başarı ile yürüten Türk Ordusu, başta üniversiteler olmak üzere, bütün aydınların desteğini sağlamıştı. Devrimciler, daha ilk günde, amaçlarını şöyle açıkladılar: Yurdu huzursuzluktan kurtaracak tedbirleri almak, iktidara gelenlerin keyfî işlemlerini önleyecek bir anayasa hazırlayıp yürürlüğe koymak. Daha sonra da seçimlere gitmek....

Bir bilim kurulu, kısa bir süre içinde, Anayasayı hazırladı. 13 aralık

1960 tarihinde, Temsilciler Meclisi oluştu. Bu meclis, türlü meslek gruplarının ve siyasal partilerin temsilcilerini içine alıyordu. Böylece, 27 Mayıs Devrimini yapan ve yürüten "Millî Birlik Komitesi" ile birlikte, Temsilciler Meclisi, yasama yetkisini kullanarak iyi bir demokrasi için ilk hazırlıkları yapıyordu. Bilim Kurulunun hazırladığı Anayasa, Temsilciler Meclisinde ve Millî Birlik Komitesinde tekrar gözden geçirilerek, 9 temmuz 1961 günü halkoyuna sunuldu. Düşük DP ve tutucu çevrelerin bütün olumsuz propogandalarına rağmen 11.735.000 seçmenden 10.282.561 kişi oylamaya katıldı. 6.348.191 kişi Anayasanın kabulü için oy verdi. Böylece Türk tarihinde ilk kez halkoyu sonucunda bir anayasa kabul edilmiş oldu. Bu büyük bir aşamadır.

Yeni Anayasamız, en ileri hukuk sistemlerinin ışığı altında hazırlandı. Bu kez, kuvvetler birliği ilkesi yumuşatıldı: TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluştu. Kanunların kabulü için daha akılcı yollar getirildi. Anayasa Mahkemesi kurularak, kanunların Anayasaya aykırı olması önleildi. Yönetimin her biçim işlemi kesin olarak yargı denetimine uyruk tutuldu. Yargıçlar, tam anlamı ile bağımsız kılındı. Temel hak ve özgürlükler güvenlik altına alındı. En önemlisi, Türkiye Cumhuriyetinin "sosyal bir hukuk devleti" olduğu belirtildi. Böylece, devletin, vatandaşın bütün dertleri ile ilgilenmesi, esası konuldu. Her Türk vatandaşı sosyal güvenlik hakkına sahip olacaktı. Devlet, vatandaşın sağlığını, refahını sağlamakla görevliydi. Vatandaş eğitilecekti. Eğitim, çağdaş yöntemlere göre yapılacaktı. Ormanların korunması, tarım ve toprak reformlarının yapılması hükme bağlanmıştı. Devletin temelini Atatürkçülük olduğu, Devrim kanunlarının korunacağı ve uygulanacağı da belirtilmişti.

Yeni Anayasa ile, iktisadî işlerin bir plan içinde yürütülmesi öngörülmüştü. Daha Anayasa hazırlanmadan 30 eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Örgütü, 27 Mayıs Devriminin getirdiği büyük yeniliklerdendir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri, içtenlikle bağlandığı Atatürkçü sosyal hukuk devleti ülküsünü böylece gerçekleştirdikten sonra, 15 ekim 1961'de yapılan özgür seçimlerle iktidarı şerefle devretti. Böylece, yeni Anayasa ile yurdun her bakımdan ilerlemesi ve kalkınması olanakları doğmuştu.

3. 27 Mayıs Devriminin Vozlaştırılması ve 12 Mart 1971 Muhtırası:

Türk Silâhlı Kuvvetleri 1950 - 1960 yılları arasındaki hataların tekrar edilmemesi için, bu devrede sorumluluğu görülen siyaset adamlarını yargılatmıştı. Çok titiz ve ayrıntılı yapılan, bu nedenle uzun süren yargılamalar sonucunda, suçlu görülenler cezalandırılmışlardı. Düşüklerin 123 kişisi suçsuz görülmüştü. 418 kişisi türlü hapis ve para cezalarına çarptırıldı. 31 süresiz hapis ve 15 idam cezası verildi. Ancak Millî Birlik Komitesi, Yüksek

Demokrat

sek Adalet Divanınca yalnız oy birliği ile verilen idam cezalarını onayladı. Bunlar Bayar, Menderes ile iki eski bakandı. Diğer idam hükümlüleri süresiz hapse konuldular. Bayar'ın da cezası, yaşlılığı nedeni ile affedilerek süresiz hapse çevrildi. Böylece, Ordumuz iyi niyetini de göstermiş oldu.

Düşük DP milletvekillerinin bu sonları, gelecekteki siyasetçilere ders olmalıydı. Türk ulusunun tek kurtuluş yolu olan Atatürkçülükten sapmaları er geç bekleyen sonuç budur.

Ancak, ne yazık ki, 1961 - 1971 devresi de kısır siyaset çekişmeleri ile geçti. İlk seçimlerde hiç bir siyasal parti mutlak çoğunluğu sağlayamadığından 1965 yılına kadar, yurt iki koalisyon hükümeti ile yönetildi. Her iki hükümetin de başında bulunan İsmet İnönü, bir yandan Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek, öte yandan siyasal ortamı normalleştirmek zorundaydı. Hapse mahkûm olan eski DP'lilerin kademeli affıyla bu ikinci hedef gerçekleşebildiyse de, asıl önemli olan birinci amaca, özellikle tutucu çevrelerin, yeni Anayasanın özgür havasını kötüye kullanarak yaptıkları olumsuz eylemler nedeni ile yaklaşamadı. Bu arada Hükümet iki darbe girişimi de atlattı. Böylece, 1965 yılına gelindi.

1965 yılında, eski DP oylarının mirasçısı olan Adalet Partisi, tek başına çoğunluğu sağlayarak, iktidara geldi. Ancak, karşı devrimcilerin baskısı altında bulunan Parti, olumlu bir iş göremedi. Başiretsiz ve dar görüşlü siyasetçiler, gene Devrim tavizcilğine saptılar. Bu kez, Türk Devrimi, aşırı sol ve sağ ideoloji sahiplerince de hırpalanmaya başladı. Bölücü akımlar yurt düzeyine çıktı. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi, pek çok olumsuz kanunu yok sayarak, bu gidışı bir derece frenlediyse de, hükümetlerin sorumsuz işlemleri önlenemedi. Oy avcılığı yüzünden, Anayasanın sosyal reformlara ilişkin hükümleri uygulanmadı. Devrim kanunları bir yana itildi. İktisadî planlama göstermelik duruma konuldu. Çok ağır bir dış borç toplamı, para değerinin düşmesi, vatandaşı bunalıma sürükledi. Türkiye tam bir anarşi içine düştü.

Gercek Atatürkçü Türk Ordusu 12 mart 1971 tarihinde bir kez daha bu gidişe son verdi. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin tümü adına yüksek rütbeli komutanlarımız 12 mart 1971 günü verdikleri bir muhtıra ile, Devrimcilikten sapmanın neye mal olacağını açık bir dille bildirdiler. Siyasal partileri birleşerek Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmeye ve Atatürkçülüğe dört elle sarılmaya acı ve sert bir dille çağıran aziz Ordumuz, tarihsel sorumluluğunun gereğini kesinlikle yerine getirmiştir.

S O N U Ç :

Her bakımdan çökmüş, topraklarının çoğu işgal edilmiş Osmanlı İmparatorluğunun yerine, bütün zorluklara karşı çıkarak ulusal, tam bağımsız, güçlü bir devlet kuran aziz Atatürk'ün bütün mücadelesini ve Türk Devriminin gelişimini tam olarak açıklamak ve ayrıntılı olarak incelemek bu kitap çerçevesinde yapılamaz. Burada, Türk Devriminin en kaba çizgileri ile gelişim hikâyesi verilmiştir. Harp Okulu öğrencisi, bütün Türk gençleri gibi Devrimimizi, durup dinlenmeden incelemek zorundadır.

Baştan beri anlatılanlar kısaca özetlenirse, şöyle denilebilir: Osmanlı Devleti, XX. yüzyılın başında artık yaşama olanaklarını yitirmiş, çağdışı bir sosyal organizma durumunda idi. İmparatorluğun güçlü zamanlarında, onu dünyanın birinci devleti yapan ve devrine göre çok ileri yönleri bulunan iktisadi ve yönetsel yapısı, kendi kendini yenileme olanağı bulamadığı için çökmüştü. Bu çökmede, Devletin yüzlerce yıl batıda ve doğuda yaptığı savaşların, ilerleyen Avrupa ülkelerine bir türlü ayak uyduramamanın da rolü olmuştur. Sanayileşme sürecine giremeyen Osmanlı Devleti, ayrıca kapitülasyonlar nedeniyle de bir yarı sömürge durumuna inmiştir. Bu acıklı durum, dinsel eğitim sistemiyle yetişen aydınlarımızca tam anlamı ile teşhis edilememiş, böylece alınan tedbirler kısır ve yetersiz kalmıştır. Fransız İhtilâlinin getirdiği ulusalcılık fikirleri, ülkenin en zengin yeri olan Balkan yarımadasının elden çıkmasına yol açmıştı. Bu, Osmanlı siyasetinin zorunlu sonucu idi. Çünkü türlü ulusları, Türkleştirmek çabası gösterilmemişti.

Devletin böylece çökmesi ve parçalanma yoluna girmesi, aydınlarda Türklük bilincinin uyanmasını gerektirdi. Türk kalan topraklarımız bizim olmalıydı. Türk, kendi gücü ve aklıyla kalkınmalıydı. İlk kez edebiyat alanında başlayan bu akım, özellikle Ziya Gökalp tarafından sosyal bir tez yapıldı. Bu arada çıkan Osmanlıcılık ve İslâmcılık akımları yeterince etkili olamazdı. Türkiye'yi yalnız Türkler kurtarabilirdi.

Devletin çökmesi arifesindeki bu akımdan Atatürk de etkilendi. O, Osmanlı Devletinin tarihsel görevinin sona erdiğini biliyordu. Yapılacak iş, bu devletin son ülke parçası üzerinde, bir devrimle eski düzeni yıkmak ve Türklük bilincini her eyleme egemen kılmaktı. Dış düşmanlar, bu devrim atmosferi içinde yenildi. İç düşmanlar, bütün güçlüklerle rağmen temizlendi. 1923 yılında tam bağımsızlığa kavuşan Türk Devleti, artık, ulusal egemenliğe sahip, modern bir cumhuriyetti.

Ancak, düzen, yani Osmanlı düzeni daha yaşıyordu. Devrimin ikinci safhasıyla, bu eski düzen yıkıldı. Yerine Türkçü, akılcı, uygar, onurlu bir düzen kuruldu. Atatürk, ulusal egemenliğe dayanan bir cumhuriyette ortaçağ düzenininin yaşayamayacağını biliyordu. Eğer eski düzen yaşatılırsa,

tekrar yok olma ve parçalanma kaçınılmaz sonuçu. Böylece Atatürk 1923'ten sonra, bütün gücüyle, Devrim ilkelerine bağlı genç kuşaklar yetiştirmeye eğilmiştir.

Türk Devriminin toplumumuz için ne kadar verimli başladığını, rakamlar da doğrular. Atatürkçü düzen 1923 - 1938 yılları arasında, yani 15 yıl içinde, 600 yıllık Osmanlı Devletinin Anadolu ile Trakya'ya verdiği- nin kat kat fazlasını gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devletinin en çok imar görmüş, en zengin yeri olan İstanbul ve yöresindeki birkaç dokuma tezgâhı ve atölyeden başka yurttan sanayi mevcut değildi. Yalnız Batı Anadolu'da, yabancılarca işletilen bir demiryolu şebekesi dışında ulaşım olanağı sağlayan yol yoktu. Denizlerimize sahip değildik. Tarım ölü durumda idi. İç ve dış ticaret en ilkel biçimde yapıyordu. Kültür, eğitim ve sağlık kurumları, en basit biçimde işliyordu. Şimdi verilecek birkaç rakam, başarının büyüklüğünü açıkça gözönüne serecektir.

Sanayinin temel ihtiyaç maddelerinden maden kömürü, Osmanlı devrinde en fazla, bir kez 904.000 ton olarak çıkarılmıştı (1911 yılında). Üretim, bazen 147.000 tona kadar düşmüştü (1917'de). 1923'te maden kömürü üretimi 597.000 ton idi. Bu miktar her yıl artarak, 1938 yılında 2.589.000 tona ulaşmıştı. Yurdumuzda antimuan, manganez, çinko, kükürt, amyant gibi önemli ölçülerde bulunan madenler Osmanlı Devleti zamanında hiç işletilmemiş, bunların Türk iktisadına açılması, Cumhuriyet devrinde mümkün olmuştur. 1923 yılında yalnız 253 ton olan linyit üretimi 1937'de 116.397 tona erişmiştir. 1925 yılında 20.940 ton olan çimento üretimi, 1937'de 214.794 tona yükselmiştir. Osmanlı devrinde hiç olmayan şeker sanayii, 1926 yılında kurulmaya başlanmış ve 1936'da 65.886 ton şeker üretebilmıştır. 1927 yılında özel motorlu sanayi kuruluşları, basit ve ilkel durumda 163.548 beygircüğünde iken, bu, on yıl içinde, 1937 yılında 223.153 beygircüğüne erişmiştir. Devlet kesimi, Türkiye'de ilk kez 1938 yılında kağıt, yapay ipek, büyük dokuma fabrikaları kurmuş, gene Karabük'te, ağır sanayi doğmuştur.

1927 yılında 1.133.000 ton olan buğday üretimi, 1938'de 4.270.000'e ulaşmıştır. Genel tahıl üretimi 1927'de 2.400.000 tondan ibaret iken, 1938'de bu, 8.353.032 tona erişti. Baklagiller üretimi 1927'de yalnız 100.223 tondur. 1938'de bu miktar 320.940 tona çıktı. Sanayi bitkileri üretimi 1927'de 163.417 ton iken, 1938'de 703.733 tona çıkmıştır. Tarım araç ve gereçleri bu süre içinde yüzde yüzden fazla artmıştır. 1925 yılında 100.000 ton civarlarında olan et tüketimi 1938'de bir kat artmıştır.

1928'de 1 078 tıp doktorumuz vardı. 1938'de bu sayı 1 379'a yükseldi. 1926'da 3 000 civarında hasta yatağı, yapılan yeni hastanelerle 1938'de 9 000'e çıkarıldı. Ayrıca, 1925 yılından itibaren, pek çok yerlerde dispanserler, sıtma, frengi ve trahom savaş istasyonları açıldı. Osmanlı devrinde

hiç yerine getirilmeyen bu tür sağlık hizmetleri sonucunda, genel sağlık şartları yükseltildi, ortalama ömür arttı.

Demiryollarının nasıl geliştiği görülmüştü. Karayolları yapımında da önemli ilerlemeler oldu. 1928 - 1938 yılları arasında 3000 km. yol yapıldı. Bir o kadar uzunlukta yol da onarıldı. Gene aynı devre içinde küçükklü büyüklü 20.000'e yakın köprü yapıldı. 10.000 civarında köprü de onarıldı.

1938'e kadar, eğitim alanında atılan adımlar da, büyüktür. 1923 yılında, bütün Türkiye'de 4894 ilkokul vardı. 1938'de bu 6700 olmuştur. 1923'deki 72 ortaokul, 1938'de 140'a, 23 lise de 68'e çıkarılmıştır. Meslek okulları ve yüksek öğrenim kurumları geliştirilmiştir. 1923'te ilkokullardaki 10.238 öğretmen (1217'si kadın) 1938'de 15.775'e (5292'si kadın) yükseldi. Ortaokullarda öğretmen sayısı da 796'dan 2840'a (908'i kadın), liselerde ise 513'ten 1164'e (240'ı kadın) çıktı. Üniversite ve yüksek okullarda ise bu sayı 307'den 837'ye çıkmıştır.

Öğrenci sayısındaki artış da dikkate değer. 1923'te ilkokullarda 341941 (62954'ü kız), ortaokullarda 5905, liselerde 1241, yüksek okullarda 2914 (285'i kız), meslek okullarında 4019 (592'si kız) öğrenci vardı. 1938 yılındaki durum sırayla şöyledir: İlkokullarda 764691 (254742'si kız), ortaokullarda 74107 (20224'ü kız), liselerde 21000 (4893'ü kız), meslek okullarında 7574 (2486'sı kız) yüksek okullarda 9558 (1609'u kız) öğrenci.

Öğrenci ve öğretmen sayılarındaki bu büyük artışa rağmen, 1940 yılında, nüfusumuzun yalnız yüzde yirmisi okuma - yazma biliyordu (kadın vatandaşlarımızın % 10'u, erkek vatandaşlarımızın % 35'i). Ancak, surası da gözden uzak tutulmamalıdır. 1927 yılında nüfusumuz 13.648.000 iken, 1940'ta 17.821.000'e erişmiştir. Hızla artan nüfusumuza paralel tedbirlerin alınmasında çekilen güçlük, eğitim düzeyinin yükseltilme hızını her zaman kesmiştir.

Devletin genel istatistik yıllıklarından seçilen bu rakamlar, Türk Devriminin çok kısa bir sürede ne derece büyük işler başardığının şaşmaz kanıtıdır. Ayrıca, bu rakamlara esas teşkil eden 1923 - 1927 yılları arasında da pek çok iş yapılmıştır. Denilebilir ki, karşılaştırmanın ilk rakamları da hemen çoğunlukla 1923'ten sonraya aittir. On yıl süren savaşlardan bitkin ve perişan çıkmış, yüzlerce yıl tam anlamı ile ihmal edilmiş, uzman, bilgin kadrosu yok denebilecek kadar küçük, harap bir ülkede, hepsi iç kaynaklarımıza dayanılarak, bir yandan da İmparatorluğun borçları ödenerek, yabancı işletmeler satın alınarak binbir zorluk içinde 1938 yılında ulaşılan bu düzey gerçekten göğüs kabartıcıdır. Atatürk hayattan ayrıldığı zaman, artık kalkınma yoluna girmek üzere bulunan dinç bir Türkiye doğmuştu.

Bütün uygar dünyayı kan ve ateş içinde bırakan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmamıza rağmen, bu savaşın sıkıntıları sosyal ve iktisadî kal-

kınma hızımızı kesmiştir. Bunun nedenleri açıklanmıştı. Savaş bittikten ve çok partili siyasal hayatın içine girildikten sonra, Devrim tavizciliğine sarpılmasaydı, Türkiye çok daha ileride bulunacaktı. İlk kez 1947 yılında alınmaya başlanan, 1950'den sonra en yüksek noktasına erişen dış yardım kaynakları plansız kullanılmasaydı, 1923'ten sonra yetiştirilen, Atatürkçü kuşaklardan tam anlamı ile yararlanılsaydı, layık devlet düzeninden sapmak yoluna gidilmeyip, Atatürk'ün uygarlık ilkesi izlenseydi, varacağımız nokta çok ileride olacaktı. Bunun kanıtı için, şimdi 1967 yılından bazı rakamlar verelim: Bu yıl maden kömürü üretimi 7.468.697 tona, linyit üretimi 6.650.012 tona yükselmiştir. Pek çok yeni maden işletilme yoluna girmiştir. Yurdumuzda petrol bulunmuş, üretimi 5.784.047 tonu bulmuştur. Kâğıt üretimi 108 628 tondur. Çimento 4.236.445 ton, şeker 663 216 ton üretilmiştir. Ağır sanayi gelişmiş, ham demir ve çelik üretimi birer milyon tona yükselmiştir.

Genel tahıl üretimi 16.869.000 ton olmuş, bunun içinde buğdayın payı 10.000.000 tonu bulmuştur. Baklagiller üretimi 610.127 tona çıkmış, sanayi bitkilerinin artışı da fazlalaşmıştır.

1967 yılında 7 266 uzman, 4 609 pratisyen tıp doktorumuz çalışmaktaydı. Hastanelerdeki genel yatak sayısı 56 772'i bulmuştur.

Karayollarımız 58 792 km. dir. 220 000'e yakın motorlu taşıt aracı bu yollar üzerinde gidip gelmektedir. Demiryolları ise gelişmemiş, 8008 km. de kalmıştır.

1968 yılında yurdumuzda 33 369 ilkokul, 1235 ortaokul, 310 lise, 893 meslek okulu ve 124 yüksek okul ve fakülte bulunmaktaydı. İlkokullarda 102 041, ortaokullarda 19 382, liselerde 7 975, meslek okullarında 13 034, yüksek öğrenim bölümünde 6 712 öğretmen vardı. Öğrenci sayısı ise, ilkokullarda 4 509 000'i, ortaokullarda 590 000'i, liselerde 160 000'i, yüksek öğrenim kurumlarında 126 000'i, meslek okullarında da 205 000'i bulmuştur. Meslek okulları içinde imam - hatip yetiştirenlerin durumu ilginçtir. 1961 yılında 36 imam - hatip okulunda 4 548 öğrenci vardı. 1968'de ise 84 okulda 29 985 öğrenci bulunuyordu. Bütün tavizlere rağmen Atatürkçü kuşaklar kendilerini yetiştirmektedirler. Büyük bir yayın etkinliği yurdu kaplamıştır. 1960 yılında 4 195 konuda, 1967'de ise 5 688 konuda kitap yayınlanmıştır. Gazete ve dergilerin sayısı 1960'ta 1 658 iken, 1967'de 2 222 olmuştur. 1960'ta 1 261 basımevimiz vardı. Bunun sayısı 1968'de 1 560'a ulaştı.

1965 yılında, okuyup yazma bilen vatandaşların genel nüfusa oranı henüz % 49'dur. Erkek vatandaşlarımızın % 64'ü, kadınlarımızın ise % 32'si okuyup yazma bilmekteydi. 1965 yılında ise nüfusumuz 31.391.000'i bulmuştur. Bugün 36.000.000'u aşmaktadır.

Bu rakamlar Türkiye'nin mutlak bir gelişme içinde olduğunu gösteriyor. Ancak, çok hızla artan nüfus, gelişme hızını kestiği gibi, 1970 yılında

dış borçlarımızın toplamı 30 milyar lirayı aşmıştı. Gelişen sanayi daha çok dışa bağlı bir montajcılık yolunu tutmuştur. Eğitim ve sağlık işlerinden sanayi kalkınmasına kadar, her kesimde planlı ve dengeli çalışmanın zorunlu olduğu görülmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, şunlar sayılabilir: Okuma - yazma oranı İstanbul'da % 77, Adıyama'da % 21'dir. 11 845 tıp doktorunun 4 409'u İstanbul'da, 1 997'si Ankara'da 1 124'ü İzmir'de, bulunmaktadır. Kırşehir'de 13, Nevşehir'de 15, Tunceli'de 17, Yozgat'ta 24 tıp doktoru vardır (il sınırları içinde). Adana'da 61, Adıyaman'da 3 eczane vardır. Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane bölgesinde (XII. Bölge) 11 500 kişiye bir tıp doktoru, İstanbul ve Trakya'da ise (I. Bölge) 675 kişiye bir tıp doktoru düşmektedir. Sanayi yatırımlarının ve veriminin yarından fazlası Marmara ve Ege bölgesindedir.

Servet dağılımı, sosyal güvenlik, eğitim, vergi, toprak reformu sorunları, çözümlenmeye muhtaçtır.

Yurdumuzun sosyal ve iktisadî potansiyelinin kalkınma ve gelişmeye uygun olduğunu, 1923 - 1938 devresi kesinlikle kanıtlamıştır. Bu dönemde, Atatürk ilkelerine bağlanmakla ilerlemenin mümkün olduğu gösterilmiştir. Layik devlet, uygarlık ilkelerini izlemek, Atatürk'ün ulusalcılık, devletçilik yolunda koyduğu Devrim esaslarını benimsemekle, hem artan nüfusumuzu refaha ulaştırmak hem de güçlü bir duruma gelmek olanağı doğmaktadır. 1945'ten sonra artan üretim rakamları, ulusumuzun kalkınmaya layik olduğunu, ancak bunun Atatürkçü bir bilinç ve programla gerçekleşmesinin zorunlu bulunduğunu, göstermektedir. Türk Devrimi sürdürülmeli ve Atatürk, Ordu - aydın işbirliği içinde, O'nun gerçek sahibi Türk halkına tam olarak götürülmelidir. Kalkınma ve kurtuluş için başka hiç bir yol yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

Bu kitabın hazırlanmasında çeşitli kaynaklardan ve Harp Tarihi Arşivindeki belgelerden yararlanılmıştır. Ancak şurası belirtilmelidir ki, Türk Devrimini tam bir bütün olarak, türlü yönleri ile inceleyen bir eser şimdiye kadar yazılmamıştır. Son zamanlarda bu konuda ciddi denemeler yapılmaktadır. Ayrıca Türkçede ve yabancı dillerde Atatürk'ün kişiliğine ait pek çok eser çıkmıştır.

Türk genci için Devrim üzerinde en yetkili kaynak, bugün için de büyük Atatürk'ün yazdığı "Nutuk" tur. Atatürk, 1927 yılının 15 - 20 ekim tarihleri arasında Ankara'da toplanan CHP İkinci Kurultayında, 1919 yılından başlayarak yaptıklarını bir bir, belgelere dayanarak anlatmıştır. Pek çok kez basılan ve Türk Dil Kurumunca arı Türkçeye de çevrilen bu büyük eser, mutlaka okunmalıdır. Büyük Nutuk dışında aşağıdaki eserler de öğrenciye tavsiye edilir:

- ABADAN, Yavuz: İnkılâp Tarihine Giriş, Ankara 1960.
- ADIVAR, Halide Edip: Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul 1962.
- AKSOY, Ömer Asım: Atatürk ve Dil Devrimi, Ankara 1963.
- ARIKOĞLU, Damar: Hatıralarım, İstanbul 1936.
- ATAY, Falih Rifkî: Çankaya, İstanbul 1968.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: Tek Adam, 3 cilt, İstanbul 1965-1968.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: İkinci Adam, 3 cilt, İstanbul 1968 - 1969.
- BISCHOFF, Norbert Von: Ankara - Türkiye'deki Yeni Bir Oluşun İzahı, (Çeviren: Burhan Belge), İstanbul 1936.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik: Atatürk Anadolu'da, Ankara 1959.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik: Trakya'da Millî Mücadele, 2 cilt, Ankara 1955.
- BİLSEL, Cemil: Lozan, 2 cilt, İstanbul 1933.
- BOZKURT, Mahmut Esat: Atatürk İhtilâli, İstanbul 1940.
- CEBESÖY, Ali Fuad: Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.
- CEBESÖY, Ali Fuad: Moskova Hatıraları, İstanbul 1955.
- DAVER, Bülent: Türkiye Cumhuriyetinde Layiklik, Ankara 1955.
- DENY, Jean: Yeni Türkiye, (Çeviren: Sencer Kodolbaş), Ankara 1960.
- DUHAMEL, Georges: Yeni Türkiye, (Çev. : Can Yücel), Ankara 1956.

DURSUNOĞLU, Cevat: Millî Mücadelede Erzurum, Ankara 1946.

EMRE, Ahmet Cevat: Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi, İstanbul 1956.

ERDEN, Ali Fuad: Atatürk, İstanbul 1952.

EROĞLU, Hamza: Türk Devrim Tarihi, (2 nci bası), Ankara 1970.

GOLOĞLU, Mahmut: Cumhuriyete Doğru, Ankara 1970.

GOLOĞLU, Mahmut: Erzurum Kongresi, Ankara 1967.

GOLOĞLU, Mahmut: Sivas Kongresi, Ankara 1968.

GOLOĞLU, Mahmut: Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1969.

GREW, J: Atatürk ve İnönü - Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları, (Çev.: Muzaffer Aşkın), İstanbul 1966.

GÜVEN, Zühtü: Anzavur İsyanı, Ankara 1965.

IRMAK, Sadi: Devrim Tarihi, İstanbul 1967.

İMECE, Mustafa Selim: Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri, Ankara 1959.

KANSU, Mazhar Müfid: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara 1966.

KARACAN, Ali Naci: Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İstanbul 1943.

KARAL, Enver Ziya: 27 Mayıs İnkılâbının Sebepleri ve Oluşu, İstanbul 1960.

KINROSS, Lord: Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (Çeviren: Nihal Yeğinobalı), 2 cilt, İstanbul 1966 - 1967.

KORKMAZ, Zeynep: Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi, Ankara 1964.

ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşid: Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri, Ankara 1956.

PEKER, Recep: İnkılâp Tarihi Notları, Ankara 1935.

RONART, Stephan: Bugünkü Türkiye, (Çev.: B. Tahir Şaman), İstanbul 1937.

SAFA, Peyami: Türk İnkılâbına Bakışlar, (2 nci Bası), İstanbul 1968.

SELEK, Sabahattin: Anadolu İhtilâli, (4 ncü Bası), İstanbul 1968.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal: Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967.

TİMUR, Taner: Türk Devrimi, Tarihî Anlamı ve Felsefî Temeli, Ankara 1968.

TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul 1960.

TUNAYA, Tarık Zafer: İslâmcılık Cereyanı, İstanbul 1962.

TUNAYA, Tarık Zafer: Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul 1964.

YASA, İbrahim: Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, Ankara 1970.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

D İ Z İ N

Hemen her sayfada geçen Ordu, Türk, Türkiye, Devrim gibi kavramlar ile başlıklardaki adlar dizine alınmamıştır.

— A —

Abazalar: 56
 Abbasi Devleti: 122
 Abbasi Halifeleri: 123
 Abbasi İmparatorluğu: 10
 Abbasiler: 123
 Abdülaziz: 16, 17 n 8
 Abdülhamid I: 13
 Abdülhamid II: 16, 17, 17 n 8, 19, 123
 Abdülkadir, Seyit: 133, 134
 Abdülmecid (Halife): 104, 118, 124
 Açmiyazın: 80
 Adagide: 68
 Adalar: 105
 Adalet Partisi: 197
 Adana: 26, 29, 54, 81, 148, 188, 202
 Adana Antlaşması: 172
 Adana Cephesi: 81, 82
 Adana Cephesi Kom.: 70
 Adapazarı: 58
 Adıvar, Adnan: 130, 131
 Adıyaman: 202
 Afganlılar: 74
 Afganistan: 74, 178
 Afrika: 20
 Afyonkarahisar (Afyon): 24, 26, 39 n 6, 58, 85 - 88, 90, 96, 98, 99
 Ahali Cumhuriyet Fırkası: 148
 Ahır Dağları: 98
 Ahmet İzzet Ps. (Osm. Sadrazamı): 35
 Ahmet Rıza Bey (Âyan üyesi): 35
 Aile Hukuku: 150
 Akarçay: 98
 Akdağmadeni: 59, 60
 Akdeniz: 45, 99, 178, 187
 Akdeniz(Doğu): 179, 187
 Akdeniz (Güneydoğu): 192
 Akdeniz (Kuzeydoğu): 174
 Aker, Şefik (Alb.): 66, 68, 69
 Akhisar: 69
 Akseki: 60

Aksu: 84
 Akşehir: 60, 61, 94, 97
 Alaşehir: 27, 67, 85
 Alay (Akdağmadeni): 60
 Alay, Süvari 7: 62
 Alay 34 (Yunan): 88
 Ali (Halife): 123
 Ali Batı: 57
 Ali Batı Ayaklanması: 57
 Ali Fuad Salacak (Bk. Cebesoy): 168
 Ali Fuad Ps. (Bk. Cebesoy):
 Ali Galip (Elaziz Valisi): 36
 Ali Kemal (Dahiliye Nazırı): 36
 Ali Rıza Ps. (Osm. Sadrazamı): 41, 48 n 15, 52
 Alihöyüğü köyü: 61
 Alişar (İsyancı): 62
 Alman - Fransız Savaşı (1870 - 71): 3
 Alman, Almanlar: 26, 172, 179, 187, 188
 Alman Medeni Kanunu: 151
 Almanya: 20, 21, 31, 148, 157, 171, 173, 175, 177, 178, 187, 188
 Almanya (Doğu): 192
 Altay, Fahrettin (Org.): 130
 Altıntaş: 87
 Amasya: 33, 34, 36, 42, 62
 Amasya Tâimimi: 33, 34, 36, 37, 42, 65
 Amerika (Bk. Amerika Birleşik Devletleri)
 Amerika Birleşik Devletleri: 21, 26 n 2, 40, 146, 157, 173, 188, 189, 192, 193
 Amerikalılar: 24, 25, 25 n 1, 26
 Amerikan: 174, 193
 Amerikan Mandası: 40
 Anadolu: 11, 11 n 3, 14, 25, 25 n 1, 28, 30, 31 - 37, 39 n 6, 41 - 45, 46 n 9, 48, 53 - 55, 65-67, 72-79, 82, 83, 93, 96, 97, 99, 108, 159, 165, 199
 Anadolu (Batı): 25, 29, 38, 65 - 69, 77, 82, 83, 99, 100, 165, 199
 Anadolu (Doğu): 24, 27, 29, 37, 39, 54, 74
 Anadolu (Güneybatı): 79

Anadolu (Güneydoğu): 24
 Anadolu (İç): 24
 Anadolu (Kuzeybatı): 165
 Anadolu (Orta): 60, 82
 Anadolu Hükümeti: 46, 46 n 9
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: 41, 42
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu: 43, 44
 Anadolu Türkçülüğü: 19
 Anafartalar: 118
 Anamur: 24
 Anayasa (1876): 16, 17, 20, 50, 51
 Anayasa (1921): 51, 52, 121, 140
 Anayasa (1924): 125, 126, 127, 129, 136, 142, 143, 153 n 18, 166, 190 - 192
 Anayasa (1961): 125, 128, 195 - 197
 Anayasa Mahkemesi: 196, 197
 Anday, Bekir Sami (Alb.): 30, 35, 66
 Ankara: 36 n 6, 43, 46 - 48, 49 n 17, 52, 54, 64, 72, 76, 77, 78, 86, 90, 91, 93, 94, 96, 98, 103, 104, 105, 117, 126, 127, 134, 136, 163, 165, 170, 171, 195, 202
 Ankara Çayı: 93
 Ankara Antlaşması (Ayrıca Bk. Ankara İtilâfnamesi): 82, 108
 Ankara Hukuk Okulu: 152
 Ankara İtilâfnamesi: 79, 95
 Antakya: 24, 79
 Antalya: 24, 26, 54
 Antep: 36, 39 n 6, 81
 Anzavur: 57
 Anzavur Ayaklanması I : 57
 Anzavur Ayaklanması II: 58
 Arabistan: 54
 Arap, Araplar: 18, 44, 124, 193, 194
 Arap Alfabeti: 155, 156
 Arap Devleti: 122
 Arap Harfleri: 157
 Arap İmparatorluğu: 122
 Arapça: 126, 146, 155, 156, 159, 190
 Aras: 80
 Ardahan: 44, 75, 188
 Arıburnu: 118
 Arıkan, Saffet (Bnb.): 59
 Arif, (Ayıcı Alb.): 57, 58, 144
 Arpaçay: 80
 Artvin: 44, 75, 188, 202
 Askeri Fabrikalar Gn. Md.: 171

Askeri Şûra: 130 n 7
 Askerî Tıbbiye Okulu: 17
 Aslıhanlar: 88, 99
 Aslıhanlar Köyü: 87
 Aslıhanlar Muh.: 83, 87, 89
 Âşar vergisi: 162, 163
 Atatürk (Ayrıca Bk.: Mustafa Kemal Paşası, Gazi Mustafa Kemal Paşası ve Başkomutan): 6, 7, 19, 23, 50, 111, 113 - 122, 124 - 126, 129 - 132, 136, 137, 139, 140, 144 - 148, 155 - 159, 162, 165 - 169, 173 - 185, 189, 190, 195, 198, 199, 200 - 203
 Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun: 190
 Atatürkçü: 183
 Atatürkçü Düzen: 199
 Atatürkçü Kuşaklar: 201
 Atatürkçülük: 115, 175, 190, 196, 197
 Atılay (Denizaltı): 173
 Avrupa: 3, 5, 12, 13, 20, 21, 66, 69, 187, 192, 198
 Avrupa (Batı): 138, 157
 Avrupa (Doğu): 188
 Avusturya: 12, 23
 Aydemir: 88
 Aydın: 25 n 1, 27, 39 n 6, 66, 68, 69
 Ayvalık: 27, 67, 69
 Azarbaycan: 76, 80
 Azınlıklar: 105

— B —

Babaeski: 79
 Babalık: 142
 Bafra: 62
 Bağdat: 123
 Bağdatlı Hâdi Paşası: 53 n 19
 Bağdat Paketi: 193, 194
 Bahtiyar Aşireti: 61
 Bakanlar Kurulu: 82, 83
 Bakırcık: 88
 Bakü, Mürsel (Tümg.): 136
 Bahkesir: 24, 66, 67, 165
 Balkan, Balkanlar: 20, 177, 178, 179
 Balkan Antantı: 177
 Balkan Devletleri: 106
 Balkan Savaşları: 20, 31, 55, 159
 Balkan Yarımadası: 198
 Balkanlı: 14, 178
 Balyanbolu (Beydağı): 68
 Banas: 84

Bandırma: 30, 58, 66, 100
Başkomutan (Ayrıca bk.: Atatürk, Mustafa Kemal Ps., Gazi Mustafa Kemal Ps.): 92, 94, 95, 98-100, 101 n 22, 103, 104, 111, 113
Başkomutan Muh.: 83, 99
Başkomutanlık: 97
Başkomutanlık Olağanüstü Temsilcisi: 102
Başkomutanlık Sorunu: 91
Başsavcı: 128
Batı Cephesi: 82, 85, 87, 90, 96, 97, 98
Batı Cephesi Kom.: 63, 69, 83, 84, 86
Batı Sınırı: 108
Batum: 26, 75
Bayar, Celâl: 185, 197
Bayburt: 57
Bayındır: 27
Bekir Sami (Bk. Anday)
Bekir Sami (Dışişleri Bakanı): 75, 77, 78
Belçika: 108
Bele, Refet (Tümg.): 35, 40, 58, 59, 67, 68, 102, 124, 131, 132
Belediye Kanunu: 153 n 17
Bergama: 67
Berlin Barışı (1878): 74
Bern: 53 n 19
Beşkardeş Dağı: 84
Beş Yıllık Plan I: 164, 182
Beş Yıllık Plan II: 164, 182
Beydağı (Balyanbolu): 68
Beylerbeyi: 111
Bilecik: 86
Biga: 56, 58
Birecik: 26
Birinci Grup: 50, 119
Birleşmiş Milletler: 40 n 7, 188, 192, 194
Bitlis: 37, 118
Bizans: 116
Bizans Devleti: 122
Bodrum: 26
Boğazlar: 26 n 2, 45, 54-56, 74, 75, 77, 79, 100, 101, 105, 110, 173, 173, 188
Boğazlar Bölgesi: 24
Boğazlar Rejimi: 106
Boğazlar Sorunu: 37
Boğazlıyan: 59, 60
Bolu: 58
Bolvadin: 87
Borçlar Kanunu: 151

Boşanma: 149
Bozcaada: 108
Bozdağ: 69, 98
Bozkır: 57, 60
Bozkır Ayaklanması I: 57
Bozkır Ayaklanması II: 57
Bozkurt, Mahmut Esat: 66
Bozüyük: 87
Bölükbaşı, Osman: 191
Börekçi Rifat (Diyanet İşleri Bşk.): 49, 49 n 17
Bulgar, Bulgarlar: 18, 107, 177
Bulgaristan: 27, 82, 178, 192
Burdur: 84
Burdur: 62
Bursa: 24, 39 n 6, 63, 69, 83, 85, 86, 87, 89, 100, 146
Bursa Merinos Fb.: 164
Bursa Olayı: 146
Bütçe: 73
Büyüccülük: 142
Büyükçekmece: 54
Büyük Taarruz: 83, 96, 100
Büyük Yunanistan: 25
Brest - Litovsk Barışı: 24, 73, 75

— C —

Cafer Bey: 59
Cafer Tayyar (Bk. Eğilmez)
Canik: 35, 118
Cebesoy, Ali Fuad (Org.): 31, 32, 35, 37, 40, 59, 67, 82, 129-132
Celâl (Çapanoğullarından): 60
Cemaatler: 105
Cemal (Konya Valisi): 60
Cemal Ps.: 132
Cemal Ps. (Mersinli): 35
Cemil Cahit (Bk. Toydemir)
Cemil Çeto: 61
Cemil Çeto Ayaklanması: 61
Cemiyeti Akvam (Bk. Uluslar Kurumu)
Cengiz Han: 123
CENTO: 193
Cerablus: 26
Cevat Ps. (Bk. Çobanlı)
Cevdet (Alb.): 35
Cevizli: 98
Ceza Hukuku: 15 n 6, 149
Ceza Kanunu: 14, 150, 152
Cezayir: 194

Charpy (Fransız Gnl.): 102 n 23
 Churchill: 188
 Claude Farrer: 78
 Cumhuriyet Halk Partisi: 120, 132, 146,
 147, 148, 184-189, 191, 203
 Cumhuriyet Senatosu: 196

— C —

Çakmak, Fevzi (Mareşal): 45, 92, 95, 98,
 99, 130, 186
 Çal: 62, 98, 99
 Çalköy: 88
 Çalışlar, İzzettin (Org.): 130
 Çanakkale: 24, 54, 100, 101, 102, 161, 187
 Çanakkale Boğazı: 56
 Çapanoğulları: 56
 Çarlık Rejimi: 74
 Çatalca: 20, 171
 Çay: 87
 Çekürler: 89
 Çekoslovakya: 171, 192
 Çelebilik: 142
 Çerkez Etem: 50, 57 - 60, 63, 70, 83, 84
 Çerkez Etem Ayaklanması: 62
 Çerkezler: 56
 Çine: 66, 67
 Cıvril: 98
 Çobanlı, Cevat (Org.): 130, 130 n 7
 Çolak İbrahim (Alb.): 58, 59
 Çorum: 59
 Çorum Müfrezesi: 60
 Çumra: 60, 61

— D —

Dahiliye Nezareti: 29
 Damat Ferit (Osm. Sadrazamı): 38, 41, 48 n
 15, 52-55, 58, 76
 Danıştay: 53 n 19, 128
 Danişmend, İsmail Hami: 40
 Darahini: 134
 Darülfünun: 154, 157
 Dedelik: 142
 Delibaş Mehmet: 61
 Demirci: 62
 Demirci Mehmet Efe: 58, 59
 Demirci Mehmet Efe Ayaklanması: 62
 Demiryolu Siyaseti: 165
 Deniz. Astsubay Ortaokulu: 173

Deniz Eğitim Alayı: 173
 Deniz Harp Okulu: 173
 Deniz Kuvvetleri: 173
 Deniz Lisesi: 173
 Denizli: 39 n 6, 62, 67
 Demokrat Parti: 184, 189, 191-197
 Derviş Mehmet: 145
 Dervişlik: 142
 Devlet Konservatuvarı: 183
 Devlet Operası: 183
 Devlet Planlama Örgütü: 196
 Devlet Tiyatrosu: 183
 Dimboz: 84
 Dinar: 62
 Dirizor: 105
 Dirilömer: 57
 Diyanet İşleri: 49 n 17, 140, 143, 144
 Diyarbakır (Diyarbakir): 24, 37, 118, 133,
 135, 136, 165, 171
 Doğu Cephesi: 73, 76, 80, 81, 96
 Doğu Cephesi Kom.: 69
 Doğu Sınırı: 104
 Doğu Sorunu: 105, 106
 Donanma: 173, 174
 Donanma Cemiyeti: 174
 Döğer: 89
 Dört Halife Devri: 122
 Dört Yol: 26
 Dumlupınar: 87-89, 98, 99
 Dumlupınar (Denizaltı): 174
 Dumlupınar Muh.: 83, 88, 89
 Dumlupınar Meydan Muh.: 96

Dünya Savaşı I: 20, 22, 23, 27, 37, 39, 53,
 55, 103, 107, 109, 110, 114, 123, 133, 159,
 174
 Dünya Savaşı II: 157, 164, 166, 172, 173,
 175, 180, 182, 187, 189, 200
 Dürrizade Abdullah (Şeyhülislâm): 52
 Düyun-u Umumiye: 72, 72 n 21, 105, 107
 Düzce: 56, 58
 Düzce Ayaklanması I: 58, 63
 Düzce Ayaklanması II: 59

— E —

Ebubekir: 122
 Edirne: 20, 35, 36, 79, 107
 Edip (Çapanoğullarından): 60
 Ege: 25 n 1, 30, 98, 145, 147
 Ege Adaları: 108

Ege Bölgesi: 24, 25, 27, 29, 31, 42, 53, 54,
66, 67, 202
Eğilmez, Cafer Tayyar (Tümg.): 35, 130
Eğitim Birliği: 186
Elazığ (Elaziz): 24, 37, 135
Elcezire Cephesi: 81, 82
Elcezire Cephesi Kom.: 69
Emanat-ı Mukaddese: 123
Emet: 62
Emevi Devleti: 122
Emevi Halifeleri: 123
Emin (Canik Milletvekili): 118
Emirlik: 142
Emperyalistler: 74, 75, 95, 112
Emperyalizm: 71, 72, 72 n 21, 75, 76, 162,
163, 192
Enderun: 153
Enflasyon: 191
Enosis: 194
Enver Ps.: 21, 49, 50, 132
Epir: 101
Erbaa: 62
Ereğli: 164
Erkân-ı Harbiyeyi Umumiye Vekâleti: 125
Ermeni, Ermeniler: 27 - 29, 40, 43, 56, 73,
74, 77, 80, 81, 104, 105, 161
Ermeni İntikam Alayı: 29
Ermenistan: 24, 27, 29, 54, 61, 62, 75, 76,
79, 80
Erzincan: 62
Erzurum: 29, 31, 34, 37, 59, 65, 118, 135,
165, 171
Erzurum Kongresi: 34, 36 - 39, 39 n 6, 114
Eskişehir: 39 n 6, 58, 60, 83, 84, 86, 89, 90,
94, 96, 98 - 100, 144
Eskişehir Muh.: 90
Etniki Etarya (Millî Cemiyet) 28
Evkaf Vekillliği: 125, 140, 141
Evliyahık: 142
Ezan: 146, 190

— F —

Fahrettin Ps. (Bk. Altay)
Faik (Ter. C. Fırkası Kurucularından): 131
Falcılık: 142
Farsça: 126, 155, 159
Faşist: 148, 157, 177, 179
Fatih Sultan Mehmed: 154
Federalcilik: 19

Felâh-ı Vatan: 44
Fener Rum Patrikhanesi: 28
Ferit Bey (Os. Bayındırlık Bk.): 35
Fes: 114, 167
Fethi Bey (Bk. Okyar):
Fethiye: 26
Fevzi Ps. (Bk. Çakmak)
Fırat: 81, 105
Fonetik: 155
Fransa: 4, 5, 7, 23 - 25, 76, 78, 79, 85, 102,
102 n 23, 106, 151, 179, 187, 194
Fransız, Fransızlar: 24, 26, 27, 29, 42, 54,
61, 76 - 78, 81, 82, 95, 101, 109, 124, 179
Fransız Devrimi: 5
Fransız İhtilâli: 3, 4, 5, 12, 14, 18, 112, 137,
198
Fransız Medeni Kanunu: 151
Fransızca: 127, 137

— G —

Galatasaray Sultanisi: 154
Garipçe (Uçak): 174
Garzan: 61
Gazi Mustafa Kemal Ps. (Ayrıca Bk. Ata-
türk, Mustafa Kemal Ps. ve Başkomutan):
97, 99 - 104, 108, 169
Gaziantep: (Bk. Antep)
Gediz: 62, 69, 82, 84
Gediz Vadisi: 27
Gelibolu: 105
Gemlik: 98, 164
Genelkurmay (Osmanlı): 64, 65
Genelkurmay (Türk): 64, 69, 92, 98, 130,
135, 175
Genelkurmay (Yunan): 89, 91
Geyve: 82
Geyve Çevresi Kom.: 82
Genç: 134
Genç Türkler: 16
Giresun: 202
Giritli Şevki: 145
Gölcük: 173, 174
Gökberk, Şükrü Naili (Korg.): 130
Göksu (Ilıcaözü): 93
Gönen: 56 - 58
Gördes: 62
Grup 1: 89
Grup 3: 89
Grup 4: 89
Grup 5: 94

Grup 12: 89
 Grup, Kocaeli: 97
 Gümrü: 74, 80
 Gümrü Barışı: 81, 105
 Gümüşhane: 202
 Günaltay, Şemsettin (Başbakan): 189
 Gündüzbey: 86, 87
 Güney Cephesi: 76, 81, 88, 96
 Güney Cephesi Kom.: 62, 83, 84, 86, 87
 Güney Sınırı: 108
 Güney Batı Kafkas Geçici Cumhuriyeti: 80
 Gürcistan: 75, 76, 80
 Güzel Sanatlar Akademisi: 159

— H —

Habeş: 178
 Hacı Hasan, Deli, Aynacıoğullarından: 60
 Hadi Ps. (Bk. Bağdath Hâdi Ps.)
 Hadis: 148, 150
 Hakkâri: 39 n 6, 176
 Halep: 119
 Halife: 9, 19, 33, 47, 104, 111, 116, 118, 121 - 125, 140, 155
 Halife Kuvvetleri: 57
 Halifelik: 45, 117, 122, 123, 125, 126, 130 - 134, 140, 142
 Halifelik Orduları: 54
 Halk Fırkası (Ayrıca Bk. Cumhuriyet Halk Partisi): 119, 120
 Halk Zümresi: 50
 Halkalı: 160
 Halis Turgut (Ter. C. Fırkası Kurucularından): 131
 Halit (Çapanoğullarından): 60
 Hamidiye: 87, 98
 Hamit Bey (Canik Mutasarrıfı): 35
 Hanbelilik: 149
 Hanedan: 114
 Hanefilik: 149
 Hani: 135
 Harbiye: 17
 Harbiye Nezareti: 32 - 34, 36, 66, 68
 Hareketi Milliye/Reddi İlhak Derneği: 29
 Harf Devrimi: 182
 Harm: 105
 Harp Akademisi: 172
 Harp Okulu: 80, 154, 172, 198
 Harp Tarihi Arşivi: 203
 Harrington (İng. Gnl.): 101, 102 n 23

Hasan Bey (Bk. Saka)
 Hasan Tahsin (Gazeteci): 27
 Hasta Adam: 23
 Hatay: 79, 179
 Hatay Devleti: 179
 Hatay İli: 179
 Hatay Sorunu: 179, 181
 Hatip: 143
 Hava Kuvvetleri: 174
 Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı: 175
 Havza: 33, 65
 Hayvan Vergisi: 71
 Hendek: 56, 58
 Heyet-i Temsiliye: 38, 39, 39 n 6, 40, 42, 43, 52, 57, 67, 68
 Hezan: 134
 Hristiyan, Hristiyanlar: 13 - 16, 18, 19, 38, 40, 166, 168
 Hristiyanlık: 137, 143
 Hiyanet-i Vataniye Kanunu: 48
 Hicri Yıl: 169
 Hindistan: 124
 Hitler: 157, 187
 Hoca Mustafa Ef. (Ankara Milletvekili): 117
 Hollanda: 173
 Hülâgü: 123
 Hürriyet ve İtilâf Partisi: 27
 Hüseyin Cahit (Bk. Yalçın)

— I —

İğdır: 80
 İlğit: 60, 61
 Ilıcaöz (Göksu): 93
 Irak: 24, 40, 54, 176, 178, 193
 Irak Sınırı: 104, 108
 Islahat Grubu: 50
 İstanbul: 16, 21, 27 - 33, 36, 37, 39 n 6, 41 - 43, 45, 46, 48, 49, 52 - 54, 58, 60, 64, 76, 78, 96, 97, 100 - 104, 103, 111, 116 - 119, 123, 124, 127, 130, 133, 134, 140, 145, 154, 160, 176, 177, 195, 202
 İstanbul Basını: 97
 İstanbul Hükümeti: 32 - 34, 36, 38, 41, 42, 47, 48, 48 n 15, 53, 55, 57, 65, 66, 71, 73, 77
 İstanbul Üniversitesinin Kurulması Hakkında Kanun: 157

— İ —

İcma: 149
 İcra - İflas Usulleri: 152
 İçişleri Bakanlığı: 29
 İdadi: 154
 İdeoloji: 112
 İçdecik Köyü: 62
 İkinci Grup: 50
 İktisat Andı (Misakı İktisadi): 161, 162
 İlahiyat Fakültesi: 186
 İlk Çağ: 137
 İltizam Usulü: 162, 163
 İmam: 143
 İmam - Hatip Okulları: 186, 201
 İmroz: 108
 İnegöl: 82, 86
 İngiltere: 21, 23, 25 n 1, 41, 101, 102, 102 n 23, 106, 117, 133, 173 - 175, 179, 187 - 189, 193, 194
 İngiliz, İngilizler: 5, 21, 24 - 28, 31, 36, 40, 46, 51, 52, 54 - 58, 60 - 62, 64, 73, 75 - 79, 81, 85, 89, 93, 95, 101, 103, 104, 117, 124, 133, 172, 176
 İnönü I (Denizaltı): 173
 İnönü II (Denizaltı): 173
 İnönü İsmet: 83, 87, 90, 95, 98, 99, 102 n 23, 103, 104, 106, 107, 120, 122, 133, 135, 146, 147, 181, 182, 184, 187, 188, 197
 İnönü Mevzii: 84, 86, 87
 İnönü Muh. I.: 63, 83, 85 - 87
 İnönü Muh. II.: 83, 85 - 87
 İnönü Zaferi I.: 75, 76
 İnönü Zaferi II.: 78
 İran: 80, 159, 178, 188, 193
 İskenderun: 24, 79
 İslâm: 9 - 11, 15, 15 n 6, 18, 19, 21, 44, 45, 74, 11, 122 - 124, 126, 138, 139, 141 - 144, 150, 158, 168
 İslâm Devleti: 122
 İslâm Edebiyatı: 159
 İslâm Hukuku: 148, 149, 150, 152
 İslâm Kültürü: 158
 İslâm Vakıflar Hukuku: 105
 İslâmcılık: 198
 İslâmlık: 155
 İslâmköy: 84
 İslâv: 177
 İsmail Canbulat (Ter. C. Fırkası Kurucuları-
 rından): 131

İsmail Hami (Bk. Danışmend)
 İsmail Fazıl Pş.: 40
 İsmet (Uçak): 174
 İsmet Pş. (Bk. İnönü)
 İspanya: 173
 İstihkâm Okulu: 172
 İstiklâl Grubu: 50
 İstiklâl Mahkemeleri: 71, 71 n 20, 92, 136, 145
 İstiklâl Mahkemesi (Ankara): 63
 İsviçre: 103, 106, 151, 152, 178
 İsviçre Medeni Kanunu: 151
 İsviçreliler: 151
 İsveç: 171
 İş Bankası: 166
 İtalya: 23, 25, 76, 78, 79, 85, 101, 102, 102 n 23, 106, 148, 173, 177, 178 187
 İtalyan İtalyanlar: 20, 24 - 27, 54, 55, 76 - 78, 101
 İtalyan Ceza Kanunu: 152
 İtalyan - Habeş Savaşı: 178
 İttihat ve Terakki: 17, 19, 20, 120
 İttihatçılar: 20, 27, 31, 49, 50, 123, 131, 132, 144
 İttihatçı: 145
 İttihatçılık: 39
 İvrindi Tb.: 68, 69
 İzmir: 24 - 30, 32, 54, 65, 66, 77, 83, 99 - 101, 101 n 22, 119, 125, 145, 161, 167, 171, 202
 İzmir Doğu Cephesi: 69
 İzmir Güney Cephesi: 69
 İzmir Kuzey Cephesi: 69
 İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Derne-
 ği: 29
 İzmit: 58, 82, 100, 101, 119, 144, 164
 İzzettin Pş. (Bk. Çalışlar)

— J —

Japonlar: 156
 Japonya: 106, 178, 188
 Jön Türkler (Genç Türkler): 16

— K —

Kabakçı Mustafa Ayaklanması: 14
 Kadı: 11, 149
 Kadasker: 11 n, 3
 Kadın Hakları: 119, 132, 149, 150
 Kadınhan: 60
 Kadının Siyasal Hakları: 153
 Kafkasya: 80

- Kafkasya Cumhuriyetleri (Güney): 95
 Kafkasya (Kuzey): 80
 Kahire: 188
 Kamusal Hürriyet: 15, 15 n 7, 128
 Kansu, Mazhar Müfit: 114, 115
 Kapıdağ Yarımadası: 100
 Kapitülasyonlar: 12, 15, 79, 105, 107, 127, 160, 161, 163, 165, 198
 Karaağaç: 107-109
 Karabekir, Kâzım (Org.): 29, 31, 32, 34, 37, 74, 129, 130-132
 Karacaören: 88, 89
 Karacabey: 58
 Karadeniz: 45, 109, 163, 178
 Karadeniz (Doğu): 160
 Karadeniz Boğazı: 56
 Karadeniz Bölgesi: 24, 27, 31
 Kara Kemal: 145
 Karaman: 60, 61
 Karaosmanoğulları: 168
 Kara Vasıf: 40
 Kars: 26, 44, 74, 80, 171, 188
 Karşıyaka: 145
 Kastamonu: 39 n 6, 167, 168
 Kastamonu ve Havalisi Kom.: 70
 Kayseri: 24, 39 n 6, 127, 164, 165, 175
 Kayyım: 143
 Kazasker (Kadıasker): 11
 Kazım Karabekir Ps. (Bk. Karabekir)
 Kâzım Ps. (Bk. Özalp)
 Kâzım Ps. (İzmir Valisi): 145
 Kemah: 62
 Kemaraltı: 145
 Kerkük: 104
 Kilikya: 24
 Kilise Vergisi: 138
 Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa): 58
 Kıbrıs: 193, 194
 Kıbrıs Sorunu: 177, 193
 Kılıç, Ali: 59
 Kırız Dağı: 98
 Kırıkkale: 171
 Kırklareli: 79
 Kırşehir: 202
 Kıs Ovası: 134, 135
 Kıyas: 148, 149
 Klâsikler: 183
 Kocaali: 85, 86, 94, 102
 Kocaali Grubu: 86
 Kocatepe: 98
 Koçarlı: 68
 Koçhisar: 62
 Koçkiri Ayaklanması: 62
 Kolordu 1: 82, 130, 136, 171
 Kolordu 2: 94, 130, 171
 Kolordu 3: 35, 59, 62, 70, 81, 100, 171
 Kolordu 4: 171
 Kolordu 5: 130, 135, 171
 Kolordu 6: 135, 171
 Kolordu 7: 130, 135, 171
 Kolordu 8: 135, 171
 Kolordu 9: 135, 171
 Kolordu 12: 57, 60, 68, 88
 Kolordu 13: 34, 57, 61, 81
 Kolordu 14: 57, 68
 Kolordu 15: 29, 31, 34, 37, 38, 57
 Kolordu 17: 35
 Kolordu 20: 31, 35, 58
 Kolordu, Mürettep: 94
 Kolordu (Süvari): 99
 Kolordu 1 (Yunan): 86, 87, 88
 Kolordu 2 (Yunan): 86
 Kolordu 3 (Yunan): 83, 85, 86, 87
 Kolordu, İzmir (Yunan): 84
 Komünist Rejim: 74
 Konstantin (Yunan Kralı): 93
 Konya: 24, 26, 54, 57, 60, 61, 86, 96, 127, 178
 Konya Ayaklanması: 60
 Kooparatifleşme: 163
 Kore: 192, 193
 Kozan: 81
 Köy Enstitüleri: 183, 186, 191
 Kubilây: 145, 146
 Kur'an: 9, 10, 134, 148, 150, 153, 156
 Kur'an Kursları: 186
 Kureys Kabilesi: 123
 Kuşadası: 26, 68
 Kutsal Cihat: 123
 Kuvayi Milliye: 30, 55, 57-59, 63, 65-70, 76, 78, 80, 81, 83
 Kuvayi Milliye, Akhisar Tb.: 58
 Kuvayi Milliye, Belen Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Boğazlıyan: 60
 Kuvayi Milliye, Edremit Müfrezesi: 58
 Kuvayi Milliye, Erzurum 1: 59
 Kuvayi Milliye, İvrindi Müfrezesi: 58
 Kuvayi Milliye, Korucu Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Milli Adagide Tb.: 68

Kuvayi Milliye, Millî Akhisar Nişancı A.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Aydın Dağ Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Aydın A.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Karahisar Süvari A.: 57
 Kuvayi Milliye, Millî Kiraz (Kelas) Hücum Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Menderes A.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Salihli P. A.: 68
 Kuvayi Milliye, Millî Soma A.: 68
 Kuvayi Milliye, Saruhan Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Sivas: 59
 Kuvayi Milliye, Soma Tb.: 58
 Kuvayi Milliye, Uşak Hücum Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Yayaköy Tb.: 68
 Kuvayi Milliye, Yenihan: 59
 Kuvvei Seyyare 1 (Çerkes Etem): 59, 63, 69
 Kuvvei Seyyare 2 (Çolak İbrahim): 59, 60
 Kuvvetler Ayrılığı: 51
 Kuvvetler Birliği: 50, 127
 Kuvayı İnzibatiye (Ayaklanma): 58, 59
 Kuzey Atlantik Savunma Antlaşması (NATO): 192
 Küçü Ağa: 60
 Kürdistan: 24, 54, 61, 62, 75, 133
 Kürt: 56, 77
 Kürtçülük: 133, 134
 Kütahya: 62, 63, 84, 89, 90, 93, 96, 165
 Kütahya Muh.: 90
 Kütahya - Eskişehir Muh.: 83, 89, 93

— L —

Lazistan: 75, 144
 Latin Alfabesi: 156
 Latin Harfleri: 114, 132
 Lenin: 75, 112
 Levazım Okulu: 172
 Liberalizim: 147
 Lice: 134
 Lider: 112
 Liva: 34, 34 n 4, 35 n 5
 Lloyd George: 77, 93, 101
 Lord Curzon: 106, 107
 Londra: 76 - 78, 101, 194
 Londra Konferansı: 76, 77, 85
 Lozan Barışı: 103 - 108, 110, 111, 120, 133, 170, 173, 175 - 178
 Lozan Barışı (Af): 108
 Lozan Barışı (Azınlıklar): 108

Lozan Barışı (Boğazlar): 108
 Lozan Barışı (Boğazların Savunulması): 110
 Lozan Barışı (Boğazlar Sorunu): 109
 Lozan Barışı (Devlet Borçları): 109
 Lozan Barışı (İkâmet ve Adli Selâhiyet): 108
 Lozan Barışı (İngiliz, Fransız İtalyan Kuvvetlerinin Türkiye'yi boşaltmaları): 108
 Lozan Barışı (Kapitülasyonlar): 108
 Lozan Barışı (Karaağaç, İmroz, Bozcaada'nın Boşaltılması): 108
 Lozan Barışı (Osm. Devleti Zamanındaki Bazı Ayrıcalıkların Düzenlenmesi): 108
 Lozan Barışı (Sağlık İşleri): 108
 Lozan Barışı (Savaş Esirlerinin Karşılıklı Geri Verilmesi): 108
 Lozan Barışı (Savaş Tazminatları): 109
 Lozan Barışı (Sınırlar): 108
 Lozan Barışı (Ticarî İşler): 108
 Lozan Barışı (Türk - Rum Azınlık değiş - tokuşu): 108
 Lozan Barışı (Yunanistan'daki Azınlığın - zın Korunması): 108
 Lozan Barışı (Yunanistan'daki İslâm Ma - lıları): 108
 Lozan Konferansı: 103, 116
 Lübnan: 24

— M —

Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun: 155
 Mahalle Okulları: 153, 154
 Mahmut II: 14, 14 n 5, 17, 18, 150, 167
 Mahmut Esat (Bk. Bozkurt)
 Makedonya: 20, 101
 Makine ve Kimya End. Kurumu: 171
 Malatya: 54, 164, 165
 Malikilik: 149
 Malta: 33, 46
 Manda: 40 n 8, 176, 179
 Manda Sistemi: 39, 40
 Manda Sorunu: 29
 Mandater: 40 n 8
 Mandatum: 40 n 8
 Manisa: 27, 85
 Manyas: 57
 Maraş: 26, 81
 Mardin: 24, 37
 Marmara: 45
 Marmara Bölgesi: 202

- Marmara Gölü: 69
 Marmaris: 26
 Marshall Yardım Antlaşması: 172, 175, 192
 Matematik ve Tıp Medreseleri: 154
 el-Maverdi: 122
 Mavri Mira: 28
 Mazarakis (Yunan Gnl.): 102 n 23
 Mazhar Müfit (Bk. Kansu)
 Mecelle: 15 n 6, 150
 Meclis-i Ayan: 16, 46
 Meclis-i Mebusan: 16, 40, 41 - 46, 46 n 10, 48 n 15, 49, 52
 Medeni Hukuk: 150, 152
 Medeni Kanun: 151, 152
 Medeni Nikâh: 152
 Medine: 169
 Medreseler: 152, 154, 155, 159
 Mehmet V, Reşat (Osm. Padişahı): 20
 Mehmet VI (Bk. Vahdeddin):
 Mekke: 169
 Memluklar: 123
 Menderes, Adnan: 185, 197
 Menderes Nehri (Büyük): 98, 100
 Menderesler: 69
 Menderesler Grubu: 68
 Menderes Vadisi: 27
 Menemen: 27, 145 - 147
 Menemen Olayı: 145
 Menteşe: 25 n 1
 Meskene: 105
 Meslekî ve Teknik Öğretim: 183
 Meşrutiyet: 16 - 19, 132, 154, 156, 157, 159, 191
 Meriç: 101
 Merkez Bankası: 166
 Merkezi Güvenlik Örgütü: (Bk. CENTO)
 Merkez Ordusu: 62 (Ayrıca Bk. Kor. 3): 70, 81
 Mersin: 24, 26, 118
 Merzifon: 62
 Midyat: 57
 Midye - Büyükçekmece: 54
 Midilli: 108
 Millî Aşireti Ayaklanması: 61
 Millî Birlik Komitesi: 196
 Millî Cemiyet (Bk. Etniki Eterya)
 Millî Kalkınma Partisi: 184
 Millet Meclisi: 196
 Millet Mektepleri: 157, 182
 Millet Partisi: 184, 186
 Miras: 149, 152
 Misak-ı İktisadî: 161
 Misak-ı Milli: 44, 45, 74, 75, 105, 139, 176
 Mithat Paş.: 16, 17, 17 n 8
 Mısır: 123, 193
 Moğol: 123
 Mombelli (İtalyan Gnl.): 102 n 23
 Mondros Mütarekesi: 21, 24, 26 - 30, 40, 44, 47, 54, 55, 62, 64 - 67, 73, 79, 81, 101, 103, 127
 Montreux Antlaşması: 173, 178
 Montrö (Bk. Montreux)
 Moskova: 75, 187
 Moskova Antlaşması: 75
 Mudanya: 100, 101, 102 n 23, 103, 107
 Mudanya Mütarekesi: 100, 102 - 104
 Muğla: 67
 Muhabere Okulu: 172
 Muhacirler Derneği: 28
 Muhtar (Ter. C. Fırkası Kurucularından): 131
 Murad V: 16
 Murad Irmağı: 135
 Musevi: 19, 168
 Muskacılık: 142
 Mustafa IV: 14
 Mustafa Ef., Hoca (Ankara Milletvekili): 117
 Mustafa Kemal Paş. (Ayrıca Bk. Atatürk, Gazi Mustafa Kemal Paş., Başkomutan): 17, 22, 30 - 33, 31 n 3, 34 - 45, 46 n 9, 46 - 47, n 11, 48, 49, 49 n 17, 50, 52 - 54, 56, 63, 65 - 71, 75, 80, 85, 87, 90 - 95
 Mustafa Kemal Paşa (Kirmastî): 58
 Mustafa Kemal Selanik (Atatürk): 168
 Mustafa Reşid Paş.: 14
 Musul: 104, 105, 176
 Musul Sorunu: 107, 108, 110, 133, 176
 Muş: 118, 133, 135
 Mutasarrıf: 35 n 5
 Mutasım (Halife): 123
 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: 34, 36, 39
 Müdafaa-i Hukuk Grubu: 50, 119
 Müdafaa-i Hukuku Milliye Dernekleri: 34, 35
 Mühendislik Okulu: 160
 Müezzîn: 143
 Mülkiye: 154

Müritlik: 142
 Mürsel Pş. (Bk. Bakû):
 Müslimiye: 105
 Müslüman, Müslümanlar: 19, 45, 74, 80, 124, 139, 143, 149, 150, 155, 166
 Müstahkem Mevki (Çatalca): 171
 Müstahkem Mevki (Erzurum): 171
 Müstahkem Mevki (İzmir): 170
 Müstahkem Mevki (Kars): 171
 Mütevekkil (Halife): 123
 Müzik Okulu: 159

— N —

Nahcivan: 80
 Nakiplik: 142
 Nakşibendi: 133, 142, 145
 Namık Kemal: 16
 Napolyon: 5
 Nasturi Ayaklanması: 176
 NATO: 174, 192 - 194
 Nazım (Kur. Bnb.): 58
 Nevşehir: 39 n 6, 202
 Nigde: 39 n 6
 Nikarya: 108
 Niksar: 62
 Nizamı Cedid: 13
 Nur, Doktor Rıza: 104
 Nuri Sait Pş.: 193
 Nurettin Pş. (Korg.): 99
 Nusaybin: 57
 Nutuk: 33, 203

— O —

Oklubatı: 84
 Okyar, Ali Fethi (Başbakan): 120, 121, 133 - 135, 147
 Orbay, Rauf (Vekiller Kurulu Bşk.): 34, 37 - 39, 104, 111, 120, 130, 131
 Ordu 1: 98, 129, 130, 171
 Ordu 2: 35, 98, 129, 130, 171
 Ordu 3: 32, 130, 136, 171
 Ordu 9: 32, 33, 34, 36, 65
 Orta Asya: 21, 116, 158
 Orta Çağ: 137, 163
 Orta Doğu: 133, 179, 193
 Ortaköy: 60
 Osman (Alb.): 58
 Osmaneli: 59
 Osmanlı, Osmanlılar: 12, 25 n 1, 34, 40, 43 - 45, 53, 113, 123, 124, 155, 158, 165, 169

Osmanlı Ailesi: 117, 118, 125, 140
 Osmanlı Bankası: 72, 166
 Osmanlı Düzeni: 6, 7, 111, 198
 Osmanlı Devleti: 5, 9 - 18, 21, 23, 24, 27, 52, 53, 53 n 19, 54, 72 n 21, 73, 103 - 106, 108 - 110, 112, 113, 116, 123, 125, 131, 133, 138, 139, 141, 148, 149, 153, 158, 161, 165, 166, 169, 170, 177, 198, 199
 Osmanlı Halifesi: 123
 Osmanlı Hanedanı: 56
 Osmanlı Hükümeti: 26, 28, 33, 35, 38, 76, 103, 165
 Osmanlı İmparatorluğu: 26 n 2, 53, 56, 126, 198
 Osmanlı Maliyesi: 160
 Osmanlı Saltanatı: 46 n 9, 103, 104
 Osmanlı Sanayii: 163
 Osmanlı Ulusu: 19
 Osmanlı Ülkesi: 161
 Osmanlı Yönetimi: 134
 Osmanlıca: 158
 Osmanlıcılık: 19, 198
 Osmanogulları: 117
 Otuzbir Mart Olayı: 19
 Ovacak: 62

— Ö —

Ödemiş: 27, 66, 67, 69
 Öğrenimin Birleştirilmesi: 125, 141
 Ölçüler: 169, 170
 Ömerkân: 57
 Ömer Lütfi (Alb.): 69
 Örfi Hukuk: 169
 Özalp, Kazım (Org.): 30, 66, 69

— P —

Padişah: 10, 11, 19, 29, 33, 39, 42, 44 - 48, 50 - 54, 58, 60, 61, 104, 114, 116, 121, 125, 131
 Padişah Hükümeti: 50, 116
 Pakistan: 193
 Palu: 133
 Pan Elenizim: 25
 Pan İslavizm: 177
 Paris: 25, 53, 79, 101, 106, 147
 Paris İhtilâli: 3
 Parlâmenter Rejim: 51
 Parlâmento (Hâtay): 179
 Parlâmento (Osmanlı): 45, 46, 51
 Parlâmento (Yunan): 83

Peygamber: 9, 122, 123, 148, 169
 Pierre Loti: 78
 Piran: 134
 Piyade Okulu: 172
 Polonya: 187, 192
 Pomaklar: 56
 Pontus: 56
 Pontus Ayaklanması: 62
 Pontus Devleti: 27, 28
 Porsuk Çayı: 93
 Portekiz: 108
 Postacı Nazım: 60
 Paşabahçe: 164
 Papulas (Yunan Gnl.): 89
 Patrikhane: 28
 Pazaryeri: 86

— R —

Reddi İlhak Derneği: 29, 34, 35, 36
 Refahiye: 62
 Refah Vapuru: 173
 Refet Pş. (Bk. Bele)
 Reform: 4, 137
 Ren Bölgesi: 26
 Resi İbn-i Hayr: 105
 Reşat Halis (Bern Büyükelçi): 53 n 19
 Rıza Nur Dr.: 104
 Rıza Tevfik (Şair): 53 n 19
 Rıza Pş. (Ferik): 53
 Rifat Ef. (Bk. Börekeği)
 Rize: 202
 Roma (Eski): 137
 Romanya: 106, 177, 178, 187, 192
 Romen: 178
 Roosevelt: 188, 192
 Rönenans: 4, 137, 138
 Rum, Rumlar: 25, 25 n 1, 27, 28, 31, 40, 43, 52, 108, 161, 177, 194
 Rumeli: 11 n 3, 14, 17
 Rumeli Sınırı: 107
 Rumi Yıl: 169
 Rus, Ruslar: 16, 21, 24, 27, 75, 171, 178, 187-189, 192
 Rus Devrimi: 112
 Rus İhtilali: 3
 Rus İlgâl Bölgesi (Almanya): 192
 Rus - Türk Savaşı (1877 - 1878): 16
 Rusya: 5, 12, 23, 50, 73 - 76, 80, 85, 95, 101, 106, 110, 133, 178, 179, 182, 187-189, 192, 193

Rüstiye: 154
 Rüşvet: 149, 150

— S —

Sabit (Ter. C. Fırkası Kurucularından): 131
 Sadabat Paktı: 178
 Saffet (Bk. Arıkan)
 Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri: 170
 Said-i Kürdi: 191
 Saimbeyli: 81
 Saka, Hasan (Başbakan): 104
 Sakarya: 24, 72, 93, 95, 97, 161
 Sakarya Meydan Muh.: 79, 83, 91, 93-96
 Sakarya (Uçak): 174
 Sakız: 108, 145
 Salih (Çapanoğullarından): 60
 Salih Pş. (Osm. Sadrazamı): 42, 48 n 15, 52
 Salihli: 27, 67, 68
 Saltanat: 47, 111, 116 - 118, 120, 123, 124, 126, 131, 134
 Saltanat ve Hilafet: 41
 Samsun: 30, 32, 33, 39 n 6, 62, 65, 165
 Sanayide Devrim: 163
 Sancak Beyleri: 11
 Sapanca: 82
 Saraoğlu, Şükrü (Başbakan): 66, 187
 Sarayburnu: 156
 Sarayköy: 67, 82
 Saray Hazinesi: 123
 Saray Okulu (Enderun): 153
 Sarı Efe Müfrezesi: 59
 Sarı Mehmed Pş. (Defterdar): 149
 Sarıkavakça Dağı: 98
 Sasani Devleti: 122
 Seçim Kanunu: 118, 129
 Selâhattin (Alb.): 35, 37
 Selâhattin (Mersin Milletvekili): 118
 Selçuklu Devleti: 116
 Selçuklu İmparatorluğu: 10
 Selim I: 10, 123
 Selim III: 13, 14
 Senato (ABD): 40
 Serbest Cumhuriyet Fırkası: 145, 147, 148
 Serbest Fırka (Bk. Serbest Cum. Fırk.)
 Sevr Barışı: 53, 54, 73, 74, 76 - 79, 85, 89, 93, 103, 106
 Seydişehir: 60
 Seyit Abdülkadir: 136
 Seyitgazi: 89, 90, 94
 Seyitlik: 142

Sforza, Kont (İtalyan Başkanı): 79
 Skolastik: 157
 Sırlar: 18
 Sivas: 24, 34, 35, 37, 41 - 43, 54, 127, 165
 Sivas Kongresi: 36, 38 - 42, 44, 67, 81, 114
 Silifke: 24
 Simav: 62
 Sinop: 24, 47 n 11
 Sisam: 108
 Siyaseten Katil: 14 n 5
 Soma: 69
 Sorgun: 60
 Sosyalist: 50, 75
 Sovyet, Sovyetler: 187, 188, 192, 193
 Soyadı Kanunu: 169
 Söke: 68
 Subaşı, Yakup Şevki (Org.): 99
 Sultanı: 154
 Sulusaray: 60
 Suriye: 24, 40, 54, 62, 105, 118, 179
 Susurluk: 57
 Suşehri: 62
 Süleymanlı (Zeytin): 81
 Süleyman Necati (Erzurum Milletvekili): 118
 Süleymaniye: 104, 176
 Sünni: 123, 149
 Süryani: 176
 Süvari Grubu 2: 84
 Süvari Okulu: 172
 Stalin: 187, 188

— S —

Şafiilik: 149
 Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun: 168
 Şarkışla: 59
 Şarkıkaraağaç: 60
 Şefik (Alb. Bk. Aker)
 Şeriat: 15 n 6, 134
 Şerif Bey (Sinop Milletvekili): 47 n 11
 Şeriye Vekilliği: 125, 140, 153, 155
 Şeriye Komisyonu: 140
 Şeyh Abdullah: 135
 Şeyh Eşref Ayaklanması: 57
 Şeyh Mehmet: 134
 Şeyh Sait: 133 - 137, 142, 176
 Şeyhlik: 142
 Şeyhülislâm: 52, 54, 55
 Şevket Turgut Pş. (Harbiye Nazırı): 66
 Şevki (Giritli): 145

Şiiler: 123
 Şişli: 31 n 3
 Şuhut: 98
 Şurayı Devlet: 53 n 19
 Şükrü (Bk. Saraçoğlu)
 Şükrü (Ter. C. Fırkası Kurucularından): 131, 144
 Şükrü Naili Pş. (Bk. Gökberk)

— T —

Takrir-i Sükün Kanunu: 133, 135, 136, 146
 Taksim Tezi: 194
 Tandır: 98
 Tanzimat: 11, 13 - 15, 17, 138, 150, 153, 154, 163
 Tarikat, Tarikatlar: 141, 142, 190
 Tarımda Devrim: 162
 Tarım Okulu: 160
 Taşkızak Tersanesi: 173
 Tavşan Adaları: 108
 Tavşanlı: 62, 89
 Tek, Hasan Ferit (Maliye Bakanı): 73
 Tekâlif-i Milliye Emirleri: 92
 Tekirdağ: 79
 Tekkeler: 141, 168
 Temsilciler Meclisi: 196
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: 129, 131, 132, 134, 136, 144, 146
 Tesanüt: Grubu: 50
 Tesettür: 114
 Teşkilâtı Esasiye Kanunu: 190
 Teşviki Saniye Kanunu: 164
 Tevhidi Tedrisat (Bk. Öğrenimin birleştirilmesi): 125
 Tevfik Pş. (Osm. Sadrazamı): 53, 76, 77, 103
 Tımar, Tımarlar: 10
 Tımarlı Sipahi: 10, 11
 Tıp Okulu: 154
 Ticaret Hukuku: 15 n 6, 149
 Ticaret Kanunu: 150, 152
 Tokat: 24, 59, 62
 Tonguç, İsmail Hakkı: 183
 Topçu Okulu: 172
 Toprak Kanunu: 186
 Toprak Reformu: 184, 191
 Torbalı: 27
 Toroslar: 24, 81
 Toydemir, Cemil Cahit (Org.): 59
 Trablusgarp: 20

- Trabzon: 28, 37, 56, 202
 Trakya: 28, 77, 79, 101, 102, 106, 127, 165, 199, 202
 Trakya (Batı): 20, 27, 45, 82, 105, 107, 108, 177
 Trakya (Doğu): 27, 53, 54, 82, 100 - 102, 105, 108
 Trakya Cephesi: 82
 Trakya Komitesi: 28
 Trakya - Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi: 29
 Trikopis (Yunan Gnl.): 99
 Truman: 192
 Truman Doktrini: 172, 175, 189, 192
 Tugay (Kore'de): 192
 Tugay, Süvari: 63, 87
 Tugay, Süvari 1: 84
 Tugay, Süvari 4: 88
 Tugay, Süvari (Yunan): 85
 Tunceli: 202
 Turancılık: 19
 Turgutlu: 27
 Türbedarlık: 141, 142
 Türbeler: 141, 168
 Tümen 2: 81
 Tümen 4: 84, 88
 Tümen 5: 94
 Tümen 8: 87
 Tümen 9: 94
 Tümen 11: 63, 82, 84, 86, 88
 Tümen 23: 67 - 69, 82, 87, 83
 Tümen 24: 58, 82
 Tümen 41: 87, 88
 Tümen 57: 66 - 69, 82, 87, 88
 Tümen 61: 63, 66, 68, 69, 82, 84
 Tümen, Atlı Piyade 6: 70
 Tümen, Kafkas 5: 60, 81, 88
 Tümen, Süvari 1: 62, 87, 88
 Tümen, Süvari 2: 87, 88
 Tümen 1 (Yunan): 86
 Tümen 2 (Yunan): 86, 88
 Tümen 3 (Yunan): 85
 Tümen 5 (Yunan): 86
 Tümen 7 (Yunan): 85
 Tümen 10 (Yunan): 85
 Tümen 11 (Yunan): 85
 Tümen 13 (Yunan): 86, 88
 Tümen, Adalar (Yunan): 83
 Tümen, İzmir (Yunan): 83
 Türk - Bulgar Ant. (1913): 107
 Türk Dil Kurumu: 159, 203
 Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Bk. Türk Dil Kurumu): 159
 Türk Harfleri: 157
 Türk Hava Kurumu: 175
 Türk Kadını: 168
 Türk Kültürü: 159
 Türk Kuşu (Bk. Türk Hava Kurumu)
 Türk Tarihi Kurumu: 158
 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Bk. Türk Tarihi Kurumu)
 Türkçe: 126, 151, 155 - 159, 190, 203
 Türkçülük: 19
 Türkçülük İlkesi: 18
 Türkistan: 50
 Türkiye Büyük Millet Meclisi: 46, 47, 47 n 11, 48, 49, 49 n 16, 50 - 56, 64, 69, 81, 83, 85, 90, 91, 95, 97, 102, 102 n 23, 103 - 105, 107, 111, 116 - 121, 124, 126, 127, 128, 130 - 132, 135, 140, 142, 147, 151, 169, 181, 185, 190 - 192, 196
 TBMM. Soruşturma Komisyonu: 192
 Türkiye İktisat Kongresi: 119, 161, 162
 — U —
 Ukrayna: 76
 Ulaştırma İşleri: 164
 Ulubat: 57
 Ulusal Ant (Bk. Misak-ı Milli)
 Ulusal Yükümlülükler Emirleri (Bk. Tekalifi Milliye Emirleri)
 Uluslararası Adalet Divanı: 177
 Uluslar Kurumu: 39 n 6, 110, 176, 178, 179
 Urfa: 26, 61, 81
 Uşak: 53, 63, 82, 87, 89, 99, 164
 — Ü —
 Üfürükçülük: 142
 Ümmetçiler: 18
 Üniversite: 157, 158
 Ürdün: 24
 — V —
 Vahdeddin: 52, 54, 76, 104, 117, 134
 Vakıflar: 140
 Vakıflar Hukuku: 105
 Van: 37
 Varto: 135
 Vekiller Kurulu: 51, 104, 130
 Venizelos: 25, 25 n 1, 26, 106, 177
 Viranşehir: 61

— W —

Wilson: 26, 27, 29, 40, 73
 Wilson (İng. Gnl.): 64
 Wilson İnkeleri: 26, 26 n 2, 39, 107

— Y —

Yakup Şevki Pş. (Bk. Subaşı)
 Yalçın, Hüseyin Cahit: 132
 Yargılama Usulleri: 149
 Yargıtay: 73, 128
 Yavuz Kruvazörü: 173
 Yavuz Selim (Bk. I. Selim)
 Yeni Çağ: 137
 Yeniçerilik: 14
 Yenişehir: 82
 Yeni Türk Harfleri Hakkında Kanun: 156
 Yeşil Bayrak Müfrezesi: 59
 Yeşilordu Derneği: 50
 Yıldızeli: 59, 60
 Yozgat: 39 n 6, 56, 59, 60, 202
 Yozgat Ayaklanması I: 59
 Yozgat Ayaklanması II: 60
 Yugoslavya: 106, 177, 193
 Yunan, Yunanlılar: 18, 25 - 29, 32, 53, 55,
 62, 63, 66, 67, 69, 70, 76 - 79, 82 - 90, 93,
 95 - 102, 105, 167, 174, 177
 Yunan Hükümeti: 177
 Yunan Komitesi: 28

Yunan Tehlikesi: 177

Yunanistan: 14, 25, 28, 54, 74, 78, 79, 83,
 102, 102 n 23, 105, 107 - 109, 177, 187,
 192 - 194

Yunanistan (Eski): 137

Yusuf İzzet Pş.: 66

Yüce Divan: 128

Yücel, Hasan Ali: 183

Yüksek Adalet Divanı: 196, 197

Yüksek Ziraat Enstitüsü: 163

— Z —

Zaharoff, Sir Basil: 25

Zara: 62

Zaviyeler: 141, 168

Zemzemiye: 84

Zeynelabidin: 61

Zeytin (Süleymanlı): 81

Zile: 59, 60

Zile Ayaklanması: 60

Ziraat Bankası: 72, 163

Ziya Pş.: 16

Ziya Gökalp: 18, 198

Ziya Hurşit (Lazistan Milletvekili): 144

Zonguldak: 165

Zürh: 194